

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Ампаро

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 24762-14702 Р
від 25 березня 2021 р.

Адреса редакції:

Україна, 69063,
м. Запоріжжя,
вул. Олександрівська, 84, оф. 414

Телефон

для довідок:
+38 066 53 57 687

**Спецвипуск,
присвячений євроінтеграційній
тематиці**

Том 2. 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

DOI Ампаро

<https://doi.org/10.26661/2786-5649>

DOI Спецвипуск

<https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-spec>

Ампаро. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Спецвипуск. Т. 2. 180 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 2 від 27.09.2022 р.)

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1) журнал внесений до переліку фахових видань категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 293 «Міжнародне право»).

До 25 березня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 735 від 29.06.2021 р. (Додаток 3).

Науковий журнал «Ампаро» внесено до Міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) (з 1 січня 2015 р.).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, декан юридичного факультету, Запорізький національний університет.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та господарського права, Запорізький національний університет.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Кушнір С.М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного та трудового права, проректор з навчально-виробничої роботи та матеріально-технічного забезпечення, Запорізький національний університет;

Бондар О.Г., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права, перший проректор, Запорізький національний університет;

Федчишин Д.В., доктор юридичних наук, старший викладач кафедри цивільного права, Запорізький національний університет;

Верлос Н.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного та трудового права, Запорізький національний університет;

Віхляєв М.Ю., доктор юридичних наук, професор, заступник директора, Видавничий дім «Гельветика»;

Стеценко С.Г., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, суддя, Верховний Суд;

Шарая А.А., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та господарського права, Запорізький національний університет;

Діхтієвський П.В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права і процесу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Болокан І.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, Запорізький національний університет;

Галіцина Н.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного та трудового права, Запорізький національний університет;

Курінний Є.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та господарського права, Запорізький національний університет;

Дудоров О.С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права, Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

ЗАРУБІЖНІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Ібрагімов С.І., доктор юридичних наук, професор, завідувачий відділом державного права, Інститут філософії, політології і права АН Республіки Таджикистан (Республіка Таджикистан);

Биргеу М.М., доктор юридичних наук, професор, Державний університет фізичного виховання і спорту (Республіка Молдова);

Уільям Дж.У., доктор юридичних наук, прокурор Офісу прокуратури штату Південна Кароліна, Південна Кароліна (США);

Бринза С., професор, доктор хабіліт., декан юридичного факультету, Молдавський державний університет (Республіка Молдова);

Ботнару С., доктор юридичних наук, доцент, заступник декана юридичного факультету, Молдавський державний університет (Республіка Молдова).

ISSN 2786-5649 (Print)

ISSN 2786-5657 (Online)

© Запорізький національний університет, 2022

ЗМІСТ

Krushynskiy S. A., Dankova S. O.	<i>ADVERSARIAL PROCEEDINGS AS A GUARANTEE OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN THE INTERPRETATION OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS</i>	7
Кузьмич В. В.	<i>ЗУПИНЕННЯ ДІЇ АКТИВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ</i>	17
Лапкін А. В.	<i>МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЯК ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В НАПРЯМІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ</i>	24
Литвиненко Є. В.	<i>ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ</i>	31
Макарова С. О.	<i>ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СЕРВІСНОЇ МИТНИЦІ В УКРАЇНІ</i>	38
Панкратова В. О.	<i>ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ЗАСІБ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ</i>	43
Пахлеванзаде А.	<i>АНТИНАРКОТИЧНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ</i>	49
Пащенко О. О.	<i>УТІЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ПРАВИЛ У ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ – ВАЖЛИВИЙ КРОК НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ</i>	55
Петренко Н. О.	<i>АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ</i>	61
Позов Д. А.	<i>ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ МЕДІАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ</i>	67
Радишевська О. Р.	<i>ЄВРОПЕЙСЬКА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: ВІД МОНІЗМУ ДО ПЛЮРАЛІЗМУ</i>	73
Рубан К. П., Степаненко В. В.	<i>УПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕРМІНІВ У КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: «КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ» ТА «ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ» У МЕЖАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ</i>	81
Свінцицький А. В.	<i>ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ІНСТИТУТ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ</i>	88
Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О.	<i>ПРАВОВА ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВОЗАХИСНИКІВ</i>	94
Стеблянко А. В., Дудченко В. В.	<i>ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГАРМОНІЗАЦІЇ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З НОРМАМИ ТА СТАНДАРТАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ СПРОЩЕННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР</i>	102
Токарчук Л. М.	<i>ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ПРАВА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ</i>	109
Уберман В. І., Васьковець Л. А.	<i>ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СКИДАННЯ ЗАБРУДНЮВАЛЬНИХ РЕЧОВИН ТА ЙОГО АДАПТАЦІЯ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ</i>	116

Федчишин С. А. <i>ПРАВООБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЩОДО ПАРТІЙНОЇ НАЛЕЖНОСТІ: УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ В УМОВАХ УПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ</i>	123
Худавердієва В. А. <i>ПРАВОВА ОСНОВА МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ</i>	130
Чукаєва В. О. <i>ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ Й УКРАЇНА: ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ</i>	137
Чулінда Л. І., Гусар О. А. <i>ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ</i>	144
Шевяков М. О. <i>ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОЛІЦІЄЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОСТУПКІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ТА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ</i>	151
Шереметьєва О. Ю. <i>ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ВАЛЮТНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ</i>	157
Ярошевська Т. В. <i>ПРАВОВА ОХОРОНА, ЗАХИСТ ТА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ</i>	166
Панченко О. І. <i>МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ПРАЦІВНИКУ, У ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ</i>	173

CONTENTS

Krushynskiy S. A., Dankova S. O.	<i>ADVERSARIAL PROCEEDINGS AS A GUARANTEE OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN THE INTERPRETATION OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS</i>	7
Kuzmych V. V.	<i>SUSPENSION OF ACTS OF PUBLIC ADMINISTRATION: THE PROCEDURAL ORDER OF CONSIDERING APPLICATIONS IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES</i>	18
Lapkin A. V.	<i>INTERNATIONAL STANDARDS AS THE BASIS FOR REFORMING THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM IN THE DIRECTION OF EUROPEAN INTEGRATION</i>	25
Lytvynenko E. V.	<i>MAIN TENDENCIES OF NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION AND GLOBALIZATION</i>	32
Makarova S. O.	<i>THE EXPERIENCE OF THE EUROPEAN UNION ON THE FORMATION OF THE CUSTOMS SERVICE IN UKRAINE</i>	39
Pankratova V. O.	<i>ELECTRONIC DEMOCRACY AS A TOOL OF PUBLIC PARTICIPATION: THE EXPERIENCE OF THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION</i>	43
Pahlevanzade A.	<i>THE EUROPEAN UNION'S ANTI-DRUG POLICY</i>	49
Pashchenko O. O.	<i>IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF EUROPEAN PENITENTIARY RULES IN THE PROJECT OF THE NEW CRIMINAL CODE OF UKRAINE – AN IMPORTANT STEP ON THE WAY TO EUROPEAN INTEGRATION</i>	55
Petrenko N. O.	<i>ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS</i>	61
Pozov D. A.	<i>CONCEPTS AND GENERAL CHARACTERISTICS OF THE PRINCIPLES OF MEDIATION IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF EUROPEAN INTEGRATION AND THEIR APPLICATION IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE</i>	67
Radyshevska O. R.	<i>EUROPEAN METHODOLOGY OF STUDYING ADMINISTRATIVE LAW: FROM MONISM TO PLURALISM</i>	73
Ruban K. P., Stepanenko V. V.	<i>IMPLEMENTATION OF NEW TERMS TO THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE WITHIN EUROPEAN INTEGRATION: “COLLABORATIVE ACTIVITIES” AND “ASSISTANCE TO THE AGGRESSOR STATE”</i>	81
Svintsytskyi A. V.	<i>THE INFLUENCE OF INTEGRATION PROCESSES ON THE INSTITUTE OF COERCIVE MEASURES IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE</i>	88
Syroid T. L., Fomina L. O.	<i>EUROPEAN UNION LEGAL FRAMEWORK FOR THE PROTECTION OF HUMAN DEFENDERS</i>	94
Steblianko A. V., Dudchenko V. V.	<i>LEGAL PRINCIPLES OF HARMONIZATION OF THE CUSTOMS LEGISLATION OF UKRAINE WITH THE NORMS AND STANDARDS OF THE EUROPEAN UNION IN THE SPHERE OF SIMPLIFICATION OF CUSTOMS PROCEDURES</i>	102
Tokarchuk L. M.	<i>CERTAIN ASPECTS OF UNDERSTANDING THE RIGHT OF ACCESS TO JUSTICE THROUGH THE PRISM OF EUROPEAN STANDARDS</i>	109

Uberman V. I., Vaskovets L. A. <i>PRINCIPLES OF UKRAINIAN LEGAL REGULATION FOR THE DISCHARGING OF POLLUTANTS AND ITS ADAPTATION TO EU ENVIRONMENTAL LEGISLATION</i>	116
Fedchyshyn S. A. <i>LIMITATION OF THE RIGHT OF CIVIL SERVANTS TO MEMBERSHIP IN POLITICAL PARTIES: THE UKRAINIAN MODEL IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS</i>	123
Khudaverdiyeva V. A. <i>LEGAL BASIS FOR INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF TOURISM IN THE MIND OF EUROPEAN INTEGRATION</i>	130
Chukaeva V. O. <i>EUROINTEGRATION AND UKRAINE: FEATURES OF TRANSFORMATION OF NATIONAL LEGAL SYSTEM</i>	137
Chulinda L. I., Gusar O. A. <i>THE INFLUENCE OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES ON THE DEVELOPMENT OF CIVIL AVIATION OF UKRAINE</i>	144
Sheviakov M. O. <i>SOME ASPECTS OF THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES REGARDING THE PREVENTION BY THE POLICE OF ADMINISTRATIVE OFFENSES AFFECTING PUBLIC ORDER AND PUBLIC SECURITY</i>	151
Sheremetieva O. Yu. <i>LEGAL BASIS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH EUROPEAN CURRENCY ORGANIZATIONS AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES</i>	157
Yaroshevska T. V. <i>LEGAL PROTECTION, PROTECTION AND COMMERCIALIZATION OF INDUSTRIAL PROPERTY RIGHT OBJECTS UNDER CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES</i>	166
Panchenko O. I. <i>METHODOLOGY FOR DETERMINING THE AMOUNT OF COMPENSATION FOR MORAL DAMAGE, CAUSED TO AN EMPLOYEE, IN SOME EUROPEAN STATES</i>	173

Adversarial proceedings as a guarantee of the right to a fair trial in the interpretation of European court of human rights

Krushynskiy S. A.

*Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Criminal Law and Procedure
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
Heroiv Maidanu str. 8, Khmelnytskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1583-226X
decan_uf@univer.km.ua*

Dankova S. O.

*Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Procedure
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
Heroiv Maidanu str. 8, Khmelnytskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9976-8479
dankova.sud@ukr.net*

Key words: *Convention, human rights, European Court, right to a fair trial, adversarial proceedings, equality of arms.*

The article is devoted to investigating the essence of the competitiveness of proceedings as an element (guarantee) of the human right to a fair trial. The article analyzes a number of judgments of the European Court of Human Rights in which the court interprets the content of the right to a fair trial. The authors concluded that the right to a fair trial is a multifaceted concept elements of which are derived from the content of Article 6 of the Convention and from the case-law of the ECHR. The European Court often interprets the content of the right to a fair trial beyond the scope of Article 6 of the Convention, in particular by drawing out certain elements of the right to a fair trial from the rule of law principle. One of such examples is the European Court consideration of the adversarial proceedings as an element of the right to a fair trial. The authors distinguished two essential features of the adversarial proceedings: 1) the presence of a neutral jurisdiction body – an independent and impartial court; 2) equality of opportunities of the parties to participate in the trial and to defend their positions. In accordance with the case law of the European Court the following criteria are used to interpret the principle of court independence: the procedure for appointing a judge, the length of a judge's tenure, the presence of external signs of independence, the existence of guarantees for judges' activities. The principle of court impartiality takes into account both the absence of subjective bias in the trial and the presence of objective signs of the court's impartiality. The principle of equality of arms is determined by the European Court not based on the quantitative characteristics of the granted powers, but on the procedural status of the parties during the entire process, which provides for a real opportunity for the parties to present their legal position. The adversarial proceedings as an element of the right to a fair trial encompass a system of other guarantees, in particular, an independent and impartial tribunal, equality of arms, the right to legal assistance, the presumption of innocence and the like.

Змагальність провадження як гарантія права на справедливий суд в інтерпретації Європейського суду з прав людини

Крушинський С. А.

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
вул. Героїв Майдану, 8, Хмельницький, Україна
orcid.org/0000-0002-1583-226X
decan_uf@univer.km.ua

Данькова С. О.

аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
вул. Героїв Майдану, 8, Хмельницький, Україна
orcid.org/0000-0002-9976-8479
dankova.sud@ukr.net

Ключові слова: Конвенція, права людини, Європейський суд, право на справедливий суд, змагальність провадження, рівність можливостей.

Стаття присвячена дослідженню сутності змагальності судочинства як елементу (гарантії) права людини на справедливий суд. У статті проаналізовано низку судових рішень Європейського суду з прав людини, в яких суд тлумачить зміст права на справедливий суд. Автори дійшли висновку, що право на справедливий суд є багатограним поняттям, елементи якого впливають із змісту статті 6 Конвенції та судової практики Європейського суду. ЄСПЛ часто трактує зміст права на справедливий судовий розгляд за межею статті 6 Конвенції, зокрема шляхом виведення певних елементів права на справедливий судовий розгляд з принципу верховенства права. Одним із таких прикладів є розгляд Європейським судом змагального судочинства як елементу права на справедливий судовий розгляд. Автори виділили такі дві істотні ознаки змагального судочинства: наявність нейтрального органу юрисдикції – незалежного та неупередженого суду; рівність можливостей сторін брати участь у судовому процесі та відстоювати свої позиції. Відповідно до судової практики Європейського суду, для тлумачення принципу незалежності суду застосовуються такі критерії: процедура призначення на посаду судді, тривалість роботи судді на посаді, наявність зовнішніх ознак незалежності, існування гарантій діяльності суддів. Принцип неупередженості суду враховує як відсутність суб'єктивного упередження у суді, так і наявність об'єктивних ознак безсторонності суду. Принцип рівності можливостей визначається Європейським судом не за кількісними ознаками наданих повноважень, а за процесуальним статусом сторін протягом усього процесу, який передбачає реальну можливість сторін представляти свою правову позицію. Змагальне провадження як елемент права на справедливий судовий розгляд охоплює систему інших гарантій, зокрема наявність незалежного та неупередженого суду, рівність можливостей сторін провадження, право на правову допомогу, презумпцію невинуватості.

Introduction. The twentieth century entered the history under the sign of unprecedented growth in human rights protection. Universal Declaration of Human Rights proclaimed that “recognition

of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world” [1].

For the development of the provisions of the Declaration on 4 November 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – “Convention”) was adopted and initially signed by the governments of eleven Council of Europe member states. To date, all 47 Council of Europe member states have signed the Convention.

Not only did the Convention proclaim fundamental human rights, but it also created a special mechanism for their protection. Special bodies, in particular, the European Court of Human Rights (hereinafter – “ECHR” or “European Court”), have been set up to ensure that the parties fulfill their obligations under the Convention. European Court deals with and resolves specific cases on the basis of applications filed by individuals, groups of persons, non-governmental organizations.

Ukraine ratified the Convention on 17 July 1997. Ukraine is the only country that has adopted a special law aimed at: ensuring the implementation of ECHR judgments against Ukraine; eliminating of the reasons for violation of the Convention and its protocols; implementing of European human rights standards in the Ukrainian judiciary and administrative practice; creating preconditions for reducing the number of applications to the ECHR against Ukraine (Law of Ukraine “On the Enforcement of Judgments and the Application of the Case-law of the European Court of Human Rights” [2]. By this Law Ukraine recognized the European Court practice as a source of national law.

At the same time, statistics show that Ukraine is consistently among the leaders of the countries against which most cases are pending (2017 – the first place; 2018 – the fourth place; 2019, 2020, 2021 – the third place). This indicates that there is a problem in Ukraine of ensuring compliance with the Convention on Human Rights at national level.

One of the fundamental rights guaranteed by the Convention is the right to a fair trial. Its legislative framework, guarantee system and provision mechanism determine the status and level of development of legal culture in society.

The right to a fair trial, of course, has a complex structure as it is composed of many elements and the identification of this right solely with a fair procedure is not entirely correct. In the context of this article, we have a goal to focus on such a guarantee of the right to a fair trial as the adversarial criminal proceedings. The principle of adversarial proceedings is today the starting point for the modern procedure of litigation in all civilized countries of the world to be based on. The ECHR broadly interprets the right to a fair trial, often going beyond Article 6 of the Convention. Therefore, the problems of this study are quite relevant.

Results and discussion. The current provisions of Article 6 of the Convention guarantee: “In

the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law” [3].

However, scholars have different approaches while determining the elements of the right to a fair trial. For example, V. Komarov and N. Sakara emphasize the following elements of the right to a fair trial: unburdened by legal and economic obstacles access to a judicial institution; due litigation procedure; public litigation; reasonable time for trial; consideration of the case by an independent and impartial tribunal established by law [4, p. 13].

According to U. Koruts the structure of a person’s right to a fair trial substantively includes the following components: publicity of the trial; fairness of the judges in deciding the merits of the case; consideration of the case by the judicial authorities within a reasonable time; independence and impartiality of judges in the judicial process [5, p. 373].

Kh. Romaniv and E. Tregubov based on the construction of Paragraph 1 Article 6 of the Convention, concludes that it enshrines the following elements of the right to a judicial protection: 1) the right to a trial; 2) fairness of the trial; 3) publicity of the trial; 4) a reasonable time for hearing the case; 5) independence and impartiality of the court established by law [6, p. 133; 7, p. 359].

A. Buchyk outlines the basic tenets that make up the right to a fair trial: 1) the right of access to court; 2) the principle of equality of opportunity; 3) an independent and impartial tribunal; 4) a reasonable time for consideration; 5) publicity of the trial; 6) presumption of innocence; 7) procedural guarantees of participants, inadmissibility of cancellation or limitation of judicial control in certain areas or in certain categories of cases [8, p. 3–4].

As O. Banchuk and R. Kuybida rightly point out, the person’s right to a fair trial, enshrined in Article 6 of the Convention, is inherently a complex subjective right. It consists of a lot of other rights that must be respected during the trial. The components of the right to a fair trial can be found directly in the text of Paragraph 1 Article 6 of the Convention, which deals with independence and impartiality of tribunal hearing of the case, openness of the trial and public announcement of the judgment, reasonableness of the time for the trial. And other elements of that right, such as equality of arms and adversarial proceedings as well as the right to legal aid are not reflected in Article 6 of the Convention, but have been deduced by the European Court on the principle of the rule of law, which is set out in the preamble to the Convention [9, p. 13]. In addition, we can deduct from ECHR decisions other provisions that can be considered as elements (guarantees, standards)

of the right to a fair trial, in particular the right to a reasoned judgment [10], the use of admissible evidence [11] etc.

As we have noted, one of the elements of the right to a fair trial is the adversarial nature of the proceedings. The following two essential features of the adversarial proceedings are distinguished in the scientific legal literature: 1) presence of a neutral jurisdiction body – an independent and impartial court; 2) equality of opportunities of the parties to participate in the trial and to defend their positions.

Above all let's consider the essence of the first feature of adversarial proceedings through the lens of the European Court's interpretation. In accordance with the requirements of Article 6 of the Convention, cases should be considered by an independent and impartial tribunal established by law. When it comes to the independence of the tribunal, it is generally means its independence from other state bodies and officials.

As N. Hren rightly points out, the importance of this principle is manifested in the fact that judiciary should virtually be free from external, especially political, interference. First of all, there is a lack of direct subordination to the authority of another branch of government [12, p. 248–249]. For example, in the case of *Vasilescu v. Romania* ECHR stated that the case had been decided by the authority (State Counsel), subordinated firstly to the Procurator-General and then to the Minister of Justice. ECHR reiterated that “only an institution that has full jurisdiction and satisfies a number of requirements, such as independence of the executive and also of the parties, merits the description “tribunal” within the meaning of Article 6 paragraph 1” [13].

But the lack of direct subordination does not indicate absolute independence. It is secured not only by regulatory status but also by economic criteria. In accordance with the Basic Principles on the Independence of the Judiciary, endorsed by United Nations General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985, it is the duty of each Member State to provide adequate resources to enable the judiciary to properly perform its functions [14].

This principle also includes the independence of the judge from the head of the court. For example, many ECHR judgments focus on the breach of principle of independence because of violation of the procedure for appointing judges, influence on the judge through disciplinary or career advancement, and soon.

For example, in the case of *Oleksandr Volkov v. Ukraine* was found objective impartiality of High Council of Justice, which determined applicant's case by sixteen members who attended the hearing, only three of whom were judges. ECHR further noted that “only four members of the High Council of Justice

worked there on a full-time basis. The other members continued to work and received a salary outside the High Council of Justice, which inevitably involves their material, hierarchical and administrative dependence on their primary employers and endangers both their independence and impartiality” [15].

In the case of *Salov v. Ukraine*, “taking into account the considerations as to the insufficient legislative and financial guarantees against outside pressure on the judge hearing the case and, in particular, the lack of such guarantees in respect of possible pressure from the President of the Regional Court, the binding nature of the instructions given by the Presidium of the Regional Court and the wording of the relevant intermediary judicial decisions in the case” [16], ECHR found that the applicant's doubts as to the impartiality of the judge of the District Court may be said to have been objectively justified.

The principle of court independence in ECHR decisions has been summarized in the case of *Findlay v. the United Kingdom*. ECHR noted that “in order to establish whether a tribunal can be considered as “independent”, regard must be had, inter alia, to the manner of appointment of its members and their term of office, the existence of guarantees against outside pressures and the question whether the body presents an appearance of independence” [17].

The presence of external signs of the independence of the court and the existence of guarantees for the judges activities, which protect them from influence during the administration of justice, mean lack of their subordination to other state authorities (other branches of government).

A striking example of legislative authority intervention in the field of justice is the case of *Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*. During the military regime in Greece, private limited company “Stran Greek Refineries” built oil refineries on the basis of a contract with the government. After the overthrow of the regime a new authority passed a law about termination of such contracts. The company went to the court to recover damages caused by the termination of the contract with the government under this law. Initially, the court ruled in favor of the company, but later, along with other similar court decisions, it was repealed by another law. Such decisions of the Greek Parliament were recognized by the ECHR as interference in the judiciary activities. European Court found violation of the company's right to a fair trial and emphasized that “state had effectively removed jurisdiction from the courts called upon to determine the validity of the arbitration award and prevented any proper judicial investigation of the subject of the dispute” [18].

Unlike the principle of the independence of the court, which is applied to the whole judicial system or the status of judges in the state, their inter-

action with other bodies, the principle of impartiality of the court implies an emphasis on a particular case. In the case of *Piersack v. Belgium* ECHR first identified criterias for impartiality of judges: “subjective approach, that is endeavoring to ascertain the personal conviction of a given judge in a given case, and an objective approach, that is determining whether he is offered guarantees sufficient to exclude any legitimate doubt respect” [19].

The principle of impartiality of the judge also stipulates that the judge should not be in contractual, monetary, family or other relations with one of the parties of the case. The influence on a judge can be realized through some kind of bribery, and not necessarily in direct form. For example, in the case of *Belukha v. Ukraine* the applicant complained under Article 6 paragraph 1 that the Artemivsk Town Court and the President of that court, who had heard her case, had lacked impartiality, as the defendant company had supplied the court with window grids and a computer, and it had repaired the court’s heating system for free [20]. Accordingly the European Court acknowledged that even such actions could be indicative of the lack of impartiality of the court.

The violation of the requirement of impartiality of the court may also be manifested in relation to a particular participant in the trial. In the case of *Remli v. France* ECHR also questioned the impartiality of the court because of the jury’s racist sentiment about the defendants in a criminal case: “if a court trying people of foreign nationality or origin included a juror who, before the hearing, had publicly expressed racist sentiments, it lacked impartiality” [21].

The legal guarantees for securing this principle are the ability to withdrawal or recusal a judge. It is usually occurring in the following cases: participation of a judge in any judicial decision in the case at pre-trial stages; personal involvement of the judge in the case as a party of the proceedings; family relationship with the party or other person involved in the case; personal (direct or indirect) interest of the judge in the outcome of the case or the interest of his or her relatives; participation of the same judge in the hearing of the case in different judicial instances, as well as in the same instance in case of the reversal of a preliminary ruling by a higher court; other circumstances that cast doubt on the judge’s objectivity.

For example, in the case of *Hauschildt v. Denmark* the court, which applied preventive measures to the defendant at the stage of pre-trial investigation and later considered the case as essentially was found biased. In this case the applicant argued that “the kind of decisions a judge would be called upon to make at the pre-trial stage would require him, under the law, to assess the strength of the evidence and the character of the accused, thereby inevitably colouring his

appreciation of the evidence and issues at the subsequent trial”. ECHR stated that the most important is “the confidence which the courts in a democratic society must inspire in the public and above all, as far as criminal proceedings are concerned, in the accused. Accordingly, any judge in respect of whom there is a legitimate reason to fear a lack of impartiality must withdraw”. The European Court is therefore of the view that in the circumstances of the case the impartiality of the said tribunals was capable of appearing to be open to doubt and that the applicant’s fears in this respect can be considered objectively justified [22].

Another element of adversarial proceedings is equal opportunities of its parties in the trial (equality of arms). The principle of equality of arms in the trial was derived by the ECHR from the principle of the rule of law. In the case of *De Haas and Gijssels v. Belgium* the ECHR reiterated that “the principle of equality of arms – a component of the broader concept of a fair trial – requires that each party must be afforded a reasonable opportunity to present his case under conditions that do not place him at a substantial disadvantage vis-a-vis his opponent” [23].

The adversarial proceedings requirement was also formulated by the European Court in the case of *Vermeulen v. Belgium*: the right to adversarial proceedings “means in principle the opportunity for the parties to a criminal or civil trial to have knowledge of and comment on all evidence adduced or observations filed, even by an independent member of the national legal service, with a view to influencing the court’s decision” [24]. In this case the European Court found violation of the right to adversarial proceedings and, accordingly, the right to a fair trial, since the prosecution party (*avocat general’s*) had participated in the Court of Cassation but the applicant had not such opportunity and therefore had not been able to answer to him before the ending hearing. The ECHR stated “that the breach in question was aggravated by the *avocat general’s* participation in the court’s deliberations, albeit only in an advisory capacity. The deliberations afforded the *avocat general* an additional opportunity to bolster his submissions in private, without fear of contradiction” [24].

The European Court made an important conclusion regarding the essence of adversarial proceedings in the case of *Jasper v. the United Kingdom*. In this case was indicated that “it is a fundamental aspect of the right to a fair trial that criminal proceedings should be adversarial and that there should be equality of arms between the prosecution and defense. The right to an adversarial trial means, in a criminal case, that both prosecution and defense must be given the opportunity to have knowledge of and comment on the observations filed and the evidence adduced by the other party”. In the light of the requirements

of Article 6 paragraph 1 the prosecution should disclose to the defense all material evidence in their possession for or against the defense. However, the entitlement to disclosure of relevant evidence is not an absolute right. In any criminal proceedings there may be competing interests, such as national security or the need to protect witnesses at risk of reprisals or keep secret police methods of investigation of crime, which must be weighed against the rights of the accused. Moreover, ECHR considers that in order to ensure that the accused receives a fair trial; any difficulties caused to the defense by a limitation on its rights must be sufficiently counterbalanced by the procedures followed by the judicial authorities [25].

V. Horodovko expresses the opinion that the European Court refers to other conditions of adversarial proceedings and equality of parties: the right of the person charged with a criminal offence to examine or have examined prosecution witnesses, as well as to obtain attendance and examination of defense witnesses under the same conditions as prosecution witnesses, both on the pre-trial investigation and on the judicial stages; the right of the defendant to appeal against a judgment in a high court; the right of the defendant to participate in the trial both in the court of the first instance and during the review of the case on appeal [26, p. 203–204].

The principles of equality of arms and adversarial proceedings as components of broader concept of a fair trial are partly embodied in Paragraph 3 Article 6 of the Convention. So, in the case of *Barbera, Messegue and Jabardo v. Spain* (1988) the ECHR explained: “paragraph 1 of Article 6 taken together with paragraph 3, also requires the Contracting States to take positive steps, in particular to inform the accused promptly of the nature and cause of the accusation against him, to allow him adequate time and facilities for the preparation of his defense, to secure him the right to defend himself in person or with legal assistance, and to enable him to examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him. The latter right not only entails equal treatment of the prosecution and the defense in this matter, but also means that the hearing of witnesses must in general be adversarial” [27].

Implementation of the principle of equality of arms in criminal offence cases is impossible without guaranteeing the defendant’s right to participate in the trial. “Although this is not expressly mentioned in paragraph 1 of Article 6, the object and purpose of the Article taken as a whole show that a person “charged with a criminal offence” is entitled to take part in the hearing. Moreover, sub-paragraphs (c), (d) and (e) of paragraph 3 guarantee to “everyone charged with a criminal offence” the right “to defend himself

in person”, “to examine or have examined witnesses” and “to have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court”, and it is difficult to see how he could exercise these rights without being present”, – stated in the ECHR judgment in the case of *Colozza v. Italy* [28]. If, however, a criminal offence case has been considered in the absence of the defendant, then when he becomes aware of the fact of conviction, he should be given the right to petition the court to review the case.

The requirement to secure the defendant’s right to participate in court hearings extends to the court of appeals too. In this regard, in the case of *Belziuk v. Poland* the ECHR recalled that “criminal proceedings form an entity and the protection afforded by Article 6 does not cease with the decision at first instance. A State is required to ensure also before courts of appeal that persons amenable to the law shall enjoy before these courts the fundamental guarantees contained in this Article”. In this European Court also noted that “the principle of equality of arms includes the fundamental right to adversarial criminal proceedings, which right is intended to guarantee an opportunity to both parties to comment on each other’s submissions. However, in the instant case this principle was not respected since the applicant was not allowed to participate in the appeal hearing and thus could not reply to the public prosecutor’s submissions, which included a recommendation to the Regional Court to dismiss his appeal. For this reason, the Commission had unanimously concluded that there was a violation of the applicant’s right to a fair trial” [29].

The principle of adversarial proceedings implies the presence of two parties having opposite procedural interests and an independent, impartial court (tribunal). Considering that the prosecution party is represented by a professional lawyer (prosecutor), the adversarial trial also must make it possible to involve a professional lawyer (advocate) on the defense party. Of course, the defendant decides for himself whether to exercise such a right, but he must have it.

The ECHR fairly considers the right to legal assistance as a part of broader concept of the right of access to a court guaranteed by Article 6 of the Convention. In the case of *Van Geysegem v. Belgium* the European Court emphasized that “the right of everyone charged with a criminal offence to be effectively defended by a lawyer is one of the basic features of a fair trial” [30].

Article 6 paragraph 3 (c) of the Convention guarantees everyone charged with a criminal offence has the right to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given

it free when the interests of justice so require [3]. Important aspects of the right to legal assistance in criminal proceedings are formulated by the ECHR in the case of *Pakelli v. Germany*. The case referred to the situation when German criminal procedure law provided for the opportunity to represent their interests in person or to use the assistance of a lawyer. These possibilities were recognized as mutually exclusive, that is, defense in person made it impossible for defendant additional protection by a lawyer. As we can see Article 6 paragraph 3 (c) of Convention guarantees three rights to a person charged with a criminal offence: to defend himself in person, to defend himself through legal assistance of his own choosing and, on certain conditions, to be given legal assistance free. To link the corresponding phrases together, the English text employs on each occasion the disjunctive “or”; the French text, on the other hand, utilizes the equivalent – “ou” – only between the phrases enouncing the first and the second right; thereafter, it uses the conjunctive “et”. Having regard to the object and purpose of this paragraph, which is designed to ensure effective protection of the rights of the defense the ECHR recognized that the French text provides more reliable guidance [31]. Therefore, according to the case-law of the European Court, a person can defend himself in person and at the same time use the legal assistance of a lawyer chosen at his discretion.

The principle of adversarial proceedings is closely linked to another guarantee for the accused – the presumption of innocence. The adversarial is manifested in the fact that the guilt of the accused must be proved in the court, and only after the conviction and the sentence entry into force we can speak about the person as guilty of the crime.

An extensive interpretation of the presumption of innocence the ECHR has given in the case of *Allenet de Ribemont v. France*. European Court has made the following understanding of this principle: “The presumption of innocence enshrined in paragraph 2 of Article 6 is one of the elements of the fair criminal trial that is required by paragraph 1. It will be violated if a judicial decision concerning a person charged with a criminal offence reflects an opinion that he is guilty before he has been proved guilty according to law. It suffices, even in the absence of any formal finding, that there is some reasoning suggesting that the court regards the accused as guilty” [32].

The ECHR also acknowledged that violation of the presumption of innocence may come not only from a judge or from a court, but also from other public authorities. So, in the said case the European Court noted that in the instant case some of the highest-ranking officers in the French police referred to Mr. Allenet de Ribemont, without any qualification or reservation, as one of the instigators of a murder and thus an accomplice in that murder. This was clearly a declaration of the applicant’s guilt which, firstly, encouraged the public to believe him guilty and, secondly, prejudged the assessment of the facts by the competent judicial authority. There has therefore been a breach of Article 6 paragraph 2.

Thus, the presumption of innocence is intended not only to protect the honor and dignity of the accused person, but also to prevent the premature influence of the preliminary assessment of the facts in the case by the investigative bodies on the decision-making by the court, and accordingly ensure the conditions for adversarial proceedings.

Conclusions.

1. The right to a fair trial is a multifaceted concept elements of which are derived from the content of Article 6 of the Convention and from the case-law of the European Court. The ECHR often interprets the content of the right to a fair trial beyond the scope of Article 6 of the Convention, in particular by drawing out certain elements of the right to a fair trial from the rule of law principle.

2. Providing of adversarial proceedings as an element of the right to a fair trial encompasses a system of other guarantees, in particular, an independent and impartial tribunal, equality of arms, the right to legal assistance, the presumption of innocence and the like.

3. Despite the democratic nature of the Convention’s provisions and the ECHR’s activities in the area of the protection of violated rights, many problems regarding the exercise of the right to a fair trial remain in Ukraine. This is evidenced by the large number of European Court judgments against Ukraine. National legislation still needs to be reformed in the light of European and international human rights standards. The judicial system must really ensure the implementation of the rule of law, the priority of human rights and freedoms, the unimpeded, accessible and transparent right to judicial protection. Only under such conditions the right to a fair trial will become a reality for the national society.

BIBLIOGRAPHY

1. Universal Declaration of Human Rights. *The United Nations*. URL: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Council of Europe*. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

4. Комаров В., Сакара Н. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві : навчальний посібник. Харків : Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2007. 42 с.
5. Коруц У. Теоретичні аспекти регулювання права на справедливий судовий розгляд у національному праві та в практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 371–375.
6. Романів Х. Забезпечення права на справедливий суд: міжнародне закріплення та вітчизняні здобутки. *Інформація і право*. 2018. № 3. С. 131–136.
7. Право на справедливий суд в практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363.
8. Бучик А. Стандарти справедливого суду в розрізі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Віче*. 2015. № 22. С. 2–5.
9. Банчук О., Куйбіда Р. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. Київ : ІКЦ «Леста», 2005. 116 с.
10. Брич Л. Право на вмотивоване судові рішення у кримінальному провадженні як складова права на справедливий суд в інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 268–281.
11. Юдківська Г. Допустимість доказів як одна з гарантій справедливого судового процесу відповідно до статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Слово Національної школи суддів України*. 2014. № 1. С. 7–13.
12. Грень Н. Право на справедливий суд: проблеми незалежності та безсторонності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 247–251.
13. Case of Vasilescu v. Romania (Application No. 29407/95): Judgment of 22 May 1998. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58169>
14. Basic Principles on the Independence of the Judiciary endorsed by General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985. *United Nations General Assembly*. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/IndependenceJudiciary.aspx>
15. Case of Oleksandr Volkov v. Ukraine (Application No. 21722/11) : Judgment of 9 January 2013. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871>
16. Case of Salov v. Ukraine (Application No. 65518/01) : Judgment of 06 September 2005. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70096>
17. Case of Findlay v. The United Kingdom (Application No. 22107/93) : Judgment of 25 February 1997. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58016>
18. Case of Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece (Application No. 13427/87) : Judgment of 9 December 1994. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57913>
19. Case of Piersack v. Belgium (Application No. 8692/79) : Judgment of 1 October 1982. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57557>
20. Case of Belukha v Ukraine (Application No. 33949/02) : Judgment of 9 November 2006. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77950>
21. Case of Remli v. France (Application No. 16839/90) : Judgment of 23 April 1996. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57983>
22. Case of Hauschildt v. Denmark (Application No. 10486/83): Judgment of 24 May 1989. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57500>
23. Case of De Haas and Gijssels v. Belgium (Application No. 19983/92) : Judgment of 24 February 1997. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58015>
24. Case of Vermeulen v. Belgium (Application No. 19075/91) : Judgment of 20 February 1996. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57985>
25. Case of Jasper v. the United Kingdom (Application No. 27052/95) : Judgment of 16 February 2000. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58495>
26. Городовенко В. Змагальність як вихідний принцип судової влади. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2 (69). С. 202–215.
27. Case of Barbera, Messegue and Jabardo v. Spain (Application No. 10590/83) : Judgment of 06 December 1988. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>
28. Case of Colozza v. Italy (Application No. 9024/80) : Judgment of 12 February 1985. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57462>
29. Case of Belziuk v. Poland (Application No. 23103/93) : Judgment of 25 March 1998. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58145>
30. Case of Van Geyseghem v. Belgium (Application No. 26103/95) : Judgment of 21 January 1999. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58908>

31. Case of Pakelli v. Germany (Application No. 8398/78) : Judgment of 25 April 1983. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57554>
32. Case of Allenet de Ribemont v. France (Application No. 15175/89) : Judgment of 10 February 1995. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57914>

REFERENCES

1. Universal Declaration of Human Rights. *The United Nations*. URL: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf [in English].
2. Zakon Ukrainy pro vykonannya rishen ta zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny (2006). [Law of Ukraine about the implementation of decisions and application of the case law of the European Court of Human Rights]. *Verkhovna Rada of Ukraine. [Supreme Council of Ukraine]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian].
3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Council of Europe*. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf [in English].
4. Komarov, V., Sakara, N. (2007). Pravo na spravedyvyi sudovyi rozhliad u tsyvilnomu sudochynstvi. [The right to a fair trial in civil procedure]. Kharkiv: Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine [in Ukrainian].
5. Koruts, U. (2013). Teoretychni aspekty rehuliuвання права na spravedyvyi sudovyi rozhliad u natsionalnomu pravi ta v praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. [Theoretical aspects of the regulation of the right to a fair trial in national law and in the practice of the European Court of Human Rights]. *Pravo i suspilstvo. [Law and Society]*, 6.2, 371–375 [in Ukrainian].
6. Romaniv, Kh. (2018). Zabezpechennia prava na spravedyvyi sud: mizhnarodne zakriplennia ta vitchyzniani zdobutky. [Securing the right to a fair trial: international consolidation and national achievements]. *Informatsiia i pravo. [Information and Law]*, 3, 131–136 [in Ukrainian].
7. Tregubov, E. (2010). Pravo na spravedyvyi sud v praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. [The right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights]. *Forum prava. [Law Forum]*, 1, 358–363 [in Ukrainian].
8. Buchyk, A. (2015). Standarty spravedyvoho sudu v rozrizi Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. [Standards of a fair trial in the context of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Viche*, 22, 2–5 [in Ukrainian].
9. Banchuk, O. & Kuibida R. (2005). Vymohy statii 6 Konventsii pro zakhyst prav liudyny ta osnovnykh svobod do protsedury zdiisnennia sudochynstva. [The Requirements of article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms to the procedure of proceedings]. Kyiv: Lesta [in Ukrainian].
10. Brych, L. (2017). Pravo na vmotyvovane sudove rishennia u kryminalnomu provadzheni yak skladova prava na spravedyvyi sud v interpretatsii Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. [The right to a reasoned judgment in criminal proceedings as a component of the right to a fair court in the interpretation of the European Court of Human Rights]. *Universytetski naukovy zapysky. [University Scientific Papers]*, 3, 268–281 [in Ukrainian].
11. Yudkivska, H. (2014). Dopustymist dokaziv yak odna z harantii spravedyvoho sudovoho protsesu vidpovidno do statii 6 Yevropeiskoi konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovnykh svobod. [Admissibility of evidence as one of guarantees of a fair trial in accordance with article 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. [Word of the National School of Judges of Ukraine]*, 1, 7–13 [in Ukrainian].
12. Hren, N. (2016). Pravo na spravedyvyi sud: problemy nezalezhnosti ta bezstoronnosti. [The right to a fair court: problems of independence and impartiality]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik"*. Yurydychni nauky. [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Law science], 837, 247–251 [in Ukrainian].
13. Case of Vasilescu v. Romania (Application № 29407/95): Judgment of 22 May 1998. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58169> [in English].
14. Basic Principles on the Independence of the Judiciary endorsed by General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985. *United Nations General Assembly*. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/IndependenceJudiciary.aspx> [in English].
15. Case of Oleksandr Volkov v. Ukraine (Application № 21722/11) : Judgment of 09 January 2013. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871> [in English].
16. Case of Salov v. Ukraine (Application № 65518/01) : Judgment of 06 September 2005. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70096> [in English].

17. Case of Findlay v. The United Kingdom (Application № 22107/93) : Judgment of 25 February 1997. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58016> [in English].
18. Case of Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece (Application № 13427/87) : Judgment of 09 December 1994. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57913> [in English].
19. Case of Piersack v. Belgium (Application № 8692/79) : Judgment of 1 October 1982. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57557> [in English].
20. Case of Belukha v Ukraine (Application № 33949/02) : Judgment of 9 November 2006. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77950> [in English].
21. Case of Remli v. France (Application № 16839/90) : Judgment of 23 April 1996. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57983> [in English].
22. Case of Hauschildt v. Denmark (Application № 10486/83) : Judgment of 24 May 1989. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57500> [in English].
23. Case of De Haas and Gijssels v. Belgium (Application № 19983/92) : Judgment of 24 February 1997. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58015> [in English].
24. Case of Vermeulen v. Belgium (Application № 19075/91) : Judgment of 20 February 1996. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57985> [in English].
25. Case of Jasper v. the United Kingdom (Application № 27052/95) : Judgment of 16 February 2000. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58495> [in English].
26. Horodovenko, V. (2012). Zmahalnist yak vykhidnyi pryntsyp sudovoi vlady. [Competitiveness as an outcome principle of the judiciary]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. [Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine]*, 2 (69), 202–215 [in Ukrainian].
27. Case of Barbera, Messegue and Jabardo v. Spain (Application № 10590/83) : Judgment of 06 December 1988. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>. [in English]
28. Case of Colozza v. Italy (Application № 9024/80) : Judgment of 12 February 1985. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57462> [in English].
29. Case of Belziuk v. Poland (Application № 23103/93) : Judgment of 25 March 1998. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58145> [in English].
30. Case of Van Geyseghem v. Belgium (Application № 26103/95) : Judgment of 21 January 1999. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58908> [in English].
31. Case of Pakelli v. Germany (Application № 8398/78) : Judgment of 25 April 1983. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57554> [in English].
32. Case of Allenet de Ribemont v. France (Application № 15175/89) : Judgment of 10 February 1995. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57914> [in English].

Зупинення дії актів публічної адміністрації: процесуальний порядок розгляду в Україні та країнах Європейського Союзу

Кузьмич В. В.

аспірант кафедри адміністративного та фінансового права

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

orcid.org/0000-0001-7803-5834

kuzmich7771@gmail.com

Ключові слова: *індивідуальний акт, нормативно-правовий акт, адміністративне судочинство, адміністративний суд, суб'єкт владних повноважень.*

У статті обґрунтовано, що завдяки застосуванню такого заходу забезпечення позову, як зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта, адміністративні суди не допускають або негайно припиняють порушення прав, свобод та інтересів осіб, що виникло чи може виникнути у зв'язку з виконанням або дотриманням оспорюваного акта публічної адміністрації.

Підкреслено, що основною умовою для дієвого застосування наведеного заходу забезпечення позову є якісне правове регулювання питання, яке стосується процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову.

Проаналізовано зарубіжний досвід щодо процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії актів публічної адміністрації. Обґрунтовано, що в європейському законодавстві відсутній єдиний підхід до процесуального строку розгляду питання про зупинення дії актів адміністративних органів. Залежно від держави та специфіки її правової системи цей строк може становити як один день (Естонська Республіка), так і п'ятнадцять днів (Угорщина) з дня надходження до суду відповідної заяви.

Виокремлено проблеми правового регулювання питання процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії актів публічної адміністрації. Серед основних проблем зазначеної категорії виділено, зокрема, такі: викладення положень Кодексу адміністративного судочинства України, які регламентують процесуальний порядок розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії актів публічної адміністрації без урахування вимог до законодавчої техніки стосовно уніфікації термінології; закріплення процесуальних строків для розгляду заяви про зупинення дії актів публічної адміністрації без ґрунтового врахування мети, яку ставить перед собою процесуальна гарантія забезпечення позову і яка полягає у швидкому (невідкладному) захисті прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Задля вирішення наведених проблем запропоновано внесення змін до частини 1 статті 154 Кодексу адміністративного судочинства України.

Обґрунтовано, що внесення відповідних змін до Кодексу адміністративного судочинства України дасть змогу вдосконалити адміністративне процесуальне законодавство щодо процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта та підвищити ефективність реалізації завдання адміністративного судочинства.

Suspension of acts of public administration: the procedural order of considering applications in Ukraine and the European Union member states

Kuzmych V. V.

Postgraduate Student at the Department of Administrative and Financial Law

Ivan Franko National University of Lviv

Universytetska str. 1, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7803-5834

kuzmych7771@gmail.com

Key words: *individual act, normative legal act, administrative proceedings, administrative court, subject of imperious plenary powers.*

The article substantiates that due to the application of such a measure of securing a claim as suspension of the effect of an individual act or normative legal act, administrative courts do not allow or immediately terminate the violation of the rights, freedoms and interests of individuals that arose or may arise in connection with the implementation or observance of the contested act of public administration.

It is emphasized that the main prerequisite for the effective application of the above-mentioned measure of securing a claim is a high-quality legal regulation of the issue related to the procedural order of the consideration of an application for securing a claim.

Foreign experience is analyzed in terms of the procedural order of consideration of the application for securing a claim by suspending acts of public administration. It is substantiated that there is no uniform approach in European legislation regarding the procedural period for consideration of the issue of suspension of acts of administrative bodies. Depending on the state and the specificity of its legal system, this term can be both one day (the Republic of Estonia) and fifteen days (Hungary) from the date of the receipt of the corresponding application by the court.

The problems of the legal regulation of the procedural order of consideration of an application for securing a claim by suspending acts of public administration are singled out. Among the main problems of this category are, in particular: setting out the provisions of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine, which regulate the procedural procedure for consideration of an application for securing a claim by suspending the action of acts of public administration without taking into account the requirements for legislative technique in terms of the unification of terminology; fixing the procedural terms for consideration of the application for the suspension of acts of public administration without taking into account the goal of the guarantee of securing the claim, i.e., quick (urgent) protection of the rights, freedoms and interests of natural persons, rights and interests of legal entities against violations by subjects of imperious plenary powers.

Proposals for amendments to part 1 of article 154 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine are formulated, which are aimed at solving the above mentioned problems.

It is substantiated that the introduction of the respective amendments to the Code of Administrative Proceedings of Ukraine will allow improving the administrative procedural legislation in terms of the procedural order of the consideration of an application to secure a claim by suspending the effect of an individual act or normative legal act and will increase the effectiveness of the implementation of the task of administrative proceedings.

Постановка проблеми. Аналіз вітчизняної судової практики свідчить про те, що одним із найбільш вживаних заходів забезпечення позову

в межах адміністративного судочинства є зупинення дії актів (індивідуального акта або нормативно-правового акта) публічної адміністрації

(суб'єктів владних повноважень). Це пояснюється тим, що в українському законодавстві існує нормативний припис, який встановлює, що «подання позову, а також відкриття провадження в адміністративній справі не зупиняють дію оскаржуваного рішення суб'єкта владних повноважень, якщо суд не застосував відповідні заходи забезпечення позову» (частина 4 статті 150 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України [1])), що відмінне від законодавства країн Європейського Союзу, наприклад, Латвійської Республіки (Адміністративно-процесуальний закон Латвійської Республіки [2]). Отже, щоб не допустити або негайно припинити порушення прав, свобод та інтересів осіб, що виникло чи може виникнути у зв'язку з виконанням/дотриманням оспорюваного акта суб'єкта владних повноважень, адміністративні суди зобов'язані широко застосовувати визначений пунктом 1 частини 1 статті 151 КАС України захід забезпечення позову (зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта).

Ключовою умовою ефективного вжиття наведеного заходу забезпечення позову є належне (якісне) правове регулювання питання, яке стосується процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову. Однак стаття 154 КАС України «Порядок розгляду заяви про забезпечення позову» викликає певні зауваження та застереження. Це вказує на дискусійність питання про достатність рівня правової регламентації порядку розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії актів публічної адміністрації та обумовлює актуальність теми наукового дослідження.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження питання забезпечення позову в адміністративному судочинстві прослідковується в наукових працях С.А. Марцинкевича [3], О.В. Джурицького [4], І.В. Діордіці [5], Н.П. Побережної [6], Т.О. Тур [7] та інших учених. Однак проблематика, яка стосується процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта, не зазнала комплексного та вичерпного дослідження.

Метою статті є визначення проблем, пов'язаних із нормативним закріпленням у чинному КАС України процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта, а також формулювання шляхів їх вирішення.

Для досягнення мети було визначено такі **завдання** дослідження:

1) виокремити проблемні аспекти нормативного регулювання питання щодо процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії актів публічної адміністрації;

2) з огляду на зарубіжний досвід сформулювати шляхи вирішення виділених проблем у рамках визначення напрямів удосконалення положень КАС України у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Порядок розгляду заяви про забезпечення позову, зокрема шляхом зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта, закріплений у статті 154 КАС України. Так, у частині 1 статті 154 КАС України встановлено, що «заява про забезпечення позову розглядається судом, у провадженні якого перебуває справа або до якого має бути поданий позов, не пізніше двох днів з дня її надходження без повідомлення учасників справи» [1]. Дослідивши положення наведеного правового припису, можемо констатувати таке.

1. Заяву про вжиття визначеного пунктом 1 частини 1 статті 151 КАС України заходу забезпечення позову, подану до пред'явлення адміністративного позову або одночасно з пред'явлення адміністративного позову, уповноважений розглядати суд, на який відповідну заяву або позовну заяву розподілено за наслідком здійснення автоматизованого розподілу. Вивчення легального визначення терміна «суд» (пункт 4 частини 1 статті 4 КАС України) дає підстави для висновку, що під ним потрібно розуміти суддю адміністративного суду, який розглядає і вирішує адміністративну справу одноособово, або колегію суддів, які розглядають та вирішують публічно-правовий спір колегіально.

2. Заяву про вжиття визначеного пунктом 1 частини 1 статті 151 КАС України заходу забезпечення позову, подану після відкриття провадження у справі, уповноважений розглядати суд, у провадженні якого перебуває адміністративна справа про визнання протиправним та скасування індивідуального акта або визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта.

3. Процесуальний строк, у межах якого суд має розглянути заяву про вжиття визначеного пунктом 1 частини 1 статті 151 КАС України заходу забезпечення позову, не може перевищувати двох днів від дня надходження відповідної заяви. Цікаво, що попередньою редакцією КАС України встановлювалися коротші строки розгляду заяви про забезпечення позову. Так, питання про зупинення дії індивідуального або нормативно-правового акта мало бути вирішено не пізніше наступного дня після одержання судом заяви про забезпечення позову. Варто зазначити, що збільшення новою редакцією КАС України процесуального строку на розгляд заяви про забезпечення позову позитивно сприймається в наукових колах. Наприклад, С.А. Марцинкевич у дисертаційному дослідженні «Правові засади

забезпечення позову в адміністративному судочинстві» (2019 рік) [3, с. 115] зазначає, що дводенний строк на розгляд та вирішення питання про забезпечення позову є оптимальним та цілком здатним забезпечити виконання завдань, які ставляться перед інститутом забезпечення позову. Встановлення коротшого строку є невиправданим з огляду на об'єктивні обставини, а саме умови роботи суддів у нашій державі. Схожої позиції дотримується Т.Я. Рим, який у роботі «Інститут забезпечення позову: новели законодавства» (2017 рік) [8, с. 141], стверджує, що розгляд заяви про забезпечення позову у строк не пізніше наступного дня після її надходження є занадто жорстким. Аргументуючи свою позицію, вчений зазначає, що нескладно змоделювати ситуацію надходження заяви про забезпечення позову наприкінці робочого дня. У такому разі заяву про забезпечення позову необхідно розглянути наступного дня, що з практичної точки зору є досить проблематичним.

Для ґрунтовнішого вивчення наведеної проблематики також вважаємо за потрібне дослідити зарубіжний досвід щодо процесуального строку для розгляду питання про забезпечення позову шляхом зупинення дії актів суб'єктів владних повноважень. Так, відповідно до статті L521-2 Кодексу адміністративного судочинства Франції, клопотання про зупинення виконання оспорюваного адміністративного акта вирішується судом протягом сорока восьми годин з моменту його надходження [9]. Згідно з абзацом 1 параграфу 252 Кодексу адміністративного судочинства Естонської Республіки, заява про надання попереднього правового захисту шляхом зупинення дії оспорюваного адміністративного акта розглядається судом невідкладно [10]. Таким чином, в Естонській Республіці питання про зупинення дії оспорюваного адміністративного акта вирішуються судом у день надходження заяви про надання попереднього правового захисту. Цікаво, що в іншій прибалтійській державі, а саме Литовській Республіці, встановлюються триваліші строки на розгляд заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії оспорюваного акта. Така заява розглядається судом протягом трьох робочих днів з дня її надходження (частина 4 статті 70 Закону про адміністративне судочинство Литовської Республіки [11]). Значно триваліші процесуальні строки для розгляду питання про зупинення дії адміністративного акта закріплені в адміністративно-процесуальному законодавстві Угорщини. Так, положеннями абзацу 1 параграфу 51 Кодексу адміністративного судочинства Угорщини встановлено, що суд розглядає заяву про негайний судовий захист, зокрема шляхом зупинення дії адміністративного акта

протягом п'ятнадцяти днів з дня її надходження до суду [12]. Отже, можемо дійти висновку, що в європейському законодавстві відсутній єдиний підхід до процесуального строку розгляду питання про зупинення дії актів адміністративних органів. Залежно від держави та специфіки її правової системи цей строк може становити як один день (Естонська Республіка), так і п'ятнадцять днів (Угорщина) з дня надходження до суду відповідної заяви.

У рамках наведеної проблематики також варто звернути увагу на статтю 153 попередньої редакції Цивільного процесуального кодексу України [13], за якою процесуальний строк розгляду заяви про забезпечення позову різнився залежно від моменту ініціювання питання про вжиття заходів забезпечення позову. Так, заява про забезпечення позову, подана до подання позовної заяви, розглядалася судом не пізніше двох днів з дня її подання. Водночас заява про забезпечення, подана після подання позовної заяви, розглядалася судом, у провадженні якого перебувала справа в день її надходження. На нашу думку, підхід, який був застосований законодавцем у попередній редакції Цивільного процесуального кодексу України, був виправданим та відповідав специфіці інституту забезпечення позову. Застосування цього підходу не лише в межах цивільного, але й у межах адміністративного судочинства допоможе більш дієвим чином реалізовувати мету інституту забезпечення позову, яка полягає у швидкому (невідкладному) захисті прав, свобод та інтересів осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Розділяємо думку науковців про те, що в разі подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви суду може бути недостатньо одного дня для вирішення питання про забезпечення позову. Однак якщо заява про забезпечення позову передається судді, який обізнаний із справою та її фактичними обставинами, то один день є цілком достатнім для вирішення питання про забезпечення позову. Розуміємо застереження наведених учених про те, що встановлення строку в один робочий день для розгляду заяви про забезпечення позову значно збільшить навантаження суддів. Однак виправдуємо такий крок легітимною метою, якою є підвищення ефективності судової форми захисту прав, свобод та інтересів осіб.

4. За загальним правилом, заява про вжиття визначеного пунктом 1 частини 1 статті 151 КАС України заходу забезпечення позову розглядається судом без повідомлення учасників справи або осіб, які можуть набути статусу учасників справи. Аналіз судової практики (ухвали адміністративних судів від 12 квітня 2021 року у справі № 260/1313/21 [14], від 11 жовтня 2021 року

у справі № 640/28460/21 [15] тощо) свідчить про те, що більшість заяв про забезпечення позову шляхом зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта розглядається в порядку письмового провадження. Вивчення змісту терміна «письмове провадження» (пункт 10 частини 1 статті 4 КАС України) дає підстави для висновку, що розгляд та вирішення питання про забезпечення позову проводиться за таких умов: без повідомлення та виклику учасників справи або осіб, які можуть набути статусу учасників справи; без проведення судового засідання; на підставі наявних у заяві доводів та доказів, що їх обґрунтовують. Варто зауважити, що в частині 1 статті 154 КАС України встановлено лише те, що суд розглядає заяву про забезпечення позову без повідомлення учасників справи, але немає вказівки на те, що заява про забезпечення позову розглядається в порядку письмового провадження. Натомість в інших статтях адміністративного процесуального закону (частина 4 статті 250, частина 1 статті 263, частина 1 статті 311 КАС України тощо) широко застосовується таке формулювання: «без повідомлення учасників справи (у письмовому провадженні)». Наведене дає підстави для висновку про викладення положень КАС України без урахування вимог до законодавчої техніки щодо уніфікації термінології, під якою розуміється «приведення нормативних правових термінів до єдиної системи або форми, одноманітності» [16, с. 383]. Отже, задля уніфікації термінології, яка застосовується у правових нормах, що входять до системи інституту забезпечення позову, з термінологією, яка використовується в приписах інших інститутів адміністративного судочинства (спрощеного позовного провадження, судових рішень тощо), вважаємо за доцільне доповнити частину 1 статті 154 КАС України словосполученням «(у письмовому провадженні)».

Цікавим у контексті процесуального порядку розгляду та вирішення питання про зупинення дії актів органів публічної адміністрації є досвід Республіки Польща. Так, положеннями параграфу 5 статті 61 Закону про провадження в адміністративних судах Республіки Польща встановлено, що суд може прийняти судові рішення про зупинення дії акта органу публічної адміністрації у закритому засіданні [17]. Закрите засідання в Республіці Польща проводиться суддею одноособово без участі сторін та їх представників. Як зазначає польський науковець В. Ковальський, закрите засідання є одним із засобів швидкого вирішення того чи іншого процесуального питання, що застосовується у випадках, коли проведення судового засідання є недоцільним [18]. Отже, процесуальний розгляд та вирішення питання про зупинення дії актів

органів публічної адміністрації в порядку закритого засідання в Республіці Польща є фактично тотожним розгляду питання про вжиття визначеного пунктом 1 частини 1 статті 151 КАС України заходу забезпечення позову в порядку письмового провадження. Наведений висновок аргументуємо тим, що закриті засідання в Республіці Польща та письмове провадження в Україні проводиться за таких аналогічних процесуальних умов: за відсутності учасників справи; без проведення судового засідання; за наявними матеріалами.

З огляду на наведені доводи пропонуємо внести зміни до частини 1 статті 154 КАС України та викласти положення зазначеного правового припису в такій редакції: «1. Заява про забезпечення позову розглядається судом, у провадженні якого перебуває справа, в день її надходження без повідомлення учасників справи (у письмовому провадженні). Заява про забезпечення позову, подана до подання позовної заяви, розглядається судом не пізніше двох днів з дня її надходження без повідомлення осіб, які можуть набути статусу учасників справи (у письмовому провадженні)». Заміна у другому реченні словосполучення «без повідомлення учасників справи» на словосполучення «осіб, які можуть набути статусу учасників справи» обґрунтовується тим, що до моменту подання позовної заяви ні особа, яка ініціює питання про забезпечення позову, ні суб'єкт владних повноважень, щодо акта якого ініційовано питання про забезпечення позову, ще не набули процесуального статусу учасника справи.

Висновки. У процесі дослідження здійснено виокремлення проблем правового регулювання питання процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта. Серед основних проблем зазначеної категорії виділено, зокрема, такі: викладення положень КАС України, які регламентують процесуальний порядок розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії актів публічної адміністрації без урахування вимог до законодавчої техніки щодо уніфікації термінології; закріплення процесуальних строків для розгляду заяви про зупинення дії актів публічної адміністрації без ґрунтовного врахування мети, яку ставить перед собою процесуальна гарантія забезпечення позову і яка полягає у швидкому (невідкладному) захисті прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

У рамках вирішення наведених проблем запропоновано внесення змін до частини 1 статті 154 КАС України.

Обґрунтовано, що внесення відповідних змін до частини 1 статті 154 КАС України дасть змогу

вдосконалити адміністративне процесуальне законодавство щодо процесуального порядку розгляду заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта та підвищити ефективність реалізації завдання адміністративного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
2. Адміністративно-процесуальний закон Латвійської Республіки. URL: <https://likumi.lv/ta/id/55567-administrativa-procesa-likums>
3. Марцинкевич С.А. Правові засади забезпечення позову в адміністративному судочинстві : дис. ... докт. філос. : 081 «Право». Київ, 2021. 238 с.
4. Джурина О.В. Деякі питання забезпечення адміністративного позову. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 2. С. 54–58.
5. Діордіца І.В. Забезпечення позову в адміністративному судочинстві України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 3. С. 55–61.
6. Побережна Н.П. Забезпечення адміністративного позову як спосіб захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2021. 221 с.
7. Тур Т.О. Застосування заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 66. С. 168–172.
8. Рим Т.Я. Інститут забезпечення позову: новели законодавства. *Право України*. 2017. № 9. С. 137–145.
9. Кодекс адміністративного судочинства Франції. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070933/LEGISCTA000006091521/#LEGISCTA000006091521
10. Кодекс адміністративного судочинства Естонської Республіки. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019054?leiaKehtiv>
11. Закон про адміністративне судочинство Литовської Республіки. URL: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=por&doc=23225
12. Кодекс адміністративного судочинства Угорщини. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700001.TV>
13. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
14. Ухвала Закарпатського окружного адміністративного суду від 12 квітня 2021 року. Справа № 260/1313/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96209939>
15. Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва від 11 жовтня 2021 року. Справа № 640/28460/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100313923>
16. Кушнарєва О.В. Основні форми упорядкування нормативної правової термінології. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 380–383.
17. Закон про провадження в адміністративних судах Республіки Польща. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-postepowaniu-przed-sadami-administracyjnymi-16982717>
18. Wojciech Kowalski. Rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym podczas COVID-19 i nie tylko. 2021. URL: <https://www.lex.pl/rozpoznanie-sprawy-na-posiedzeniu-niejawnym-podczas-covid-19-i-nie-tylko,15379.html>

REFERENCES

1. Kodeks administratywno sudochynstva Ukrainy [Code of administrative proceedings of Ukraine] from July 6, 2005 (2005). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. No. 35–36, no. 37. Art. 446.
2. Administratyvno-protseualnyi zakon Latviiskoi Respubliki [Administrative proceedings law of the Republic of Latvia]. Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/id/55567-administrativa-procesa-likums>.
3. Martsynkevych, S.A. (2021). *Pravovi zasady zabezpechennia pozovu v administratyvnomu sudochynstvi* [Legal bases of securing a claim in administrative proceedings]. (PhD Thesis). Kyiv.
4. Dzhurytskyi, O.V. (2015). *Deiaki pytannia zabezpechennia administratyvnoho pozovu* [Some issues of securing an administrative claim]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 2, pp. 54–58.
5. Diorditsa, I.V. (2012). *Zabezpechennia pozovu v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy* [Securing a claim in the administrative proceedings of Ukraine]. *Biuleten' Ministerstva iustytisii Ukrainy*, no. 3, pp. 55–61.
6. Poberezhna, N.P. (2021). *Zabezpechennia administratyvnoho pozovu iak sposib zakhystu prav ta interesiv fizychnykh i iurydychnykh osib* [Ensuring an administrative lawsuit as a way to protect the rights and interests of individuals and legal entities]. (PhD Thesis). Dnipro.

7. Tur, T.O. (2021). Zastosuvannia zakhodiv zabezpechennia pozovu v administratyvnomu sudochynstvi [Application of measures to secure a claim in administrative proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, no. 66, pp. 168–172.
8. Rym, T.Ya. (2017). Instytut zabezpechennia pozovu: novelty zakonodavstva [Institute for Securing a Lawsuit: Novels of Legislation]. *Pravo Ukrainy*, no. 9, pp. 137–145.
9. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Frantsii [Code of administrative proceedings of France]. Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070933/LEGISCTA000006091521/#LEGISCTA000006091521
10. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Estonskoi Respubliki [Code of administrative proceedings of the Republic of Estonia]. Retrieved from: <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019054?leiaKehtiv>.
11. Zakon pro administratyvne sudochynstvo Lytovskoi Respubliki [Law on administrative proceedings of the Republic of Lithuania]. Retrieved from: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=23225
12. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Uhorshehyny [Code of administrative proceedings of Hungary]. Retrieved from: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700001.TV>
13. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine] from March 18, 2004 (2004). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). No. 40–41, no. 42. Art. 492.
14. Zakarpatskyi okruzhnyi administratyvnyi sud (2021). Ukhvala Zakarpatskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 12.04.2021. Sprava № 260/1313/21. Retrived from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96209939>
15. Okruzhnyi administratyvnyi sud mista Kyieva (2021). Ukhvala Okruzhnoho administratyvnoho sudu mista Kyieva vid 11.10.2021. Sprava № 640/28460/21. Retrived from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100313923>
16. Kushnarova, O.V. (2012). Osnovni formy uporiadkuvannia normatyvnoi pravovoi terminolohii [Main Forms of Regulation the Normative Legal Terminology]. *Almanakh prava*, no. 3, pp. 380–383.
17. Zakon pro provadzhennia v administratyvnykh sudakh Respubliki Polshcha [Law on proceedings before administrative courts of the Republic of Poland]. Retrieved from: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-postepowaniu-przed-sadami-administracyjnymi-16982717>
18. Wojciech Kowalski (2021). Rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym podczas COVID-19 i nie tylko [Hearing the case in closed session during COVID-19 and more]. Retrieved from: <https://www.lex.pl/rozpoznanie-sprawy-na-posiedzeniu-niejawnym-podczas-covid-19-i-nie-tylko,15379.html>

Міжнародні стандарти як основа реформування системи кримінальної юстиції в напрямі євроінтеграції

Лапкін А. В.

доктор юридичних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри кримінальної юстиції

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

orcid.org/0000-0002-3240-6377

a.v.lapkin@nlu.edu.ua

Ключові слова: *система кримінальної юстиції, міжнародні стандарти, євроінтеграція, суд, прокуратура, адвокатура.*

У науковій статті досліджено значення міжнародних стандартів у реформі системи кримінальної юстиції. Актуальність цієї теми пов'язана з курсом європейської інтеграції України, зокрема й у сфері кримінальної юстиції. Метою статті є визначення поняття, ознак і властивостей міжнародних стандартів у сфері кримінальної юстиції, а також окреслення переліку їхніх джерел і здійснення класифікації.

Обґрунтовано, що повнота, швидкість і послідовність реформ у сфері кримінальної юстиції залежать від наявності надійного підґрунтя та чітких орієнтирів. Це досягається за допомогою міжнародних стандартів кримінальної юстиції. До їх числа можна віднести положення міжнародних документів, які встановлюють модельні правила щодо побудови системи кримінальної юстиції й оптимальної організації її інститутів, а також їх діяльності щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінально-протиправних посягань, що мають загальний, абстрактний і універсальний характер.

Установлено, що за своєю природою міжнародні стандарти мають властивості так званого «м'якого» права (soft law). Значення цих стандартів полягає в тому, що: 1) вони є одним з основних критеріїв оцінки загального стану національної правової системи України; 2) вони слугують універсальним індикатором рівня ефективності національної системи кримінальної юстиції та ступеня її реформування; 3) вони визначають дороговказ для перебудови системи кримінальної юстиції; 4) вони є рушійною силою процесів трансформації; 5) вони виступають конкретним інструментом реформування.

Аргументовано, що міжнародні стандарти кримінальної юстиції можна класифікувати на: 1) загальні (щодо предмета і спрямованості діяльності системи кримінальної юстиції); 2) інституційні (організаційні) – щодо окремих інститутів кримінальної юстиції (суду, прокуратури, органів правопорядку, адвокатури, органів виконання кримінальних покарань і пробації), особливостей їх організації та статусу представників; 3) функціональні – щодо форм, способів і порядку діяльності системи кримінальної юстиції.

International standards as the basis for reforming the criminal justice system in the direction of European integration

Lapkin A. V.

*Doctor of Law, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Criminal Justice
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3240-6377
a.v.lapkin@nlu.edu.ua*

Key words: *criminal justice system, international standards, European integration, court, prosecutor's office, advocacy.*

The scientific article studies the importance of international standards in the reform of the criminal justice system. The relevance of this topic is connected with the course of European integration of Ukraine, including the criminal justice.

The article is aimed at determining the concept, features and properties of international standards of criminal justice, as well as outlining the list of their sources and the implementation of classification.

It is justified that the completeness, speed and sequence of reforms in the field of criminal justice depend on the presence of a reliable background and clear guidelines. This is achieved through international criminal justice standards. These include the provisions of international documents that establish certain model rules for the construction of the criminal justice system and the optimal organization of its institutions, as well as their activities to protect the person, society and the state from criminal offences, which are of a general, abstract and universal nature.

It is established that by nature international standards have the properties of the so-called "soft" law. The significance of these standards is that: 1) they are one of the main criteria for assessing the general state of the national legal system of Ukraine; 2) they serve as a universal indicator of the level of effectiveness of the national criminal justice system and the degree of its reform; 3) they define a guide for restructuring the criminal justice system; 4) they are the driving force behind transformation processes; 5) they act as a specific reform tool.

It is argued that international standards of criminal justice can be classified into: 1) general (related to the subject and focus of the criminal justice system); 2) institutional (organizational) – concern individual institutions of criminal justice (court, prosecutor's office, law enforcement agencies, bar, punishment and probation bodies), peculiarities of their organization and status of representatives; 3) functional – consist of the forms, methods and procedure of the criminal justice system.

Вступ. У контексті євроінтеграційного курсу України велике значення має реформування системи кримінальної юстиції, що здійснюється за такими напрямками, як створення антикорупційних інститутів, удосконалення судоустрою та судочинства, перебудова прокуратури та правоохоронних органів, налагодження міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Повнота, швидкість і послідовність реформ залежать від наявності надійного підґрунтя та чітких орієнтирів. Тому набуває актуальності дослідження міжнародних стандартів, які є основою і дороговказом процесу європейської інтеграції України у сфері кримінальної юстиції.

Окремі дослідження з питань міжнародних стандартів у сфері кримінальної юстиції здійснювали такі вітчизняні вчені, як І.В. Гловюк, О.В. Капліна, Г.Р. Крет, В.Т. Нор, І.А. Тітко, О.Г. Шило й інші. Однак наукові розробки в цій площині переважно розглядали окремі аспекти кримінального провадження, яких стосувалися міжнародні стандарти, наприклад: доказування,

яких стосувалися міжнародні стандарти, наприклад: доказування,

захисту прав людини, застосування примусових заходів тощо. Зважаючи на це, у вказаній науковій проблематиці залишаються не досить дослідженими низка аспектів, зокрема щодо впливу міжнародних стандартів на реформування системи кримінальної юстиції з огляду на їх природу та правові властивості.

Метою статті є визначення поняття, ознак і властивостей міжнародних стандартів у сфері кримінальної юстиції, окреслення та класифікація їхніх джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій юридичній літературі міжнародні стандарти розглядаються як міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють правила поведінки суб'єктів міжнародного права в тих чи інших сферах міжнародно-державного співробітництва, установлюють мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави [1, с. 615]. Отже, визначальною характеристикою міжнародних стандартів є загальний характер як типових правил, що можуть передбачати показники належного або неналежного їх дотримання. Окрім того, однією з їхніх ознак є універсальність – усесвітня чи регіональна, яка діалектично поєднується з можливістю неуніверсальної (неоднозначної) інтерпретації їх більш-менш конкретного змісту й/чи обсягу в різних культурних контекстах [2, с. 23].

Можна виокремити такі ознаки міжнародних стандартів у сфері кримінальної юстиції: 1) загальний характер, оскільки вони акумулюють кращий досвід окремих держав, узагальнений і абстрагований до рівня певних принципів, тобто стандартизованих правил; 2) універсальний характер, оскільки вони можуть бути застосовані до відмінних за організаційним устроєм і функціональним наповненням систем кримінальної юстиції окремих держав, що належать до різних правових систем; 3) модельний характер, оскільки вони виступають орієнтирами, які використовуються під час вироблення правових норм із питань кримінальної юстиції на національному рівні; 4) уніфікований характер, оскільки стандарти спрямовані на встановлення єдиних правил і підходів до регулювання питань організації та функціонування системи кримінальної юстиції незалежно від особливостей тієї чи іншої національної моделі; 5) правовий характер, що передбачає формальну визначеність і легітимацію відповідних правил і принципів міжнародною спільнотою шляхом закріплення в міжнародно-правових документах.

На підставі цього до міжнародних стандартів кримінальної юстиції можна віднести положення міжнародно-правових документів, які встановлюють модельні правила щодо побудови системи кримінальної юстиції й оптимальної організації її інститутів, а також їх діяльності щодо захи-

сту особи, суспільства і держави від кримінально-протиправних посягань, що мають загальний, абстрактний, універсальний характер.

Роль міжнародних стандартів у науковій юридичній літературі традиційно пов'язується зі значенням так званого «м'якого права» (soft law), якому властиві, з одного боку, рекомендаційність та відсутність юридичних наслідків за його недотримання, а з іншого – наявність опосередкованого правового ефекту, оскільки воно має на меті та призводить до практичних наслідків, передбачаючи дотримання суб'єктами міжнародного права [3, с. 77]. Воно слугує орієнтиром, зразком, який доцільно застосовувати через його розумність і практичну цінність [4], а тому має як юридичну, так і моральну та політичну природу [5, с. 505]. До актів «м'якого права» належать, наприклад, резолюції та рекомендації міжнародних організацій та інші акти, які містять норми-рекомендації, загальні принципи та цілі, не встановлюють водночас конкретних зобов'язань [6]. Отже, взаємозв'язок цих стандартів із законодавством України полягає в тому, що вони є своєрідним орієнтиром, який потребує підтвердження, конкретизації та доповнення з його боку.

Виходячи з наведених властивостей міжнародних стандартів, їхнє значення для системи кримінальної юстиції України полягає в такому: 1) вони використовуються як один з основних критеріїв оцінки зарубіжними партнерами загального стану національної правової системи України; 2) слугують універсальним індикатором рівня ефективності національної системи кримінальної юстиції та ступеня її реформування; 3) визначають дороговказ для перебудови системи кримінальної юстиції; 4) є рушійною силою процесів трансформації (через спонукання з боку міжнародної спільноти до їх дотримання); 5) виступають конкретним інструментом такого реформування (за допомогою узгодження з ними національного законодавства). У підсумку, додержання Україною цих стандартів у вузькому значенні дозволяє досягти якісних системних змін в організації та діяльності інститутів кримінальної юстиції, а в більш глобальному – сприяє інтеграції України в європейський правовий простір. Це здійснюється шляхом гармонізації з ними національного законодавства, що зумовлює необхідність їх урахування у плануванні та реалізації реформ, а також оцінці їхніх результатів.

З огляду на різноманітність міжнародних стандартів існують різні підходи до їх класифікації, зокрема: а) за рівнем встановлення: усесвітні, регіональні, двосторонні; б) за юридичною значущістю: декларативні; рекомендаційні; формально обов'язкові; в) за визначеністю змісту: абсолютно визначені та відносно визначені; г) за способом

створення та формою втілення: звичаєві, договірні та такі, що містяться в рішеннях міжнародних організацій [7, с. 264] тощо. Вказані критерії можуть бути застосовані й щодо класифікації міжнародних стандартів системи кримінальної юстиції.

Окрім того, таку класифікацію можна здійснити за суб'єктом формування таких стандартів. Важливу роль у їх виробленні відіграють міжнародні організації, передусім ООН та Рада Європи, які діють через окремі свої органи. Так, на рівні ООН низку важливих документів у сфері кримінальної юстиції ухвалено під час конгресів із запобігання правопорушенням і поведження із правопорушниками. Деякі стандарти були затверджені резолюціями Генеральної Асамблеї (далі – ГА), інші – Економічною і соціальною радою (далі – ЕКОСОП) ООН. Під егідою Ради Європи участь у формуванні стандартів кримінальної юстиції беруть Комітет міністрів (далі – КМРЄ), Парламентська асамблея (далі – ПАРЄ), Венеціанська комісія, консультативні ради європейських суддів і прокурорів тощо. Також важливий внесок у їх розроблення роблять неурядові корпоративні організації юристів, як-от: Міжнародна асоціація суддів, Міжнародна асоціація прокурорів, Міжнародна поліцейська асоціація, які забезпечують участь у їх формуванні представників заінтересованих професій. Свій внесок у формування міжнародних стандартів системи кримінальної юстиції роблять і міжнародні судові установи, насамперед Європейський суд з прав людини, практика якого лежить в основі засад верховенства права та законності у кримінальному провадженні України. Отже, залежно від рівня поширення такі стандарти можна поділити на: (1) загальносвітові та (2) регіональні, а за суб'єктом створення – на (а) урядові та (б) неурядові (корпоративні).

Заслуговує на увагу запропонована В.Д. Бринцевим класифікація міжнародних стандартів судової влади на: 1) загальні (щодо державного устрою, прав людини та матеріального права); 2) процесуальні (стандарти адміністративного, господарського, цивільного, кримінального судових процесів); 3) стандарти судоустрою [8, с. 54]. Взявши її за основу щодо системи кримінальної юстиції, міжнародні стандарти останньої можна класифікувати на: 1) загальні (стосуються предмета і спрямованості діяльності системи кримінальної юстиції); 2) інституційні (організаційні) – стосуються окремих інститутів кримінальної юстиції (суду, прокуратури, органів правопорядку, адвокатури, органів виконання кримінальних покарань та пробачії тощо), особливостей їх організації та статусу представників; 3) функціональні – складаються щодо форм, способів і порядку діяльності системи кримінальної

юстиції (передусім щодо здійснення кримінального провадження), або окремих аспектів її функціонування. В одному міжнародному документі можуть бути стандарти, які стосуються різних аспектів кримінальної юстиції.

Аналізуючи джерела, у яких закріплені відповідні міжнародні стандарти, ми зосередимо увагу на тих міжнародно-правових документах, які не мають обов'язкової юридичної сили, складаються на світовому та регіональному рівні й ухвалюються рішеннями відповідних міжнародних організацій. Так, залежно від запропонованої вище класифікації, поєднаної із предметом правового регулювання відповідних документів, де міжнародні стандарти закріплені, їх можна розподілити на такі групи.

I. Загальні стандарти:

– *щодо загальних питань протидії злочинності*, а саме: Керівні принципи ООН для співробітництва та технічної допомоги у сфері боротьби зі злочинністю у містах (Резолюція ЕКОСОП № 1995/9 від 24 липня 1995 р.); Декларація ООН щодо злочинності та громадської безпеки (Резолюція ГА № 51/60 від 12 грудня 1996 р.); Керівні принципи для запобігання злочинності (Резолюція ЕКОСОП № 2002/13 від 24 липня 2002 р.), Керівні принципи ООН для запобігання злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи) (Резолюція ГА № 45/112 від 14 грудня 1990 р.), Рекомендація R (2003) 21 КМРЄ про співробітництво в галузі запобігання злочинам від 24 вересня 2003 р., інші, які визначають міжнародні стандарти механізму протидії злочинності, зокрема за допомогою функціонування системи кримінальної юстиції.

II. Інституційні (організаційні) стандарти:

– *щодо судової влади та її представників*, зокрема: Основні принципи незалежності судових органів (резолюції ГА ООН № № 40/32 та 40/146 від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.), Бангалорські принципи поведінки суддів (Резолюція ЕКОСОП ООН № 2006/23 від 19 травня 2006 р.), Європейська хартія про Закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 р., Рекомендація CM/Rec (2010) 12 КМРЄ щодо суддів: незалежність, ефективність і обов'язки, від 17 листопада 2010 р., інші документи, які становлять систему міжнародних стандартів судової влади. Вони поширюються не лише на суди, а й на органи, які з ними взаємодіють, зокрема й у межах кримінальної юстиції, зобов'язують їх сприяти незалежному, неупередженому й ефективному здійсненню правосуддя;

– *щодо прокуратури і прокурорів*, зокрема: Керівні принципи щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування, ухвалені Восьмим конгресом ООН щодо запобігання злочинності та поведження із правопорушниками (Гавана, Куба,

27 серпня – 7 вересня 1990 р.), Рекомендація Res (2000) 19 КМРС про роль публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції від 6 жовтня 2000 р., Рекомендація ПАРС № 1604 (2003) про роль прокуратури в демократичному правовому суспільстві від 27 травня 2003 р., Стандарти професійної відповідальності та викладення основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р., та інші. Ці документи визначали роль прокуратури як інституту кримінальної юстиції, її функції й особливості статусу прокурорів тощо;

– *щодо органів правопорядку та їх представників.* Так, у Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку (Резолюція ГА ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 р.), зокрема, зазначено належність таких осіб до системи кримінального правосуддя, вплив їх поведінки на цю систему. На його виконання були ухвалені Керівні принципи для ефективного дотримання Кодексу поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку (Резолюція ЕКОСОП ООН № 1989/61 від 24 травня 1989 р.). Питання застосування представниками цих органів примусових заходів було регламентовано Основними принципами застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку від 1990 р., ухваленими Восьмим конгресом ООН щодо запобігання злочинності та поведіння із правопорушниками. Європейський кодекс поліцейської етики (Рекомендація Res (2001) 10 КМРС від 19 вересня 2001 р.) визначав морально-етичні принципи поліцейської діяльності. Ці документи є джерелами стандартів функціонування органів правопорядку як інституту системи кримінальної юстиції, а також застосування ними примусових заходів, зокрема й вогнепальної зброї;

– *щодо діяльності адвокатури та правової допомоги у кримінальному провадженні.* Зокрема, Основні принципи ООН щодо ролі юристів, ухвалені Восьмим конгресом ООН щодо запобігання злочинності та поведіння із правопорушниками встановили спеціальні гарантії щодо доступу до професійної правничої допомоги в системі кримінального правосуддя, а також гарантії виконання юристами своїх обов'язків (п. п. 16–22). На цьому ж Конгресі були ухвалені Основні положення про роль адвокатів, предметно присвячені діяльності адвокатури, зокрема й у сфері кримінального провадження. Більш детально ці питання були розкриті у Принципах та керівних положеннях ООН щодо доступу до юридичної допомоги в системах кримінального правосуддя (Резолюція ГА № 67/187 від 20 грудня 2012 р.), які закріпили широкий перелік гарантій надання юридичної допомоги у кримінальному провадженні. На європейському рівні аналогічне значення мають

Резолюція (78) 8 КМРС про юридичну допомогу та консультації від 2 березня 1978 р., Рекомендація № R (2000) 21 КМРС про свободу професійної діяльності адвокатів від 25 жовтня 2000 р. та Загальний кодекс правил для адвокатів країн ЄС від 1988 р. Ці й інші документи слугують основою для функціонування інституту адвокатури в межах системи кримінальної юстиції;

– *щодо діяльності пенітенціарної системи та пробації, застосування заходів примусу й обмеження особистої свободи громадян.* До їх числа, зокрема, належать: Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (Резолюція ГА ООН № 3452 (XXX) від 9 грудня 1975 р.), Мінімальні стандартні правила ООН щодо поведіння з ув'язненими (Правила Мандели) (Резолюція ГА ООН № 70/176 від 17 грудня 2015 р.), Звід принципів захисту всіх осіб, які підлягають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі (Резолюція ГА ООН № 43/173 від 9 грудня 1988 р.), Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) (Резолюція ГА ООН № 45/110 від 14 грудня 1990 р.), Принципи захисту осіб із психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги (Резолюція ГА ООН № 46/119 від 18 лютого 1992 р.), Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація R (2006) 2 КМРС від 11 січня 2006 р.), Правила Ради Європи про пробацію (Рекомендація CM/Rec (2010) 1 КМРС від 20 січня 2010 р.), Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів (Рекомендація CM/Rec (2017) 3 КМРС від 22 березня 2017 р.) та інші, які визначили систему стандартів виконання кримінальних покарань і застосування інших заходів, що обмежують особисту свободу, а також органів і осіб, які їх забезпечують.

III. Функціональні стандарти:

– *щодо спрощення та прискорення кримінального правосуддя.* Наприклад, у Рекомендації R (81) 7 КМРС стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14 травня 1981 р. зверталася увага на необхідність спрощення правосуддя, а також максимального прискорення строків винесення рішень. Рекомендація № 6 R (87) 18 КМРС щодо спрощення кримінального правосуддя від 17 вересня 1987 р. передбачала впровадження дискреційного переслідування, сумарного провадження й інших засобів. Рекомендація R (95) 12 КМРС щодо управління системою кримінального правосуддя від 11 вересня 1995 р. визначала стандарти управління робочим навантаженням, інфраструктурою та людськими ресурсами системи кримінальної юстиції з метою підвищення її ефективності. Рекомендація CM/Rec (2010)

3 КМРС щодо ефективних засобів правового захисту від надмірної тривалості провадження від 24 лютого 2010 р. передбачала необхідність прискорення провадження тощо;

– стосовно захисту потерпілих і свідків у кримінальному провадженні, а саме: Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (Резолюція ГА ООН № 40/34 від 29 листопада 1985 р.), Рекомендація R (85) 11 КМРС стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу від 28 червня 1985 р., Керівні принципи щодо правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей – жертв і свідків злочинів (Резолюція ЕКОСОП ООН № 2005/20 від 22 липня 2005 р.), Рекомендація Res (2005) 9 КМРС щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють із правосуддям, Рекомендація Res (2006) 8 КМРС щодо допомоги потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 р. та інші, які встановили міжнародні стандарти забезпечення прав потерпілих і свідків посадовими особами системи кримінальної юстиції;

– щодо захисту прав дітей у кримінальному провадженні. Наприклад: Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») (Резолюція ЕКОСОП ООН № 2005/20 від 29 листопада 1985 р.), Керівні принципи стосовно дій в інтересах дітей у системі кримінального правосуддя (Резолюція ЕКОСОП ООН № 1997/30 від 21 липня 1997 р.), Керівні принципи щодо правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей – жертв і свідків злочинів (Резолюція ЕКОСОП ООН № 2005/20 від 22 липня 2005 р.), Рекомендація R (87) 20 КМРС про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх від 17 вересня 1987 р. та інші. Відповідні документи передбачали необхідність урахування особливостей становища неповноліт-

ніх, зокрема наявності спеціальної кваліфікації та підготовки представників системи кримінальної юстиції, які з ними працюють;

– щодо відновного правосуддя та медіації, зокрема: Основні принципи застосування програм реституційного правосуддя у сфері кримінального правосуддя (Резолюція ЕКОСОП ООН № 2002/12 від 24 липня 2002 р.), Рекомендація R (99) 19 КМРС щодо медіації у кримінальних справах від 15 вересня 1999 р. тощо, які рекомендували розширити сферу відновного правосуддя у кримінальному провадженні та визначали умови його застосування тощо.

Висновки. Міжнародні стандарти кримінальної юстиції – це положення міжнародно-правових документів, які встановлюють модельні правила щодо побудови системи кримінальної юстиції й оптимальної організації її інститутів, а також їх діяльності щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінально-протиправних посягань, що мають загальний, абстрактний, універсальний характер. Вони мають велике значення у процесі європейської інтеграції України у сфері кримінальної юстиції, оскільки: 1) використовуються як один з основних критеріїв оцінки загального стану національної правової системи України; 2) слугують універсальним індикатором рівня ефективності національної системи кримінальної юстиції та ступеня її реформування; 3) визначають дороговказ для перебудови системи кримінальної юстиції; 4) є рушійною силою процесів трансформації; 5) виступають конкретним інструментом такого реформування.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні окремих напрямів реформування системи кримінальної юстиції для узгодження тих чи тих її елементів із міжнародними стандартами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридична енциклопедія : у 6-и т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.
2. Рабінович П.М., Венецька О.Л. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 18–28.
3. Смирнова К.В. Концепція «м'якого права» (soft law) у міжнародному праві та праві Європейського Союзу. *Український часопис міжнародного права*. 2012. № 3. С. 74–78.
4. Київець О.В. Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія. *Європейські студії і право*. 2012. № 1 (5). URL: <http://eurolaw.org.ua/publications/ukrainian-journal-of-european-studies/5-2011/44-2011-12-29-14-40-03>
5. Hillgenberg H. A Fresh Look at Soft Law. *European Journal of International Law*. 1999. Vol. 10. № 3. P. 499–515.
6. Шалінська І.В. Акти «м'якого права»: поняття та значення в міжнародному правопорядку. *Соціологія права*. 2011. № 2. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39605>
7. Саленко О.В. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2014. № 3. С. 263–269.
8. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: утілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія. Харків : Право, 2010. 464 с.

REFERENCES

1. Shemshuchenko, Yu.S. (ed.) and oth. (2003). Iurydychna entsyklopediia [Legal Encyclopedia]. T. 5: P – S. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia [in Ukrainian].
2. Rabinovych, P., Venetska, O. (2012). Mizhnarodni standarty prav liudyny: zahalni oznaky, klasyfikatsiia [International human rights standards: common features, classification]. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, № 4, 18–28 [in Ukrainian].
3. Smyrnova, K. (2012). Kontseptsiiia “miakoho prava” (soft law) v mizhnarodnomu pravi ta pravi Yevropeiskoho Soiuzu [The concept of soft law in international and European Union law]. Ukrainyski chasopys mizhnarodnoho prava, № 3, 74–78 [in Ukrainian].
4. Kyivets, O.V. (2012). Yevropeiski pravovi standarty yak mizhnarodnopravova katehoriia [European legal standards as an international legal category]. Yevropeiski studii i pravo, № 1 (5). URL: <http://eurolaw.org.ua/publications/ukrainian-journal-of-european-studies/5-2011/44-2011-12-29-14-40-03> [in Ukrainian].
5. Hillgenberg, H. (1999). A Fresh Look at Soft Law. European Journal of International Law, Vol. 10, № 3, 499–515 [in English].
6. Shalinska, I.V. (2011). Akty “miakoho prava”: poniattia ta znachennia u mizhnarodnomu pravoporiadku [Acts of “soft law”: concepts and meanings in international law and order]. Sotsiologhiia prava, № 2. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39605> [in Ukrainian].
7. Salenko, O. (2014). Mizhnarodni standarty u sferi sudoustroiu ta statusu suddiv, yikh zmist i klasyfikatsiia [International standards in the field of judicial system and status of judges, their content and classification]. Natsionalnyi yurydycheskyi zhurnal: teoriia y praktyka, № 3, 263–269 [in Ukrainian].
8. Bryntsev, V.D. [2010]. Standarty pravovoi derzhavy: vtilennia u natsionalnu model orhanizatsiinoho zabezpechennia sudovoi vlady [Standards of the rule of law: implementation in the national model of organizational support of the judiciary : a monograph]. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].

Основні тенденції нормативно-правового регулювання сфери освіти в Україні в умовах європейської інтеграції та глобалізації

Литвиненко Є. В.

*аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-4735-3722
evgenia.sumy1994@gmail.com*

Ключові слова: *нормативно-правове регулювання освіти, європейська інтеграція, глобалізація, освіта, Стандарт ESG-2015.*

Стаття присвячена аналізу основних тенденцій нормативно-правового регулювання сфери освіти в Україні в контексті європейської інтеграції та глобалізації. Закономірно, що освіта впливає на становлення особистості, на її подальші інтелектуальні досягнення. Вона становить підґрунтя основоположних соціальних цінностей, які потім знаходять відображення у прояві людини як спеціаліста в певній сфері її діяльності. Останніми роками владою було зроблено багато спроб щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання сфери освіти, можливості імплементації кращих практик зарубіжних країн. Проте констатуємо, що соціальні опитування серед учнів і студентів приводять до висновку, що проблемних питань, які потребують вирішення, залишається все одно багато. У результаті дослідження питань нормативно-правового регулювання освітньої галузі було виокремлено основні проблеми, на яких варто акцентувати увагу й оперативно вирішити. Зокрема: загальна неопрацьованість національних нормативно-правових актів, мала кількість нових положень, які б регулювали та роз'яснювали конкретні питання освітньої діяльності, а також не повною мірою врегульовано питання дистанційного навчання, особливо потребує уваги та законодавчого закріплення навчання в умовах війни, коли здобувач перебуває за кордоном або якщо місто перебуває в зоні активних бойових дій. У результаті проведеного аналізу Конституції України, законів України «Про фахову передвищу освіту», «Про освіту», «Про вищу освіту» було зазначено, що саме вони містять норми, які регулюють найголовніші питання освіти та її якість.

Підтримуємо позицію представників наукової спільноти щодо необхідності подальшого внесення змін до деяких нормативних актів у контексті їх узгодження з міжнародними стандартами, їх доповнень. Автором було здійснено компаративний аналіз положень, що містить національне законодавство, на предмет відповідності закріпленому у Стандарті ESG-2015, як-от: політика забезпечення якості; розробка та затвердження програм; викладацький склад; управління інформацією; поточний моніторинг і періодичний перегляд програм; циклічне зовнішнє забезпечення якості. Вони містять у собі основоположні ідеї регулювання якості освіти та слугують прикладом для запозичення цих норм у національне законодавство. Розглянуто та досліджено питання дистанційного навчання. В умовах війни та пандемії законодавче врегулювання такого виду навчання є дуже необхідним для успішного провадження навчального процесу на всіх рівнях як в Україні, так і загалом у Європі. Було окреслено напрями подальшого вдосконалення національного законодавства щодо відповідності європейським стандартам.

Main tendencies of normative and legal regulation of education in Ukraine in the conditions of European integration and globalization

Lytvynenko E. V.

Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Judiciary

Educational and Scientific Institute of Law

of Sumy State University

Rymskoho-Korsakov str., 2, Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4735-3722

evgenia.sumy1994@gmail.com

Key words: *regulatory and legal regulation of education, European integration, globalization, education, ESG-2015 standard.*

The article is devoted to the analysis of the main trends of normative and legal regulation of the sphere of education in Ukraine in the context of European integration and globalization. It is natural that education affects the formation of a personality and its further intellectual achievements. It forms the basis of fundamental social values, which are then reflected in the manifestation of a person as a specialist in a certain field of his activity. In recent years, the authorities have made many attempts to improve the regulatory and legal regulation of the field of education, the possibility of implementing the best practices of foreign countries. However, we state that social surveys among pupils and students lead to the conclusion that there are still many problematic issues that need to be resolved. Having studied the issue of normative and legal regulation of the educational sector, the main problems were identified, which should be focused on and promptly resolved. In particular: general incompleteness of national legal acts, insufficient number of new provisions that would regulate and clarify specific issues of educational activity, as well as the issue of distance education is not fully resolved, especially needs attention and legislative consolidation of education in war conditions, the acquirer is abroad or if the city is in a zone of active hostilities. Having analyzed the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine “On Professional Pre-Higher Education”, the Law of Ukraine “On Education” and the Law of Ukraine “On Higher Education”, it was noted that they contain norms that regulate the most important issues of education and its quality.

We support the position of representatives of the scientific community regarding the need for further amendments to some regulatory acts in the context of bringing them into line with international standards and their additions. The author carried out a comparative analysis of the provisions contained in national legislation for compliance with the ESG-2015 Standard, namely: quality assurance policy; development and approval of programs; Teaching Staff; information management; ongoing monitoring and periodic review of programs; cyclic external quality assurance. They contain the fundamental ideas of regulating the quality of education and serve as an example for borrowing these norms into national legislation. The issue of distance learning was considered and researched. In the conditions of war and pandemic, the legislative regulation of this type of education is very necessary for the successful implementation of the educational process at all levels, both in Ukraine and in Europe. Directions for further improvement of national legislation to meet European standards were outlined.

Постановка проблеми. Натепер пріоритетна ціль України в політичному просторі – інтеграція в Європейський Союз (далі – ЄС), це посприятиме зміцненню демократичної системи та надасть

нові можливості у сфері транзитних послуг, розвитку новітніх технологій і виробництва, що приведе до залучення нових інвестицій у нашу країну, яких потребує наша економіка. Активна

співпраця України та ЄС у сфері освіти та науки має особливе значення для подальшого посилення взаємозалежності між країнами у сфері бізнесу. Саме тому наша країна як ніколи потребує висококваліфікованих кадрів, які б могли швидко підлаштуватися та сприяти соціальні потреби, вирішувати поставлені завдання, ставити перед собою цілі та покроково їх досягати, що буде сприяти розвитку основних сфер суспільно-державного життя в Україні. Зважаючи на це, актуалізується питання комплексного дослідження основних тенденцій нормативно-правового регулювання сфери освіти в Україні в умовах європейської інтеграції та глобалізації.

Стан опрацювання цієї проблематики. Проблеми нормативно-правового регулювання сфери освіти в Україні в умовах європейської інтеграції та глобалізації досліджували такі вчені, як Л. Кормич, В. Кухарський, В. Луговий та інші. На практиці можемо спостерігати багато проблемних питань, які потребують негайного вирішення, саме тому дослідження вказаної проблематики має велике наукове та практичне значення.

Метою статті є розкриття найбільш актуальних проблем нормативно-правового регулювання сфери освіти в Україні в умовах європейської інтеграції та глобалізації, пошуки їх доповнення та вирішення на підставі аналізу міжнародних стандартів, з погляду необхідності уніфікації українського законодавства та законодавства Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» [1] закріпив ключові пріоритети розвитку освіти в Україні у визначений період. Зокрема: забезпечення поліпшення функціонування й інноваційного розвитку освіти в Україні, підвищення її якості та доступності, інтеграції до європейського освітнього простору зі збереженням національних досягнень і традицій. Більша частина положень зазначеного нормативно-правового акта відображена під час ухвалення нових освітянських законів. Нині, з урахуванням нового законодавства, євроінтеграційних пріоритетів і вимог сучасного суспільства, потрібно імплементувати кращі практики відповідно до міжнародних стандартів.

Як доцільно зауважують науковці, реформи освіти почалися з ухвалення Закону України «Про освіту» [2] у 2017 р., навіть незважаючи на його суперечності й об'єктивну неопрацьованість [3].

Вищезазначеної позицію дотримуються І. Кухарський, О. Іваночко, О. Осередчук, які стверджують, що у сфері освіти України у процесі реформування вже зроблені перші кроки до вдосконалення нормативно-правового регулювання щодо забезпечення якості освіти, серед яких ухва-

лення Закону України «Про вищу освіту» [4], Закону України «Про освіту». Однак нині постає нагальна потреба подальшого розроблення і вдосконалення нормативно-правових актів відповідно до новоухвалених законів у сфері освіти [5]. Погоджуємося з думкою науковців і хочемо зазначити, що прогресивним є одне з положень Закону України «Про освіту», а саме запровадження Реєстру документів про освіту, який містить інформацію із 2000 р. Функціонування єдиної систематизованої інформаційної бази здобутої освіти допоможе значно зекономити час і швидко перевірити інформацію про дійсність документа, спростить усю роботу, яка буде стосуватися підтвердження кваліфікації майбутніх працівників.

Формування системи освіти, інтегрованої в європейський простір освіти та дослідницький простір, є однією із цілей реформаційних процесів в Україні. Базисом до реформування стало вдосконалення нормативно-правового регулювання сфери освіти. Забезпечення її якості в Україні відповідно до європейських стандартів є одним із пріоритетів діяльності вищих органів влади у сфері освіти [5].

Для прикладу варто звернути увагу на Стандарт ESG-2015 (далі – Стандарт) [6], проаналізувати форми закріплення в національному законодавстві деяких його положень. Одним із найголовніших пунктів вищезазначеного Стандарту, на нашу думку, є політика забезпечення якості. У Стандарті зазначається, що заклади повинні виробити політику щодо забезпечення якості, яка є публічною і становить частину їхнього стратегічного менеджменту. Внутрішні зацікавлені особи повинні розробляти і втілювати цю політику через відповідні структури та процеси, залучаючи до цього зовнішніх зацікавлених осіб у цій сфері.

У національному законодавстві це питання закріплене в таких документах, як: Закон України «Про освіту» (розділ 5 (ст. ст. 41–51)); Закон України «Про вищу освіту» (розділ V (ст. 16)); Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (наказ Міністерства освіти і науки (далі – МОН) України від 1 червня 2017 р. № 600 (у редакції наказу МОН України від 21 грудня 2017 р. № 1648)); Указ Президента України «Про Положення про національний заклад (установу) України» від 16 червня 1996 р. № 451/95, із змінами; Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010 р., № 926/2010); Стратегія розвитку вищої освіти в Україні до 2021–2031 рр.; Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» від 25 червня 2013 р. № 344/2013; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії

розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» від 4 вересня 2013 р. № 686-р.

Наступне, не менш важливе, – розроблення та затвердження навчальних програм. У Стандарті зазначається, що заклади повинні реалізовувати процеси розроблення і затвердження своїх програм. Програми треба розробляти так, щоб вони відповідали визначеним для них цілям, включаючи заплановані результати навчання. Потрібно чітко визначити й озвучити кваліфікації, отримані внаслідок навчання за програмою; вони мають відповідати певному рівню національної рамки кваліфікацій вищої освіти, а отже, і рамці кваліфікацій Європейського простору освіти.

У національному законодавстві це питання регулюється такими нормативно-правовими актами, як: Закон України «Про освіту» (ст. 33); Закон України «Про вищу освіту» (п. 17 ч. 1 ст. 1, ч. 3 ст. 10, п. 8 ч. 2 ст. 36); Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р.; наказ МОН України від 26 січня 2015 р. № 47 «Про особливості формування навчальних планів на 2015/2016 навчальний рік»; наказ МОН України від 30 квітня 2020 р. № 584 «Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти».

Для якості освіти дуже важливий викладацький склад. У Стандарті зазначається, що заклади повинні переконатись у компетентності своїх викладачів. Вони мають застосовувати чесні та прозорі процеси щодо прийняття на роботу та розвитку персоналу. У національному законодавстві це питання регулюється такими нормативно-правовими актами: Законом України «Про освіту» (ст. ст. 54, 57–61); Законом України «Про вищу освіту» (ст. ст. 52–60); постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 12 серпня 2015 р. № 579 «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність»; постановою КМУ від 19 серпня 2015 р. № 656 «Деякі питання реалізації ст. 54 Закону України «Про вищу освіту»»; постановою КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти (Кадрові вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти, розміщені в додатку 12 до Ліцензійних умов у пп. 1–16 п. 5 приміток до вказаного додатка»); наказом МОН України від 5 жовтня 2015 р. № 1005 «Про затвердження Рекомендацій щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладання з ними трудових договорів (контрактів»); наказом МОН України від 14 січня 2016 р. № 13 «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педаго-

гічним працівникам»; Типовим положенням про атестацію педагогічних працівників, затвердженим наказом МОН України від 6 жовтня 2010 р.

Інформація дуже важлива в реалізації освітніх програм і потребує управління, саме тому пункт управління інформацією є дуже важливим у забезпеченні якості освіти. У Стандарті зазначається, що заклади повинні забезпечити збір, аналіз і використання відповідної інформації для ефективного управління своїми програмами й іншою діяльністю. У національному законодавстві це питання регулюється такими нормативно-правовими актами: Законом України «Про освіту» (ст. 74); Законом України «Про вищу освіту» (ст. 8); постановою КМУ від 13 липня 2011 р. № 752 «Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти».

Треба також звернути увагу на такий важливий пункт, як публічна інформація. У Стандарті зазначається, що заклади повинні публікувати зрозумілу, точну, об'єктивну, своєчасну та легкодоступну інформацію про свою діяльність з охопленням програм. У національному законодавстві це питання регулюється такими нормативно-правовими актами: Законом України «Про освіту» (ст. 30); Законом України «Про вищу освіту» (ч. 3 ст. 16, ст. 79); Законом України «Про інформацію»; Законом України «Про доступ до публічної інформації».

Важливим є пункт щодо поточного моніторингу та періодичного перегляду програм. У Стандарті зазначається, що заклади мають проводити моніторинг і періодичний перегляд програм, щоб гарантувати, що вони досягають установлених для них цілей і відповідають потребам студентів і суспільства. Ці перегляди повинні приводити до безперервного вдосконалення програми. Про будь-які дії, заплановані або вжиті як результат перегляду, треба інформувати всі зацікавлені сторони. У національному законодавстві це питання регулюється Законом України «Про вищу освіту» (п. 2 ч. 2 ст. 16).

Якісна освіта потребує вдосконалення відповідно до пункту про циклічне зовнішнє забезпечення якості. У Стандарті зазначається, що заклади повинні проходити зовнішнє забезпечення якості відповідно до ESG на циклічних засадах. У національному законодавстві це питання регулюється такими нормативно-правовими актами: Законом України «Про освіту» (ст. ст. 46, 48, 49); Законом України «Про вищу освіту» (ст. ст. 24, 25); Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності»; постановою КМУ № 1187 від 30 грудня 2015 р. «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» [5].

Отже, можемо дійти висновку, що натепер законодавці узгоджують національні нормативно-правові акти з європейськими стандартами,

тим самим наближують нашу країну до європейської інтеграції. Передусім ці зміни торкнулися Закону України «Про освіту» та Закону України «Про вищу освіту», ми можемо спостерігати, що у Стандарті значну увагу приділено якості освіти. На нашу думку, це є доречним і, як ми вже могли спостерігати, гарно врегульовано в національному законодавстві. Також вважаємо за потрібне розробляти так звані «спеціальні закони», які будуть чітко врегульовувати вузькі питання, що сприятиме покращенню якості освіти. Таким прикладом є проект закону від 10 лютого 2022 р. № 7039 «Про освіту дорослих», який визначав би порядок, умови, форми й особливості здобуття освіти дорослими. Також варто розробити Положення про заклади спеціалізованої освіти відповідно до визначеного законом спрямування (мистецького, військового чи наукового спрямування), затвердити у встановленому спеціальним законом порядку, а за приклад взяти Положення про заклад спеціалізованої освіти спортивного профілю зі специфічними умовами навчання в редакції від 6 лютого 2019 р. № 73.

У Законі України «Про освіту» приділена значна увага ліцензуванню освітньої діяльності й акредитації освітніх програм. Передбачено, що ліцензування освітньої діяльності й акредитації освітніх програм є одними з основних інструментів, процедур і заходів із забезпечення та підвищення якості освіти. Доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України, перший віцепрезидент Національної академії педагогічних наук України, член робочої групи МОН України з розроблення проекту стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 рр. В. Луговий за результатами участі в першому засіданні підгрупи № 10 «Розбудова системи моніторингу і оцінки якості освіти» запропонував у розділі, що стосується законодавчої основи, унормувати законом, окрім ліцензійно-акредитаційної, також класифікаційно-асоціаційну, особливо рейтингову (інституційна та галузева), підсистему моніторингу й оцінювання якості вищої освіти. Кожна реальна підсистема має бути акредитована (визнана) на державно-громадському рівні [7].

Важливим натеper питанням для всіх європейських учнів, а особливо учнів в Україні, країні, яка перебуває у стані війни, є дистанційне навчання, його законодавче визначення та врегулювання. Нові виклики, як-от пандемія та війна, змушують розробляти нові ефективні способи навчання. Нині чинні наказ МОН від 25 квітня 2013 р. № 466, Положення про дистанційне навчання, але в результаті його дослідження можемо побачити в п. 1.3, що це Положення поширюється на дистанційне навчання у:

– професійно-технічних навчальних закладах (далі – ПТНЗ);

– вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ);

– закладах післядипломної освіти або структурних підрозділах вищих навчальних закладів, наукових і освітньо-наукових установ, що здійснюють післядипломну освіту [8].

Уважаємо, що дистанційне навчання є актуальним не тільки для вищезазначених категорій, а також для загальноосвітніх навчальних закладів. На нашу думку, урегулювання на законодавчому рівні цього питання необхідне для подальшого функціонування навчального процесу.

Оскільки вдосконалення й усунення прогалин стосовно цього питання є нагальними, група народних депутатів зареєструвала у Верховній Раді проект закону № 7355 від 6 травня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації дистанційного навчання» [9]. Документом пропонується змінити закони «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», запровадити національну платформу дистанційного та змішаного навчання внутрішньо переміщених здобувачів освіти та тих, які вимушено перебувають за кордоном. Також має бути передбачений електронний облік результатів оцінювання у вигляді електронного журналу, електронного щоденника, електронного свідоцтва досягнень, які мають бути ліцензовані та сертифіковані відповідно до чинного законодавства [10].

Уважаємо, що це є доречним і допоможе вдосконалити систему освіти в Україні. Війна та пандемія ставлять освітню діяльність в такі умови, що можливе лише дистанційне навчання, саме тому це питання є досить актуальним і потребує нормативного та технічного врегулювання для надання якісної освіти.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що є нормативно-правові акти, які безпосередньо стосуються забезпечення якості освіти, і такі, що мають опосередкований вплив, однак деякою мірою визначають процеси чи процедури. Так звані «допоміжні» нормативно-правові акти можуть бути у вигляді методичних рекомендацій, а також у вигляді інших документів, виданих Міністерством освіти і науки України або іншими уповноваженими органами, які будуть містити правила оцінювання управлінської діяльності та формуватимуть критерії, яким повинен відповідати заклад освіти. Натеper одними з найголовніших законів у сфері регулювання освіти є Закон України «Про освіту» та Закон України «Про вищу освіту». Нами було проведено аналіз і зроблений висновок, що ці два закони нині містять багато нового та корисного, як-от Реєстр документів про освіту, який працює та спрощує роботу майбутнім роботодавцям та іншим особам,

яким потрібно отримати дані про вищу освіти певної особи.

Нині, коли наша держава перебуває на етапі соціально-економічних і політико-правових перетворень у зв'язку з європейською інтеграцією та глобалізацією, здійснюється запозичення європейських стандартів у національне законодавство. Прикладом цього може слугувати Стандарт ESG-2015, у якому закладені основні пункти, які впливають на якість освіти. Переконались, що більшість із них вже можна знайти закріпленими в наших нормативно-правових актах, їх успішно застосовують у навчальних закладах.

Одне з найважливіших питань натепер – дистанційна освіта. У реаліях сьогодення, коли весь цивілізований світ зіткнувся з пандемією, а наша країна

ще й і з війною, дистанційне навчання з кожним днем стає актуальним для більшості людей. Саме тому від правильного та розумного законодавчого закріплення основних положень стосовно організації дистанційного навчання залежить ефективність такої форми освіти. У результаті проведеного аналізу національного законодавства із цього питання з'ясовано, що нині існує Положення про дистанційне навчання, але, на наш погляд, воно потребує доопрацювань, а також вважаємо за доцільне ухвалити проєкт закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації дистанційного навчання». На підставі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що це питання є актуальним і потребує подальших законодавчих редагувань і наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні : Указ Президента України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 926/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926/2010#Text>
2. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Кормич Л. Сучасні тенденції реформування системи вищої освіти України: здобутки і проблеми. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 60. С. 179–188.
4. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № № 37–38. Ст. 2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1444301441120304>
5. Система забезпечення якості освіти в Україні: розвиток на засадах європейських стандартів та рекомендацій : посібник / В. Кухарський та ін. ; за ред. В. Кухарського, О. Осередчук. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 248 с.
6. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). ТОВ «ЦС», 2015. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf
7. Луговий В. Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. № 2 (2). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/74/103>
8. Положення про дистанційне навчання : наказ Міністерства освіти і науки України. 2013. № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо організації дистанційного навчання : проєкт закону. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39575>
10. Дистанційне навчання узаконять – буде національна платформа. *Закон і бізнес*. 2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/151360.html>

REFERENCES

1. Decree of the President of Ukraine [On measures to ensure the priority development of education in Ukraine] № 926/2010 (2010). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926/2010#Text> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine [On education] (2017) 38–39, 380. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
3. Kormych L.I. Modern trends of reforming the higher education system of Ukraine: achievements and problems. *Actual problems of politics*. 2017. 60. P. 179–188 [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine [On higher education] (2014). 37–38. 2004. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1444301441120304> [in Ukrainian].
5. Kuharskyi V., Osredchuk O. System of quality assurance of education in Ukraine: development based on European standards and recommendations. Guide V. Kuharskyi, O. Osredchuk, M. Mazurkevich and others; under the editorship V. Kuharskyi, O. Osredchuk. Lviv : LNU named after Ivan Franko, 2018. 248 p. [in Ukrainian].

6. Standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG) (2015). Retrieved from: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf [in Ukrainian].
7. Lugovoi V.I. The problem of educational quality in the strategy of development of higher education in Ukraine. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 2020. № 2 (2). Retrieved from: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/74/103> [in Ukrainian].
8. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine [Regulations on distance learning] (2013). 466. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> [in Ukrainian].
9. Draft law [On amendments to some laws of Ukraine regarding the organization of distance education] (2022). Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39575> [in Ukrainian].
10. Distance education will be legalized – there will be a national platform. *Law and Business*. 2022. Retrieved from: <https://zib.com.ua/ua/151360.html> [in Ukrainian].

Досвід країн Європейського Союзу для формування сервісної митниці в Україні

Макарова С. О.

аспірант кафедри адміністративного та митного права

Університет митної справи та фінансів

вул. Вернадського, 2/4, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0002-4745-5569

30956239753@ukr.net

Ключові слова: *сервіс, митна служба, сервісна послуга, сервісна митниця, євроінтеграція.*

Митна служба є елементом економічної системи держави, на яку покладено виконання традиційних функцій адміністрування у сфері оподаткування та регулювання зовнішньої торгівлі. Митні органи активно виступають як соціально-економічний інститут, у якому прояв надання послуг здійснюється у вигляді особливої форми державного сервісного обслуговування.

У сучасних умовах органи митної справи значно полегшують торгівлю, сприяють транзитним перевезенням, також можемо спостерігати збільшення товарообігу та пасажиропотоків через митний кордон України.

Регламентация відомостей і документів, що пред'являються, забезпечує правильне застосування вимог законодавства України з питань державної митної справи. Це означає, що поряд із виконанням традиційних функцій митні органи все активніше виступають як інститут сервісного обслуговування.

Останніми роками практика європейських країн активізується в поширенні нового типу митного органу – сервісної митниці. Її ідейні засади були сформульовані Всесвітньою митною організацією, яка не поділяє погляди щодо зміцнення акцентів роботи митниць до фіскальної спрямованості, орієнтованої на наповнення державного бюджету, оскільки саме це заважає розвивати сервісну функцію митної політики.

Згадаймо норми Міжнародної конвенції «Про спрощення та гармонізацію митних процедур» (Київська конвенція 1973 року) і Рамкові стандарти безпеки та світової торгівлі від 2005 року, які стали основою для реалізації сервісної функції держави, отже, стали підґрунтям для створення «сервісної держави». Необхідне розроблення теоретичних засад для реформування митниць Державної міграційної служби України щодо надання послуг у сфері державної митної служби на засадах прозорості й об'єктивності, спрямованих на сприяння торгівлі, зменшення можливостей для вчинення корупційних діянь, підвищення якості надання митних послуг та вдосконалення системи адміністрування митних платежів.

Концепція «сервісної митниці» – це особливий погляд на митну справу, тобто на встановлений порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль і митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, здійснення запобігання та протидії контрабанді, боротьбу з порушеннями митних правил, організацію діяльності органів доходів і зборів, які спрямовані на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи.

The experience of the European Union on the formation of the customs service in Ukraine

Makarova S. O.

Postgraduate Student at the Department of Administrative and Customs Law

University of Customs Affairs and Finance

Vernadskyi str., 2/4, Dnipro, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4745-5569

30956239753@ukr.net

Key words: *service, customs service, European integration.*

In modern conditions, the customs authorities significantly facilitate trade, facilitate transit transportation, and we can also observe an increase in the turnover of goods and passenger flows across the customs border of Ukraine. The regulation of the information and documents presented ensures the correct application of the requirements of the legislation of Ukraine on matters of state customs affairs. This means that along with the performance of traditional functions, customs authorities are increasingly acting as a service institution. In recent years, the practice of European countries has intensified in the spread of a new type of customs body – service customs. Its ideological principles were formulated by the World Customs Organization, which does not share the views on strengthening the emphasis of customs work on the fiscal focus, aimed at filling the state budget, because this is what prevents the development of the service function of customs policy.

Let us recall the norms of the International Convention “On the Simplification and Harmonization of Customs Procedures” (Kyoto Convention, 1973) and the Framework Standards of Security and World Trade from 2005, which became the basis for the implementation of the service function of the state, and therefore became the basis for the creation of a “service state”. The need to develop theoretical foundations for reforming the customs of the State Customs Service on the basis of transparency and objectivity, aimed at promoting trade, reducing opportunities for corruption, improving the quality of customs services, and improving the customs payment administration system.

The concept of “service customs” is a special view of customs affairs, i.e., the established procedure and conditions for the movement of goods across the customs border of Ukraine, their customs control and customs clearance, the application of mechanisms of tariff and non-tariff regulation of foreign economic activity, settlement of customs payments, maintenance of customs statistics, exchange of customs information, implementation of prevention and countermeasures against smuggling, fight against violations of customs rules, organization of activities of revenue and collection agencies aimed at implementing state policy in the field of state customs affairs.

Актуальність статті. Важко уявити сучасне життя без існування якісного сервісу. Світовий досвід розвитку економіки свідчить про необхідні зміни в економічній політиці, які передусім залежать від умов посилення дієздатності держави й ефективного виконання нею своїх функцій. Одним із найважливіших важелів цієї дієздатності є підвищення ефективності функцій органів держави. Особливу увагу варто звернути на органи Державної митної служби України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковий інтерес до проблеми «сервісної митниці» спостерігається у працях зарубіжних

дослідників: Л. Ашбарнера, А. Петігрю, Л. Фітцджеральда, Е. Ферлі, Г. Букерта, К. Політа. Нині перехід до сервісної митниці є одним з аспектів розвитку сервісної держави як такої. Дослідженню сутності «сервісної митниці» та «послуг у митній сфері» присвячені роботи й вітчизняних науковців: О.П. Федотова, І.А. Федотової, І.О. Бондаренко, Н.А. Литвин, Ю.О. Ренгач та інших.

Вклад основного матеріалу. Сучасний розвиток митної діяльності насамперед зумовлюється обраним державним напрямом. Останніми роками таким напрямом є євроінтеграція, яка стала основою та вектором реформування

багатьох національних державних органів і публічних сфер діяльності. Зокрема, відповідно до Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», реформа державної митної справи й інтеграція в митну спільноту Європейського Союзу є одним із першочергових пріоритетів упровадження в Україні європейських стандартів життя та виходу нашої країни на провідні позиції у світі [2].

Фактично, національні митниці наділені низкою повноважень, які направлені тією чи іншою мірою на обслуговування зовнішньоекономічних суб'єктів. Проте законодавство України в даній сфері суспільних відносин не вживає поняття «митна послуга» або «сервісна функція митних органів» [6].

Митна послуга розглядається як діяльність митних органів, направлена на управління митною справою, спрямована на захист економічної безпеки держави, розвиток її зовнішньоекономічних зв'язків, сприяння учасникам зовнішньоторговельної діяльності у здійсненні митного оформлення.

На необхідність змін вказує і специфіка діяльності митних органів, що склалася в сучасній зарубіжній практиці, у межах реалізації концепції «сервісної держави», яка проявляється в перебудові роботи митниць на принципах надання послуг учасникам зовнішньоекономічної діяльності.

Останніми роками практика європейських країн активізується в поширенні нового типу митного органу – сервісної митниці. Її ідейні засади були сформульовані Всесвітньою митною організацією, яка не поділяє погляди щодо зміцнення акцентів роботи митниць на фіскальну спрямованість, орієнтовану на наповнення державного бюджету, оскільки саме це заважає розвивати сервісну функцію митної політики [3].

Робота сервісних митниць, у свою чергу, має бути спрямована на спрощення митних процедур, формування нового напрямку митного контролю, побудованого на принципі сервісу та міжнародного обміну інформацією, запобігання та протидії корупції у фіскальних органах, підвищення професійної компетентності посадових осіб. Саме в такому вигляді нині представлена оновлена система митних органів більшості європейських країн [8].

У теорії серед груп принципів, на яких має будуватись діяльність сервісних митниць, виділяють дві основні: формування митного законодавства та методи роботи митних органів і посадових осіб. Так, норми, що регулюють функціонування оновлених митних органів, мають бути доступними для всіх осіб, спрощеними (з метою подальшого здійснення швидкого митного оформлення за мінімальних витрат осіб), мати стандартну форму, відповідати міжнародним митним стан-

дартам [4]. Водночас митниці зобов'язані уникати будь-яких корупційних дій, використовувати системи управління ризиками, підвищувати рівень обслуговування клієнтів, працювати із клієнтами на основі їхньої добровільної згоди, розвивати партнерство із приватними організаціями тощо.

Сервісна діяльність митних органів офіційно закріплена за цілою системою органів загальної та спеціальної компетенції в такій розвиненій європейській країні, як Франція. Так, у межах центрального апарату митниць діє Французький комітет зі спрощення процедур зовнішньої торгівлі, на рівні регіональних округів працюють управління митних зборів, до компетенції яких також належить надання низки послуг: видача дозволів, передбачених Митним кодексом Франції, під час здійснення зовнішньоторговельних операцій, видача сертифікатів на імпорту м'яса та молочних продуктів, зберігання морської іпо теки в портах тощо [5].

Окрім того, у кожному регіональному управлінні функціонують спеціальні підрозділи, які надають окремі види послуг. Наприклад, митні бюро обмеженої компетенції займаються операціями із прикордонних перевезень некомерційного характеру, а також із міжнародного туризму та національного каботажного плавання. У свою чергу, працівники центру з розмитнення самостійно направляються до виробників і власників товарів, що готуються до експорту, з метою здійснення всіх митних формальностей. Унаслідок цього значно прискорюється майбутня митна процедура, яка вже не передбачає необхідного розвантаження, розпакування та наступного навантаження товару.

Дані положення врегульовані детально Митним кодексом Франції. Наприклад, відповідно до розділу III (Articles 82 bis 82 sexies), окремо визначені товари, що привозяться на митницю, можуть зберігатися в зонах митного оформлення за наявності відповідного дозволу, який визначає умови такого зберігання, а також встановлює плату за придбання, обслуговування та ремонт установок, необхідних для надання відповідної послуги. Варто акцентувати увагу на тому, що така оплата не є частиною мита, що має конкретний законодавчий вимір, а вважається збором, що визначається шляхом співвідношення розміру та вартості наданих клієнту послуг [7].

Особливий підхід до надання митних послуг мають Нідерланди. У системі митних органів даної країни було сформовано спеціальний Центральний сервіс з імпорту й експорту (CDIU), який надає інформацію та послуги щодо підготовки та видачі ліцензій для імпорту, експорту та транзиту товарів, а також допомагає експортувати стратегічні товари.

Так, на офіційному сайті податкових органів Нідерландів, частиною яких є безпосередньо митниці, зазначається, що завданнями даного Сервісу є:

- надання інформації про процедуру подачі заявки на отримання ліцензії або про надання повідомлення;
- оформлення й опрацювання отриманих заявок;
- видача ліцензій;
- складання звітів про видані ліцензії [5].

Окрім цього, у країні діє Закон «Про стратегічні послуги», який деякою мірою регулює питання надання послуг відповідними органами в разі експорту або імпорту окремої категорії товарів через державний кордон. Так, Закон передбачає обов'язкову наявність ліцензії, яка видається вищезгаданим Центральним сервісом з імпорту й експорту від імені Міністра зовнішньої торгівлі та співробітництва, для надання посередницьких послуг щодо торгівлі товарами подвійного призначення із країнами Європейського Союзу та третіми країнами, а також брокерські послуги для товарів військового призначення.

Схожу практику надання митних послуг запровадила Данія. У державі у складі Податкової адміністрації діє Митне агентство, які в сукупності є частиною системи Міністерства податків. Завданням Митного агентства є надання послуг громадянам і підприємствам із метою полегшення процедури сплати ними необхідних митних зборів і податків, тобто спрощення всієї митної процедури в державі. У своїй політиці агентство керується Митним кодексом Європейського Союзу, оскільки Данія нині проводить законодавчу політику щодо його імплементації в національне право.

Через це пріоритетним напрямом розвитку датських митниць є комплексна модернізація інформаційних технологій із метою цілковитого

оцифрування всієї митної інформації, полегшення європейської торгівлі через державний кордон, ефективного та цілеспрямованого контролю над потоком товарів, що ввозяться або вивозяться з території Данії до Європейського Союзу [8].

Висновки. Аналіз європейського досвіду у сфері виконання митними органами сервісних функцій і його співвідношення з національною правовою доктриною наводить на думку про те, що такий підхід до митної політики має переважно диспозитивне підґрунтя. Тому першочерговою організацією діяльності митних органів у нашій країні мала напрямом чітке виконання ними адміністративних, контрольних і наглядових функцій у межах імперативного методу правового регулювання, який зберігається і зараз. Європейський же досвід свідчить про інший підхід до розуміння діяльності органів у даній сфері. Зокрема, базуючись на теорії «сервісної держави», низка європейських країн уже оновили свою правову систему з метою поєднання контрольно-наглядових і сервісних повноважень у межах правосуб'єктності митних органів.

Отже, учені підтримують думку щодо запровадження в дію нових сервісних митниць і зазначають, що в межах даної концепції митні органи будуть розглядатися як установи, орієнтовані на надання якісних митних послуг як державі, так і учасникам зовнішньоекономічної діяльності, та головною метою яких буде результативне сприяння зовнішній торгівлі, прискоренню і спрощенню митних процедур.

У результаті організація митної діяльності у вигляді сервісу стане пріоритетним завданням кожної держави, а терміни «митна справа» та «митне регулювання» у національному законодавстві, на думку вчених, варто буде вживати як складники категорії «митні послуги».

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративні послуги : посібник / В.П. Тимошук. Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ : ТОВ «Софія-А», 2012. 104 с
2. Литвин Н.А., Ренгач Ю.О. Шляхи вдосконалення діяльності митних органів у сфері надання адміністративних послуг. *Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур* : збірник тез II Науково-практичної інтернет-конференції, м. Хмельницький, 22 травня 2015 р. Хмельницький : Державний науково-дослідний інститут митної справи, 2015. 65 с.
3. Реформування митної системи України в умовах європейської інтеграції : монографія / О.Г. Мельник та ін. Львів : Міські інформаційні системи, 2018. 215 с.
4. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495–VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
5. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203–VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 184.
6. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : угода, ратифікована Законом України № 1678–VII від 16 вересня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#

7. Про схвалення Концепції залучення компаній (радників) до реформування митниць Державної фіскальної служби : розпорядження КМУ.
8. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>

REFERENCES

1. Administrative services : Manual / V. Tymoshchuk. Swiss-Ukrainian project “Support of decentralization in Ukraine – DESPRO”. К.: Sofia-A LLC, 2012. 104 p.
2. Customs Code of Ukraine : Law of Ukraine dated March 13, 2012 № 4495–VI. [Electronic resource]. Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
3. Lytvyn N.A. Ways to improve the activity of customs authorities in the sphere of administrative services / N.A. Lytvyn, Yu.O. Rengach // Research of theoretical aspects and development of a system for evaluating the effectiveness of customs procedures: Collection of theses of the II Scientific and Practical Internet conference (Khmelnyskyi, May 22, 2015). – Khmelnyskyi : State Research Institute of Customs Affairs, 2015. 65 p.
4. Melnyk O.G., Adamiv M.E., Todoshchuk A.V. Reforming the customs system of Ukraine in the conditions of European integration : monograph. Lviv : City Information Systems, 2018. 215 p.
5. On administrative services : Law of Ukraine dated September 6, 2012 № 5203–VI // Government courier. 2012. № 184.
6. On the approval of the Concept of involvement of companies (advisors) in reforming customs of the State Fiscal Service: Order of the CMU.
7. On the association between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand: Agreement ratified by Law of Ukraine № 1678–VII dated 16.09.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
8. Sustainable development strategy “Ukraine – 2020”: Decree of the President of Ukraine dated January 12, 2015 № 5/2015. [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>

Електронна демократія як засіб громадської участі: досвід країн Європейського Союзу¹

Панкратова В. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри фундаментальної юриспруденції
та конституційного права
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-4775-565X
v.pankratova@yur.sumdu.edu.ua*

Ключові слова: демократія, демократичний інститут, ефективний інститут, електронна демократія, інструменти демократії, вибори, електронні вибори, петиція, електронна петиція, Європейський Союз.

У статті досліджені електронні інструменти демократії, які дозволяють вирішувати нагальні питання громади без фізичної присутності. Визначено, що електронна демократія – це технічне нововведення, яке спрощує не тільки комунікацію влади та громадян, але й можливість органів державної влади чи місцевого самоврядування тримати зв'язок із виборцями, аналізувати їхні інтереси, розуміти запити, які має суспільство.

Наголошено, що звернення до інструментів електронної демократії зумовлено зниженням явки виборців у більшості держав-членів. Вказано, що доцільний аналіз досвіду Естонії, оскільки дана країна серед перших запровадила голосування на місцевих, парламентських, президентських і на європейських виборах.

Резюмовано, що електронне голосування має низку переваг, до яких належать доступність, економія часу та фінансів. У роботі визначені й негативні аспекти даного інституту, а саме – ризики, пов'язані із захистом персональних даних, кібератаками. Наголошено, що електронне голосування може бути запроваджено по всій Європі як альтернатива традиційним практикам голосування.

У статті вказано, що класичним інструментом демократії є петиції – звернення до органу державної влади чи місцевого самоврядування із проблемою чи пропозицією. Зазначено, що у країнах Європейського Союзу петиція вважається одним із поширених інструментів участі, засобом пошуку вирішення проблем, оскільки створює можливості для публічної дискусії й ініціює зміни політики та/або законодавства.

Визначено, що наявні електронні інструменти демократії, як-от електронні вибори, е-петиції, мають великий потенціал і низку переваг із залученням широкого кола громадян до вирішення питань державного та місцевого значення, налагодження комунікації між громадянами та владою. Спрощена процедура, економія часу та фінансів є важливими чинниками, які роблять інструменти електронної демократії оптимальними для взаємодії влади та громадян.

---

¹ Дослідження проведено на виконання міжнародного проєкту у сфері освіти ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH-101047645 – “EULOCDEM: Локальна демократія: кращі європейські практики для України» (спільний проєкт СумДУ, Еразмус+ Жан Моне Фонду та Виконавчого агентства з питань освіти та культури за підтримки ЄС). Підтримка Європейською комісією випуску цієї публікації не означає схвалення змісту, який відображає лише думки авторів, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Electronic democracy as a tool of public participation: the experience of the countries of the European Union

Pankratova V. O.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Fundamental Jurisprudence
and Constitutional Law
Sumy State University
Rymkogo-Korsakova str., 2, Sumy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4775-565X
v.pankratova@yur.sumdu.edu.ua*

Key words: *democracy, democratic institution, effective institutions, e-democracy, tools of democracy, elections, electronic elections, petition, electronic petition, European Union.*

The article examines electronic tools of democracy that allow making decisions and solving the main issues of the community without physical presence. It was determined that e-democracy is not only a technical innovation that simplifies communication between authorities and citizens but also an opportunity for state authorities or local governments to maintain contact with voters, analyze their interests, and understand society's requests.

It is emphasized that the turn to the tools of electronic democracy is caused by the decrease in voter turnout in the final member states. It is shown that it is appropriate to analyze the experience of Estonia; the latter country was one of the first to offer to vote in local, parliamentary, presidential and their European elections.

It is summarized that electronic voting has several advantages, including accessibility and saving time and money. The work also identifies negative aspects, particularly risks associated with protecting personal data and cyber-attacks. It was emphasized that electronic voting could be introduced across Europe as an alternative to traditional voting practices.

The article shows that a classic tool of democracy is a petition – an appeal to state authority or local self-government body with a problem or proposal. It is noted that in the EU countries, the petition is one of the extended tools of participation, a means of finding a solution to the problem, which creates opportunities for public discussion and initiates changes in policy and legislation.

It was noted that the existing electronic tools of democracy, such as electronic elections, and e-petitions, have great potential and several advantages with the involvement of a wide range of citizens in solving issues of state and local importance, establishing communications between citizens and the authorities. A simplified procedure and saving time and money are the factors that make electronic democracy tools optimal for interaction between authorities and citizens.

Вступ. Демократичні перетворення, які відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, створюють новий вектор взаємодії між державою та громадянами. Якщо ще декілька років тому у свідомості громадян було сприйняття держави як інституту, який має надавати послуги, то нині є чітке розуміння необхідності взаємозв'язку із владою, важливості кожного у вирішенні проблем як місцевого, так і державного значення. В Україні рівень свідомості громадян проходить низку трансформацій, які, на жаль, мають трагічне підгрунтя. Повномасштабне вторгнення

Російської Федерації дало зрозуміти, що тільки в єдності та взаємоузгодженості дій можна протистояти ворогу. Особливе значення в даному аспекті мають електронні інструменти демократії, які дозволяють вирішувати нагальні питання громади без фізичної присутності.

Розвиток сучасної України нерозривно пов'язаний із європейськими цінностями: верховенством права, законністю, демократизмом, рівністю тощо. 23 червня 2022 року було ухвалено важливе рішення для майбутнього нашої країни – лідери 27 країн – членів Європейського Союзу (далі – ЄС)

ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. У даному аспекті вважаємо доцільним проаналізувати досвід країн ЄС щодо використання інструментів електронної демократії та можливості запровадження позитивних практик в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові аспекти й особливості електронної демократії висвітлені в роботах таких зарубіжних науковців: Е. Чедвіка, С. Кліфта, А. Трехселя, Ф. Мендеса, та вітчизняних дослідників: Н. Грицяка, С. Дзюби, А. Мезенцева, І. Рубана й інших. Незважаючи на широку наукову зацікавленість тематикою, питання впровадження досвіду країн ЄС для України має велике значення та потребує ґрунтовних теоретико-правових розвідок.

Метою статті є дослідження електронної демократії як засобу громадської участі на основі вивчення досвіду країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Коли розкриваємо термінологію, варто наголосити на тому, що важливо розмежовувати категорії «електронна демократія» й «електронного урядування». Останній термін є вузьким і означає вид електронної демократії, який дозволяє через послуги, що надає влада, розширити можливості кожного громадянина. Тобто це один з елементів електронної демократії, який полягає в отриманні якісних послуг населенням від різних відомств із мінімальною затратою часу. До того ж кожен може контролювати й оцінити якість наданих послуг.

Поняття електронної демократії в умовах сьогодення є визначальним і фундаментальним для розуміння народовладдя. У науковій літературі спостерігаються різні підходи до тлумачення даної категорії. Усталеною є думка про те, що електронна демократія – це форма демократії, в основі якої є використання інформаційних технологій.

Електронна участь стосується того, як можна використовувати інформаційні та комунікаційні технології, підтримуючи процеси участі між громадянами, групами громадянського суспільства та владою для ухвалення необхідних рішень [14].

Рекомендації Комітету міністрів країн – членів Ради Європи визначають електронну демократію як використання інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах, яке дозволяє: посилити участь, ініціативність і залучення громадян на національному, регіональному та місцевому рівнях публічного життя; покращити прозорість демократичного процесу ухвалення рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; покращити чутливість / зворотну реакцію органів влади на звернення громадян; сприяти публічним дебатам і звертати увагу громадян на процес ухвалення рішень [12].

У результаті проведення аналізу визначень можна резюмувати, що електронну демократію потрібно розглядати не тільки як технічне нововведення, яке спрощує комунікацію влади та громадян, але й і як можливість органів державної влади чи місцевого самоврядування тримати зв'язок із виборцями, аналізувати їхні інтереси, розуміти запити, які має суспільство.

Для країн Європейського Союзу просування інструментів електронної демократії зумовлено низкою чинників. Зокрема, процес цифровізації дає можливість розвивати європейську громадську сферу, створювати єдиний європейський простір для вирішення спільних проблем. Так, удосконалення відповідних цифрових інструментів полегшує проведення широкомасштабних публічних дебатів і вжиття колективних заходів на європейському рівні.

Зауважимо, що звернення до інструментів електронної демократії зумовлено й об'єктивними причинами: помітне зниження явки виборців у більшості держав-членів, особливо якщо це стосується виборів до загальноєвропейських інституцій. Так, вибори до Європейського парламенту є одними з найважливіших, оскільки базуються як на великій кількості виборців, так і на значенні парламенту та його політики для ЄС. Протягом усіх виборчих циклів до парламенту ЄС, окрім 2019 року, явка виборців продовжувала знижуватися, досягнувши рекордно низького рівня в 42,62% у 2014 році. На голосуванні у 2014 році вона становила всього 42,61%. Рекордною на виборах 2019 року (88,47%) явка виявилась у Бельгії, де в день голосування одночасно проходили парламентські та місцеві вибори. Також висока активність виборців була в Люксембурзі, Мальті та Данії. Найпасивнішими виявились виборці Словаччини, Словенії та Чехії [7].

Причини низької явки на виборах до загальноєвропейських інституцій є більш-менш зрозумілими, постає питання про зацікавленість громадян в ухваленні рішень у своїх країнах на державному та місцевих рівнях. У національних виборах по всій Європі явка коливається від дещо більше ніж 50% у деяких країнах до більш ніж 90% в інших. Високий показник в окремих країнах зумовлений обов'язковим голосуванням, як-от у Бельгії та Греції [2].

Якщо детально вивчати дане питання, то причин неяви на вибори досить багато, вони мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Цікавим є питання про те, чи змінило б ситуацію, якщо б паралельно зі звичайними відбувались електронні вибори через інтернет-голосування.

Зауважимо, що в контексті даної статті ми будемо розглядати електронне голосування через інтернет (інтернет-голосування), хоча

електронне голосування не обмежується лише інтернетом, а передбачає також використання електронних машин.

Цінним у даному аспекті є досвід Естонії. Так, експеримент онлайн-демократії було застосовано в цій країні на місцевих виборах у 2005 році. За два роки таким чином можна було вже обрати парламент країни, водночас традиційна процедура голосування також була збережена як альтернатива. Під час місцевих виборів 2009 року можливістю інтернет-голосування скористалися 9,5% громадян, і відсоток виборців, які голосували через інтернет, постійно зростає. Уже під час парламентських виборів 2011 року показник становив 24,5% [1]. Естонія стала першою країною, яка запропонувала голосування через інтернет для всього виборчого корпусу для загальнонаціональних виборів. Голосування в інтернеті передбачено також на місцевих, парламентських, президентських і навіть на європейських виборах.

Особливість такого голосування полягає в тому, що воно стає в інтернеті доступним лише перед днем виборів під час періоду дострокового голосування, який зазвичай триває один тиждень. Виборці можуть проголосувати в інтернеті кілька разів протягом цього періоду, і лише останній бюлетень в інтернеті вважається дійсним для офіційного підрахунку. Також доступні різні варіанти паперових бюлетенів. Виборці можуть достроково проголосувати паперовими бюлетенями. Естонці, які проживають за кордоном, можуть проголосувати поштою або в посольстві [10, с. 53].

Поруч із наявністю численних позитивних рис електронне голосування несе деякі загрози та ризики, через які низка європейських країн або не наважуються на такий формат виборів, або мають власний негативний досвід. Насамперед ідеться про інформаційну безпеку виборців. Важливо, щоб голосування було безпечним, надійним і захищеним.

Як особлива форма електронної демократії електронне голосування може бути запроваджено по всій Європі як альтернатива традиційним практикам голосування, оскільки воно має низку переваг. До таких доцільно віднести те, що під час використання електронного голосування можна мінімізувати витрати на проведення виборів. Також з'являється можливість голосування незалежно від місцезнаходження виборця, що є гарантією дотримання виборчого права для виборців, які в день голосування не мають можливості прийти на виборчу дільницю та голосувати за відкріпним посвідченням. Тому може йтися про збільшення явки на виборах, оскільки проблема в даному напрямі є значною для низки країн. Та й сам процес підрахунку голосів є оперативним, що значно скорочує витрати часу, а також усувається чинник помилок, отже, результати мають

точнішу форму. Також варто наголосити на недоліках означеного виду голосування. Зокрема, багато європейських країн практикували електронні вибори доти, поки не зіткнулися із проблемою потенційних комп'ютерних збоїв і хакерських атак. Так, у 2018 році Кабінет Міністрів Литви схвалив законопроект про створення системи онлайн-голосування та направив його на розгляд до парламенту. Планувалось вирішити проблему низької явки виборців. Але у 2019 році Уряд Литви відмовився від ідеї введення онлайн-голосування на виборах саме через загрози кібератак [11].

Визначальним принципом у виборчому процесі є таємниця волевиявлення. Тому об'єктивним є питання, чи дотримуються даного принципу в означеній формі проведення виборів. Адже процедура проходження електронної автентифікації виборця за допомогою цифрового підпису, відбитків пальців тощо дозволяє ідентифікувати особу конкретного громадянина та визначити, яким чином та за якого кандидата було віддано голос. Тому складність у забезпеченні таємності голосування зберігається [11].

Наступним важливим інструментом демократії є петиції. Етимологічно «петиція» означає прохання. У латинській мові це слово походить від *petere*, що означає «запитувати». Петиція – це звернення до органу державної влади чи місцевого самоврядування із проблемою чи пропозицією. Електронні системи подання петицій є новими, але права громадян подавати петиції до своїх урядів існують сотні років. Завдяки прогресу в інформаційно-комунікаційних технологіях електронні петиції тепер служать механізмом участі громадян у державних процесах у різних країнах світу [8].

Європейський парламент почав використовувати модернізовану та багатомовну платформу подачі електронних петицій у листопаді 2014 року. На сайті Європейського парламенту зазначено, що право на подання петиції є одним із фундаментальних для європейських громадян і резидентів, закріплених як у Договорі, так і в Хартії основних прав Європейського Союзу. Портал дозволяє зручно та швидко подати петицію, ознайомитись з іншими петиціями для того, щоб громадяни країн-членів і резиденти могли визначити спектр проблем, які порушуються в ЄС [6].

У 2021 році до Європейського парламенту надійшло 1 392 петиції, що на 11,5% менше порівняно зі 1 573 петиціями, поданими у 2020 році, і на 2,5% більше порівняно зі 1 357 петиціями, зареєстрованими у 2019 році. У 2021 році майже 79% петицій було подано через вебпортал петицій та 21% петицій – поштою. Отже, вебпортал петицій залишається найбільш використовуваним каналом для подання петицій громадян до Парламенту Європейського Союзу [4].

Петиції щодо ЄС можуть стосуватися однієї чи кількох держав-членів, тому реєструються як у ЄС, так і у відповідних державах-членах. До п'ятірки країн, які активно подавали петиції у 2021 році, входили Іспанія, Німеччина, Італія, Греція, Румунія. Словенія й Естонія залишаються вже кілька років поспіль найменш активними країнами щодо використання окресленого інструменту електронної демократії. Щодо проблем, які порушуються в петиціях, то традиційно це фундаментальні права, здоров'я та навколишнє середовище [3].

Що стосується окремих країн ЄС, то варто зазначити, що практика подання електронної петиції в Німеччині сформувалась із 2005 року. Правовою передумовою для цього є ст. 17 Основного закону Федеративної Республіки Німеччина, де визначено право на звернення до бундестагу з особистою чи колективною петицією [14]. Публічні петиції до бундестагу Німеччини підлягають спеціальній процедурі оцінки прийнятності. Петиційна комісія при бундестазі аналізує формальні ознаки петиції й ухвалює рішення про можливість опублікування петиції на сайті парламенту. Цікавою є статистика, за якою 60% опитаних осіб, які подали публічні петиції, не змогли зрозуміти причину їх недопущення [14].

Окремо варто звернути увагу на досвід застосування електронних петицій у Латвії, де головними рушіями їх запуску були громадські активісти. У 2011 році з їхньої ініціативи було

створено інтернет-портал “M voice”. За перші години роботи порталу було зібрано кілька сотень підписів на підтримку різних ініціатив. Через тиждень після відкриття порталу на позачерговому засіданні сейму було розглянуто перший законопроект, ініційований за допомогою петиції, який підтримав сейм Латвії. Такі результати та подальша діяльність порталу зробили його важливою ланкою в публічній комунікації із сеймом [13, с. 34].

Висновки. Отже, електронні петиції є важливим інструментом демократії, завдяки якому громадяни взаємодіють із владою – інформують про наявні проблеми, подають ініціативи та пропозиції. Зрозуміло, що петиції не відображають загальної соціальної думки чи настроїв, але можуть бути індикатором та сигналом для влади про наявні проблеми чи потреби громадян.

Зауважимо, що наявні електронні інструменти демократії мають великий потенціал і низку переваг. Упровадження таких інструментів у європейський політичний процес може підвищити їхню легітимність і використання, що буде додатково підтримуватися активним використанням цих інструментів самими європейськими інституціями. Але визначальним чинником для використання означених інструментів є безпека та конфіденційність. Інструменти електронної демократії не повинні підривати безпеку даних, а конфіденційність громадян має бути захищеною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ярова А. Електронні вибори в Естонії: досвід для України. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/e-democracy/e-democracy/2016/paper/viewFile/1694/1384>
2. Caarls S. E-voting Handbook: Key Steps for Introducing E-voting. *Council of Europe*. 2010. URL: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/ggis/Evoting/E-voting%202010/Biennial_Nov_meeting/ID10322%20GBR%206948%20Evoting%20handbook%20A5%20HD.pdf
3. Draft report 2022/2024 (INI) on the outcome of the Committee on Petitions' deliberations during 2021 (2022/2024 (INI)) Committee on Petitions. URL: efaidnbmnnpbpcjpcglcfindmkaj/https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/PETI-PR-734076_EN.pdf
4. Electronic petitioning and modernization of petitioning systems in Europe. URL: https://www.researchgate.net/publication/263562782_Electronic_petitioning_and_modernization_of_petitioning_systems_in_Europe
5. European Commission (2019): Closer to the Citizens, Closer to the Ballot, online. URL: <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/eurobarometer/closer-to-the-citizens-closer-to-the-ballot>
6. Petitions. *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/petitions/en/home>
7. Gasser Florian: David vs. Goliath of voter turnout: Why is the participation in EU elections so low? URL: <https://www.eurac.edu/en/blogs/eureka/david-vs-goliath-of-voter-turnout-why-is-the-participation-in-eu-elections-so-low>
8. Exploring E-petitioning and media: The case of BringBackOurGirls / T. Harrison et al. *Government Information Quarterly*. 2022. Vol. 39. Issue 1. URL: <https://www.sciencedirect.com/journal/government-information-quarterly/vol/39/issue/1>
9. New methodology for calculating cost-efficiency of different ways of voting: Is internet voting cheaper? / R. Krimmer et al. *Public Money & Management*. 2022. № 41. P. 17–26.
10. Internet voting in Estonia 2005–2019: Evidence from eleven elections / Ehina Piret et al. *Government Information Quarterly*. July 2022. Volume 39. Issue 3. P. 50–62.
11. Prospects for e-democracy in Europe Study summary. 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603213/EPRS_STU\(2018\)603213_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603213/EPRS_STU(2018)603213_EN.pdf)

12. Recommendation CM/Rec (2009). 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf
13. Electronic Petitions in European States and Ukraine Solving Social and Economic Problems / V. Reshota et al. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021 Vol. 24. P. 30–38.
14. Riehm U. Electronic petitioning and modernization of petitioning systems in Europe. Final report. 2020. Vol. 21. URL: <https://www.isi.fraunhofer.de/content/dam/isi/dokumente/cct/2014/Electronic-petitioning-2014.pdf>
15. Schmidt J., Johnsen K. On the Use of the E-Petition Platform of the German Bundestag. 2014. URL: [file:///C:/Users/v.pankratova/Downloads/SSRN-id2444672%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/v.pankratova/Downloads/SSRN-id2444672%20(1).pdf)
16. Vogiatzis N. The Past and Future of the Right to Petition the European Parliament. *Yearbook of European Law*. 2021. Vol. 40. № 1. P. 82–110.

REFERENCES

1. Iarova A.P. (2016). Elektronni vybory v estonii: dosvid dlia Ukrainy. Retrieved from: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/e-democracy/e-democracy-2016/paper/viewFile/1694/1384> [in Ukrainian].
2. Caarls S. (2010). E-voting Handbook: Key Steps for Introducing E-voting. Retrieved from <http://www.coe.int/t/dgap/democracy> [in English].
3. Draft report 2022/2024 (INI) on the outcome of the Committee on Petitions' deliberations during 2021 (2022/2024(INI)) Committee on Petitions. Retrieved from: https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/PETI-PR-734076_EN.pdf [in English].
4. Electronic petitioning and modernization of petitioning systems in Europe. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/263562782_Electronic_petitioning_and_modernization_of_petitioning_systems_in_Europe [in English].
5. European Commission (2019): Closer to the Citizens, Closer to the Ballot, online. Retrieved from: <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/heard/eurobarometer/closer-to-the-citizens-closer-to-the-ballot> [in English].
6. European Parliament. Petitions. Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu/petitions/en/home>
7. Gasser Florian: David vs. Goliath of voter turnout: Why is the participation in EU elections so low? Retrieved from: <https://www.eurac.edu/en/blogs/eureka/david-vs-goliath-of-voter-turnout-why-is-the-participation-in-eu-elections-so-low> [in English].
8. Harrison T., Dumas C., DePaula N., Fake T., May W., Atrey A., Lee J., Rishi L. (2022). Exploring E-petitioning and media: The case of BringBackOurGirls. *Government Information Quarterly*. 2022. Vol. 39. Issue 1. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/journal/government-information-quarterly/vol/39/issue/1> [in English].
9. Krimmer, R., Duenas-Cid, D., Krivosova I. (2022). New methodology for calculating cost-efficiency of different ways of voting: Is internet voting cheaper? *Public Money & Management*. 2022. № 41. P. 17–26 [in English].
10. Piret Ehina, Mihkel Solvaka, Jan Willemsenb, Priit Vinkelb (2022). Internet voting in Estonia 2005–2019: Evidence from eleven elections. *Government Information Quarterly*. 2022. Vol. 39. № 3. P. 50–62 [in English].
11. Prospects for e-democracy in Europe Study summary (2018). Retrieved from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603213/EPRS_STU\(2018\)603213_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603213/EPRS_STU(2018)603213_EN.pdf) [in English].
12. Recommendation CM/Rec (2009). 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). Retrieved from: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf [in English].
13. Reshota V., Burdin V., Teremetskyi V., Sychuk S., Chopko K., Burak V. (2021). Electronic Petitions in European States and Ukraine Solving Social and Economic Problems. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory*. 2021 Vol. 24. P. 30–38 [in English].
14. Riehm, U. (2020). Electronic petitioning and modernization of petitioning systems in Europe. Final report. Vol. 21. Retrieved from: <https://www.isi.fraunhofer.de/content/dam/isi/dokumente/cct/2014/Electronic-petitioning-2014.pdf> [in English].
15. Schmidt J., Johnsen K. On the Use of the E-Petition Platform of the German Bundestag. 2014. Retrieved from: [file:///C:/Users/v.pankratova/Downloads/SSRN-id2444672%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/v.pankratova/Downloads/SSRN-id2444672%20(1).pdf) [in English].
16. Vogiatzis N. (2021). The Past and Future of the Right to Petition the European Parliament. *Yearbook of European Law*. 2021. Vol. 40. № 1. P. 82–110.

Антинаркотична політика Європейського Союзу

Пахлеванде А.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Міжнародний гуманітарний університет

вул. Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-2807-7320

a.pahlevanzade@ukr.net

Ключові слова: політика ЄС, наркотичні речовини, інструмент політики, Європол, Євроюст, наркотрафік.

Шляхи транспортування наркотиків існували здавна; основні, традиційні зберігають своє значення. У статті здійснено огляд антинаркотичної політики Європейського Союзу. Позначено, що інтенсивна торгівля між Європою й азійським континентом, наявність інфраструктури сухопутних, морських і повітряних перевезень значно спрощують поставки наркотиків у європейські країни.

Зазначено, що у своїх щорічних доповідях про боротьбу з організованою злочинністю Європол повідомляє про ліквідацію великих організованих злочинних угруповань, які спеціалізуються на наркотрафіку. Так, Європол змушений констатувати, що зусилля Євросоюзу з боротьби зі споживанням наркотиків і наркотрафіком не привели до значного скорочення числа наркоманів, основні шляхи наркотрафіку все ще не вдається блокувати.

Підкреслено, що використання сучасного обладнання та методик виготовлення, залучення висококваліфікованих фахівців сприяють різкому збільшенню виробництва і розповсюдження наркопрепаратів. Стадії виробництва відокремлені одна від одної і розміщені в різних місцях на території всього Європейського Союзу, що позначається на ефективності боротьби з наркотрафіком і прогалинами в політиці Євросоюзу.

Проаналізовано основні акти, ухвалені в Європейському Союзі у сфері боротьби з наркотрафіком, зазначено впровадження комплексної політики в цій сфері. У зв'язку з тим, що поширення наркотиків має міжнародний і організований характер, проблема наркотиків не може бути вирішена за допомогою тільки односторонніх дій на рівні держав-членів.

Зроблено акцент на тому, що боротьба з наркотрафіком і формування антинаркотичної політики Євросоюзу ведеться в декількох напрямках, як-от: оперативна взаємодія держав-членів за підтримки й участі Європолу, Євроюсту, антинаркотичних морських центрів; формування антинаркотичного законодавства Європейського Союзу; міжнародна співпраця.

Зроблено висновок, що важливим інструментом антинаркотичної політики Євросоюзу є плани дій, у яких міститься перелік конкретних дій і цілей у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів. Для України ці аспекти є важливими в контексті міжнародного співробітництва у сфері протидії наркозлочинності, а також подальшої інтеграції до Євросоюзу та співпраці з відповідними структурами останнього.

The European Union's anti-drug policy

Pahlevanzade A.

Candidate of Law,

*Associate Professor at the Department of International Law
and Comparative Jurisprudence*

International Humanities University

Fontanska Doroha str., 33, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-2807-7320

a.pahlevanzade@ukr.net

Key words: *EU policy, narcotics, policy tool, Europol, Eurojust, drug trafficking.*

The article provides reviews the anti-drug policy of the European Union. It is noted that the intensive trade between Europe and the Asian continent, the availability of land, sea and air transportation infrastructure significantly simplifies the supply of drugs to European countries.

It is noted that in its annual reports on the fight against organized crime, Europol reports on the liquidation of large organized criminal groups that specialize in drug trafficking. Thus, Europol is forced to state that the efforts of the European Union to combat drug consumption and drug trafficking have not led to a significant reduction in the number of drug addicts, and the main routes of drug trafficking still cannot be blocked.

It is emphasized that the use of modern equipment and production methods, the involvement of highly qualified specialists contribute to a sharp increase in the production and distribution of narcotic drugs. The production stages are separated from each other and located in different places throughout the European Union, which affects the effectiveness of the fight against drug trafficking and gaps in the EU policy.

The main acts adopted by the EU in the field of combating drug trafficking are analyzed and the introduction of a comprehensive policy in this area is indicated. Due to the fact that drug distribution is international and organized, the drug problem cannot be solved by unilateral actions at the level of member states.

Emphasis is placed on the fact that the fight against drug trafficking and the formation of the EU's anti-narcotics policy is conducted in several directions: operational interaction of member states with the support and participation of Europol, Eurojust; formation of EU anti-drug legislation; international cooperation.

It was concluded that an important tool of EU anti-drug policy is Plan of Action, which contain a list of specific actions and goals in the field of combating illegal drug trafficking. For Ukraine, these aspects are important in the context of international cooperation in combating drug crime, as well as further integration into the EU and cooperation with relevant structures of the European Union.

Вступ. Використання сучасного обладнання та новітніх методик виготовлення наркотичних препаратів, залучення висококваліфікованих фахівців сприяють різкому збільшенню виробництва і розповсюдження наркопрепаратів. Стадії виробництва – від хімічного синтезу до кінцевої упаковки готової продукції – відокремлені одна від одної і розміщені в різних місцях на території всього Європейського Союзу (далі – ЄС). Поділ праці на різних стадіях процесу, мережевий прин-

цип виробництва значно знижують ризик провалу всього підприємства в разі, якщо одна з ланок буде захоплена поліцією. Хоча споживання героїну у країнах ЄС не таке значне, порівняно з канабісом або екстазі, соціальні проблеми наркоманів, що сидять на героїні, лягають важким тягарем на місцеві влади. Тому дослідження основних аспектів політики Європейського Союзу у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин є актуальним і для нашої держави в контексті

поглиблення євроінтеграційної політики, а також сусідства із країнами ЄС.

Метою статті є дослідження основних напрямів антинаркотичної політики Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний наркотрафік – це сучасна зброя масового ураження. Розширення сфери поширення наркотичних речовин пов'язують із загрозою колективній безпеці, оскільки вона пов'язана з такими актами, як тероризм, транскордонна злочинність, контрабанда і торгівля людьми. Наркотрафік завдає шкоди економіці держав, впливає на молодь і сприяє вчиненню правопорушень. Виробництво і транспортування наркотиків залишаються однією з головних сфер діяльності організованої злочинності в Європейському Союзі [1, с. 91–92].

Відкритість кордонів усередині ЄС сприяє розширенню наркотрафіку в Європі. Окрім того, важливе місце у процесі боротьби з наркотичними речовинами посідає і співпраця правоохоронних органів, яка спочатку в межах ЄС не була досить ефективною. Усередині самого Європейського Союзу наркотичні речовини циркулюють практично вільно і безперервно, оскільки надходять водночас із безлічі пунктів доставки й обробляються в лабораторіях, розміщених у всіх державах-членах.

Великі партії синтетичних наркотиків, вироблених у країнах Євросоюзу, були також конфісковані в середземноморських і балканських країнах – експорт за межі ЄС щорічно зростає. У 2004–2005 роках дванадцять мільйонів таблеток і 340 кг порошку були перехоплені на шляху до Австралії з Бельгії та Нідерландів через Італію. Вигідним ринком збуту синтетичних препаратів стає Туреччина, там, як і в Болгарії, організовано і виробництво амфетаміну; зростає також значення балканського шляху транспортування героїну в Євросоюз і екстазі у зворотному напрямку [2, с. 24]. Туреччина залишається головним коридором для трафіку героїну в Європейський Союз.

Нідерланди також відіграють ключову роль у Європі як центр транспортування, зберігання і виробництва та комплектування партій наркотиків різних видів. Дуже часто наркотики перевозяться у спеціальних секретних відділеннях, вбудованих у вантажні контейнери, що містять легальний товар.

Антинаркотична політика Євросоюзу проводиться спільно Союзом і державами-членами. У деяких галузях, особливо в торговельній політиці, протидії незаконному обігу прекурсорів, відмиванні грошей, держави-члени передали свої компетенції на наднаціональний рівень. У межах ЄС створена спеціальна структура –

Горизонтальна група з наркотиків при Раді ЄС, яка складається із представників Комісії ЄС і держав-членів і збирається щомісяця для того, щоб аналізувати та направляти антинаркотичну діяльність ЄС [3, с. 23].

Створення інститутів Євросоюзу, відповідальних за координацію дій національних держав, – Європолу, Євроюсту, поступово сприяє налагодженню інформаційного обміну між країнами ЄС, ознайомленню з найбільш успішними практичними результатами одна одної. Оперативні функції виконують власні поліцейські сили країн, які часто проводять спільні багатосторонні рейди за координуючої ролі Європолу. В інформаційному забезпеченні розслідувань важливу роль відіграє і Євроюст [4, с. 62], тоді як самі розслідування проводяться силами держав-членів.

З кінця 1990-х років Європейський Союз розробляє комплексну стратегію дій у сфері наркотиків, у рамках якої розроблено два плани дій, кожен на чотирирічний період. Стратегія, своєю чергою, є додатком до Гаазької програми розвитку простору свободи, безпеки і правосуддя на 2005–2010 роки [5]. У розділі 2.8. Гаазької програми підкреслюється, що Євросоюз виступає за «всеосяжний, збалансований і міждисциплінарний підхід до вирішення проблеми наркотиків». Цей підхід повинен бути заснований на поєднанні, по-перше, дій із профілактики наркотичних захворювань і допомоги в позбавленні від наркозалежності; по-друге, боротьби з незаконним обігом наркотиків, прекурсорів і відмиванням грошей; по-третє, посилення міжнародного співробітництва.

Стратегія заснована на відповідних конвенціях ООН, які є основними антинаркотичними правовими інструментами (Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року з поправками, внесеними Протоколом 1971 року, Конвенція про психотропні речовини 1971 року і Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року) [6, с. 96–97]. Окрім того, на спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН в 1998 році, присвяченій проблемі наркотиків, було наголошено на важливості інтегрованого та збалансованого підходу, відповідно до якого одночасне скорочення і пропозиції, і споживання наркотиків багаторазово підсилює ефективність антинаркотичної політики, будучи її елементами.

У Стратегії заявлені основні цілі політики Євросоюзу:

– досягнення високого рівня охорони здоров'я та соціальної рівності в ЄС за допомогою діяльності Товариства, яка доповнює національну політику держав-членів щодо профілактики і скорочення вживання наркотиків, наркозалежності та шкоди здоров'ю громадян;

– гарантування безпеки суспільства шляхом співпраці держав-членів у боротьбі з незаконним виробництвом і транспортуванням наркотиків та постачанням прекурсорів, а також посилення превентивних дій проти злочинів, пов'язаних із наркотиками;

– посилення механізмів координації дій на національному, регіональному та міжнародному рівнях, що має посилити ефективність політики у сфері наркотиків як у самому Євросоюзі, так і в міжнародному контексті, у його відносинах із партнерами. У зв'язку із цим Стратегія закликає до більш чіткого визначення позиції ЄС в міжнародних організаціях, насамперед ООН.

Стратегія концентрується на двох найважливіших напрямках політики – скороченні пропозиції та споживанні наркотиків, а також включає інші теми: міжнародне співробітництво, наукові дослідження, обмін інформацією. У сфері скорочення попиту Стратегія ЄС націлена на конкретні результати: скорочення «деякою мірою» споживання, наркозалежності, шкоди від наркоманії, соціальних ризиків за допомогою створення ефективною всеосяжної системи скорочення попиту, що передбачає запобігання наркозалежності, зокрема і втручання на ранній стадії звикання до наркотиків, зменшення шкоди здоров'ю, реабілітацію наркоманів і їх повернення до нормального життя.

У Стратегії також приділяється увага проблемам, спричиненим уживанням незаконно придбаних психоактивних засобів разом із сигаретами, алкоголем і дозволеними звичайними ліками. У напрямі скорочення пропозиції Стратегія і плани дій передбачають домогтися підвищення ефективності діяльності правоохоронних відомств держав – членів ЄС із протидії виготовленню та транспортуванню наркотиків, постачання прекурсорів, зокрема і для синтетичних наркотиків, використання доходів від наркобізнесу для фінансування тероризму, а також відмиванню грошей. Боротьба з організованою злочинністю вимагає також інтенсифікації дій щодо запобігання злочинам, пов'язаним із наркотиками, і координації співпраці на національному та регіональному рівнях із використанням наявних правових інструментів, як-от конвенції ООН, а також рамкові рішення Ради ЄС [7].

Важливість міжнародного співробітництва підкреслюється у Стратегії у зв'язку з необхідністю боротьби зі зміцненням міжнародних кримінальних мереж і запобігання злочинам, пов'язаним із розвитком наркобізнесу. Для виконання поставлених завдань у Стратегії підкреслюється роль спільних груп із розслідування злочинів, європейського ордеру на арешт за належного застосування цього інструменту, а також Європолу та Євроюсту, які координують дії держав-членів.

Для реалізації Стратегії додаються плани дій, де міститься перелік конкретних дій і цілей, що дає можливість оцінки досягнень держав-членів.

У грудні 2008 року Рада ЄС ухвалила черговий запропонований Комісією антинаркотичний «План дій на 2009–2012 роки» [8]. По суті, у ньому були поставлені ті ж завдання, що і в попередніх. Новий план відповідає чинній антинаркотичній стратегії ЄС на 2005–2012 роки, яка пропонує одночасне скорочення пропозиції та споживання наркотиків. Відповідно, пріоритетні напрями Плану такі: поліпшити координацію дій держав-членів, а також міжнародне співробітництво; скоротити споживання наркотиків і їх поширення; досліджувати феномен наркотиків.

План складається із трьох розділів. По-перше, державам-членам пропонується дотримуватися «глобальної стратегії» за допомогою скоординованих підходів до зниження пропозиції наркотиків, лікування наркоманів, запобіжних заходів. По-друге, передбачається підвищення ефективності поліцейських і митних служб для блокування основних шляхів наркотрафіку. Третя частина Плану пропонує залучення громадянського суспільства в боротьбу з наркотиками, зокрема, створення до середини 2009 року Європейського альянсу з наркотиків із метою підвищення обізнаності серед молоді, а також місцевої влади та компаній про наслідки вживання наркотиків.

Інститути ЄС бачать у планах не тільки перелік необхідних цілей і завдань. Вони розглядають їх радше як важливий інструмент антинаркотичної політики. Плани складено на основі структури Стратегії та зосереджено на конкретних результатах у пріоритетних сферах. Для оцінки результатів, досягнутих у процесі виконання кожного завдання, запропоновані спеціальні індикатори та механізми, насамперед доповіді Європейського центру моніторингу наркотиків і наркоманії та Європолу. На основі цих документів складається щорічний звіт Комісії про виконання планів. Кожна з держав – членів ЄС, у свою чергу, має на озброєнні національний антинаркотичний план дій, більше половини з них практично цілком відтворюють структуру та завдання Плану Євросоюзу.

Боротьба з наркотрафіком, відповідно зі Стратегією, також ведеться у трьох напрямках, як-от:

- оперативна взаємодія держав-членів за підтримки й участі Європолу, Євроюсту, антинаркотичних морських центрів;
- формування антинаркотичного законодавства ЄС;
- міжнародна співпраця.

Відділ із боротьби з наркотиками в Європолі, створений ще в 1994 році, надає підтримку оперативним діям держав-членів у боротьбі з виробництвом і трафіком героїну, кокаїну, синтетичних

препаратів і прекурсорів, здійснює безпосередні контакти з відповідними відомствами держав-членів. Найчастіше країни ЄС об'єднують зусилля в боротьбі зі злочинним угрупованням, що діє на їхній території. Аналітична служба займається збором, обробкою і поширенням інформації, випускає доповіді про ситуацію з наркотиками в ЄС, каталоги та бюлетені. Спеціальна секція Відділу з героїну постачає інформацію і результати експертизи державам – членам ЄС і країнам, які уклали з Європолом відповідну угоду.

Щодо формування антинаркотичного законодавства ЄС, то більшість країн ЄС у своєму законодавстві розділяють торговців – перевізників наркотиків (drugs traffickers), які є операторами на наркотичного ринку, і споживачів, або наркозалежних, що вважаються покупцями або жертвами, залежно від того, чи потрібне їм спеціальне лікування. Водночас у низці країн ЄС із 2001 року були скорочені терміни кримінального покарання за зберігання наркотичних речовин в обмежених кількостях для особистого споживання.

Замість кримінального переслідування споживачів наркотиків надані широкі можливості лікування, однак м'яке ставлення до наркоманів супроводжується жорсткими умовами: у разі спроби ухилитися від лікування кримінальне переслідування може бути відновлено.

У Європі спостерігається загальна тенденція заміни тюремного ув'язнення за споживання і зберігання канабісу в невеликих кількостях на альтернативне покарання. Цей наркотик відділяється від інших препаратів як у законодавстві, так і в судовій практиці. Навпаки, переслідування підозрюваних у наркотрафіку повсюдно посилюється, особливо в разі, коли наркотики поставляються молодим споживачам. Наприклад, продаж заборонених препаратів неповнолітньому в Люксембурзі може спричинити довічне ув'язнення. Навіть у Нідерландах, країні, відомої своїм майже легковажним ставленням до марихуани, покарання за трафік досягає шістнадцяти років в'язниці. Отже, широкомасштабне виробництво наркотиків і наркотрафік визнаються одними з найсерйозніших видів злочинів у Європейському Союзі.

Як зазначає дослідниця В.Д. Шушулкова, участь країн, що не є членами Європейського Союзу, у спільних заходах у сфері контролю за

наркотиками можлива через їх залучення до відкритих для них структур ЄС. Оскільки така участь відповідає стратегічним цілям України з огляду на її потенціал у реалізації стратегії європейської інтеграції, доцільно розглянути структури ЄС, до компетенції яких входять заходи із протидії наркозлочинності [9, с. 97].

Труднощі антинаркотичного співробітництва нині виявляються в разі спроб знайти злочинців і довести, що вони чинять протиправні дії. Тому вихід із ситуації треба шукати в посиленні взаємодії держав-членів саме у правозастосовній практиці із залученням, коли необхідно, Європолу, Євроюсту, країн, що не входять у ЄС, і міжнародних організацій. Позитивного результату можна також домогтися в разі реалізації пропозицій щодо посилення оперативного співробітництва держав-членів, а саме – створення спільних слідчих бригад, проведення митних операцій і розслідувань, особливо якщо таку співпрацю підкріпити інтенсивним обміном інформацією. У зв'язку із цим суттєві зміни можуть бути внесені в існуючу політику ЄС в межах реформи поліцейського і кримінально-правового співробітництва держав-членів у бік набагато більшої узгодженості їхніх дій, а також підвищення ролі Європолу та Євроюсту.

Висновки. Дії ЄС на наднаціональному рівні спрямовані на координацію діяльності держав-членів. У сфері охорони здоров'я Комісія ЄС доповнює роботу національних служб щодо зменшення шкоди, що завдається здоров'ю громадян наркотиками, включаючи інформаційні кампанії щодо запобігання наркоманії. Протидія наркотрафіку є важливим елементом співпраці національних поліцейських, митних служб і судових органів. Нарешті, ЄС робить антинаркотичні кроки в міжнародному контексті, поєднує політичні ініціативи (плани дій і діалоги із країнами в різних регіонах світу) з наданням допомоги програмами розвитку. Інститути ЄС бачать у планах не тільки перелік необхідних цілей і завдань. Вони розглядають їх як важливий інструмент антинаркотичної політики. Усі ці аспекти антинаркотичної політики ЄС є важливими для нашої держави в контексті міжнародного співробітництва у сфері протидії наркозлочинності, а також питань подальшої інтеграції України до ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвеев О.В. Деякі аспекти міжнародного співробітництва із протидії незаконному обігу наркотичних засобів. *Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених* : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 19 листопада 2021 р. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2021. С. 91–94.
2. Бучко М.Б. Проблеми наркотизму на сучасному етапі. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 23. С. 24–27.

3. Волощук А.М. Міжнародний досвід реалізації політики європейських держав щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. *Право і безпека*. 2011. № 1. С. 20–25.
4. Павленко А.В. Політика Європейського Союзу у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 4. С. 59–67.
5. EU Drugs Strategy (2005–2012). Council of the European Union. Note from General Secretariat to European Council. Brussels, 22 November 2004. 20 p.
6. Данилевський А.О., Данилевська Ю.О. Щодо відповідності законодавства України про кримінальну відповідальність у сфері незаконного обігу наркотиків міжнародним нормативно-правовим актам. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 4. С. 95–102. DOI: 10.32366/2523-4269-2020-73-4-95-102
7. Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking. *Official Journal of EU*. 2004. L 335. P. 8–11.
8. EU Drugs Action Plan for 2009–2012. *Official Journal of the European Union*. 2008. 25 p.
9. Шушулкова В.Д. Міжнародне співробітництво МВС України щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С. 94–97. DOI: 10.32850/sulj.2019.4.3.21

REFERENCES

1. Matvieiev, O.V. (2021). Deiaki aspekty mizhnarodnoho spivrobitnytstva z protydii nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv [Some aspects of international cooperation in combating illegal drug trafficking]. *Humanitarnyi ta innovatsiyni rakurs profesiinoi maisternosti: poshuky molodykh vchenykh : materialy VII vseukr. naukovoprakt. konferentsii* (pp. 91–94). Odesa: Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet [in Ukrainian].
2. Buchko, M.B. (2003). Problemy narkotyzmu na suchasnomu etapi. Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Problems of drug addiction at the modern stage. *Bulletin of the National University of Internal Affairs*]. 23, 24–27 [in Ukrainian].
3. Voloshchuk, A.M. (2011). Mizhnarodnyi dosvid realizatsii polityky yevropeiskykh derzhav shchodo protydii nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropanykh rehovyn i prekursoriv. *Pravo i bezpeka* [International experience of implementation of the policy of European states to counter the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors. *Law and security*]. 1, 20–25 [in Ukrainian].
4. Pavlenko, A.V. (2015). Polityka Yevropeiskoho Soiuzu u sferi borotby z nezakonnym obihom narkotychnykh rehovyn. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo* [The policy of the European Union in the field of combating the illegal circulation of narcotic substances. *Foreign trade: economy, finance, law*]. 4, 59–67.
5. EU Drugs Strategy (2005–2012). Council of the European Union. Note from General Secretariat to European Council. Brussels, 22 November 2004. 20 p. [in English].
6. Danylevskiy, A.O., Danylevska, Yu.O. (2020). Shchodo vidpovidnosti zakonodavstva Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist u sferi nezakonnogo obihu narkotyktiv mizhnarodnym normatyvno-pravovym aktam. *Pravovyi chasopys Donbasu* [Regarding the conformity of Ukrainian legislation on criminal liability in the field of illegal drug trafficking with international legal acts. *Legal journal of Donbass*]. 4, 95–102 [in Ukrainian].
7. Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking. *Official Journal of EU*. 2004. L 335. P. 8–11 [in English].
8. EU Drugs Action Plan for 2009–2012. *Official Journal of the European Union*. 2008. 25 p. [in English].
9. Shushulkova, V.D. (2019). Mizhnarodne spivrobitnytstvo MVS Ukrainy shchodo protydii nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys* [International cooperation of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in combating illegal drug trafficking. *South Ukrainian legal journal*]. 4, 94–97 [in Ukrainian].

Утілення положень Європейських пенітенціарних правил у проєкт нового Кримінального кодексу України – важливий крок на шляху до євроінтеграції

Пащенко О. О.

*доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального та кримінально-виконавчого права
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
вул. Пушкінська, 49, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-9640-0137
opashchenko77@ukr.net*

Ключові слова: проєкт нового Кримінального кодексу України, Європейські пенітенціарні правила, кримінально-виконавча політика, покарання, позбавлення волі.

Стаття присвячена аналізу відповідності положень проєкту нового Кримінального кодексу України Європейським пенітенціарним правилам. Підкреслюється, що важливим напрямом розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої політики є її перебудова в контексті європейських стандартів, гуманізація діяльності відповідних органів і установ.

Констатується, що міжнародні стандарти поведінки із засудженими розроблені у результаті міжнародного співробітництва щодо забезпечення прав людини у сфері виконання кримінальних покарань. Підґрунтям для їх розроблення та розвитку стали Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права й інші основоположні міжнародні акти у сфері забезпечення прав людини.

Метою статті є аналіз проєкту нового Кримінального кодексу України на предмет його відповідності вимогам Європейських пенітенціарних правил.

Зроблено висновок, що проєкт нового Кримінального кодексу України (станом на 14 липня 2022 року) загалом відповідає положенням Європейських пенітенціарних правил, оскільки: закріплює принципи гуманізму та пропорційності; містить положення про те, що кримінально-правові засоби не мають на меті спричинити фізичні страждання або принизити людську гідність; установлює вимогу, згідно з якою більш суворі міри покарання призначаються лише в разі, якщо менш суворої міри не досить; проголошує метою кримінально-правового засобу забезпечення суспільства від кримінальних правопорушень та інших передбачених Кримінальним кодексом протиправних діянь; закріплює положення про те, що покарання призначає суд.

Водночас констатується, що текст проєкту нового Кримінального кодексу України містить такі резерви для вдосконалення (у частині його відповідності вимогам Європейських пенітенціарних правил): розширення переліку покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; розвиток положення щодо сприяння поверненню до суспільства осіб, позбавлених волі; закріплення завдань Кримінального кодексу, визначення поняття покарання та мети його застосування; визнання міжнародних стандартів у галузі прав людини як обов'язкової складової частини сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

Implementation of the provisions of European penitentiary rules in the project of the new Criminal Code of Ukraine – an important step on the way to European integration

Pashchenko O. O.

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,

Chief Researcher of the Department of Research of Problems

of Criminal and Criminal Executive Law

*Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*

Pushkins'ka str. 49, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-9640-0137

opashchenko77@ukr.net

Key words: *project of new Criminal Code of Ukraine, European Penitentiary Rules, criminal enforcement policy, punishment, imprisonment.*

The article is devoted to the analysis of compliance of the provisions of the project of the new Criminal Code of Ukraine with the European Penitentiary Rules.

It is emphasized that an important direction in the development of domestic criminal enforcement policy is its restructuring in the context of European standards, humanization of the activities of relevant bodies and institutions.

It is noted that the international standards for the treatment of convicts were developed as a result of international cooperation on ensuring human rights in the field of execution of criminal punishments. The basis for their development and development was the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and other fundamental international acts in the field of ensuring human rights.

The purpose of the article is to analyze the project of the new Criminal Code of Ukraine in terms of its compliance with the requirements of the European Penitentiary Rules.

It was concluded that the project of the new Criminal Code of Ukraine (as of July 14, 2022) generally complies with the provisions of the European Penitentiary Rules, as it: enshrines the principles of humanism and proportionality; contains the provision that criminal legal means are not intended to cause physical suffering or degrade human dignity; establishes a requirement according to which a more severe measure of punishment is assigned only if a less severe measure is insufficient; declares that the purpose of the criminal law means is to protect society from criminal offenses and other illegal acts provided for by the Criminal Code; lays down the provision that the punishment is imposed by the court.

At the same time, it is stated that the draft text of the new Criminal Code of Ukraine contains the following reserves for improvement (in terms of its compliance with the requirements of the European Penitentiary Rules): expansion of the list of punishments not related to imprisonment; the development of the provision on facilitating the return to society of persons deprived of their liberty; fixing the tasks of the Criminal Code, defining the concept of punishment and the purpose of its application; recognition of international standards in the field of human rights as a mandatory component of conscientious fulfillment of international obligations.

Вступ. Важливим напрямом розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої політики є її перебудова в контексті європейських стандартів, що має на меті гуманізацію діяльності відповідних органів і установ, забезпечення її відкритості,

використання визнаних демократичною міжнародною спільнотою прогресивних концепцій пенітенціарної практики, реалізації загальновізнаних міжнародних принципів і норм із прав і свобод людини та громадянина, які б забезпе-

чували гарантії охорони інтересів як суспільства, так і особи [1, с. 86]. Міжнародні стандарти поведіння із засудженими розроблені в результаті міжнародного співробітництва щодо забезпечення прав людини у сфері виконання кримінальних покарань. Підґрунтям для їх розроблення та розвитку стали Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права й інші основоположні міжнародні акти у сфері забезпечення прав людини. У цих стандартах сконцентрований світовий досвід кримінально-виконавчої практики та сучасні гуманістичні тенденції розвитку системи виконання кримінальних покарань [2, с. 108]. Значущість сформульованих у міжнародних угодах принципів і загальних положень про захист прав людини і поведіння із засудженими визначається тим, що вони є тільки орієнтиром для розвитку політики, законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері виконання покарання, оскільки є стабільними, не залежать від ідеологічних і кримінологічних чинників, не підлягають впливу соціальної та політичної кон'юнктури, що складається в конкретній державі [3, с. 10].

Проблема забезпечення прав і свобод засуджених до позбавлення волі й узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами є на сучасному етапі розвитку України особливо актуальною, зокрема й у зв'язку з активним входженням держави до світового міжнародного співтовариства [1, с. 87] й обраним курсом на євроінтеграцію, що 23 червня 2022 р. було втілено в надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Виконання призначених судами кримінальних покарань є одним із важливих напрямів державної політики, що зараз перебуває на етапі реформування, узгодження з європейськими нормами і сучасним світоглядом. Перебудова цієї галузі є однією з обов'язкових умов інтеграції України в Європейський Союз [4, с. 19]. Ще в 1995 р. Україна вступила до Ради Європи та прийняла на себе зобов'язання узгодити національне законодавство із загальноновизнаними міжнародними нормами і стандартами, насамперед тими, що стосуються забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Одним із таких стандартів є Європейські пенітенціарні правила, які, хоча й не мають обов'язкової юридичної сили, широко визнані в більшості європейських держав як кодекс поведіння із засудженими до позбавлення волі і в сучасних умовах продовжують активно впроваджуватися в національне законодавство багатьох країн Європи [2, с. 108, 135]. Європейський комітет із проблем злочинності доручив Раді зі співробітництва в галузі кримінального права узгодити чинні правила з вимогами найкращих

прикладів сучасної практики [5, с. 39]. У результаті цього новий варіант відповідних правил ухвалений Комітетом міністрів 11 січня 2006 р. на 952-й зустрічі Заступників Міністрів як Додаток до рекомендації № R (2006) 2 Комітету міністрів держав-учасниць [6].

Метою статті є аналіз проекту нового Кримінального кодексу України [7] (далі – проєкт) на предмет його відповідності вимогам Європейських пенітенціарних правил.

Вклад основного матеріалу. В абз. 3 рекомендації № R (2006) 2 визначено, що її ухвалено, «беручи також до уваги діяльність Європейського комітету із запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, та, зокрема, стандарти, що розроблені ним та викладені в його загальних доповідях» [6]. Вивчення тексту проєкту дозволяє дійти висновку, що цьому положенню кореспондують вимоги принципу гуманізму, закріплені у ст. 1.2.6., де йдеться, зокрема, про «гуманне обмеження прав і свобод особи, яка вчинила протиправне діяння» (ч. 1), а також про те, що «кримінально-правові засоби не мають на меті спричинити фізичні страждання або принизити людську гідність» (ч. 2) [7].

В абз. 3 рекомендації № R (2006) 2 підкреслюється, що ніхто не повинен бути позбавлений волі, окрім випадків, коли це є заходом останнього вжитку, та у визначеному законом порядку. У цьому аспекті показовими є положення ст. 3.3.1. проєкту, де закріплено, зокрема, що більш суворі міра покарання призначається лише в разі, якщо менш суворі міра є недостатньою для досягнення його мети. Також це положення кореспондує принципу пропорційності, закріпленому у ст. 1.2.4. проєкту. Ч. 4 цієї статті визначає, що більш суворий кримінально-правовий засіб устанавлюється та застосовується тільки тоді, коли менш суворого засобу не досить для досягнення його мети.

Водночас аналіз переліків покарань, що можуть призначатися за злочини і проступки (ст. 3.2.1. проєкту) дозволяє заключити, що три із семи (тобто майже половина) передбачених там видів покарання стосуються обмеження права на особисту свободу шляхом тримання особи в місці ув'язнення або в установі виконання покарання. За вчинення *злочину* таких покарань передбачено два із трьох (ув'язнення на певний строк та довічне ув'язнення), тобто 66,7%, а за вчинення *проступку* – одне із чотирьох (арешт), тобто 25%. Убачається, що таке становище зумовлене передусім скороченням загальної кількості кримінальних покарань як таких. Чинна редакція Кримінального кодексу (далі – КК) містить дванадцять видів покарання, що майже вдвічі перевищує їх кількість у проєкті, де, як уже зазначалося, їх передбачено

сім. Немає у проєкті таких наявних у чинному КК видів покарання, як: виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення військового, спеціально звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, конфіскація майна, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Варто зазначити, що введення до КК 2001 р. цілої низки покарань, альтернативних позбавленню волі, майже одноставно розглядалося науковою спільнотою як його перевага порівняно із системою покарань, що містилась у КК 1960 р. Тепер члени робочої групи з підготовки нової редакції КК зайняли протилежну позицію, що не зовсім узгоджується з абз. 3 рекомендації № R (2006) 2. Як зазначала Т.А. Денисова, «у цих рекомендаціях підкреслюється важливість використання покарання у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі лише як винятку і за вчинення найбільш тяжких злочинів. Для більшості засуджених слід розглядати можливість застосування альтернативних позбавленню волі видів покарань» [5, с. 40]. Звісно, що звуження кола останніх не сприяє перетворенню такої можливості на дійсність.

П. 3 Європейських пенітенціарних правил (які, як уже зазначалося, містяться в Додатку до рекомендації № R (2006) 2) містить положення, що обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними та відповідати тій обґрунтованій меті, з якої вони накладалися. Згідно із ч. 2 ст. 3.1.1. проєкту, метою кримінально-правового засобу є убезпечення суспільства від кримінальних правопорушень та інших передбачених КК протиправних діянь. У цьому аспекті показовими є також вимоги іншого міжнародного документа – Мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими, п. 1) правила 60 яких зазначає, що «режим, прийнятий в закладі, повинен прагнути зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці і життям на свободі, що вбиває у в'язня почуття відповідальності й усвідомлення людської гідності» [8].

Водночас положення п. 6 Європейських пенітенціарних правил, у якому йдеться про те, що утримання під вартою має здійснюватися таким чином, щоб сприяти поверненню до суспільства осіб, позбавлених волі, не знайшло свого відображення в тексті проєкту. Усунення цієї невідповідності виглядає досить принциповим питанням, особливо зважаючи на мету застосування кримінально-правових засобів, якою, як уже зазначалося, згідно із ч. 2 ст. 3.1.1. проєкту, є «убезпечення суспільства від кримінальних правопорушень» та інших передбачених КК протиправних діянь. Вочевидь, досягнення такої мети неможливе без

«сприяння поверненню до суспільства осіб, позбавлених волі». Варто також відзначити, правило 58 Мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими наголошує, що «мети захисту суспільства можна досягти лише в тому разі, якщо після відбуття призначеного строку ув'язнення та повернення до нормального життя в суспільстві правопорушник є не тільки готовим, а і здатним підкорюватись законодавству та забезпечувати своє існування» [8]. Це положення є більш розгорнутим за те, що закріплене в ч. 2 ст. 3.1.1. проєкту. Уявляється, що таке становище виникло через відсутність у проєкті завдань кримінального кодексу як такого, на противагу тому, що містяться в ч. 1 ст. 1 чинного КК. Окрім того, проєкт не виокремлює мети покарання (як і визначення поняття «покарання»), через що невідомо, для чого до засудженого застосовуються правообмеження. Мета застосування кримінально-правових засобів стосується лише суспільства, замовчуючи те, чого це суспільство прагне від засудженого. Розуміючи дискусійність питання щодо мети покарання, а також щодо реалістичності досягнення кожної з них (перевиховання – за КК 1960 р., виправлення – за КК 2001 р.), вважаємо, що відмовлятися від її закріплення у проєкті все ж таки не варто. На наш погляд, мета покарання – це оптимум, досягнення якого має прагнути від правопорушника законодавець, а не завдання, що має бути вирішене в кожному конкретному випадку.

П. 14 Європейських пенітенціарних правил визначає, що ніхто не може бути ув'язнений без належним чином оформленого рішення, відповідно до вимог національного законодавства. Цьому положенню кореспондують положення проєкту, що покарання призначає суд (наприклад, ч. ч. 1, 2 ст. 3.3.1.). Принагідно зауважимо, що вказівка на суд як на суб'єкта, що призначає покарання, міститься у проєкті лише в характеристиці таких видів покарання, як штраф (ч. ч. 1, 7, 8 ст. 3.2.2.) та грошове стягнення за проступок (ч. ч. 7, 8 ст. 3.2.6.), яке фактично є аналогом штрафу, що застосовується за вчинення злочину. У всіх інших статтях проєкту, де закріплено інші (окрім зазначених) види покарань (3.2.3., 3.2.4., 3.2.7., 3.2.8., 3.2.9.), про суд не йдеться. З огляду на викладене, беручи до уваги вимогу дотримання системності в побудові кримінального законодавства, пропонуємо прибрати вказівку на суд із ст. ст. 3.2.2., 3.2.6. проєкту, оскільки загальне правило (що покарання призначає суд) поширюється на всі його види, і немає сенсу окремо згадувати про це під час характеристики кожного виду.

Як уже зазначалося, Європейські пенітенціарні правила мають рекомендаційний характер, що прямо зазначено в абз. абз. 1, 11, 12 рекомендації № R (2006) 2: «Комітет міністрів відповідно

до ст. 15 Статуту Ради Європи <...> рекомендує урядам держав-учасниць: керуватися у своїй законотворчості, політиці та практиці Правилами, які містяться в додатку до даної Рекомендації <...>» [6]. Водночас ч. 1 ст. 1.2.8. проєкту «Сумлінне виконання міжнародних зобов'язань» передбачає відповідність Кодексу лише чинним міжнародним договорам, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Як бачимо, про міжнародні стандарти в галузі прав людини тут не йдеться, хоча, на нашу думку, вони мають досить вагоме значення. Як зауважує А.Х. Степанюк, Міжнародні стандарти відіграють роль з'єднувальної ланки між Загальною декларацією прав людини і національним кримінально-виконавчим законодавством [9, с. 68]. Уважаємо, що такий висновок є слушним не лише для кримінально-виконавчого права, але й для кримінального, а тому було би цілком доречним згадати про такі документи у КК України.

Висновки. Викладене дозволяє підсумувати, що проєкт нового Кримінального кодексу України (станом на 14 липня 2022 р.) загалом відповідає положенням Європейських пенітенціарних правил, оскільки:

- закріплює принципи гуманізму та пропорційності;
- містить положення про те, що кримінально-правові засоби не мають на меті спричи-

нити фізичні страждання або принизити людську гідність;

- установлює вимогу, згідно з якою більш суворі міра покарання призначається лише в разі, якщо менш суворої міри не досить;

- проголошує метою кримінально-правового засобу забезпечення суспільства від кримінальних правопорушень та інших передбачених КК протиправних діянь;

- закріплює положення про те, що покарання призначає суд.

Водночас текст проєкту нового Кримінального кодексу України містить такі резерви для вдосконалення (у частині його відповідності вимогам Європейських пенітенціарних правил):

- розширення переліку покарань, не пов'язаних із позбавленням волі;

- розвиток положення щодо сприяння поверненню до суспільства осіб, позбавлених волі;

- закріплення завдань Кримінального кодексу, визначення поняття покарання та мети його застосування;

- визнання міжнародних стандартів у галузі прав людини як обов'язкової складової частини сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

Перспективами подальших наукових розвідок у досліджуваній сфері є аналіз проєкту нового Кримінального кодексу України на предмет його відповідності іншим міжнародно-правовим документам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кутепов М.Ю. Міжнародні стандарти виконання покарань та їх реалізація у кримінально-виконавчій політиці України. *Сучасна кримінально-виконавча політика України* : монографія / І.С. Яковець та ін. Харків : Право, 2016. Підрозд. 2.2. С. 84–103.
2. Кримінально-виконавче право України. Академічний курс : підручник / К.А. Автухов та ін. Київ : Юрінком-Інтер, 2020. 432 с.
3. Джужа О.М. Кримінально-виконавча політика та кримінально-виконавче право України. *Курс кримінально-виконавчого права: Загальна та Особлива частини* : навчальний посібник / О.М. Джужа та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Юрінком-Інтер, 2001. Тема 1. С. 7–27.
4. Кутепов М.Ю. Теоретико-методологічні засади формування доктрини кримінально-виконавчої політики України. *Сучасна кримінально-виконавча політика України* : монографія / І.С. Яковець та ін. Харків : Право, 2016. Розд. 1. С. 9–71.
5. Денисова Т.А. Міжнародно-правові стандарти поводження із засудженими. *Кримінально-виконавче право* : навчальний посібник / В.А. Бадира та ін. ; за ред. Т.А. Денисової. Київ : Істина, 2008. Тема 2. С. 33–46.
6. Європейські пенітенціарні правила від 11 січня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 06.09.2022).
7. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України : станом на 14.07.2022 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/07/14/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-07-2022.pdf>
8. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30 серпня 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 06.09.2022).
9. Степанюк А.Х. Міжнародні стандарти поводження із засудженими. *Кримінально-виконавче право* : підручник / К.А. Автухов та ін. ; за заг. ред. Б.М. Головкина, А.Х. Степанюка. 2-ге вид, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. Розд. 6. С. 65–70.

REFERENCES

1. Kutjepov M.Ju. (2016). Mizhnarodni standarty vykonannja pokaranj ta jikh realizacija u kryminaljno-vykonavchij polityci Ukrainy [International standards of execution of punishments and their implementation in the criminal and enforcement policy of Ukraine]. *Suchasna kryminaljno-vykonavcha polityka Ukrainy* [Modern criminal enforcement policy of Ukraine]. Kharkiv: Pravo, pp. 84–103.
2. Avtukhov K.A., Ghelj A.P., Jakovecj I.S. (2020). Kryminaljno-vykonavche pravo Ukrainy [Criminal-enforcement law of Ukraine]. Kyjiv: Jurinkom Inter [in Ukrainian].
3. Dzhuzha O.M. (2001). Kryminaljno-vykonavcha polityka ta kryminaljno-vykonavche pravo Ukrainy [Criminal enforcement policy and criminal enforcement law of Ukraine]. *Kurs kryminaljno-vykonavchogho prava: Zaghaljna ta Osoblyva chastyny* [Course of criminal enforcement law: General and Special parts]. Kyjiv: Jurinkom Inter, pp. 7–27.
4. Kutjepov M.Ju. (2016). Teoretyko-metodologichni zasady formuvannja doktryny kryminaljno-vykonavchoji polityky Ukrainy [Theoretical and methodological foundations of the formation of the doctrine of the criminal and enforcement policy of Ukraine]. *Suchasna kryminaljno-vykonavcha polityka Ukrainy* [Modern criminal enforcement policy of Ukraine]. Kharkiv: Pravo, pp. 9–71.
5. Denysova T.A. (2008) Mizhnarodno-pravovi standarty povodzhennja iz zasudzhenyj [International legal standards of treatment of convicts]. *Kryminaljno-vykonavche pravo* [Criminal-enforcement law]. Kyjiv: Istyna, pp. 33–46.
6. Jevropejski penitencijarni pravyla [European penitentiary rules]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (accessed: 06.09.2022).
7. Tekst projektu novogho Kryminaljnogho kodeksu Ukrainy [The text of the project of the new Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/07/14/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-07-2022.pdf> (accessed: 06.09.2022).
8. Minimaljni standartni pravyla povodzhennja z v'jaznjamy [Minimum standard rules for treatment of prisoners]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (accessed: 06.09.2022).
9. Stepanjuk A.Kh. (2019). Mizhnarodni standarty povodzhennja iz zasudzhenyj [International standards of treatment of convicts]. *Kryminaljno-vykonavche pravo* [Criminal-enforcement law]. Kharkiv: Pravo, pp. 65–70.

Альтернативне вирішення спорів як невід’ємна складова частина євроінтеграційного процесу

Петренко Н. О.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Отамана Головатого, 40, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-9641-718X
naturlix84@gmail.com*

Ключові слова: *альтернативне вирішення спорів, правосуддя, суд, урегулювання спору, спір.*

У сучасному світі конфлікти є невід’ємною складовою частиною життя людини. Багато з тих конфліктів, які виникають, мають правовий складник. Більшість звикли до того, що вирішення таких спорів можливе тільки в судовому порядку. Однак і світова, і європейська практика протягом багатьох років намагаються змінити уявлення суспільства про шляхи врегулювання конфліктів. Альтернативні способи вирішення спорів вже давно отримали визнання у країнах Європейського Союзу. Євроінтеграційні процеси, які активізувалися в Україні, вимагають внесення відповідних змін до процесуального законодавства та впровадження альтернативного вирішення спорів. Отже, запровадження примирних процедур є одним із пріоритетних напрямів судової реформи. Останнє доводиться Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, ухваленою Президентом України. Успішна реалізацію цієї Стратегії, зокрема із запровадженням інституту альтернативного вирішення спорів, позитивно відобразиться на іміджі України як держави – кандидата у члени Європейського Союзу. Саме тому наукові дослідження в цій сфері мають велике значення та можуть вплинути на практичну реалізацію майбутніх змін. Альтернативні способи вирішення спорів є динамічною структурою, яка розвивається й удосконалюється, змінюється разом із суспільними відносинами. Так, первинно альтернативне вирішення спорів зароджувалося та розвивалося як альтернатива суду. Проте сучасні науковці відносять до даного інституту такі способи, як урегулювання спору за участю судді та мирова угода, укладена в межах судового процесу. Тобто зараз альтернативне врегулювання спорів – це сукупність самостійних способів вирішення правових конфліктів, які полягають у можливості застосування методів їх вирішення, що раніше сторонами не застосовувалися до конкретного спору. Оскільки законодавство України у сфері альтернативного вирішення спорів стоїть на шляху становлення, то у процесі легалізації даного інституту мають бути враховані останні тенденції його розвитку.

Alternative dispute resolution as an integral component of the European integration process

Petrenko N. O.

Candidate of Law Sciences,

Associate Professor at the Department of Professional and Special Disciplines

Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs

Atovana Golovatogo str., 40, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-9641-718X

naturlix84@gmail.com

Key words: *Alternative Dispute Resolution, justice, court, dispute resolution, dispute.*

In the modern world, conflicts are an integral part of human life. Many of the conflicts that arise have a legal component. Most people are used to the fact that the resolution of such disputes is possible only in court. But, for many years, world and European practice has been trying to change society's perception of ways to resolve conflicts. Alternative methods of dispute resolution have long been recognized in the countries of the European Union. European integration processes that have become more active in Ukraine require the introduction of appropriate changes to the procedural legislation and the introduction of alternative dispute resolution. Thus, the introduction of conciliation procedures is one of the priority areas of judicial reform. The latter is argued by the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Judiciary for 2021–2023 adopted by the President of Ukraine. The successful implementation of this Strategy, including the introduction of the institution of alternative dispute resolution, will have a positive impact on the image of Ukraine as a candidate state for EU membership. That is why scientific research in this area is of great importance and can influence the practical implementation of future changes. Alternative methods of dispute resolution are a dynamic structure that develops and improves, changes along with social relations. So, initially, alternative dispute resolution was born and developed as an alternative to the court. However, modern scientists attribute to this institute such methods as settlement of a dispute with the participation of a judge and a settlement agreement concluded within the framework of a judicial process. That is, now alternative dispute resolution is a set of independent ways of resolving legal conflicts, which consist in the possibility of using methods of its resolution that were not previously applied by the parties to a specific dispute. Since the legislation of Ukraine in the field of alternative dispute resolution is on the way of formation, the latest trends in its development should be taken into account during the legalization of this institution.

Вступ. Сучасне суспільство й особа в ньому постійно стикаються з конфліктами, багато з яких або з початку мають правовий характер, або у процесі розвитку переходять у юридичну площину. Саме тому нині альтернативне вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution (далі – ADR)) викликає значний інтерес у наукових колах. Збільшення уваги до цього питання зумовлено євроінтеграційними процесами, які набирають обертів у державі. Можливість обирати спосіб вирішення конфлікту, гнучкість процесів роблять Україну більш привабливою як країну-партнерку для Європейського Союзу. Саме тому дослідження сфери ADR, запровадження даної концепції

у правовий простір як на законодавчому рівні, так і у практичну правничу площину забезпечить безперервність і послідовність процесу європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом питанню альтернативного врегулювання спорів та його окремим видам у наукових колах приділяється значна увага. Так, Н. Бондаренко-Зелінська досліджує запровадження альтернативних способів вирішення спорів у цивільному законодавстві як загалом, так і окремих їх різновидів (медіація, урегулювання спору за участю судді). Роботи О. Спектор присвячені альтернативним способам вирішення цивільно-пра-

вових спорів. Дослідженню медіації як способу вирішення правових спорів приділена значна увага Н. Мазаракі, О. Можайкіною, Л. Романадзе. Значну увагу досліджуваному питанню приділяють Ю. Притика, М. Поліщук, С. Фурса, І. Ясиновський та інші. Проте, незважаючи на численні наукові публікації, присвячені темі альтернативного вирішення спорів і окремим його видам, станом на тепер у національній науці немає комплексного дослідження в цій сфері.

Постановка завдання. Завдання даного дослідження полягає у вивченні трансформації поняття альтернативного вирішення спорів і наданні визначення інституту ADR.

Виклад основного матеріалу дослідження. Євроінтеграційні процеси, безумовно, впливають на судову систему та судову культуру як складник правової культури. Це набуло ще більшого значення у процесі переходу на європейські стандарти в межах упровадження Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої.

Тривалий час для українського суспільства судовий процес був єдиним способом вирішити правовий спір або конфлікт. А нечисленні спроби впровадити досудові процедури не знайшли підтримки ні з боку держави, ні в судових установах і, як наслідок, не були прийняті суспільством. Зокрема, Господарський процесуальний кодекс у редакції Закону України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 р. закріпив декілька категорій справ, передача яких на вирішення господарського суду можлива за умови додержання сторонами порядку їх досудового врегулювання [1]. Проте вирішальним на той час у розвитку досліджуваного інституту стало рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий дім «Кампус Коттон клуб»» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002. Суд дійшов висновку, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Установлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист [2]. Отже, Конституційний Суд України у трактуванні Основного закону зміцнив позиції судової влади в суспільстві як єдиного надійного органу, якому можна довірити вирішення правового спору. Альтернативне вирішення спорів фактично втратило законодавче підґрунтя та підтримку як правовий інструмент від

держави та судових установ. Однак у суспільстві ідея розвитку та пошуку способів, за допомогою яких можна було б вирішити спір, відмінних від суду, продовжила розвиватися. У колах психологів з'явилась зацікавленість до медіації ще в 90-х рр. Так, витоками медіації в Україні вважається діяльність «Психологічного центру» при Донецькому державному університеті, якою із 23 по 26 квітня 1990 р. було проведено перший українсько-американський семінар «Урегулювання трудових конфліктів у вугільній промисловості» [3, с. 25].

Посилення євроінтеграційних настроїв і зміна курсу держави привели до необхідності відновлення процесів запровадження альтернативних способів вирішення спорів. Ініціатива щодо сприяння поширенню альтернативних способів вирішення спорів у самому Європейському Союзі зародилася на засіданні Європейської ради в Тампере, що відбулося 15–16 жовтня 1999 р. Так, Європейська рада визначила нову мету, якою стало створення та гармонізація правових інструментів, які б уможливили розвиток рівня свободи, безпеки та правосуддя [4, с. 25]. А одним із перших актів, який акцентував увагу на необхідності запровадження альтернативних способів урегулювання спорів, стала Рекомендація № R (81) 7 щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 14 травня 1981 р. Зазначеними Рекомендаціями ухвалено, що треба вжити заходів зі сприяння примиренню або, де це належно, заохочення сторін до примирення, або дружнього врегулювання спору до започаткування судового провадження або в його ході [5]. Отже, у країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) альтернативні методи врегулювання спорів давно є невід'ємною складовою частиною вирішення конфліктів.

У квітні 2002 р. Комісія ЄС представила Зелену книгу про альтернативне вирішення спорів у цивільному та господарському праві. Так, зростання інтересу до альтернативних способів вирішення спорів у Європейському Союзі Комісія вбачає у трьох складових частинах: по-перше, зростання обізнаності щодо ADR як засобу покращення загального доступу до справедливості в повсякденному житті; по-друге, ADR привернув пильну увагу держав – членів Європейського Союзу, багато з яких ухвалили відповідний закон, який заохочував застосування ADR; по-третє, ADR є політичним пріоритетом, неодноразово проголошуваним установами Європейського Союзу, чия завдання полягає у просуванні цих альтернативних методів, щоб забезпечити сприятливе середовище для їхнього розвитку та робити все можливе, щоб гарантувати якість [6].

Отже, як демонструє європейський досвід, у впровадженні альтернативних способів вирі-

шення спору увага держави та суспільства має бути зосереджена на їх популяризації та створенні умов, у яких суспільство володіє інформацією щодо можливих способів вирішення спорів, окрім суду. Обізнаність громадян і представників бізнес-спільноти має бути підкріплена доступністю їх застосування. Із цією метою в нашій державі до активної співучасті можуть бути залучені не тільки судові установи, а і система безоплатної правової допомоги, яка вже сформована та зарекомендувала себе в суспільстві. Просування альтернативних методів має супроводжуватися наявністю політичної волі керівництва держави. Остання вже отримала свій вияв під час проведення судової реформи. А саме, шляхом унесення відповідних змін у процесуальне законодавство у 2017 р. та Указом Президента України № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки» від 11 червня 2021 р.

Ефективність функціонування в державі системи альтернативних способів вирішення спорів можна спостерігати на прикладі США, які водночас вважаються країною, де зародилася система альтернативного вирішення спорів. Американські науковці зазначають, що «нині ця концепція (ADR – *Н. П.*) отримала визнання в американському законодавстві такою мірою, що вона більше не вважається «альтернативною», а є основною. Зараз програми ADR діють у всіх федеральних судах першої інстанції, більшості судів першої інстанції штатів і багатьох апеляційних судах. Навіть коли сторони вирішують подавати позов у першій інстанції, суди тепер зазвичай вимагають звернення до ADR (зазвичай посередництва) до судового розгляду. Зараз у багатьох справах проводиться регулярна медіація, навіть якщо вона не потрібна. У більшості судів розглядається менше п'яти відсотків цивільних і кримінальних справ» [7, с. 22].

Отже, у результаті проведеного аналізу змін чинного законодавства та вектора їх спрямування можна дійти висновку, що в недалекій перспективі на процесуальне законодавство чекає нова хвиля змін, пов'язана із закріпленням альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів.

Зазначеним змінам передують численні дослідження науковців у цій сфері та багаторічний досвід упровадження концепції ADR в інших державах. Такий досвід може стати суттєвим підґрунтям, яке дозволить уникнути численних прогалин як у законодавстві, що буде забезпечувати реалізацію даної концепції, так і у правозастосовній практиці.

Одним із нагальних питань, яке потребує вивчення, є поняття та зміст терміна «альтер-

нативне вирішення спорів» (*Alternative Dispute Resolution*). Наведене зумовлено практичною складовою частиною, оскільки сучасні нормативно-правові акти містять норми-визначення з метою уніфікації законодавства. А також дана необхідність зумовлюється розвитком досліджуваної концепції. У наведеному аспекті необхідно погодитися з думкою американських дослідників, які зазначають, що «альтернативне вирішення спорів (ADR)» – це збірний термін, який уживається для класифікації будь-якого із численних варіантів урегулювання конфлікту [7, с. 20]. Водночас вони наголошують, що дані способи є «альтернативними традиційному вирішенню суддею чи присяжним» [7, с. 20]. З. Красіловська розглядає альтернативне вирішення спорів як узгоджений вибір і застосування, відповідно до конкретної ситуації, найбільш ефективного приватного способу розв'язання спору та/або врегулювання правового конфлікту, що не заборонений законом, з метою досягнення необхідного правового результату [8, с. 166]. О. Спектр визначає досліджуваний інститут як вирішення спорів і врегулювання правових конфліктів за допомогою альтернативних (недержавних) форм, що мають забезпечувати швидке й ефективне їх урегулювання за мінімальних затрат сил, часу та коштів зацікавлених осіб [9, с. 14].

Спільним у всіх наведених визначеннях є те, що автори розглядають інститут альтернативного вирішення спорів у межах застосування його як альтернативи суду. Наведене відповідає історичним засадам формування системи ADR. Адже первинно система альтернативних способів вирішення спорів запроваджувалася з метою подолання судової кризи та надання особам, які звертаються або мають намір звернутися до суду, можливості іншим, більш швидким, економним, гнучким, екологічним способом вирішити конфлікт. Значна зацікавленість світу у зміні парадигми вирішення правових конфліктів привела до стрімкого розвитку системи ADR, появи нових форм вирішення спорів. А наукові дослідження в цій сфері дозволяють наповнювати новими значеннями процесуальні інститути, які існували раніше. Так, наприклад, до видів альтернативного врегулювання спорів можна віднести претензійний порядок розв'язання конфліктів, про який згадувалося на початку дослідження. Окрім цього, мирова угода між сторонами справи може буди укладена як після їх участі в медіації (проведення якої можливе водночас з існуванням судового провадження), так і за результатами проведення переговорів без залучення посередника, або ж під час процедури врегулювання спору за участю судді. Тобто мирова угода є наслідком реалізації одного зі способів альтернативного вирішення спорів.

Отже, наведені засоби належать до системи ADR і водночас є безпосередньо пов'язаними із судом, проводяться в межах судового процесу.

Отже, альтернативне вирішення спорів – це сукупність самостійних способів урегулювання правових конфліктів, які полягають у можливості застосування методів вирішення, що раніше сторонами не застосовувалися до конкретного спору. Тобто альтернатива до способу, який сторона вже спробувала з метою врегулювання конфлікту, але він виявився неідеальним. Альтернативою може слугувати і суд.

Засоби альтернативного вирішення спорів мають стати доповненням до судової системи, а не протиставлятися їй. Наведену тезу підтверджує шлях становлення системи ADR як концепції «Будинку правосуддя з багатьма дверима», запропонованої професором Гарвардської юридичної школи Франком Сандером у квітні 1976 р. Або «комплексний центр правосуддя», як первинно назвав її сам Фр. Сандерс.

Висновки з дослідження. Отже, одним з елементів судової реформи, яка триває, є запровадження у правову систему України концепції альтернативного вирішення спорів. Водночас підґрунтя майбутніх змін уже закладено шляхом унесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України у 2017 р., укладання Президентом України Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр. та ухваленням Закону України «Про медіацію».

Інститут альтернативного вирішення спорів пройшов тривалий шлях із часу зародження у США та розвитку і визнання як в американському суспільстві, так і в Європі. Тому Україні нині має найкращі умови пройти цей шлях ефек-

тивно, керуючись досвідом держав, де правовий конфлікт можна врегулювати швидко, дешево, екологічно, з можливістю збереження міжособистісних і ділових стосунків. Велике значення у формуванні досліджуваного інституту в національній правовій системі має його розуміння та визначення. Так, альтернативне вирішення спорів сформувалося як заміна судовому розгляду справи. Тобто інший спосіб, відмінний від суду, за допомогою якого можна розв'язати правовий конфлікт. Нині ж, у результаті проведеного дослідження поняття ADR можна констатувати, що система альтернативного вирішення спорів полягає в існуванні способів, за допомогою яких можна його вирішити та до використання яких сторони конфлікту раніше не зверталися. Тобто сам суд може стати альтернативою іншим, раніше застосованим, способам вирішення спорів, застосування яких саме в рамках даного спору виявилося неефективним.

З урахуванням змін, унесених у чинне законодавство, та тієї кризи, яка супроводжує судову систему після введення воєнного стану в державі з початком повномасштабної війни, убачається, що законодавче запровадження ADR має відбуватися в найкоротші терміни з визначенням категорій спорів, які обов'язково будуть передаватися на досудове врегулювання. Саме даний інститут здатний допомогти судовій системі України подолати ті кризові ситуації, із якими вона зіткнулася у процесі військових дій і припинення функціонування частини судових установ. Запровадження альтернативного вирішення спорів зробить країну більш привабливою для залучання іноземних інвестицій і розвитку партнерських відносин на міжнародному рівні, адже продемонструє прозорість і ефективність у врегулюванні конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України : Закон України від 21 червня 2000 р. № 2539–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-14/ed20010705#Text>
2. Справа за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) : рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02>
3. Мангасаров Г. Как английское слово «медийшн» стало узнаваемо в Украине. *5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння* : збірка статей / за заг. ред. І. Терещенко. Київ, 2019. С. 25–27.
4. Подковенко Т., Фігун Н. Правове регулювання медіації в європейському праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 22–29.
5. Рекомендація Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя № R (81) 7 від 14 травня 1981 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133
6. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law in 19.04.2002. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/61c3379d-bc12-431f-a051-d82fefc20a04>
7. John Burwell Garvey, Charles B. Craver. *Alternative Dispute Resolution Negotiation, Mediation, Collaborative Law, and Arbitration*. Durham, North Carolina, 2021, P. 397.

8. Красіловська З. Альтернативні способи вирішення спорів у сфері державного управління: поняття та сутність. Механізм державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. № 1 (24). С.158–166.
9. Спектор О. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів : автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ. 18 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Arbitrazhnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy” vid 21.06.200. № 2539–III [Law of Ukraine “On Amendments to the Arbitration Procedural Code of Ukraine” from June 17, 2001, No. 2539–III]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-14/ed20010705#Text> [in Ukrainian].
2. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy “Sprava za konstytutsiinym zvernenniam Tovarystva z obmezhenoiu vidpovidalnistiu “Torhovy Dim “Kampus Kotton klab” shchodo ofitsiinoho tлумачення polozhennia chastyny druhoi statti 124 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro dosudove vrehuliuvannia sporiv)” vid 9 lypnay 2002 r. № 15-rp/2002 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine “Case of the constitutional appeal of the Limited Liability Company “Trade House Campus Cotton Club” regarding the official interpretation of the provisions of Article 124 of the Constitution of Ukraine (case on pre-trial settlement of disputes)” from July 9, 2002, № 15-rp]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02> [in Ukrainian].
3. Mangasarov G. (2019). Kak angliiskoe slovo “mediashin” stalo yznaemo v Ykraine [How the English word “Mediation” became recognizable in Ukraine]. Zbirka stateu “5 rokiv dialogy ta 25 roki mediatcii v Ykraine” – A collection of articles “5 years of dialogue and 25 years of mediation in Ukraine: from confrontation to understanding”, 25–27 [in Russian].
4. Podkovenko T., Fihun N. (2019). Pravove rehulyuvannya mediatsiyi u yevropeyskomu pravi [Legal regulation of mediation in European law]. Aktualni problemy pravoznavstva–Actual problems of jurisprudence, 4 (20), 22–29 [in Ukrainian].
5. Rekomendatsiia Komitetu ministriv derzhavam-chlenam stosovno shliakhiv polehshennia dostupu do pravosuddia № R (81) 7 vid 14.05.1981 roku [Recommendation R (81) 7 of the Committee of Ministers to Member States on ways to facilitate access to justice] (1981, May 14). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133 [in Ukrainian].
6. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law in 19.04.2002. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/61c3379d-bc12-431f-a051-d82fefc20a04> [in English].
7. John Burwell Garvey, Charles B. Craver. Alternative Dispute Resolution Negotiation, Mediation, Collaborative Law, and Arbitration. Durham, North Carolina, 2021, P. 397.
8. Krasilovska, Z. (2015). Alternatyvni sposoby vyrishennia sporiv u sferi derzhavnoho upravlinnia: ponattia ta sutnist. [Alternative ways of resolving disputes in the field of public administration: concept and essence]. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. № 1 (24). 158–166 [in Ukrainian].
9. Spektor, O. (2012). Alternatyvni sposoby vyrishennia tsyvilno-pravovykh sporiv [Alternative ways to resolve civil disputes]. Extended abstract of candidate’s thesis. Kyiv [in Ukrainian].

Поняття та загальна характеристика принципів медіації в контексті розвитку євроінтеграції та їх застосування в цивільному процесі України

Позов Д. А.

аспірант відділу проблем приватного права

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

вул. Раєвського, 23-А, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-3357-1937

dpozov@gmail.com

Ключові слова: *медіація, права людини, цивільний процес, принципи, євроінтеграція.*

У статті розкрито зміст поняття «принципи процесу медіації». Запропоновано під принципами процесу медіації розуміти теоретично визначені та нормативно закріплені (у законодавстві про медіацію) основні положення (вихідні ідеї), які відображають організаційну структуру суб'єктів, що забезпечує проведення медіації, а також вказують на особливості проведення процедури медіації, визначають спеціальні права й обов'язки учасників процесу медіації, особливості ухвалення та виконання угоди за результатами медіації, і є основою розвитку інституту медіації та законодавства України у сфері медіації. Визначено такі основні ознаки принципів медіації: 1) є вихідними (основними) засадами медіації; 2) мають нормативний виклад загального й універсального характеру; 3) направлені на регулювання суспільних відносин у процесі медіації; 4) є імперативними; 5) вказують на розвиток і формування інституту медіації в Україні; 6) взаємодіють з іншими галузевими принципами права, утворюючи систему принципів права; 7) чітко визначені в Законі України «Про медіацію» чи впливають із норм законодавства у сфері медіації тощо. Доведено, що зміст медіації розкривається в особливій системі принципів медіації, які в сукупності визначають індивідуальні особливості інституту медіації, який може бути застосований у цивільному процесі України. Здійснено науково-практичний аналіз норм Закону України «Про медіацію» у частині нормативного викладу змісту принципів медіації. Досліджено співвідношення принципів цивільного процесу та принципів медіації. Доведено, що Закон України «Про медіацію» визначає дві основні умови проведення процесу медіації: взаємну згоду сторін (вільне волевиявлення); дотримання основних засад (принципів) медіації. Запропоновано класифікацію принципів медіації, а саме: принципи права, які визначають вектор забезпечення суб'єктивних прав і свобод осіб у процесі медіації, за територіальною ознакою пропонується поділяти на міжнародно-правові та національно-правові принципи. Метою статті є науково-практичний аналіз підходів щодо визначення поняття «принципи медіації», класифікації й ознак принципів медіації у праві України, взаємозв'язку принципів медіації та принципів цивільного процесу, а також розроблення пропозицій удосконалення Закону України «Про медіацію». Теоретико-методологічну основу цієї статті становлять система філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, призначених для отримання об'єктивних, достовірних результатів. За результатами дослідження запропоновано вдосконалення норм Закону України «Про медіацію».

Concepts and general characteristics of the principles of mediation in the context of the development of European integration and their application in the civil process of Ukraine

Pozov D. A.

Postgraduate Student at the Department of the Problems of Private Law

*Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*

Raevskoho str., 23-A, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-3357-1937

dpozov@gmail.com

Key words: *mediation, human rights, civil process, principles, European integration.*

The article reveals the concept of the content of the “principles of the mediation process”. It is suggested that the principles of the mediation process should be understood as theoretically defined and normatively fixed (in the legislation on mediation) basic provisions (basic ideas), which reflect the organizational structure of the entities that ensure mediation, and also indicate the peculiarities of the mediation procedure, define special rights and responsibilities of the participants in the mediation process, features of the adoption and implementation of the agreement based on the results of the mediation, and is the basis of the development of the institution of mediation and legislation of Ukraine in the field of mediation. The following main features of the principles of mediation are defined: 1) they are the initial (basic) principles of mediation; 2) have a normative statement of a general and universal nature; 3) aimed at regulating social relations in the mediation process; 4) are imperative; 5) indicate the development and formation of the institution of mediation in Ukraine; 6) interact with other sectoral principles of law, forming a system of principles of law; 7) are clearly defined in the Law of Ukraine “On Mediation” or follow from the norms of legislation in the field of mediation, etc. It is proved that the content of mediation is revealed in a special system of mediation principles, which collectively determine the individual features of the institution of mediation, which can be applied in the civil process of Ukraine. A scientific and practical analysis of the norms of the Law of Ukraine “On Mediation” was carried out in the part of the normative statement of the content of the principles of mediation. The relationship between the principles of the civil process and the principles of mediation has been studied. It has been proven that the Law of Ukraine “On Mediation” defines two main conditions for conducting the mediation process: mutual consent of the parties (free expression of will); compliance with the basic principles (principles) of mediation. A classification of the principles of mediation is proposed, namely: the principles of law that determine the vector of ensuring the subjective rights and freedoms of individuals in the process of mediation, it is proposed to divide them into international legal and national legal principles based on territorial characteristics. The purpose of the article is a scientific and practical analysis of approaches to the definition of the concept of “mediation principles”, classification and features of mediation principles in the law of Ukraine, the relationship between mediation principles and civil process principles, as well as the development of proposals for improving the Law of Ukraine “On Mediation”. The theoretical and methodological basis of this article is a system of philosophical, general scientific and special methods designed to obtain objective, reliable results. According to the results of the study, it is proposed to improve the norms of the Law of Ukraine “On Mediation”.

Вступ. Демократичні країни у світі напроцьовують і законодавчо визначають нові чи вдосконалюють наявні правові механізми охорони та захисту прав осіб публічного та приватного права. Україна не є винятком. Так, у грудні 2021 р. ухвалений Закон України «Про медіацію», отже, законодавчо визначено порядок, мету, строки та підстави застосування альтернативного способу врегулювання спорів (конфліктів) між особами публічного та приватного права.

Загальновідомо, що звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб (рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 р. № 9-рп/2012). Водночас судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина (рішення Конституційного Суду України від 9 вересня 2010 р. № 19-рп/2010), а також гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження та захисту за допомогою правосуддя (рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2018 р. № 10-р/2018). Водночас у Конституції України передбачено, окрім судової форми захисту прав, і позасудову форму захисту прав громадян. Принагідно також зазначимо, що термін «медіація» у Конституції України не вживається.

Уважаємо, що становлення інституту медіації в Україні відповідає міжнародним і європейським стандартам розвитку права. Так, важливими та такими, що можуть бути відображені в законодавстві, для України як держави, яка із 23 червня 2022 р. стала кандидатом на членство в Європейському Союзі, є положення, які містяться в Рекомендації № R (980) 1 про медіацію в сімейних справах, Рекомендації № R (99) 19 про медіацію у кримінальних справах, Рекомендації Rec (2001) 9 про альтернативу судовому провадженню для адміністративних органів влади та приватних сторін, Рекомендації (2002) 10 щодо цивільних справ, Директиві 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. з окремих аспектів медіації в цивільних і комерційних справах тощо.

Водночас неоднозначність і нечіткість формулювання змісту норм принципів медіації в Законі України «Про медіацію», «штучне обрізання» переліку принципів у ст. 4 цього Закону тощо ускладнюють правозастосовну практику та роблять її неоднозначною. Окрім того, у юриспруденції не до кінця досліджено питання взаємодії принципів медіації з галузевими принципами, наприклад, ідеться про застосування принципу конфіденційності медіації в судовому процесі, а також принципів права Європейського Союзу. Тобто наведене вказує на актуальність дослідження.

Темі принципів права приділено належну увагу в юриспруденції. Так, наприклад, у науці цивільного процесу тему принципів цивільного процесу досліджували С. Бичкова, О. Захарова, О. Грабовська, Н. Голубева, В. Комаров, С. Короєд, О. Кармаза, В. Кройтор, Р. Мінченко, Г. Тимченко, Ю. Притика й інші. Окремі принципи медіації вивчали Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський, Н. Мазаракі, Ж. Васильєва-Шаламова, О. Можайкіна й інші. Окрім того, деякими вченими здійснено науково-практичний аналіз норм проекту закону про медіацію, який взято за основу Закону України «Про медіацію», та запропоновано редакції відповідних статей проекту. Хоча пропозиції є слухними, відображення в Законі України «Про медіацію» вони не мали. Ідеться, наприклад, про наукову роботу О. Кармази та Д. Кушерець [1]. Також у юриспруденції бракує комплексних робіт щодо дослідження загальної характеристики принципів медіації в контексті євроінтеграційного розвитку права України та їхньої ролі в цивільному процесі.

Метою статті є науково-практичний аналіз підходів щодо визначення поняття «принципи медіації», класифікації й ознак принципів медіації у праві України, взаємозв'язку принципів медіації та принципів цивільного процесу, а також розроблення пропозицій удосконалення Закону України «Про медіацію».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до норм Закону України «Про медіацію» (далі – Закон України), Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) у цивільному судочинстві застосовується медіація, яка ґрунтується на принципах медіації. Це, зокрема, підтверджується ст. 3 Закону України, яка поширює дію цього Закону на відносини, пов'язані із проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), зокрема й цивільних, у сімейних, трудових справах, а також низкою статей ЦПК (ст. ст. 49, 61, 70, 142, 197, 198, 210, 251, 253 ЦПК) [2].

Відповідно до ст. 4 Закону України медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації. Тобто цей Закон визначає дві основні умови проведення процесу медіації: взаємну згоду сторін (вільне волевиявлення); дотримання основних засад (принципів) медіації.

У тлумачному словнику термін «принцип» (лат. *principium* – основа, начало) розкривається як: центральне пояснення, особливість, покладене в основу створення або здійснення

чого-небудь [3]; основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо [4].

У юриспруденції доводиться, що принципи права, як і право, мають недержавне походження. Держава долучилася до їх формування лише на певних історичних етапах правового розвитку, коли суто емпіричний процес правотворення й усна форма передачі правової інформації виявилися неспроможними забезпечити надійне нормативно-правове регулювання в умовах ускладнення суспільних відносин та зростання їх динамізму [5]. Принципи права виступають своєрідною конструкцією, на якій базуються і реалізуються не тільки окремі норми права, інститути та галузі права, а й уся система права. Принципи права є керівними засадами під час розв'язання конкретних юридичних справ, особливо щодо застосування закону в разі наявності прогалин у законодавстві [6].

Отже, принципи процесу медіації відображають зміст, ознаки й основні положення процесу медіації, взаємодіють із принципами інших галузей права в разі застосування процедури медіації. Так, відповідно до ст. 49 ЦПК сторони можуть примиритися, зокрема і шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. Тобто ЦПК передбачив застосування принципів медіації та принципів цивільного судочинства (наприклад, ст. ст. 2–13 ЦПК) у вирішенні конкретного спору (конфлікту) у цивільній справі тощо.

У правовій науці бракує єдиної думки про принципи права. Вони розглядаються як: основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього та міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [7]; відправні ідеї існування права, які містять найважливіші закономірності та підвалини певного типу держави та права, є однопорядковими із сутністю права та становлять його головні риси, вирізняються універсальністю, вищою імперативністю та загальною значущістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення суспільного ладу [8].

Отже, принципи процесу медіації, на підставі яких вирішується спір у цивільному процесі, – це теоретично визначені та нормативно закріплені (у законодавстві про медіацію) основні положення (вихідні ідеї), які відображають організаційну структуру суб'єктів, що забезпечує проведення медіації, а також вказують на особливості проведення процедури медіації, визначають спеціальні права й обов'язки учасників процесу медіації, особливості ухвалення та дотримання угоди за результатами медіації, є основою роз-

витку інституту медіації та законодавства України у сфері медіації.

Принципи медіації вирізняються універсальністю, вищою імперативністю та становлять основу правового забезпечення прав та інтересів громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб у процесі медіації загалом та в цивільному процесі зокрема.

Після узагальнення наукових праць у частині поняття й ознак принципів медіації, норм Закону України виділимо основні ознаки принципів медіації: 1) є вихідними (основними) засадами медіації; 2) мають нормативний виклад загального й універсального характеру; 3) направлені на регулювання суспільних відносин у процесі медіації; 4) є імперативними; 5) вказують на розвиток і формування інституту медіації в Україні; 6) взаємодіють з іншими галузевими принципами права, утворюючи систему принципів права; 7) чітко визначені в Законі України чи впливають із норм законодавства у сфері медіації тощо. Отже, зміст медіації розкривається в особливій системі принципів медіації, які в сукупності визначають індивідуальні особливості інституту медіації, який може бути застосований у цивільному процесі України.

Українська правова наука не має чітких критеріїв класифікації принципів права в контексті охорони та захисту прав і свобод громадян та юридичних осіб. У юриспруденції використовуються різні класифікатори принципів права, а інколи принципи права досліджуються без віднесення їх до певних груп. Уважаємо, що принципи права, які визначають вектор забезпечення суб'єктивних прав і свобод осіб у процесі медіації, за територіальною ознакою доцільно поділяти на міжнародно-правові та національно-правові принципи.

Отже, до міжнародно-правових принципів медіації доцільно віднести принципи медіації, які впливають із норм міжнародних актів, Конституції України, чинних міжнародних договорів України та гарантують особам публічного та приватного права захист і охорону їхніх прав у процесі медіації.

У ст. 26 Конституції України передбачено, що іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, установленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Отже, в Україні для іноземців і осіб без громадянства встановлено принцип національного правового режиму. Так, відповідно до ст. ст. 1 та 5 Закону України іноземці, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право звернутися до медіатора щодо запобігання чи врегулювання конфлікту (спору) шляхом меді-

ації. Наприклад, подружжя (громадяни Франції й України) мають право звернутися до медіатора в Україні щодо врегулювання їхнього сімейного спору (конфлікту). У такому разі специфіка правовідносин з іноземним елементом породжує особливості їх регулювання, а саме: наявність іноземного елемента, залучення інших учасників процесу медіації (наприклад, перекладача), взаємозв'язок і взаємодію кількох правопорядків щодо об'єкта спору (конфлікту) тощо. Отже, для врегулювання відносин варто застосувати принцип колізійного регулювання.

Принцип колізійного регулювання суспільних відносин з іноземним елементом у сфері медіації закріплено у ст. 4 Закону України «Про міжнародне приватне право», за якою право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами цього Закону, інших законів і міжнародних договорів України. Цей принцип не передбачено в Законі України «Про медіацію», але він застосовується за іншим законом, наприклад, згідно з нормами Конституції України, ЦПК і Закону України «Про міжнародне приватне право» тощо.

Відповідно до ст. 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Однак положення чинних міжнародних договорів України мають вищу юридичну силу, ніж норми законів України. Тому принцип пріоритету норми міжнародного договору перед нормою національного закону закріплено у ст. 2 Закону України. Цей принцип означає, що в разі, коли положення чинного міжнародного договору України передбачають правила, що відрізняються від тих, що містяться в законі України, застосуванню у процесі медіації підлягають правила цього міжнародного договору України.

До національно-правових принципів права, які становлять основу виникнення, розвитку та припинення прав і обов'язків у сфері медіації та які закріплені у внутрішньому національному законодавстві України, відносять принципи права, що мають загальний характер і конкретизуються у принципах матеріального та процесуального права. Такі принципи залежно від поширення їх дії у правовій науці поділяють на загальні (загальноправові), галузеві (основні) та міжгалузеві (наприклад, праці М. Кельман, О. Мурашин, А. Колодій, О. Скакун та інших).

Так, до загальних принципів, які є керівними засадами під час здійснення прав у сфері медіації, належать такі принципи, як: верховенство права, законності, юридичної рівності перед законом, свободи дій у рамках закону, гарантованого

здійснення суб'єктивних прав, правового захисту порушених прав тощо. Однак, як убачається з аналізу норм Закону України, Закон не містить посилання на ці принципи права, що не зменшує його ролі в охороні та захисті суб'єктивних прав осіб, а лише вказує на незавершеність його законодавчого закріплення.

У сфері медіації діють загальні та спеціальні принципи медіації. Загальні принципи медіації впливають із норм Конституції України, законів і ЦПК, які регулюють відносини медіації в цивільних спорах в Україні. Спеціальні принципи у сфері медіації визначаються Законом України. Зокрема, Закон України виділяє такі принципи: принцип взаємної згоди, принцип добровільності, принцип конфіденційності, принцип нейтральності, принцип незалежності медіатора, принцип неупередженості медіатора, принцип самовизначення та рівності прав сторін медіації (ст. ст. 5–8 цього Закону).

Науково-практичний аналіз норм Закону України, наукових праць дає підстави виділяти серед спеціальних принципів медіації ще й такі принципи, які впливають із норм цього Закону: принцип структурованості процесу медіації (ст. ст. 16, 17 Закону); принцип інформування (ст. ст. 11, 12, 16 Закону); принцип компетентності медіатора (ст. ст. 9, 10, 12 Закону); принцип індивідуального підходу (ст. 16, 18 Закону); принцип диспозитивності (ст. 1, 3, 5 Закону); принцип рівності прав за мовною ознакою (ст. 14 Закону) тощо.

Загальні та спеціальні принципи медіації поширюються на всі стадії медіації, зокрема й на стадію підготовки до медіації.

Усі принципи медіації, маючи самостійний характер та значення, діють в сукупності. Тож, дія одного із принципів медіації під час вирішення спору в цивільній справі забезпечується дією іншого принципу медіації та відповідає загальним засадам цивільного судочинства. Якщо відсутні умови для дії хоча б одного із принципів медіації, то доцільно вести мову про відсутність можливості застосування інституту медіації як способу врегулювання цивільних спорів і конфліктів у цивільному процесі. У зв'язку із цим спір буде вирішуватися лише в цивільному судочинстві без застосування процедури медіації.

Висновки. Узагальнюючи викладене, зазначимо, що Закон визначає дві основні умови проведення процесу медіації: взаємну згоду сторін (вільне волевиявлення); дотримання основних засад (принципів) медіації.

Принципи процесу медіації – це теоретично визначені та нормативно закріплені (у законодавстві про медіацію) основні положення (вихідні ідеї), які відображають організаційну структуру суб'єктів, що забезпечує проведення медіації, а також вказують на особливості проведення

процедури медіації, визначають спеціальні права й обов'язки учасників процесу медіації, особливості ухвалення та виконання угоди за результатами медіації, є основою розвитку інституту медіації та законодавства України у сфері медіації.

Основні ознаки принципів медіації такі: 1) є вихідними (основними) засадами медіації; 2) мають нормативний виклад загального й універсального характеру; 3) направлені на регулювання суспільних відносин у процесі медіації; 4) є імперативними; 5) вказують на розвиток і формування інституту медіації в Україні; 6) взаємодіють з іншими галузевими принципами права,

утворюючи систему принципів права; 7) чітко визначені в Законі України чи випливають із норм законодавства у сфері медіації тощо.

Зміст медіації розкривається в особливій системі принципів медіації, які в сукупності визначають індивідуальні особливості інституту медіації, який може бути застосований у цивільному процесі України.

Принципи права, які визначають вектор забезпечення суб'єктивних прав і свобод осіб у процесі медіації, за територіальною ознакою доцільно поділяти на міжнародно-правові та національно-правові принципи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кармаза О., Кушерець Д. Медіація в Україні: пропозиції щодо вдосконалення законодавства України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 105–107.
2. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. *Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 13.09.2022).
3. Сучасний словник іншомовних слів: приблизно 20 тис. слів і словосполучень / укладачі : О. Скопненко, Т. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
4. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. / укладачі : В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконт, 2004. Т. 2. 926 с.
5. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
6. Загальна теорія держави і права / М. Кельман та ін. ; за заг. ред. М. Кельмана. Тернопіль, 2018. 804 с.
7. Юридична енциклопедія : у 6-и т. / Ю. Шемшученко (гол. редкол.) ; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ : Українська енциклопедія, 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.
8. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5-и т. / за заг. ред. М. Цвіка, О. Петришина. Харків : Право, 2008. Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. 728 с.

REFERENCES

1. Karmaza O.O., Kusherec D.V. (2019). Mediacija v Ukrajinі: propozycji shhodo vdoskonalennja zakonodavstva Ukrajinі [Mediation in Ukraine: proposals for improving the legislation of Ukraine]. *Porivnjajlno-analitychne pravo*. № 1. Pp. 105–107 (in Ukrainian).
2. Oficijnyj veb portal Verkhovnoji Rady Ukrajinі. Zakonodavstvo Ukrajinі [The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (in Ukrainian).
3. Skopnenko O.I., Cymbaljuk T.V. (2006). Suchasnyj slovnyk inshomovnykh sliv: Blyzko 20 tys. sliv i slovospoluchenj [Modern dictionary of foreign words: About 20,000 words and phrases]. K. : Dovira. 789 p. (in Ukrainian).
4. Jaremenko V.V., Slipushko O.M. (2004) Novyj tлумachnyj slovnyk ukrajinskoji movy. U trjokh tomakh. Tom 2 [New explanatory dictionary of the Ukrainian language. In three volumes. Volume 2]. K. : Akonit. 926 p. (in Ukrainian).
5. Kozjubra M. (2017). Pryncypy prava: metodologichni pidkhody do rozuminnja pryrody ta klasyfikaciji v umovakh suchasnykh ghlobalizacijnykh transformacij [Principles of law: methodological approaches to understanding the nature and classification in the conditions of modern globalization transformations]. *Pravo Ukrajinі*. № 11. Pp. 142–164 (in Ukrainian).
6. Keljman M.S., Kotukha O.S., Kovalj I.M. (2018). Zaghajlno teorija derzhavy i prava [General theory of the state and law]. Ternopilj. 804 p. (in Ukrainian).
7. Shemshuchenko Ju.S. (2003). Jurydychna encyklopedija. V 6 t. T. 5. P – S. [Legal encyclopedia. In 6 vol. T. 5 : P – S]. K. : Ukr. enkcykl. 736 p. (in Ukrainian).
8. Cvik M.V., Petryshyn O.V. (2008) Pravova systema Ukrajinі: istorija, stan ta perspektyvy : U p'jaty tomakh. T.1. Metodologichni ta istoryko-teoretychni problemy formuvannja i rozvytku pravovoji systemy Ukrajinі [Legal system of Ukraine: history, state and prospects: In five volumes. T.1. Methodological and historical-theoretical problems of the formation and development of the legal system of Ukraine]. Kh. : Pravo. 728 p. (in Ukrainian).

Європейська методологія дослідження адміністративного права: від монізму до плюралізму

Радишевська О. Р.

доктор юридичних наук,

доцент кафедри службового та медичного права

Навчально-науковий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

суддя

Касаційний адміністративний суд в складі Верховного Суду

вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-3262-7487

radyshevska@yahoo.co.uk

Ключові слова: *європеїзація адміністративного права, методологія юридичної науки, методи наукового пізнання, європейська методологія права.*

У статті розкрито генезис поняття «європейська методологія дослідження права», за допомогою якого аналізується загалом європейське право та його вплив на національну методологію права держав-членів (кандидатів на членство) у регіональних європейських організаціях, зокрема в Україні, обґрунтовуються історичні, економічні та правові передумови трансформацій, розкриваються особливості окремих галузей права, зокрема адміністративного.

Установлено, що пріоритетним є розвиток методології проведення досліджень адміністративного права в контексті динаміки євроінтеграційних та глобалізаційних процесів і забезпечення учених новими змістовними даними для дослідження механізмів та умов впливу міжнародних інститутів. Підкреслено необхідність розроблення методології дослідження окресленого явища, що зумовлена постійною потребою всебічного опрацювання його сутності, визначення стану та окреслення перспектив подальшого розвитку.

Наголошено на тому, що модерністична криза в елементах правової системи, окремих компонентів механізму правового регулювання є наслідком, зокрема, кризи в методології. Так, однією з причин подібних процесів є застосування позитивістських методів. Проявність у методології юриспруденції трансформацій свідчить той факт, що відбувається застосування філософських, загальнонаукових, приватнонаукових і спеціальних методів пізнання, а також вплив філософії, політології, історії, соціології, кібернетики, лінгвістики тощо під час обговорення юридичної проблематики.

Зроблено висновок про те, що неможливо без проведення ґрунтовних теоретичних досліджень, особливо аналітичних узагальнень, які систематизують накопичений науковий матеріал і були підтверджені практикою, сформувати нову методологію дослідження адміністративно-правових явищ. Таким чином, розвиток методології сучасного правознавства пов'язаний з євроінтеграційними та глобалізаційними процесами, переходом від методологічного монізму до світоглядно-методологічного плюралізму.

European methodology of studying administrative law: from monism to pluralism

Radyshevska O. R.

Doctor of Law,

Associate Professor at the Department of Public Service and Medical Law

Educational and Scientific Institute

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Judge

Administrative Court of Cassation (the Supreme Court)

Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3262-7487

radyshevska@yahoo.co.uk

Key words: *Europeanization of administrative law, methodology of legal science, methods of scientific knowledge, European methodology of law.*

The genesis of the concept of “European legal methodology of studying law” is revealed. With the help of European law and its influence on the national legal methodology of the Member States (and candidates for membership) in regional European organizations, including Ukraine, are studied. The historical, economic and legal prerequisites of transformations are substantiated; the peculiarities of certain branches of law are revealed, in particular, administrative law.

It has been established that the development of the methodology for conducting administrative law research in the context of the dynamics of European integration and globalization seems to be a priority. It is providing scientists with new meaningful data for researching the mechanisms and conditions of influence of international institutions. It is emphasized the need to develop a methodology for the study of the described phenomenon, which is caused by the constant need to comprehensively study its essence, determine the state and outline the prospects for further development.

It is emphasized that the modernist crisis in the elements of the legal system, individual components of the mechanism of legal regulation is a consequence, in particular, for the crisis in the methodology of jurisprudence. Thus, one of the reasons for such processes is the use of positivist methods. The presence of transformations in the methodology of jurisprudence is evidenced by the fact that philosophical, general scientific, private scientific and special methods of cognition are used. The influence of philosophy, political science, history, sociology, cybernetics, linguistics, and other sciences during the discussion of legal issues are presented.

It was concluded that it is impossible to form a new methodological model for the study of administrative law and legal phenomena without conducting thorough theoretical research, especially analytical generalizations that systematize the accumulated scientific material and have been confirmed by legal practice. Thus, the development of methodology of modern jurisprudence is closely connected to the European integration and globalization. Today in place is the transition from methodological monism to worldview methodological pluralism.

Вступ. Тектоніка суспільних відносин в Україні останніми роками зазнала суттєвих, навіть цивілізаційних, трансформацій. Підтвердження цього констатуємо у зміні правосвідомості та правовій культурі суб'єктів права, правовій доктрині та правовій ідеології, що лежить в їхній основі. Цю тезу неодноразово використовують у своїх

працях науковці, зокрема з адміністративного права¹. Саме нею обґрунтовується новизна досліджень чи, навпаки, відсутність наукових розвідок,

¹ Детальніше щодо методологічних засад дослідження сучасного адміністративного права України див.: Радишевська О.Р. Адміністративне право України в умовах європеїзації. Київ : Талком, 2020. 720 с. (с. 88–122).

які б відповідали новим реаліям, що продиктовані європейськими прагненнями українського народу та українського суспільства, отриманням країною статусу кандидата у членство Європейського Союзу. Такий підхід дає змогу досягнути єднання науки і практики та обґрунтовує застосування найбільш прийняттого правового регулювання в публічно-правовій сфері.

На сучасному етапі не тільки змінюється зміст суспільних відносин, але й формується новий підхід до дослідження явищ правової дійсності, з'являються нові вимоги до сукупності прийомів і способів наукового пізнання. Отже, аналіз висхідних концепцій новітнього адміністративного права вимагає інноваційних підходів і багато в чому нових теоретико-методологічних обґрунтувань, зокрема міждисциплінарного характеру.

Однак, як зазначає польський учений Р. Стасіковський, зміна «меж» суспільних відносин, що регулюються нормами адміністративного права, не повинна відкидати традиційних теоретичних підходів до дослідження правових явищ у цій сфері, опрацьованих ще представниками європейської доктрини адміністративного права ХХ ст., а саме О. Майером, Е. Лаферрером та Ф. Фляйнером. Навіть трансформація сталих аксіом доктрини адміністративного права, на думку дослідника, не є підставою для повної руйнації теорії галузі попереднього періоду, не є причиною побудови її теорії «з нуля». Навпаки, неврахування методів наукового пізнання, що були «панівними», а зараз відійшли на другий план, може спровокувати «інфляцію науки адміністративного права», хоча й межі між «теперішнім станом» і «новим» усе більше стираються [1, с. 11–12].

Виклад основного матеріалу. Питання методології наукових досліджень завжди привертала увагу багатьох правознавців, які представляли різні школи правової думки, зокрема адміністративної. Проте історичний досвід показує, що кожен новий період поступального розвитку науки права висуває підвищені вимоги до методології наукових досліджень, супроводжується активізацією зусиль дослідників у цій галузі, сприяє виникненню міждисциплінарних і міжгалузевих досліджень, адже метод наукового пізнання – це «вказівка до дій або правило «правильного» процесу під час реалізації визначених ученим завдань, особливо для досягнення окресленої мети» [2, с. 19].

Так, німецький учений В. Хоффман-Рім виділяє дві групи таких методів, що часто переплітаються в єдине діалектичне ціле [3, с. 11–19]. Перша – це академічні методи, що допомагають «віднайти саме право» (методи науки права), а друга – це методи, що використовують у правозастосовній практиці (методи застосування права).

Проте щодо науки адміністративного права, то її мета й завдання є набагато ширшими від самого процесу застосування норм адміністративного права. Йдеться про існування складного феномена вивчення генезису окремих правових інститутів, порівняння й аналізу результатів різних наукових розвідок, систематизації правових категорій та обґрунтування основних теоретичних засад цієї галузі права. Розвиток сучасного правознавства пов'язаний з інтеграційними та глобалізаційними процесами, що відбуваються в Європі та світі, переходом від методологічного монізму до світоглядно-методологічного плюралізму. Як зазначають вітчизняні вчені, для України першочерговими постають завдання щодо істотного оновлення юриспруденції як на науковому, так і на практичному рівнях в напрямі до правової державності, демократії і верховенства права під впливом євроінтеграційних прагнень в умовах змін і трансформацій.

Це зумовлює необхідність концептуального перегляду традиційних уявлень про правові закономірності та поглибленого осмислення ролі юридичної науки в сучасному суспільстві. Глибокий аналіз усіх правових явищ, визначення принципових орієнтирів подальшого розвитку правознавства є важливим напрямом наукових досліджень, основою ефективності яких має бути методологія. Саме тому формування її системи є першочерговим завданням сучасної юриспруденції [4, с. 2–3].

Дослідницька діяльність для досягнення успішного результату передбачає наявність певної логічної її організації, а саме системи методів. Визначення мети, предмета дослідження, вибір засобів і методів багато в чому залежать від бажаного кінцевого результату, тому кожне дослідження має починатися з чіткого формулювання вибору й постановки підсумкового результату та переліку методів наукового пізнання. Прикладом цього є, зокрема, структура наукових статей, що публікуються у фахових наукових виданнях, через формулювання актуальності теми, мети дослідження, методів наукового пізнання, об'єкта і предмета дослідження, викладення основного тексту, результатів (висновків).

У цьому аспекті цікавими будуть роздуми канадського вченого П. Дейлі, який, обґрунтовуючи концепцію «множинного публічного права» (англ. *plural public law*), виділяє методологію як невід'ємний її елемент [5]. Якщо не сприймати питання методології серйозно (як часто це чуємо від юристів-практиків), то можна залишитися з «великою кількістю фактів, що жодним чином між собою не пов'язані <...> а це небезпека для усієї правової системи» [6, с. 17]. Для подолання цього ефективними можуть бути методи системного, нормативістського, історичного, політологічного та емпі-

ричного досліджень, що приведуть до підвищення рівня епістемічного «смирнення», дадуть хоча б «частковий доступ до реальності», який передбачає розроблення «якоїсь великої глобальної теорії». Для дослідників публічного права характерним є підхід, за яким «необхідно всі теорії тримати відкритими, припущення – орієнтовними, а реакції на події – гнучкими».

Викладаючи в Кембриджському університеті, П. Дейлі згадує, як під час дискусії *ultra vires* зі студентами конституційного та адміністративного права відомі представники європейської адміністративно-правової доктрини, а саме професори Т.Р.С. Аллан, П. Крейг, М. Елліотт і К.Ф. Форсайт, застосовували різні методи, говорячи про єдине поняття «сучасне адміністративне право». Так, К.Ф. Форсайт прагнув поєднати судову правотворчість в адміністративному праві з доктриною парламентського суверенітету, теоретичним підходом «зверху вниз». П. Крейг намагався спростувати його аргументи на підставі описового та історичного аналізів. Коли Т.Р.С. Аллан і М. Елліотт додали результати інтерпретаційного аналізу до окресленого питання, то П. Крейг відповів на це історичною та аналітичною аргументацією. Зазначені дискусії науковців можуть виглядати як «битва гладіаторів» або «тихе плавання кораблів уночі», але такий методологічний плюралізм для нас «є більше другом, а не ворогом» [5].

Беззаперечно, наука адміністративного права України пройшла складний еволюційний шлях пошуку власної методології, з'ясування її феноменології. На його формування завжди справляли потужний вплив суб'єктивні фактори, оскільки воно залежить від зміни політичних режимів і форм правління. Крім того, на відміну від цивільного та кримінального права, в основі сучасного адміністративного права країн континентальної правової системи лежать розробки теоретиків Західної Європи, що зробили, без перебільшення, визначальний внесок у розвиток цієї галузі. Нині ж об'єктивно обумовлена європеїзація адміністративного права та надання Україні статусу кандидата у членство Європейського Союзу також впливають на переосмислення вибору методів наукового пізнання, прийомів і способів дослідження цього явища.

Отже, проблема оновлення методологічного інструментарію науки адміністративного права потребує творчого і реалістичного підходу, критичної оцінки досягнутого, обґрунтованого моделювання нового. Це пов'язано з тим, що, «з одного боку, адміністративне право перебуває в стані кількадесятирічної трансформації, пошуків власних теоретичних підходів, а з іншого – ще й досі чуємо нарікання на його відставання від суміжних галузей суспільствознавства, з яких воно зазвичай

запозичує методологічні інструменти аналізу» [7, с. 2]. Усі ці процеси є наслідком того, що методологія перебуває під впливом безпосередніх змін у філософії права, нововведень у галузевих науках, що зумовлено обставинами, які визначають їхній розвиток. Один з таких чинників – тенденція глобалізації, євроінтеграції, інтернаціоналізації та європеїзації права.

У цьому контексті варто погодитися з В.В. Ортинським, який пропонує під час удосконалення методів дослідження адміністративно-правових явищ особливу увагу звернути на новітні методи структурно-функціонального та факторного аналізу, прикладної математики, застосування інформаційно-статистичних засобів і методів системного аналізу для визначення тенденцій у сфері соціальних явищ, які регулюються нормами адміністративного права [8, с. 5, 9]. З одного боку, застосування разом із традиційними методами наукового пізнання методу математичного узагальнення дає можливість вийти на новий рівень осягнення соціальних явищ, збагачення методологічного арсеналу, а з іншого боку, через посилення взаємодії природних, технічних і юридичних наук, розвиток процесів інтеграції наукових теорій і методів пізнання, широке впровадження у практику наукових досліджень комплексного та системного підходів виникла проблема складності проведення міждисциплінарних досліджень. Так, серед інноваційних методологічних напрямів можемо виділити герменевтику, синергетику права, юридичну антропологію, юридичну компаративістику, юридичну лінгвістику, правову кібернетику тощо.

Дійсно, коли дослідник починає вивчати таке складне соціальне і юридичне явище, як адміністративне право, йому доводиться вдаватися до використання філософських методів, що дають змогу подумки піднятися на висоту абстракції, а потім «зійти вниз» до спеціальних методів. На думку Р. ван Гестеля, Г.З. Мікліца та М.П. Мадуро, висловлену в дослідженні «Методологія в новому правовому світі» (англ. *Methodology in new legal world*), сучасне право – це перехідна дисципліна, яка рухається, окрім іншого, від переважно монодисциплінарної догматичної традиції до мультидисциплінарних та емпіричних правничих досліджень, від національної до більш міжнародної та глобальної орієнтації, від дослідницької культури *laissez faire* до більш управлінського контролю, рейтингів і програмування досліджень. Серед питань, які порушують дослідники, є такі: як ми можемо активізувати ґрунтовні правові дослідження в Європі таким чином, щоб вони відповідали викликам майбутнього, таким як стирання кордонів між європейським та національним правом, публічним та приватним правом і державою; що означає мультидисциплінарний

поворот у юридичних дослідженнях для освіти студентів-юристів і початківців-дослідників; як учені-правознавці повинні реагувати на посилену інструменталізацію права, щоб уникнути зведення правових досліджень до інструментів політики, які призначені для «вирішення» основних суспільних проблем сучасності [9].

Учені підкреслюють, що потрібно зосередитись не лише на методології публічного права з маленької літери «м», тобто як навчити нові покоління вчених здійснювати адміністративно-правові дослідження, але й на важливості методології з великої «М», спрямованої на (само) критику, усвідомлення ризиків еволюційного розвитку та поведінки «стада», зрозуміти фундаментальність науки, тобто потреби побудови теорій (концепцій), що пояснюють, чому право в глобалізованому світі розвивається саме так, як воно розвивається. У цьому аспекті логічним є виокремлення глобального адміністративного права, дотичною категорією якого є європейське адміністративне право, отже, право, сформоване на європейському континенті [9].

Методологія має специфіку, яка визначається змістовним і цільовим характером дослідження завдання, а також інформаційними можливостями її вирішення. Саме тому методологія дослідження адміністративного права охоплює загальнотеоретичні методи права, а також приватнонаукові. Однак жодна методологія не є універсальною й абсолютною, а найбільший ефект може бути досягнутий тільки за комплексного використання як традиційних, так й інноваційних методів дослідження. Зрозуміти, у якому випадку, у якій правовій системі, на якому історичному етапі становлення адміністративного права той чи інший метод є найбільш інноваційним, є важливим завданням кожного дослідника, тому твердження, сформоване ще Г. Єллінеком, про те, що «разом з виникненням права у сфері публічної адміністрації народилися й нові методи наукових досліджень, що дозволяють віднайти їхні правові традиції і трішки подивитися вперед» [10, с. 16], досі не втратило актуальності.

В умовах європейської інтеграції імпульсом до активізації дослідження адміністративного права європейських країн, на думку М. Руфферта, має стати побудова транснаціонального методологічного проекту, який обґрунтує національні підходи до вивчення адміністративно-правових явищ (для Великої Британії – прагматичного, Німеччини – теоретичного, Франції – комбінованого) [11, с. 18]. Він відстоює тезу про те, що відбулася саме трансформація, а не еволюція цієї галузі публічного права завдяки конституціоналізації та європеїзації, що в різний спосіб впливали на адміністративне право та правознавство, використовуючи

інструменти множинних правопорядків. Аналізуючи загальні явища модернізації публічної адміністрації (прагнення до ефективності, приватизація, дерегуляція, збільшення створення незалежних адміністративних органів, прагнення до прозорості, відкритості органів та орієнтація їхньої діяльності на реалізацію суб'єктивних прав громадян, посилене використання механізмів спільного прийняття рішень та саморегулювання), дослідник дійшов висновку, що на методи наукового пізнання в юридичній науці та під час проведення «європейських дебатів» чекають серйозні зміни.

Водночас А. Фосскуле – голова Конституційного Суду Німеччини – пропонує особливий підхід до методологічного інструментарію сучасного адміністративного права, який підтримується й іншими німецькими адміністративістами [12, с. 233]. Йдеться про народження так званої нової науки адміністративного права (нім. *Neue Verwaltungsrechtswissenschaft*). Ці вчені не задоволені домінуючою правовою методологією, зокрема «юридичним методом», оскільки він переважно концентрується на дослідженні «регулятивного права» (який використовує традиційні засоби підпорядкування і заборон) та на парадигмі законності/незаконності. Як наслідок, нехтуються висновки інших наукових дисциплін, які також стосуються адміністративно-правового регулювання (наприклад, результати соціологічних досліджень з неформальних і кооперативних адміністративних дій). У зв'язку з цим вчений сумнівається, що таке адміністративне право може впоратися з явищами європейської інтеграції та інтернаціоналізації, закликає до методологічної переорієнтації з прикладної науки про тлумачення на правотворчу науку про акти та рішення, з науковою раціоналізацією ненормативних факторів прийняття адміністративних рішень [12, с. 235].

Центральними методологічними елементами, на його думку, повинні бути перспектива «стерування» (з урахуванням предмета, об'єктів, цілей, інструментів); точний аналіз соціальної, політичної, економічної, культурної, технологічної та екологічної реальності; орієнтація на наслідки проведених заходів (прогнозування, вивчення національного і зарубіжного досвіду, активізація компаративістики); міждисциплінарний обмін інформацією з іншими науками (розроблення ефективної адміністративної процедури, яка структуруватиме передачу знань з так званої трансдисциплінарної метатеорії); проведення експертних дискусій під час роботи з ключовими термінами та теоріями, ідеями, моделями (яких насправді вже досить багато); розроблення довідкових матеріалів, які дадуть змогу утвердити людиноцентристську орієнтацію адміністративного права на первинному рівні [12, с. 237–239].

В умовах глобалізації та європеїзації об'єктом правознавства, окрім суверенних держав та їхніх правових систем, стають їхні об'єднання, утворення, типові моделі, а також міжнародно-правові системи різних рівнів (глобального, міжнародного, наднаціонального). Отже, варто погодитися з чеським ученим М. Бобеком, що поглиблена європеїзація адміністративного права, зокрема через європейську інтеграцію, чи його осмислення в ідеалі має супроводжуватися виникненням справді європейської методології юридичної науки [13, с. 649]. Проте останнє потребує змін: щоб виконати свою «творчу» роль у всій Європі, повинна відбутися ментальна та методологічна трансформація, при цьому фокус має зміститися з догматичного та описового національного вивчення публічного права на більш глибоке, порівняльне та транс'європейське дослідження. Подібний тип методології юридичної науки має бути здатним генерувати оновлене *ius commune* для всієї Європи незалежно від кордонів ЄС.

Нагадаємо, що європеїзація права (у широкому розумінні) – це теорія впливу, взаємозалежності та взаємозв'язку між правовими системами європейських міжнародних організацій (ЄС, Радою Європи, ОБСЄ тощо) та їхніми державами-членами, а також конфігурація відносин європейських країн між собою. Водночас процес європейської інтеграції є частиною загального концепту європеїзації, що надає політичній вмотивованості розвитку правових систем окремих суверенів. Так, зазначені концепції набувають нині статусу панівних, чим впливають на розвиток сучасного адміністративного права, а також на формування його змісту з огляду на їхній тривалий процес.

Так, розмірковуючи про методологію європеїзації права, М. Хаверланд зазначає, що «для того, щоб сформулювати модель європейського адміністративного права, необхідно дати відповідь на низку запитань: яким чином і в якому обсязі потрібно зібрати необхідну інформацію щодо адміністративно-правових явищ різних європейських країн і, як наслідок, дати теоретичне підґрунтя для формулювання тієї чи іншої моделі; який метод теоретичного моделювання необхідно застосовувати: аналіз «якості» життєвих ситуацій (англ. *case study*) чи їхньої кількості (статистики)». У відповідь дослідник пропонує застосувати їхній симбіоз, посилаючись на емпіричні дані, архівні документи, інтерв'ю, спостереження, опитування, анкетні матеріали [14, с. 59].

У зв'язку з цим у фаховій літературі виникає поняття «європейська методологія права» (англ. *European legal methodology*), за допомогою якого досліджуються право ЄС та його вплив на національну методологію права його держав-членів,

обґрунтовуються історичні, економічні та правові передумови трансформацій, розкриваються особливості окремих галузей права [14, с. 59]. Це допомагає проілюструвати загальні аспекти європейських правових методів з урахуванням конкретних випадків, а також розкрити проблеми, що виникають на наднаціональному рівні та рівні окремих держав-членів, національні традиції правових методів і правових уявлень щодо правових методів у різних національних контекстах. Перед українськими вченими постають ті ж виклики.

Висновки. Таким чином, методологія є не стільки впорядкованим набором засобів (методів) наукового пізнання, скільки засобом постановки пізнавальної проблеми, тому вибір методології (або їхнє поєднання) залежить передусім від характеру і масштабності сформульованої або заданої пізнавальної проблеми.

Комплексне застосування різних наукових методів і підходів сприяє встановленню та узагальненню особливостей європеїзації права загалом та розв'язанню викликів адміністративного права зокрема. Методи пізнання адміністративного права ґрунтуються на певній теоретичній основі: вони є правилами, стандартами інтелектуальних дій, що спрямовані на досягнення істини. Отже, можна виділити кілька таких сутнісних характеристик сучасних методологічних новацій у цій сфері: посилення ролі міждисциплінарного комплексу програм у вивченні процесу; зміцнення цілісності та інтегративності, усвідомлення необхідності глобального всебічного погляду на явища адміністративно-правової дійсності; широке впровадження ідей і методів синергетики, стихійно-спонтанного структуро-генезу; поглиблене застосування компаративної методології; висування на передові позиції нового понятійного і категоріального апарату; впровадження в наукове дослідження темпорального чинника і прогностичного аспекту; зближення методів природних і соціальних наук; посилення значення нетрадиційних засобів і методів, що межують зі сферою нераціонального осягнення адміністративно-правової дійсності. Очевидно, що перераховані методи пізнання не є вичерпними.

Отже, сучасній вітчизняній та європейській науці адміністративного права властивий не окремий методологічний підхід до теоретико-правового дослідження поняття «адміністративне право», а їхня система (з урахуванням інструментів європейської методології права). Тільки плюралізм методологічних підходів створює можливість для всебічного вивчення сутності цього феномена, а соціальна цінність визначається його методологічною обґрунтованістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Stasikowski R. Funkcja regulacyjna administracji publicznej. *Studium z zakresu nauki prawa administracyjnego oraz nauki administracji*. Bydgoszcz-Katowice : Branta, 2009. 336 s.
2. Hoffmann-Riem W. Methoden einer anwendungsorientierten Verwaltungswissenschaft. Methoden der Verwaltungswissenschaft / hrsg. E. Schmidt-Assmann, W. Hoffmann-Riem. Baden-Baden : Nomos, 2004. S. 9–72.
3. Загальна теорія права : підручник / О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський та ін. Харків : Право, 2020. 568 с.
4. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 35 с.
5. Daly P. Plural Public Law: Methodologies. Blog. 25.03.2020. URL: <https://www.administrativelawmatters.com/blog/2020/03/25/plural-public-law-methodologies> (accessed: 20.08.2022).
6. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Rev 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2011. 500 p.
7. Gill J., Meier K.J. Public Administration Research and Practice: A Methodological Manifesto. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2000. Vol. 10. № 1. P. 1–47.
8. Ортинський В.В. Новітні методи дослідження адміністративно-правових явищ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 782. С. 5–9.
9. Gestel von R., Micklitz H.-W., Maduro M.P. Methodology in the new legal world. *Working Papers*. 2012–2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/256020569_Methodology_in_the_New_Legal_World (accessed: 02.08.2022).
10. Еллинек Г. Общее учение о государстве / вступ. ст. И.Ю. Козлихин. Санкт-Петербург : Юридический центр «Пресс», 2004. 752 с.
11. Ruffert M. The Transformation of Administrative Law as a Transnational Methodological Project. The Transformation of Administrative Law in Europe. *La mutation du droit administratif en Europe* / ed. M. Ruffert. Munich : Sellier European Law Publishers, 2007. P. 18–23.
12. Voßkuhle A. The Reform Approach in the German Science of Administrative Law: the “Neue Verwaltungsrechtswissenschaft”. The Transformation of Administrative Law in Europe. *La mutation du droit administratif en Europe* / ed. M. Ruffert. Munich : Sellier European Law Publishers, 2007. P. 233–243.
13. Bobek M. Europeanization of Public Law. *The Max Planck Handbook in European Public Law*. Vol. I : The Administrative State / ed. S. Cassese, A. von Bogdandy, P. Huber. Oxford : Oxford University Press, 2017. P. 631–673.
14. Haverland M. Methodology. Europeanization: New Research Agendas / ed. P. Graziano, M.P. Vink. Palgrave Macmillan UK : Basingstoke ; New York, 2007. P. 59–70.

REFERENCES

1. Stasikowski R. (2009) Funkcja regulacyjna administracji publicznej [Regulatory function of public administration]: *Studium z zakresu nauki prawa administracyjnego oraz nauki administracji*. Bydgoszcz-Katowice : Branta, 2009 [in Polish].
2. Hoffmann-Riem W. (2004) Methoden einer anwendungsorientierten Verwaltungswissenschaft. Methoden der Verwaltungswissenschaft [Methods of an application-oriented administrative science. Methods of management science] / hrsg. E. Schmidt-Assmann, W. Hoffmann-Riem. Baden-Baden : Nomos, 2004 [in German].
3. Zahalna teoria prava : pidruchnyk / O.V. Petryshyn, D.V. Luk'ianov, S.I. Maksymov, V.S. Smorodyn'skyi ta in. [General theory of law: a textbook]. Ch : Pravo, 2020 [in Ukrainian].
4. Kelman M.S. (2013) Metolohia suchasnoho pravoznavstva: stanovlennia ta osnovni napriamy rozvytku [Methodology of modern jurisprudence: formation and main directions of development]: avtoref. dys. : 12.00.01. K., 2013 [in Ukrainian].
5. Daly P. (2020) Plural Public Law: Methodologies. Blog. 25.03.2020. URL: <https://www.administrativelawmatters.com/blog/2020/03/25/plural-public-law-methodologies> (accessed: 20.08.2022) [in English].
6. Finnis J. (2011) Natural Law and Natural Rights. Rev 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2011 [in English].
7. Gill J., Meier K.J. (2000) Public Administration Research and Practice: A Methodological Manifesto. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2000. Vol. 10. № 1. P. 1–47 [in English].
8. Ortyn'skyi V.V. (2014) Novitni metody doslidhennia administratyvno-pravovyv h iavysheh [The latest methods of researching administrative and legal phenomena]. *Visnyk Nacionalnoho universytetu “Lvivska politechnika”*. Seria: Jurydychni nauky. 2014. Vyp. 782 [in Ukrainian].

9. Gestel von R., Micklitz H.-W., Maduro M.P. (2012) Methodology in the new legal world. 2012 / EUI Working Papers, 2012–2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/256020569_Methodology_in_the_New_Legal_World (accessed: 02.08.2022) [in English].
10. Iellinek H. (2004) *Obshchee uchenie o gosudarstvie* [General doctrine of the state]; vstup. st. I.J. Kozlichin. Sankt-Peterburh : Jurid. centr “Press”, 2004 [in Russian].
11. Ruffert M. (2007) The Transformation of Administrative Law as a Transnational Methodological Project. *The Transformation of Administrative Law in Europe/La mutation du droit administratif en Europe* / ed. M. Ruffert. Munich : Sellier European Law Publishers, 2007 [in English].
12. Voßkuhle A. (2007) The Reform Approach in the German Science of Administrative Law: the “Neue Verwaltungsrechtswissenschaft”. *The Transformation of Administrative Law in Europe/La mutation du droit administratif en Europe* / ed. M. Ruffert. Munich : Sellier European Law Publishers, 2007 [in English].
13. Bobek M. (2017) Europeanization of Public Law. The Max Planck Handbook in European Public Law. Vol. I: *The Administrative State* / ed. S. Cassese, A. von Bogdandy, P. Huber. Oxford : Oxford University Press, 2017 [in English].
14. Haverland M. (2007) Methodology. *Europeanization: New Research Agendas* / ed. P. Graziano, M.P. Vink. Palgrave Macmillan UK : Basingstoke–New York, 2007 [in English].

**Упровадження нових термінів у кримінальне право України:
«колабораційна діяльність» та «пособництво державі-агресору» у межах євроінтеграції**

Рубан К. П.

*кандидат юридичних наук,
заступник начальника тренінгового центру
Головне управління Національної поліції в Херсонській області
вул. Декабристів, 5, Миколаїв, Україна
orcid.org/0000-0002-2499-1326
vlasen777@gmail.com*

Степаненко В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник тренінгового центру
Головне управління Національної поліції в Херсонській області
вул. Декабристів, 5, Миколаїв, Україна
orcid.org/0000-0003-4144-2182
stepanenko.v4@ukr.net*

Ключові слова: збройна агресія, кримінальна відповідальність за пособництво ворогу у війні, військова співпраця з ворогом під час війни, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, державна зрада, злочини проти основ національної безпеки, євроінтеграція.

У статті досліджено зміст нових термінів у Кримінальному кодексі України: «колабораційна діяльність», «пособництво державі-агресору», які були включені після повномасштабної збройної агресії на територію нашої держави. Розглянуто історіографію поняття «колабораціонізм» і вплив генези останнього на формування сучасного тлумачення, і розрізнення його пособництвом державі-агресору. Надано авторську оцінку питанням кваліфікації за статтями Кримінального кодексу України: «Державна зрада» (стаття 111), «Колабораційна діяльність» (стаття 111–1), «Пособництво державі-агресору» (стаття 111–2) щодо розмежування вказаних складів злочинів, які мають різні ступені тяжкості. Українське законодавство розмежовує поняття «державний зрадник», «колаборант» і «пособник», але через таку деталізацію термінів можлива підміна понять у винесених у майбутньому вироках суду. Процеси євроінтеграції України та виконання взятих зобов'язань вимагають чіткості законів і однозначності їх дотримання. У статті зауважено, що розмивання меж між поняттями створює загрозу фактичного уникнення співрозмірного покарання за вчинене суспільно небезпечне діяння. З огляду на досвід окремих країн Європи з'ясовано, що окреме поняття «колабораційна діяльність» не застосовується в юридичній площині, оскільки має здебільшого політичне значення. За діяльність колаборантів у європейських країнах передбачено кримінальну відповідальність за кваліфікацією «пособництво ворогу (або співпраця з ворогом) у війні». У результаті досліджень запропоновано переглянути наявну нову термінологію щодо злочинів проти основ національної безпеки України, узгодити її з міжнародними стандартами, з огляду на вимоги євроінтеграції нашої держави. На думку авторів, доречно залишити кримінальну відповідальність за співпрацю з ворогом під час війни у вигляді «пособництво державі-агресору» із внесенням доповнень і змін до цієї статті та про державну зраду. Водночас вилучити термін «колабораційна діяльність» із Кримінального кодексу України, у теперішньому вигляді, через дублювання понять із суміжними злочинами.

Implementation of new terms to the criminal law of Ukraine within European integration: “collaborative activities” and “assistance to the aggressor state”

Ruban K. P.

*Candidate of Law,
Deputy Head of the Training Center of the Main Directorate
National Police in the Kherson region
Dekabristiv str., 5, Mykolaiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2499-1326
vlasen777@gmail.com*

Stepanenko V. V.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Head of the Training Center of the Main Directorate
National Police in the Kherson region
Dekabristiv str., 5, Mykolaiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4144-2182
stepanenko.v4@ukr.net*

Key words: *armed aggression, criminal responsibility for aiding enemy in war, military cooperation with enemy during war, collaborative activity, assistance to aggressor state, treason, crimes against foundations of national security, European integration.*

The article examines the content of new terms in the Criminal Code of Ukraine: “collaborative activity”, “assistance to the aggressor state”, which were included after a full-scale armed aggression on the territory of our state. The historiography of the concept of “collaborationism” and the influence of the latter’s genesis on the formation of the modern interpretation, and its distinction as aiding the aggressor state, are considered. The author’s assessment of the questions of qualification under the articles of the Criminal Code of Ukraine: “Treason” (Article 111), “Collaborative activity” (Article 111–1), “Assistance to the aggressor state” (Article 111–2) regarding the delineation of the specified categories of crimes was provided, which have different degrees of severity. Ukrainian legislation distinguishes between the concepts of “state traitor”, “collaborator” and “assistant”, however, due to such detailing of the terms, as a result, the concepts may be replaced in future court verdicts. The processes of the European integration of Ukraine and the fulfillment of the given obligations require clarity of laws and unequivocal implementation. The article notes that the blurring of the boundaries between concepts creates a threat of actually avoiding proportionate punishment for a committed socially dangerous act.

Taking into account the experience of certain European countries, it was found that the separate concept of “collaborative activity” is not used in the legal sphere, as it has mostly political significance. The activities of collaborators in European countries are subject to criminal liability under the qualification of aiding and abetting the enemy (or cooperation with the enemy) in war.

As a result of the research, it is proposed to revise the existing new terminology regarding crimes against the foundations of national security of Ukraine, bringing it into line with international standards and taking into account the requirements of the European integration of our state. According to the authors, it is appropriate to leave criminal liability for cooperation with the enemy during war in the form of “assistance to the aggressor state” with additions and changes to this article and treason. At the same time, excluding “collaborative activity” from the Criminal Code of Ukraine, in its current form, due to duplication of concepts with related crimes.

Вступ. Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації (далі – рф) на територію суверенної держави Україна навесні 2022 р. до національного Кримінального кодексу (далі – КК) були внесені суттєві зміни, серед яких ст. ст. 111–1 «Колабораційна діяльність» та 111–2 «Пособництво державі-агресору». Для вітчизняної кримінально-правової науки, яка функціонує після проголошення незалежності 24 серпня 1991 р., ці поняття є новелами. Хоча Україна за останні вісім років особливо потребувала визнання окремих видів колабораційної діяльності на користь ворога (держави-агресора) незаконними на рівні кримінального закону. Швидкість, з якою були ухвалені зазначені зміни, частково виправдана вимогами війни, проте нормативна визначеність, юридична чіткість завжди були і залишаються обов'язковими, особливо щодо кримінально-правових норм. На наш погляд, до КК України включили низку по суті різних складів кримінальних правопорушень, тоді як деякі з них прямо конкурують одне з одним, а також із наявними раніше складами злочинів. Саме висвітлення принципових відмінностей термінів «державна зрада», «колабораційна діяльність», «пособництво державі-агресору» та їхнього змістового наповнення дозволить судовій гілці влади надалі вершити правосуддя в інтересах захисту національної безпеки України, а для слідчої практики матиме виняткове значення в питаннях розмежування складів правопорушень, передбачених цими статтями.

Окремий науковий інтерес у нашому дослідженні становлять процеси євроінтеграції України та їхнє значення для формування нових понять у кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки. Оскільки, на наш погляд, здійснення такої юридичної оцінки суспільно небезпечного діяння, пов'язаного зі співпрацею з іноземною державою-агресором може стати корупційним ризиком у слідчо-судовій практиці під час визначення належності до одного із трьох різних складів злочинів, передбачених ст. ст. 111, 111–1, 111–2 КК України. Беручи до уваги той факт, що боротьба з корупцією залишається ключовим чинником у процесі економічного і політико-правового зближення України з європейськими міждержавними структурами протягом 2000–2020-х рр. XXI ст. [1], національне законодавство у пріоритеті має докладати максимум зусиль до виключення будь-яких норм, що мають корупційну складову частину через юридичну плутанину чи неточність, неоднозначність у визначеннях, як у статтях КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-практичних колах юристів, як теоретиків, так і практиків, спостерігається стрімке зростання, особливо після 24 лютого 2022 р.,

цікавості до проблем, пов'язаних із питаннями притягнення до відповідальності осіб, які співпрацюють з окупантами на тимчасово-захоплених територіях України. Проте більшість досліджень, які торкаються проблематики визначення терміна колабораціонізму, є суто історичними і не охоплюють аспекти трактування кримінально-правового змісту даної категорії, необхідної надалі для притягнення до найсуворішого з видів юридичної відповідальності. Серед науковців, які вивчали проблематику співпраці з ворогом (пособництво, колабораціонізм) з вітчизняної історіографії варто назвати таких: Т. Бородіна, Т. Вронська, О. Гончаренко, Я. Грицак, І. Дерейко, О. Лисенко, І. Муковський, В. Шайкан, а також з вітчизняної юриспруденції (М. Бондаренко, В. Ганжело, І. Глушко, К. Кольчинська, О. Кравчук), багатьох інших. Вивчення історично-правового поля минулих років, безперечно, дозволяє отримати характеристику зазначених термінів, проте, на відміну від історичної науки, наука кримінального права не може мати декілька трактувань ого самого терміна, адже за такими тлумаченням фактично стоїть питання наявності чи відсутності складу злочину в діянні особи, отже, і підстав для притягнення до відповідальності загалом.

Постановка завдання (формулювання цілей статті). Метою наукової роботи є спроба визначення кримінально-правового змісту понять «колабораційна діяльність» і «пособництво державі-агресору», а також схожості та принципової відмінності їх із поняттям «державна зрада», характеристика їх видів і ознак у сучасних реаліях євроінтеграції України. Беручи до уваги різноманітність проявів зазначених видів співпраці осіб із ворогом (державою-агресором), а також фактичну відсутність судової практики через наявність воєнного стану на території України, що обмежує повноту вивчення судових рішень, наші наукові пошуки є продовженням наукових напрацювань у вказаному напрямі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «колабораціонізм» у його класичному розумінні виник у Франції в роки Другої світової війни й означав співпрацю населення або громадян держави з ворогом. У радянський період ця проблема належала до однієї із заборонених, адже в разі її активного вивчення ставилася під сумнів поширена теза про морально-політичну єдність радянського суспільства. Питання співпраці з ворогом розглядалося здебільшого в контексті «зради Батьківщини» та «пособництва» і знайшло своє конкретне відображення в тогочасному радянському кримінальному законодавстві. Лише на початку, точніше в середині 1990-х рр., ця тематика почала активно розвиватися в Україні [2, с. 6].

Нині чинне українське законодавство не містить визначення поняття «колаборація», «колабораціонізм», «колабораційна діяльність» [3, с. 4]. З огляду на те, що насамперед сучасна вітчизняна історіографія оперує поняттями, які є предметом наших досліджень, звернемося до аналізу проблематики інституційного визначення «колабораціонізму» за часів Другої світової війни, який проведено О. Гончаренком в одній із його наукових праць. Автор аналізує низку визначень зазначеного поняття, які надавались окремими вченими-істориками, і заслуговують на увагу в дослідженні етимології терміна «колабораційна діяльність» і формування розуміння того, у чому може полягати така діяльність. Розглянемо деякі із проаналізованих тверджень. Так, Я. Грицак інтерпретує колабораціонізм як співпрацю населення завойованих держав з окупаційним режимом. На наш погляд, на особливу увагу заслуговує запропонований ним поділ колабораціонізму на такі види: вимушений, добровільний та ідеологічний [2, с. 7].

Натепер найвідомішою вітчизняною дослідницею проблем колабораціонізму О. Гончаренко називає Валентину Шайкан [2, с. 9]. Варто звернути увагу на те, що вона визнає колабораціонізм як співпрацю з окупантами в різних сферах життя та вважає, що його варто відрізнити від пособництва, яке також мало місце на теренах України. За визначенням В. Шайкан, пособництво – це добровільне чи вимушене сприяння ворогові, його військовій або цивільній адміністрації у здійсненні військових, економічних, політичних, культурних заходів, спрямованих на укріплення окупаційного режиму [2, с. 9].

Дослідниця зазначає, що грані, які відрізняють ці поняття, – надто тонкі й умовні та не завжди дають змогу чітко класифікувати ті чи ті дії людей під час окупації. Щодо трудової діяльності на окупованій території, то В. Шайкан вважає, що ці дії не можна віднести ні до колабораціонізму, ні до пособництва, оскільки вона не була пов'язана з будь-якими злочинами та була цілком спрямована на виживання в умовах жорстокого окупаційного режиму [2, с. 9–10].

У наш час термін «колабораціонізм» зберігає емоційне забарвлення із часів Другої світової війни. Сучасні історики з обачністю вживають його через політичне навантаження. Зважаючи на ці обставини, неможливо ввести термін «колабораціонізм» до українського законодавства у відриві від історичного багажу, який стоїть за ним [4].

О. Гончаренко узагальнює погляди сучасних науковців і стверджує, що український колабораціонізм – це вимушена чи добровільна співпраця населення окупованої України з гітлерівцями в побутовій, економічній, культурній, адміністра-

тивній, військовій, військово-політичній і репресивно-каральній сферах [2, с. 20].

Якщо розглядати «колабораціонізм» як визначення, наведене у статті КК України, варто зважити на висновки, отримані Н. Добрянською, про те, що цей термін ніколи не був юридичним поняттям [4]. Після Другої світової війни, часу, коли «колабораціонізм» набув знайомого сенсу, за співпрацю з державою-ворогом карали за двома категоріями злочинів. Перша категорія злочинів – це державна зрада та злочини проти порядку несення військової служби. Ці склади злочину застосовувалися в усіх країнах Європи та СРСР. Друга категорія – це воєнні злочини та злочини проти людяності. Союзні держави переслідували за ці злочини лише етнічних німців чи громадян Німеччини, які мешкали на їхніх територіях. У СРСР і країнах, які перебували під його політичним впливом (Угорщина, Фінляндія тощо), покарання за ці злочини застосовувалося для переслідування своїх громадян на рівні з державною зрадою [4].

У деяких країнах для переслідування за менш тяжкі форми співпраці з німецькою окупаційною адміністрацією були запроваджені склади злочинів «непатріотичної поведінки» (наприклад, “*indignité nationale*” у Франції, “*incivisme*” у Бельгії). За них покаранням було позбавлення громадянських прав і обмеження доступу до певних посад і професій. Однак покарання у вигляді позбавлення громадянських прав застаріло вже навіть на кінець 1940-х рр. і вийшло з ужитку в 1950-х рр. [4].

Практика покарань у Західній Європі була унормована переважно за такими злочинами, як: державна зрада/злочини проти порядку несення військової служби і воєнні злочини/злочини проти людяності [5, с. 58].

Окремо торкнемось визначень злочинів, які містить Кримінальне уложення Німеччини щодо національної безпеки. У гл. 1 розд. 1 («Зрада миру. Державна зрада і створення небезпеки демократичній правовій державі») містяться дві статті, які передбачають відповідальність за підготовку (§ 80) та підбурювання (§ 81) до агресивної війни [6]. Окремо кримінальна відповідальність за колабораціонізм не визначається.

І все ж для конкретизації, у чому може проявлятися «колабораційна діяльність», зупинимось на прикладах, які наводить М. Наумова у своїй статті, – хто може бути колаборантом, зокрема: учитель, який погоджується працювати за російською програмою; лікар, який працюватиме в новій медичній структурі, створеній окупантами; пожежник-рятувальник, працівник комунального підприємства, поліцейський, медик та інші працівники, які отримують зарплату від окупантів; держслужбовці, які працюватимуть

у новоствореній окупантами організації; підприємець, який укладає договір на ведення діяльності в курортний сезон із виконкомом, створеним окупантами [7].

Проте якби все було так однозначно в наданні юридичної оцінки діям таких осіб, але зовсім ні. На підтвердження складності та неоднозначності соціально-психологічного, етичного явища-феномену, яким є «приватний колабораціонізм» (за визначенням В. Шайкан), звернемось до конкретних прикладів із практики одного з адвокатів, який уже вісім років займається проблемою порушення прав людини через окупацію Криму. Зі свого досвіду він зазначає, що не всі можуть виїхати з окупованих територій, для тих, хто залишається, життя теж триває. Це означає, що люди, які залишилися на окупованих територіях, не можуть відкласти на невизначений час народження або виховання дітей, обходитися без їжі, медичної допомоги тощо. Таку позицію було закріплено Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) за розглядом справи “Demopoulos and Others v. Turkey” від 1 березня 2010 р., яка стосувалась так званої Турецької Республіки Північного Кіпру (далі – ТРПК), яка є окупованою територією, чимось на кшталт Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії тощо й не має статусу незалежної держави. ЄСПЛ наголосив, що час на окупованих територіях не завмирає, відбувається міграція, люди народжуються, умирають, успадковують майно, тому ні юридичний, ані економічний вакуум неможливий [8, с. 628]. Це також вимагає від людей самоорганізації, інакше спільнота дуже швидко повернеться до середньовіччя: з епідеміями, антисанітарією, пожежною безпекою, безграмотністю тощо [7].

Вочевидь, тільки судова практики, яка складеться протягом досить довгого часу в майбутньому, дозволить розтлумачити термін «взаємодія» більш-менш однозначно. Важливо також те, чи дії зроблено добровільно, чи під примусом або у стані крайньої потреби [7].

Погоджуємось із думками, які висловлювались ученими раніше, що і до внесення доповнень до КК України склад злочину державної зради охоплював основні аспекти співпраці з державою-ворогом, рф [4]. І для України важливо застосовувати та вдосконалювати ті засоби притягнення до кримінальної відповідальності за співпрацю з ворогом, які вже існують у законодавстві. Адже головна мета державної політики в цій сфері – це забезпечити встановлення справедливості та покарання винних у сприянні агресії рф в Україні.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямі. Отже, підсумовуючи наявні результати впровадження

у кримінальне право України таких нових термінів, як «колабораційна діяльність» та «пособництво державі-агресору», доходимо висновків, що швидке внесення змін у КК України, а саме в редакцію ст. 111, доповнення новими складами злочинів, передбачених ст. ст. 111–1, 111–2, стало необхідністю реагування на початок повномасштабного вторгнення рф і окупації майже третини українських територій. Особиста думка авторів, за висновками досліджень, що законодавець мав на меті розмежувати поняття «зрадник» (яким буде винна особа за ст. 111 КК України), «колаборант» (винний за ст. 111–1 КК України) та «пособник» (винний – ст. 111–2 КК України). Але з огляду на історіографію формування зазначених понять, а також досвід окремих країн (зокрема, Федеративної Республіки Німеччина у визначенні підбурювання до агресивної війни) і суті процесів євроінтеграції, які нині досить активно тривають у нашій державі, потреби у створенні таких окремих категорій немає. В Україні досить правових механізмів для переслідування за співпрацю з державою-ворогом без створення нового складу злочину «колабораціонізм» [4]. Серед науковців-практиків поширена думка про те, що кримінальні правопорушення за ст. 111–1 КК потребують відмежування від інших суміжних складів правопорушень, що вже були передбачені у КК (ст. ст. 111, 260, 436 КК), а також із тими, що з'явилися пізніше (наприклад, ст. 436–2, а також один з одним – тобто з іншими складами правопорушень, передбачених ст. 111–1 КК) [9, с. 198].

Такі висновки очевидні, оскільки склади злочинів державної зради й інших злочинів проти основ національної безпеки приходять у конкуренцію за змістом, що може спричинити складності в застосуванні цих норм на практиці для обвинувачення за співпрацю з державою-ворогом.

Окрім того, зауважимо, що юридична термінологія іноземних держав (зокрема, окремих країн Європи) не вирізняє «колаборанство» зі змісту «пособництва» чи «співпраці» з ворогом (державою-агресором). Отже, процеси євроінтеграції України та виконання наданих зобов'язань вимагають від усіх гілок влади протидіяти корупції, що, у свою чергу, утілюється в необхідності чіткості законів і однозначності їх дотримання. Зокрема, у своїх працях дослідники вказують на те, що підслідність ст. 111–1 КК України «Колабораційна діяльність» не визначена через ухвалення двох законів в один день і відмінності в їхніх нормах, інші зауважують, що у самій статті наявні технічні помилки у формулюваннях, наприклад у частині 8 – щодо технічних помилок у визначенні кваліфікованого складу злочину [10].

З метою винесення співрозмірного покарання винній у колаборанстві особі кваліфікація за ст. 111–1 КК України «Колабораційна діяльність» має бути в сукупності зі ст. 111 КК України «Державна зрада», але за ч. 6 ст. 111–1 КК України така сукупність виключена. Це, у свою чергу,

свідчить про необхідність внесення подальших змін до аналізованих у статті складів злочинів «державна зрада», «пособництво державі-агресору» та «колабораційна діяльність», можливо, навіть із виключенням останнього в теперішній редакції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єврокомісія назвала вимоги для вступу України в ЄС. *Газета по-українськи*. URL: https://gazeta.ua/articles/np/_evrokomisiya-nazvala-vimogi-dlya-vstupu-ukrayini-v-es/1095147 (дата звернення: 06.09.2022).
2. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Військово-історичний меридіан*. 2019. С. 5–24. URL: https://www.vim.gov.ua/pages/_journal_files/23.05.2019/pdf/VIM_23_2019-5-24.pdf (дата звернення: 26.08.2022).
3. Глушко І., Кольчинська К. Колабораціонізм: аналіз складу нового злочину. *Закон і бізнес*. 2022. С. 2–17. URL: https://zib.com.ua/ua/151081-kolaboracionizm_sklad_novogo_zlochynu_proanalizuvali_advokat.html (дата звернення: 26.08.2022).
4. Добрянська Н. Покарання за колабораціонізм: які уроки світової історії варто врахувати Україні? *ZMINA*. 2021. URL: <https://zmina.info/columns/pokarannya-za-kolaboraczionizm-yaki-uroky-svitovoyi-istoriyi-varto-vrahuvaty-ukrayini/> (дата звернення: 29.08.2022).
5. Чальцева О. Категорія «колабораціонізм» як багатокomпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 56–60. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12184> (дата звернення: 27.08.2022).
6. Кримінальне уложення Німеччини. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 29.08.2022).
7. Наумова М. Хто не виїхав, той колаборант? Болюче питання для тих, хто залишився в окупованих містах і селах. *TEXTY.ORG.UA*. 2022. URL: <https://texty.org.ua/articles/106829/> (дата звернення: 29.08.2022).
8. Nakimi M., Brunk I. Demopoulos&Othersv. Turkey (Permissibility). *American Journal of International Law*. 2017. Vol. 104 (27.02). P. 628. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/abs/demopoulos-others-v-turkey-admissibility/0C3FAE373529C115832805C067E8C31C> (дата звернення: 29.08.2022).
9. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність науково-практичний коментар до нової ст. 111–1 Кримінального кодексу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3 (20.03). С. 198–204. URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (дата звернення: 26.08.2022).
10. Ганжело В. Як не стати колаборантом? *ЮРИСТ&ЗАКОН*. 2022. № 13. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/ak-ne-stati-kolaborantom> (дата звернення: 26.08.2022).

REFERENCES

1. Chaljeva O.M. (2022). Kateghoriya “kolaboracionizm” jak baghatokomponentnyj naratyv v umovakh vijny [Category “Collaborationism” as a Multicomponent Narrative in Wartime]. *POLITYCHNE ZHYTTJA [POLITICAL LIFE]* (electronic journal), vol. 21.06, № 2, pp. 56–60. Retrieved from: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12184> (accessed: 27 August 2022).
2. Dobrjansjka N. (2021). Pokarannja za kolaboracionizm: jaki uroky svitovoji istoriji varto vrakhuvaty Ukrajini? [Punishment for collaborationism: what lessons of world history should Ukraine take into account?]. *Zmina [ZMINA]* (electronic journal), vol. 03.06. Retrieved from: <https://zmina.info/columns/pokarannya-za-kolaboraczionizm-yaki-uroky-svitovoyi-istoriyi-varto-vrahuvaty-ukrayini/> (accessed: 29 August 2022).
3. Ghanzhelo V. (2022). Jak ne staty kolaborantom? [How not to become a collaborator?]. *JURYST&ZAKON [LAWYER&LAW]* (electronic journal), № 13. Retrieved from: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/ak-ne-stati-kolaborantom> (accessed: 26 August 2022).
4. Ghlushko I., Koljchynsjka K. (2022). Kolaboracionizm: analiz skladu novogho zlochynu [Collaborationism: analysis of the composition of the new crime]. *Zakon i byznes [Law and business]* (electronic journal), vol. 03.04, pp. 2–17. Retrieved from: https://zib.com.ua/ua/151081-kolaboracionizm_sklad_novogo_zlochynu_proanalizuvali_advokat.html (accessed: 26 August 2022).
5. Ghoncharenko O. (2019). Problemy instytucijnogho vyznachennja termina kolaboracionizmu, jogho vydiv ta oznak u suchasnij vitchyznjaniy istorioghrafiji [The problems of institutional determination of

the term collaboration, its species and signs in modern domestic historiography]. *Vijskovo-istorychnyj meridian* [Military-historical meridian] (electronic journal), vol. 23.05, pp. 5–24. Retrieved from: https://www.vim.gov.ua/pages/_journal_files/23.05.2019/pdf/VIM_23_2019-5-24.pdf (accessed: 26 August 2022).

6. Hakimi M., Brunk I. (2017). Demopoulos&Othersv. Turkey. *American Journal of International Law*, vol. 104 (27.02), pp. 628. Retrieved from: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/abs/demopoulos-others-v-turkey-admissibility/0C3FAE373529C115832805C067E8C31C> (accessed: 29 August 2022).
7. Kravchuk O., Bondarenko M. (2022). Kolaboracijna dijajnistj naukovo-praktychnyj komentar do novoji statti 111–1 Kryminaljnogho kodeksu [Collaborative activities: scientific and practical commentary on the new Article 111–1 of the Criminal Code]. *Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal* [Legal scientific electronic journal] (electronic journal), № 3, pp. 198–204. Retrieved from: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (accessed: 6 September 2022).
8. Naumova M. (2021). Khto ne vyjikhav, toj kolaborant? Boljuče pytannja dlja tykh, khto zalyshyvsja v okupovanykh mistakh i selakh [Who did not leave, that collaborator? It is a painful question for those who remained in the occupied cities and villages]. *TEKSTY.ORG.UA* [TEXTY.ORG.UA] (electronic journal), vol. 03.06. Retrieved from: <https://texty.org.ua/articles/106829/> (accessed: 29 August 2022).

Вплив євроінтеграційних процесів на інститут примусових заходів у кримінальному провадженні України

Свінцицький А. В.

кандидат юридичних наук, директор

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки

та судових експертиз Служби безпеки України

вул. Миколи Василенка, 3, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-2562-8852

30.07@nusta.edu.ua

Ключові слова: *кримінальне провадження, кримінальний процес, процесуальне забезпечення осіб у кримінальному провадженні, примусові заходи, зобов'язання, міжнародний досвід*

У статті розглянуто міжнародно-правові акти щодо можливості застосування примусових заходів у кримінальному провадженні України. Окрім цього, для вдосконалення чинного законодавства проаналізовано досвід окремих зарубіжних країн із даного питання.

Зазначено, що законодавство України передбачає підстави та порядок затримання особи, застосування інших примусових заходів у кримінальному провадженні. Практика свідчить про непоодинокі випадки порушення процесуального порядку застосування таких заходів, тому доцільно досліджувати більш прогресивний досвід і вимоги міжнародного права щодо примусових заходів у кримінальному процесі України.

Зазначено, що в умовах євроінтеграційних процесів сучасне кримінальне процесуальне законодавство зазнало значних трансформаційних змін, що в окремих випадках відповідає вимогам міжнародного права. Водночас деякі аспекти застосування примусових заходів потребують поглибленого теоретичного осмислення і подальшого обґрунтування.

Звернено увагу на те, що для застосування будь-яких процесуальних заходів, які обмежують ті чи ті права людини у кримінальному провадженні, потрібно мати вагомні підстави. До таких належать: наявність протиправної поведінки особи та неможливість у ситуації, що склалася, іншим чином запобігти такій поведінці.

За допомогою порівняльно-правового методу виокремлено декілька особливостей, які характеризують цей інститут кримінального провадження: деталізоване законодавче закріплення кожного примусового заходу у кримінальному провадженні; визначення чіткого і вичерпного переліку таких заходів у законодавстві; забезпечення контролю за дотриманням прав людини під час застосування вищезазначених заходів.

В умовах інтеграції України до європейського співтовариства наша держава зробила вагомні та кардинальні кроки щодо вдосконалення чинного законодавства, зокрема стосовно застосування примусових заходів у кримінальному провадженні. Більшою мірою імplementовано міжнародно-правові норми, які стосуються обмеження прав людини у кримінальному процесі. Проте потребує подальшого наукового дослідження питання щодо вдосконалення механізму забезпечення прав людини під час застосування примусових заходів у кримінальному провадженні.

The influence of integration processes on the institute of coercive measures in the criminal proceedings of Ukraine

Svintsytskyi A. V.

Candidate of Law, Director

*Ukrainian Research Institute of Special Equipment
and Forensic Examinations of the Security Service of Ukraine*

Mykoly Vasylenko str., 3, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-2562-8852

30.07@nusta.edu.ua

Keywords: *criminal proceedings, criminal process, procedural support of persons in criminal proceedings, coercive measures, obligations, international experience.*

The article examines international legal acts regarding the possibility of applying coercive measures in criminal proceedings in Ukraine. In addition, in order to improve the current legislation, the experience of certain foreign countries on this issue was analyzed.

It was noted that the legislation of Ukraine provides for the grounds and procedure for detaining a person, the use of other coercive measures in criminal proceedings. Practice testifies to rare cases of violations of the procedural order of applying such measures, therefore it is advisable to study more progressive experience and requirements of international law regarding coercive measures in the criminal process of Ukraine.

It is noted that in the conditions of European integration processes, modern criminal procedural legislation has undergone significant transformational changes, which in some cases meets the requirements of international law. At the same time, some aspects of the application of coercive measures require in-depth theoretical understanding and further justification.

Attention has been drawn to the fact that in order to apply any procedural measures that limit certain human rights in criminal proceedings, it is necessary to have good grounds. These include: the presence of illegal behavior of a person and the impossibility in the existing situation to prevent such behavior in another way.

Using the comparative legal method, several features that characterize this institution of criminal proceedings are singled out: detailed legislative consolidation of each coercive measure in criminal proceedings; definition of a clear and comprehensive list of such measures in legislation; ensuring control over the observance of human rights during the application of the above-mentioned measures.

In the context of Ukraine's integration into the European community, our state has taken important and fundamental steps to improve the current legislation, in particular, regarding the use of coercive measures in criminal proceedings. To a greater extent, international legal norms concerning the limitation of human rights in criminal proceedings have been implemented. However, the issue of improving the mechanism for ensuring human rights during the application of coercive measures in criminal proceedings requires further scientific research.

Вступ. В Україні кожна людина має право на повагу до своєї свободи й особистої недоторканності. Без ефективних гарантій свободи та безпеки людської особистості захист інших прав людини є лише декларативним відображенням у законодавстві. Згідно з результатами аналізу роботи міжнародних органів моніторингу, арешти та затримання без обґрунтованої причини та будь-

яких дієвих засобів правового захисту, доступних жертвам, – це поширена ситуація в багатьох країнах. Під час такого незаконного позбавлення волі затримані часто також позбавлені доступу як до адвокатів, так і до власних сімей, вони зазнають тортур та інших форм жорстокого поводження. Актуальність теми зумовлена тим, що в кожній країні наявна специфіка застосування обмеження

майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, що необхідно враховувати для подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства з відповідних питань [1, с. 385].

Не винятком є й Україна, законодавство якої передбачає підстави та порядок затримання особи, застосування інших примусових заходів у кримінальному провадженні. Практика свідчить про непоодинокі випадки порушення процесуального порядку застосування таких заходів, тому доцільно досліджувати більш прогресивний досвід і вимоги міжнародного права щодо примусових заходів у кримінальному процесі України.

Варто зазначити, що в умовах євроінтеграційних процесів сучасне кримінальне процесуальне законодавство зазнало значних трансформаційних змін, що в окремих випадках відповідає вимогам міжнародного права. Водночас деякі аспекти застосування примусових заходів потребують поглибленого теоретичного осмислення і подальшого обґрунтування.

Проблему застосування примусових заходів у кримінальному провадженні досліджували І.В. Вегера-Іжевська, М.В. Гузела, В.П. Зайцев, І.О. Крицька, О.В. Лазуков, В.В. Назаров, А.Є. Руденко, А.Г. Тузов та інші. Проте натеper залишається актуальним питання щодо детального дослідження зарубіжного досвіду та вимог міжнародного права щодо застосування примусових заходів у кримінальному провадженні України.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що для того, щоби застосувати будь-які процесуальні заходи, які обмежують ті чи ті права людини у кримінальному провадженні, потрібно мати вагомні підстави. До таких відносять: наявність протиправної поведінки особи та неможливість у ситуації, що склалася, іншим чином запобігти такій поведінці.

У цьому контексті варто звернути увагу на вимоги міжнародно-правових актів. Так, Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 р., передбачає можливість застосування сили відповідними посадовими особами, що забезпечують підтримання правопорядку, координує з урахуванням загальних умов і визначає межі застосування сили. Так, відповідно до ст. 3 цього Кодексу сила може бути застосована лише в разі крайньої необхідності та в межах, необхідних для виконання їхніх обов'язків. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими регламентують застосування примусу стосовно як засуджених, так і осіб, які перебувають під слідством. У Правилах підкреслено необхідність «із твердістю» підтримувати дисципліну і порядок, зазначено, що необхідно вводити лише

ті обмеження, «які необхідні для забезпечення надійності нагляду та дотримання належних правил». Законом або відповідним розпорядженням компетентних адміністративних властей повинні бути встановлені: підстава обмежень, що застосовуються (поведінка, що становить дисциплінарну провину); заходи примусу і межі їх застосування (вид і тривалість покарання); суб'єкт права на застосування таких заходів (орган, що має право накладати покарання). Методи і способи застосування засобів заспокоєння повинні бути суворо визначені, а їх застосування можливе не довше, ніж це є необхідним [2].

Важливою міжнародно-правовою гарантією забезпечення прав людини у кримінальному провадженні є своєчасне інформування затриманого або заарештованого про причини і підстави застосування до нього примусових заходів.

Щодо цього в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права зазначено, що кожному заарештованому повідомляються під час арешту причини його арешту й у терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення. Такі ж положення наявні в п. 2 ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій ідеться про «негайне» представлення таких відомостей. У цих нормах містяться дві вимоги: повідомити «під час арешту» або «негайно» причини арешту; повідомити «у терміновому порядку» або «негайно» будь-яке наявне до цього часу обвинувачення [2].

Потрібно також зазначити, що найбільш поширеними примусовими заходами у кримінальному провадженні є затримання особи та тримання під вартою. Така практика обґрунтовується тим, що саме ці заходи дозволяють здійснити швидке й ефективне розслідування кримінальних правопорушень і судовий розгляд. Так, у США дозволено в деяких випадках затримувати свідків.

У різних державах Європи реалізація процесуального примусу регламентується по-різному. Зокрема, в Україні, виходячи з положень чинного Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, регламентація процесуального примусу переважно виражена через реалізацію заходів забезпечення кримінального провадження та, зокрема, у їхній системі – запобіжних заходів у кримінальному провадженні в контексті дотримання гарантій прав учасників кримінального провадження [3]. Водночас заходи процесуального примусу не потрібно ототожнювати із заходами забезпечення кримінального провадження, адже не всі заходи забезпечення кримінального провадження є заходами процесуального примусу [4; 5; с. 194–198].

З огляду на неоднозначність наукових досліджень і правозастосовної практики застосу-

вання примусових заходів у кримінальному провадженні доцільно розглянути зарубіжний досвід із цього питання.

Так, Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) Румунії трактує запобіжні заходи як заходи примусу, що застосовуються органами кримінального судочинства:

- для забезпечення безперешкодності кримінального провадження;
- з метою недопущення вчинення підозрюваним незаконних дій у межах слідства чи суду;
- з метою запобігання вчиненню нових злочинів.

До числа запобіжних заходів КПК Румунії відносить: затримання (тримання під вартою), домашній арешт, тимчасове затримання, судовий контроль, судовий контроль за внесенням застави [7, с. 483–488].

Отже, відповідно до румунського законодавства досить чітко регламентовано порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які мають примусовий характер, проте з обов'язковим контролем за дотриманням прав людини.

Дещо інша концепція примусових заходів передбачена у КПК Республіки Польща, який має назву «Примусові заходи» та закріплює розширену норму, що регламентує процедуру затримання особи. Зокрема, затриманням вважається арешт особи та її супровід до уповноваженого органу чи уповноваженої особи, які здійснюють кримінальний процес. Про затримання складається відповідний протокол, а сама затримана особа обов'язково повинна бути проінформована про причини та підстави затримання. Ця ж глава регламентує вичерпний перелік осіб, яких уповноважена особа має право затримати. До таких осіб належать: підозрюваний у вчиненні кримінального правопорушення, за яке його може бути заарештовано (ув'язнено, поміщено в дисциплінарний батальйон); обвинувачений, який порушив строки застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження, що до нього застосовувалися раніше. Окрім цього, обов'язковому затриманню підлягає: особа під час учинення кримінального правопорушення або ж відразу після його скоєння; особа, на яку вказали свідки (очевидці) кримінального правопорушення; особа зі слідами кримінального правопорушення (сліди знайдені на тілі, одязі тощо); особа, яка намагалася втекти з місця кримінального правопорушення чи від уповноваженої особи; особа, яка не має постійного місця проживання або ж це місце не встановлено [5, с. 223–230].

Доцільно зауважити, що процесуальний порядок затримання особи відповідно до КПК Польщі дуже схожий з українським законодавством із цього питання. Проте відповідно до КПК

Польщі строк затримання не повинен перевищувати 96 годин, але таке положення прямо суперечить практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), оскільки за рекомендацією ЄСПЛ такий строк не повинен перевищувати 48 годин.

Окремо КПК Польщі у гл. 18 закріплює законодавче положення про застосування запобіжних заходів як засобу забезпечення явки особи до органів досудового розслідування та суду. У КПК Польщі запобіжні заходи – це заходи примусу щодо підозрюваного чи обвинуваченого з метою: 1) запобігання неналежній їх поведінки під час кримінального провадження; 2) забезпечення виконання вироку. Запобіжними заходами є: 1) арешт; 2) застава; 3) письмове зобов'язання не відлучатися з місця проживання; 4) особисте зобов'язання; 5) колективне зобов'язання (організації чи трудового колективу); 6) взяття під нагляд. До того ж арешт і застава застосовуються виключно до обвинуваченого, а взяття під нагляд – виключно до неповнолітнього [6, с. 112–214].

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) регламентує насамперед попереднє (тимчасове) тримання під вартою і арешт. Так, ст. 112 КПК ФРН закріплює підстави тримання під вартою, зокрема, якщо особа обґрунтовано підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення; якщо є підстави для арешту особи за обвинуваченням. Варто наголосити, що тримання під вартою не застосовується, якщо такий захід є явно непропорційним щодо вагомості самої справи або ж щодо санкції за вчинене кримінальне правопорушення. Підставами для арешту відповідно до КПК ФРН є: 1) установлений факт про те, що обвинувачений утік або переховується від слідства чи суду; 2) наявність обставин, які свідчать про те, що існує ризик уникнення обвинуваченим правосуддя; 3) поведінка обвинуваченого свідчить про те, що він знищить, сфальсифікує, змінить, викраде докази; 4) загроза неправомірного впливу на співучасника, свідків, експертів; 5) загроза залучення третіх осіб для здійснення вищеназваних видів діяльності [10].

Окремо КПК ФРН регламентує застосування інших заходів для забезпечення кримінального провадження. Зокрема, варто звернути увагу на специфічний захід для забезпечення кримінального провадження, яким є попередній (тимчасовий) арешт. Зазначений захід для забезпечення кримінального провадження застосовується за наявності реальної загрози втечі або ж установленого перешкоджання слідству. У такому разі видається повідомлення про арешт, і особу затримують негайно. Зразу ж після доставлення затриманого до уповноваженого органу чи уповноваженої особи, які ведуть кримінальний процес,

виноситься ордер про арешт. Досить цікаво німецький законодавець підійшов до способів реалізації попереднього (тимчасового) арешту в тому разі, коли невідоме місцезнаходження особи. Тоді організується громадський пошук протягом 24 годин. Водночас за місцем пошуку пересічним громадянам розповідають про особу злочинця, роздають фотокартки, оприлюднюють знімки особи злочинця на телебаченні, в інтернеті, у пресі [7, с. 1074]. Отже, законодавство ФРН детально регламентує порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема й запобіжних заходів. Особливістю цих норм є те, що вони спрямовані передусім на створення умов для припинення застосування таких заходів, отже – на відновлення прав людини.

Висновки. З огляду на сказане можемо зробити такі висновки. Примусові заходи у кримінальному провадженні в різних країнах застосовуються по-різному. Погоджуємося з науковцями в тому, що здебільшого в європейських державах законодавець у сфері кримінальної процедури вживає термін «заходи забезпечення кримінального провадження», включає до цієї системи запо-

біжні заходи. Не всі заходи забезпечення кримінального провадження реалізують процесуальний примус [10, с. 137].

За допомогою порівняльно-правового методу можна виокремити декілька особливостей, які характеризують цей інститут кримінального провадження: деталізоване законодавче закріплення кожного примусового заходу у кримінальному провадженні; визначення чіткого і вичерпного переліку таких заходів у законодавстві; забезпечення контролю за дотриманням прав людини під час застосування вищезазначених заходів.

В умовах інтеграції України до європейського співтовариства наша держава зробила вагомі та кардинальні кроки щодо вдосконалення чинного законодавства, зокрема і щодо застосування примусових заходів у кримінальному провадженні. Більшою мірою імplementовано міжнародно-правові норми, які стосуються обмеження прав людини у кримінальному процесі. Проте потребує подальшого наукового дослідження питання щодо вдосконалення механізму забезпечення прав людини під час застосування примусових заходів у кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зелькіна Т.Є. Зарубіжний досвід правового регулювання обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 385–392.
2. Назаров В.В. Примус у кримінальному провадженні: національні та міжнародні аспекти. *Форум права*. 2010. № 4. С. 660–666. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10nvvvta.pdf>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Гузела М.В. Деякі проблеми застосування окремих запобіжних заходів як заходів процесуального примусу у кримінальних провадженнях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2021. Т. 8. № 1 (29). С. 117–122.
5. Гузела М.В. Становлення та сутність запобіжних заходів як виду заходів процесуального примусу у кримінальному процесуальному законодавстві та в теорії кримінального процесу України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 2 (26). С. 223–230.
6. Гузела М.В. Запобіжні заходи як самостійний різновид заходів забезпечення кримінального провадження: підстави та мета застосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 3 (27). С. 194–198.
7. Римарчук Г.С., Сорока С.О. Регламентация заходів забезпечення кримінального провадження в системі процесуального права іноземних держав. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 865. С. 483–488.
8. Criminality and Criminal Justice in Contemporary Poland: Sociopolitical Perspectives / Dr. Dagmara Woźniakowska-Fajst et al. Ashgate Publishing, Ltd., 2015. 272 p.
9. Code of Criminal Procedure in the version published on 7 April 1987 (Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] Part I p. 1074, 1319), as most recently amended by Article 3 of the Act of 23 April 2014 (Federal Law Gazette Part I p. 410). P. 1074, 1319.
10. Гузела М.В. Особливості регламентації процесуального примусу в контексті забезпечення прав особи у кримінальному процесуальному законодавстві України та деяких європейських держав. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. № 4 (32). С. 131–137.

REFERENCES

1. Zelkina T.Ye. (2018). Zarubizhnyi dosvid pravovoho rehuliuвання obmezhenia mainovykh prav osib u kryminalnomu provadzhenni na stadii dosudovoho rozsliduvannya [Foreign experience of legal regulation of the limitation of property rights of persons in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 4 (109). S. 385–392 [In Ukrainian].
2. Nazarov V.V. (2010). Prymus u kryminalnomu provadzhenni: natsionalni ta mizhnarodni aspekty [Coercion in criminal proceedings: national and international aspects]. *Forum prava*. № 4. S. 660–666. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10nvtma.pdf> [In Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [In Ukrainian].
4. Huzela M. (2021). Deiaki problemy zastosuvannya okremykh zapobizhnykh zakhodiv yak zakhodiv protsesualnogo prymusu v kryminalnykh provadzhenniakh [Some problems of applying individual preventive measures as measures of procedural coercion in criminal proceedings]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnikha". Serii "Iurydychni nauky"*. T. 8. № 1 (29). S. 117–122 [In Ukrainian].
5. Huzela M.V. (2020). Stanovlennia ta sutnist zapobizhnykh zakhodiv yak vydu zakhodiv protsesualnogo prymusu v kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi ta u teorii kryminalnogo protsesu Ukrainy [The formation and essence of preventive measures as a type of procedural coercion measures in the criminal procedural legislation and in the theory of the criminal process of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnikha". Serii "Iurydychni nauky"*. T. 7. № 2 (26). S. 223–230 [In Ukrainian].
6. Huzela M.V. (2020). Zapobizhni zakhody yak camoctiiny riznovyd zakhodiv zabezpechennia kryminalnogo provadzhennia: pidstavy ta meta zastosuvannya [Preventive measures as a common type of measures to ensure criminal proceedings: grounds and purpose of application]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnikha". Serii "Iurydychni nauky"*. T. 7. № 3 (27). S. 194–198 [In Ukrainian].
7. Rymarchuk H., Soroka S. (2017). Rehlamentatsiia zakhodiv zabezpechennia kryminalnogo provadzhennia v systemi protsesualnogo prava inozemnykh derzhav [Regulation of measures to ensure criminal proceedings in the system of procedural law of foreign countries]. *Visnyk natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnikha". Serii "Iurydychni nauky"*. № 865. S. 483–488 [In Ukrainian].
8. Criminality and Criminal Justice in Contemporary Poland (2015): Sociopolitical Perspectives Dr Dagmara Woźniakowska-Fajst, Professor Anna Kossowska, Professor Beata Czarnecka-Dzialuk, Professor Dobrochna Wójcik, Professor Irena Rzeplińska, Professor Konrad Buczkowski, Professor Paulina Wiktorska, Professor Witold Klaus Ashgate Publishing, Ltd., 272 p. [In English].
9. Code of Criminal Procedure in the version published on 7 April 1987 (Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] Part I p. 1074, 1319), as most recently amended by Article 3 of the Act of 23 April 2014 (Federal Law Gazette Part I p. 410) [In English].
11. Huzela M. (2021). Osoblyvosti rehlamentatsii protsesualnogo prymusu v konteksti zabezpechennia prav osoby u kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi ukrainy ta deiakykh yevropeiskykh derzhav [Peculiarities of the regulation of procedural coercion in the context of ensuring the rights of a person in the criminal procedural legislation of Ukraine and some European states]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnikha". Serii "Iurydychni nauky"*. № 4 (32). S. 131–137 [In Ukrainian].

Правова основа Європейського Союзу щодо захисту правозахисників

Сироїд Т. Л.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного і європейського права
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-8165-4078
t.l.syroid@karazin.ua

Фоміна Л. О.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного і європейського права
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-8756-400
l.fomina@karazin.ua

Ключові слова: гарантії,
права людини, правова основа,
правозахисники.

У статті проаналізовано положення установчих актів, якими регламентовано право на ефективний засіб правового захисту та гарантування захисту прав людини у своїй зовнішній політиці, серед яких слід назвати Хартію основних прав Європейського Союзу 2000 р., Договір про Європейський Союз у редакції Лісабонської угоди 2007 р. Зосереджено увагу на внутрішніх актах ЄС, зокрема директивах Європейського Парламенту і Ради, резолюціях Європейського Парламенту, якими регламентовано низку питань щодо визначення ролі правозахисників, їхнього статусу, забезпечення гарантованих їм прав людини тощо. Акцентовано увагу на програмних актах ЄС з прав людини, зокрема Стратегічних рамках і планах дій ЄС щодо прав людини та демократії, в яких правозахисна діяльність розглядається як невід'ємна складова частина гарантованих прав людини, що притаманна також правозахисникам. Підкреслено, що у щорічних доповідях ЄС про права людини та демократію у світі зосереджено увагу на гарантуванні права правозахисників на свободу вираження поглядів, асоціацій та мирних зібрань, а також їхньому праві на справедливий суд; підсумовується практичний досвід щодо надання допомоги правозахисникам на рівні спеціалізованих структур ЄС; означено проблемні аспекти у цій сфері, зокрема залякування, переслідування правозахисників, порушення судових процесів про них, випадки гноблення і примусу, дискримінаційні заходи. Розкрито значення Керівних принципів ЄС щодо правозахисників, які сприяли створенню політики ЄС щодо правозахисників. Підкреслено, що правова основа ЄС є фундаментом, на якому має базуватися законодавство держав-членів Союзу задля створення безпечного і сприятливого середовища у сфері захисту прав людини правозахисників, що сприятиме захисту прав людини загалом. Зроблено відповідні висновки.

European Union legal framework for the protection of human defenders

Syroid T. L.

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of International and European Law
V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody sq., 4, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8756-400
l.fomina@karazin.ua*

Fomina L. O.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International and European Law
V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody sq., 4, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8756-400
l.fomina@karazin.ua*

Key words: *guarantees, human rights, legal basis, human rights defenders.*

The article analyzes the provisions of the founding acts, which regulate the right to an effective remedy and guarantee the protection of human rights in their foreign policy, including: the Charter of Fundamental Rights of the European Union of 2000, the Treaty on the European Union as amended by the Lisbon Agreement of 2007. The focus is on the internal acts of the EU, in particular: directives of the European Parliament and the Council, resolutions of the European Parliament, which regulate a number of issues regarding the definition of the role of human rights defenders, their status, ensuring the human rights guaranteed to them, etc. Attention is also focused on EU policy acts on human rights, in particular, EU Strategic Frameworks and Action Plans on Human Rights and Democracy, in which human rights activities are considered as an integral component of guaranteed human rights, which is also characteristic of human rights defenders. It is emphasized that the EU's annual reports on human rights and democracy in the world focus on guaranteeing the right of human rights defenders to freedom of expression, association and peaceful assembly, and their right to a fair trial; practical experience in providing assistance to human rights defenders at the level of specialized EU structures is summarized; problematic aspects in this area are defined, in particular: intimidation, persecution of human rights defenders, taking legal actions against them, cases of oppression and coercion, discriminatory measures, etc.

The significance of the EU Guidelines on Human Rights Defenders, which contributed to the creation of the EU policy on human rights defenders, is revealed.

It is emphasized that the legal basis of the EU is the foundation on which the legislation of the member states of the Union should be based in order to create a safe and favorable environment in the field of human rights protection of human rights defenders, which in turn will contribute to the protection of human rights in general. The relevant conclusions have been drawn.

Вступ. Серед прав, гарантованих Хартією основоположних прав Європейського Союзу 2000 р. (ст. 47 (2, 3) [1], першочергове значення має право на ефективний засіб правового захисту.

У найбільш загальному сенсі захист є протидією незаконним порушенням прав, свобод та інтересів особистості, попередженням цих порушень та обмежень, а також відшкодуванням заподіяної

шкоди, якщо попередити або відобразити порушення та обмеження не вдалося [2, с. 326–327].

Водночас сама постраждала особа, не будучи обізнаною з юридичними питаннями, не в змозі ефективно використовувати наявні у неї права. Для того щоб вона змогла реально скористатися наданими їй законом правами, потрібна допомога правозахисника. Правозахисники – це ті особи, групи та органи суспільства, які сприяють загально визнаним правам людини та основним свободам, а також захищають їх. Правозахисники прагнуть просування та захисту громадянських і політичних прав, а також сприяння, захисту і реалізації економічних, соціальних та культурних прав. Правозахисники також захищають права членів таких груп, як корінне населення [3]. Серед цієї категорії осіб більшість становлять кваліфіковані юристи, які на професійному рівні надають правову допомогу.

Натомість, як свідчить практика, правозахисники також зазнають утиску в правах і потребують захисту, про що говорить зростаюча кількість звинувачень та повідомлень серйозного характеру, отриманих спеціальними універсальними і регіональними процедурами та іншими механізмами щодо загроз, ризиків і небезпек, з якими стикаються правозахисники, у тому числі жінки-правозахисниці, онлайн і офлайн, а також поширеність безкарності за порушення та зловживання щодо них у багатьох країнах, де вони стикаються з погрозами, переслідуваннями та нападами і страждають від незахищеності, зокрема через обмеження права на свободу поглядів, волевиявлення, асоціації чи мирних зібрань, а також права на недоторканність приватного життя, або через зловживання кримінальним чи цивільним провадженням, або актів залякування та репресій, спрямованих перешкоджати їхньому співробітництву з міжнародними органами у галузі прав людини.

Так, Платформа моніторингу, керована Механізмом правозахисників ЄС (механізм, що допомагає правозахисникам у складних ситуаціях), яка відстежує випадки попереджень і нападів на правозахисників і документує порушення, скоєні проти них під час їхньої роботи, констатувала, що з 2016 р. нею зареєстровано понад 2 200 порушень проти правозахисників, серед яких слід назвати судові порушення, залякування та фізичне насильство, а також повідомила про понад 630 вбивств правозахисників. Зазначається, що 70% цільових захисників були активними у сфері громадянських політичних прав. Регіоном із найбільшою кількістю порушень є Північна і Південна Америка, на яку припадає близько третини від загальної кількості порушень, що скоюються у світі [4, с. 4].

Означене свідчить про необхідність вироблення ефективної правової основи задля того,

щоб гарантувати правозахисникам можливість користування усіма правами й основними свободами, які повинні поважатися, захищатися і здійснюватися без дискримінації [5, с. 2].

Наведене підтверджує актуальність вибраної теми дослідження, її значущість для захисту прав людини загалом і правозахисників зокрема.

Стан наукової розробки проблеми. Слід зазначити, що окремі аспекти означеної проблематики, зокрема дослідження ситуацій, пов'язаних зі статусом правозахисників на національному рівні, визначення альтернативних підходів до терміна «правозахисник», питання щодо статусу захисника в кримінальному судочинстві, було висвітлено в роботах таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Т. Варфоломєєва, В. Гутник, О. Виноградова, А. Москвичова, Т. Печончик, С. Слінько, Л. Янкіна, Айкатеріні Крістіна Кула (Aikaterini Christina Koula), Луїза Хелен Елізабет Нільссон (Louise Helen Elisabeth Nilsson), Уліссес Терто Нето (Ulisses Tertto Neto).

Водночас означена тематика потребує подальшого дослідження у зв'язку із входженням України в європейський правовий простір і наближенням законодавства України до законодавства ЄС.

Стаття має за мету розкриття положень наявних законодавчих норм ЄС щодо захисту прав правозахисників із приділенням уваги наявній проблематиці; вироблення відповідних висновків і рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Починаючи викладення основного матеріалу, маємо зазначити, що Союз прийняв низку спеціалізованих актів щодо правозахисників. Так, питанню правового статусу правозахисників приділено увагу в Директиві Ради 77/249 / ЄЕС від 22 березня 1977 р. щодо сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг. Документом зазначено, що діяльність, пов'язана з представництвом клієнта у судових розглядах або в державних органах, має здійснюватися в кожній приймаючій державі-учасниці відповідно до умов, встановлених для юристів у цій державі, за винятком будь-яких умов, що вимагають проживання або реєстрації у професійній організації у цій державі. Адвокат, який займається цією діяльністю, повинен дотримуватися правил професійної поведінки приймаючої держави-члена без шкоди для своїх зобов'язань у державі-члені, з якої він прибув [6, с. 4].

Директивою 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 лютого 1998 р. про сприяння постійній практиці юридичної професії в державі-члені, крім тієї, в якій отримана кваліфікація, визначено правила професійної поведінки, зокрема зазначено, що практикуючий юрист повинен підкорятися тим же правилам професій-

ної поведінки, що й практикуючі юристи приймаючої держави-члена щодо всієї діяльності, яку він здійснює на її території. Резолюція регулює питання надання юристам представництва у професійних асоціаціях приймаючої держави-члена, що має велике значення для відстоювання прав цієї категорії осіб. Таке представництво має включати як мінімум право голосу на виборах до керівних органів цих асоціацій [7, с. 6].

Директива Ради 2002/8/ЄС від 27 січня 2003 р. щодо покращення доступу до правосуддя у транскордонних спорах шляхом установлення мінімальних загальних правил, що стосуються юридичної допомоги у таких спорах, охоплює всі цивільні питання, в тому числі бізнес, працевлаштування, захист споживача. Це дає людям, які не можуть дозволити собі юридичне представництво, право на юридичну допомогу [8].

У Керівних принципах ЄС щодо правозахисників, прийнятих задля надання практичних пропозицій для поліпшення діяльності Союзу з цього питання 2004 р. (оновлені у 2008 р.), зазначено, що підтримка правозахисників – це давно ustalений елемент зовнішньої політики ЄС у галузі прав людини. Означені Керівні принципи перш за все було розроблено для розгляду конкретних питань, що викликають стурбованість щодо правозахисників, проте їхнє використання є доцільним також під час роботи з третіми країнами на всіх рівнях та в межах багатосторонніх форумів із прав людини для того, щоб підтримати і зміцнити поточні зусилля Євросоюзу з просування та заохочення дотримання права на захист прав людини. Принципи передбачають втручання з боку Союзу для захисту правозахисників, які опинилися в ризиковому становищі, і пропонують практичні способи підтримки й сприяння правозахисникам. Оперуючи поняттям «правозахисники», Керівні принципи ЄС послуговуються визначенням, наданим у Декларації про право та обов'язки окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини й основні свободи (резолюція 53/144 Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1998 р.), деталізуючи види діяльності правозахисників, зокрема документування порушень; звернення за засобами судового захисту для жертв таких порушень за допомогою надання правової, психологічної, медичної чи іншої допомоги; боротьбу з культурою безкарності, яка слугує для прикриття систематичних і повторюваних порушень прав людини та основних свобод. Крім цього, у Принципах підкреслено, що робота правозахисників часто включає критику політики і дій, що здійснюються державами, проте документом акцентовано увагу на тому, що держави не повинні сприймати це негативно, оскільки принцип надання місця для

незалежного мислення і вільних дебатів щодо політики і дій держави – основний та перевірений спосіб встановлення більш високого рівня захисту прав людини [9].

Директива Європейського Парламенту і Ради 2005/36/ЄС від 7 вересня 2005 р. про визнання професійної кваліфікації встановлює правила, згідно з якими держава-член висуває вимоги щодо доступу до регульованої професії або зайняття нею на своїй території залежно від наявності певних професійних кваліфікацій, визнає професійні кваліфікації, отримані в одній або кількох інших державах [10].

Європейський Парламент у своїй резолюції про юридичні професії та спільний інтерес до функціонування правових систем від 23 березня 2006 р. визнав вирішальну роль, яку відіграють юристи в демократичному суспільстві у забезпеченні поваги основних прав, верховенства закону і безпеки під час застосування закону як тоді, коли адвокати представляють і захищають клієнтів у суді, так і тоді, коли вони надають юридичні консультації своїм клієнтам [11].

У резолюції 2010 р. щодо політики ЄС у сфері людських ресурсів Європейський Парламент зробив численні пропозиції щодо підвищення ефективності політики стосовно правозахисників. Це передбачало посилення виконання Керівних принципів ЄС щодо правозахисників; підвищення суспільного визнання правозахисників як способу їх захисту; підвищення прозорості дій ЄС (наприклад, надання громадськості ЄС списку імен правозахисників, чії справи розглядаються, за винятком випадків, коли це піддає ризику правозахисників); сприяння захисту правозахисників, які перебувають у зоні ризику, шляхом більш активного залучення та координації держав-членів, у тому числі шляхом видачі екстрених віз, а також шляхом надання тимчасового захисту й притулку для таких правозахисників [12].

ЄС також підтвердив свою відданість захисту правозахисників через свої ключові документи з прав людини, прийняті останніми роками. У Стратегічних рамках і Плані дій ЄС у сфері прав людини 2012–2014 рр. передбачено розширення політичної і фінансової підтримки правозахисників, а також посилення зусиль ЄС проти всіх форм репресій щодо них. Зокрема, сказано про необхідність розробити та реалізувати добровільну ініціативу для сприяння наданню тимчасового притулку правозахисникам, які перебувають у небезпеці; сприяти розширенню доступу правозахисників до ООН та регіональних механізмів захисту прав людини, а також вирішити проблему репресій проти правозахисників, які співпрацюють з цими механізмами; опублікувати контактні дані координаторів з прав людини всіх місій ЄС,

а також офіцерів ЄС зі зв'язків із правозахисниками на вебсайтах EEAS та Представництв ЄС (V. 18 (a), (b), (c)); продовжувати забезпечувати моніторинг важливих судових процесів, пов'язаних з правами людини, зокрема судових процесів проти правозахисників (V. 26 (b)) [13].

Відповідаючи на рекомендації організацій громадянського суспільства, Рада у висновках 2014 р. з нагоди 10-ї річниці Керівних принципів ЄС щодо правозахисників підкреслює важливу роль жінок-правозахисниць з уразливих і маргінальних груп населення; розміщує заклик щодо усіх членів створити безпечне та сприятливе середовище для всіх правозахисників [14]. План дій ЄС щодо прав людини та демократії на 2015–2019 рр. також приділив суттєву увагу питанню щодо становища правозахисників. Зокрема, вказано на необхідність підтримувати жіночі організації та правозахисників у їхній роботі щодо захисту прав жінок і дівчат та заохочувати їх відігравати більш активну роль у забезпеченні відповідальності осіб, які приймають рішення, у питаннях гендерної рівності та прав жінок; заохочувати осіб, які приймають рішення, до діалогу з жіночими організаціями та правозахисниками (I. b. (8)); активізувати постійну підтримку правозахисників шляхом подання інформації про правозахисників, які перебувають у групі ризику, в тому числі під час візитів високого рівня, діалогів і місій; усунення безкарності у випадках скоєння порушень проти правозахисників; збільшення розподілу тягаря та координації між представництвами ЄС та посольствами держав-членів у галузі захисту прав людини; обміну передовим досвідом щодо відповідних механізмів, включно зі схемами тимчасового притулку та екстреними візами; продовження підтримки та співпраці з ООН та регіональними механізмами захисту правозахисників; посилення підтримки багатосторонніх ініціатив щодо захисту прав людини та громадянського суспільства, в тому числі в ООН та регіональних організаціях (I. 9); активізації зусиль щодо захисту правозахисників, включно із соціальними партнерами, які працюють над захистом економічних, соціальних і культурних прав, приділяючи особливу увагу правозахисникам, що займаються трудовими правами, питаннями прав людини, пов'язаними із землею, і корінними народами в контексті, зокрема, «захоплення землі» та зміни клімату (II. 17 (c)) [15, с. 20, 28].

У Плані дій ЄС з прав людини та демократії на 2020–2024 рр. було висвітлено низку питань щодо правозахисників. Зокрема, наголошується на тому, що досягнення цілей і пріоритетів, визначених Планом дій, вимагає систематичного та скоординованого використання повного спектру інструментів, які є в розпорядженні ЄС, серед

яких слід назвати спостереження за судовими процесами над правозахисниками.

Планом також визначено необхідність підтримувати правозахисників та їхніх законних представників і враховувати вплив їхньої роботи на їхні родини; працювати над забезпеченням позитивного визнання важливої ролі правозахисників; підіймати питання, пов'язані, зокрема, з правами на землю, трудовими правами, природними ресурсами, проблемами довкілля, зміною клімату та випадками, що є результатом корпоративних зловживань (I. (A)); сприяти безпеці та захисту журналістів, засуджуючи напади (I. (C)); поглибити взаємодію та посилити підтримку плюралістичного громадянського суспільства, включно з правозахисниками, соціальних партнерів, незалежних медіасоціацій та журналістів, науковців, юристів, гуманітарних організацій, щоб захистити їхнє право виконувати свої функції без будь-яких форм залякування, дискримінації чи насильства (III. (D)) [16, с. 2, 4, 11].

Питання щодо правозахисників є центром уваги й щорічних доповідей ЄС про права людини та демократію у світі. Так, у щорічній доповіді ЄС про права людини та демократію у світі за 2016 р. Союз закликає делегації ЄС та дипломатичний персонал держав-членів продовжувати активно підтримувати правозахисників, систематично спостерігаючи за судовими процесами, відвідуючи затриманих активістів та випускаючи заяви щодо окремих справ, де це доречно; підкреслив важливість інструментів мовчазної дипломатії щодо цього [17].

У Щорічній доповіді ЄС про права людини та демократію у світі за 2019 р. Союз ще раз продемонстрував, що він є надійним, співпрацюючим та принциповим глобальним гравцем, який працює в ім'я кращого світу, в якому всі права людини повністю захищені та дотримуються. Однак документом констатовано, що в багатьох частинах світу проблеми залишаються. Правозахисники, журналісти та працівники ЗМІ зазнають загроз і нападів через свою повсякденну роботу, громадянський і демократичний простір, як і раніше, обмежений, права жінок і дівчат порушуються, а вразливі групи часто залишаються непоміченими та незахищеними. до подальшої дискримінації та нерівності (Розділ 6 «Правозахисники») [18].

Висновки. Виходячи з наведеного, доходимо висновку, що підтримка правозахисників є ustalеним компонентом зовнішньої політики ЄС у галузі прав людини та одним з його головних пріоритетів.

Питання щодо правозахисників отримали своє закріплення у внутрішніх актах ЄС, зокрема директивах Європейського Парламенту і Ради,

резолюціях Європейського Парламенту, якими регламентовано низку питань щодо визначення ролі правозахисників, їхнього статусу, забезпечення гарантованих їм прав людини тощо. Питання щодо правозахисників знайшли своє закріплення в програмних актах ЄС з прав людини, зокрема Стратегії, планах дій ЄС щодо прав людини та демократії, в яких правозахисна діяльність розглядається як невід'ємна складова частина гарантованих прав людини, що притаманна також правозахисникам. У Щорічних доповідях ЄС про права людини та демократію у світі акцентовано увагу на гарантуванні права правозахисників на свободу вираження поглядів, асоціацій та мирних зібрань, а також їхньому праві на справедливий суд; підсумовується практичний досвід щодо надання допомоги правозахисникам на рівні спеціалізованих структур ЄС; означено проблемні аспекти у цій сфері, такі як залякування, переслідування правозахисників, порушення судових

процесів про них, випадки гноблення і примусу, дискримінаційні заходи.

Суттєве значення має прийняття Керівних принципів ЄС щодо правозахисників, які сприяли виробленню політики ЄС у цій царині. ЄС зобов'язується захищати права людини у своїй зовнішній політиці відповідно до ст. 21 Договору про Європейський Союз, у якій зазначено, що дії ЄС на міжнародній арені мають бути керовані принципами універсальності та неподільності прав людини й основних свобод, а також того, що Союз повинен діяти, щоб консолідувати та підтримувати права людини на міжнародному рівні [19]. Захист правозахисників у світі сприяє досягненню цієї мети.

Правова основа ЄС є фундаментом, на якому має базуватися законодавство держав-членів Союзу задля створення безпечного і сприятливого середовища у сфері захисту прав людини правозахисників, що сприятиме захисту прав людини загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>
2. Сыроед Т. Субъекты (участники) международных уголовно-процессуальных отношений: понятие, виды, специфика правового статуса : монография. Харьков : ФИНН, 2010. 584 с.
3. Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms : resolution / adopted by the General Assembly. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/265855?ln=ru>
4. EU support for human rights defenders around the world. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630267/EPRS_BRI\(2018\)630267_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630267/EPRS_BRI(2018)630267_EN.pdf)
5. Human Rights Defenders UN Consensus Resolution 2017 Final text as adopted in 3C on 20 November – 76 cosponsors listed. A/C.3/72/L.50. URL: https://www.norway.no/contentassets/300d441ea907412e93ed0f528720bc69/a_c372_150_hrd-resolution.pdf
6. Council Directive 77/249/EEC of 22 March 1977 to facilitate the effective exercise by lawyers of freedom to provide services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31977L0249>
7. Directive 98/5/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31998L0005>
8. Council Directive 2002/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003L0008>
9. Ensuring protection – European Union Guidelines on Human Rights Defenders. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_guidelines_hrd_en.pdf
10. Consolidated text: Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02005L0036-20211210>
11. European Parliament resolution on the legal professions and the general interest in the functioning of legal systems. URL: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0108+0+DOC+XML+V0//EN>
12. European Parliament resolution of 17 June 2010 on EU policies in favour of human rights defenders (2009/2199(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0226_EN.html?redirect
13. EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/131181.pdf
14. Council conclusions on the 10th Anniversary of the EU Guidelines on Human Rights Defenders FOREIGN AFFAIRS Council meeting Luxembourg, 23 June 2014. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/28043/143313.pdf>

15. EU Action Plan on Human Rights and Democracy European Union 2015-2019. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/30003/web_en_actionplanhumanrights.pdf
16. Annex to the Joint communication to the European Parliament and the Council. EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020–2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e9112a36-6e95-11ea-b735-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_4&format=PDF
17. European Parliament resolution of 13 December 2017 on the Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2016 and the European Union's policy on the matter (2017/2122(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0494_EN.html?redirect
18. EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2019. URL: <https://reliefweb.int/report/world/eu-annual-report-human-rights-and-democracy-world-2019>
19. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>

REFERENCES

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT> [in English].
2. Syroied T. Subiekty (uchastnyky) mezhdunarodnykh uholovno-protsessualnykh otnosheniy: poniatye, vidy, spetsyfyka pravovoho statusa : monohrafiya [Subjects (participants) of international criminal procedure relations: concept, types, specifics of legal status: monograph]. Kharkov: FYNN, 2010. 584 s. [in Russian].
3. Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms : resolution / adopted by the General Assembly. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/265855?ln=ru> [in English].
4. EU support for human rights defenders around the world [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630267/EPRS_BRI\(2018\)630267_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630267/EPRS_BRI(2018)630267_EN.pdf) [in English].
5. Human Rights Defenders UN Consensus Resolution 2017 Final text as adopted in 3C on 20 November – 76 cosponsors listed. A/C.3/72/L.50. URL: https://www.norway.no/contentassets/300d441ea907412e93ed0f528720bc69/a_c372_l50_hrd-resolution.pdf [in English].
6. Council Directive 77/249/EEC of 22 March 1977 to facilitate the effective exercise by lawyers of freedom to provide services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31977L0249> [in English].
7. Directive 98/5/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31998L0005> [in English].
8. Council Directive 2002/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003L0008> [in English].
9. Ensuring protection – European Union Guidelines on Human Rights Defenders. URL: https://www.eas.europa.eu/sites/default/files/eu_guidelines_hrd_en.pdf [in English].
10. Consolidated text: Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02005L0036-20211210> [in English].
11. European Parliament resolution on the legal professions and the general interest in the functioning of legal systems. URL: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0108+0+DOC+XML+V0//EN> [in English].
12. European Parliament resolution of 17 June 2010 on EU policies in favour of human rights defenders (2009/2199(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0226_EN.html?redirect [in English].
13. EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/131181.pdf [in English].
14. Council conclusions on the 10th Anniversary of the EU Guidelines on Human Rights Defenders FOREIGN AFFAIRS Council meeting Luxembourg, 23 June 2014. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/28043/143313.pdf> [in English].
15. EU Action Plan on Human Rights and Democracy European Union 2015-2019. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/30003/web_en_actionplanhumanrights.pdf [in English].

16. Annex to the Joint communication to the European Parliament and the Council. EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e9112a36-6e95-11ea-b735-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_4&format=PDF [in English].
17. European Parliament resolution of 13 December 2017 on the Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2016 and the European Union's policy on the matter (2017/2122(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0494_EN.html?redirect.
18. EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2019. URL: <https://reliefweb.int/report/world/eu-annual-report-human-rights-and-democracy-world-2019> [in English].
19. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT> [in English].

Правові засади гармонізації митного законодавства України з нормами та стандартами Європейського Союзу у сфері спрощення митних процедур

Стеблянко А. В.

доктор філософії зі спеціальності 081 «Право»,
асистент кафедри фундаментальної юриспруденції
та конституційного права
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-5080-0490
a.steblianko@yur.sumdu.edu.ua

Дудченко В. В.

аспірант кафедри міжнародного, європейського права
та порівняльного правознавства
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна
orcid.org/0000-0003-3357-5321
dudchenkolawyer1993@gmail.com

Ключові слова: гармонізація, євроінтеграція, Європейський Союз, митне законодавство, митні процедури.

Стаття присвячена дослідженню правових засад гармонізації митного законодавства України з нормами та стандартами Європейського Союзу у сфері спрощення митних процедур. Актуальність описаної у статті проблеми зумовлена тим, що серед основних принципів митної політики України на сучасному етапі виділяють безпосередню політику гармонізації й уніфікації митної діяльності нашої держави із загальноприйнятими в міжнародній практиці нормами і стандартами, зокрема у вказаній сфері, а впровадження європейських стандартів у галузі митного законодавства ставить перед юридичною наукою не лише питання співвідношення стандартів Європейського Союзу та національної системи митного законодавства, але й питання особливостей їх наближення до українських реалій. Обґрунтовано, що для визначення орієнтирів євроінтеграції України найбільш доцільним в узагальнювальному вигляді буде вживання терміна «гармонізація законодавства». Охарактеризовано первинні та вторинні джерела права Європейського Союзу. Виокремлено положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у митній сфері, а також інших міжнародних нормативно-правових актів, які успішно реалізуються Україною. Зроблено висновок про наявність деяких недоліків у сфері гармонізації митного законодавства з нормами і стандартами Європейського Союзу, зокрема: не запущена програма та не розпочато переговори зі стороною Європейського Союзу щодо повноцінного взаємного визнання статусу АЕО; не узгоджено з Митним кодексом Європейського Союзу поняття «митна процедура»; неповна реалізація Плану заходів із дотримання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (митні питання), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 110 щодо розроблення деяких

законопроектів, наприклад: «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення вартості товарів для митних цілей»; «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо розвантаження та перевірки товарів»; «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо категорій спеціальних митних процедур» тощо.

Legal principles of harmonization of the customs legislation of Ukraine with the norms and standards of the European union in the sphere of simplification of customs procedures

Steblianko A. V.

*Doctor of Philosophy in Specialty 081 “Law”,
Assistant at the Department of Fundamental Jurisprudence
and Constitutional Law
Academic and Research Institute of Law
of Sumy State University
Rymkoho-Korsakov str., 2, Sumy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5080-0490
a.steblianko@yur.sumdu.edu.ua*

Dudchenko V. V.

*Postgraduate Student at the Department of International, European Law
and Comparative Jurisprudence
Academic and Research Institute of Law
of Sumy State University
Rymkoho-Korsakov str., 2, Sumy, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3357-5321
dudchenkolawyer1993@gmail.com*

Key words: *harmonization, European integration, European Union, customs legislation, customs procedures.*

The article is devoted to the study of the legal basis of the harmonization of the customs legislation of Ukraine with the norms and standards of the European Union in the field of simplification of customs procedures. The relevance of the problem described in the article is due to the fact that among the main principles of the customs policy of Ukraine at the current stage, the policy of harmonization and unification of the customs activity of our state with the norms and standards generally accepted in international practice, in particular in the specified area, and the implementation of European standards in the field of customs legislation poses to legal science not only the question of the correlation between the standards of the European Union and the national system of customs legislation, but also the question of the peculiarities of their approach to Ukrainian realities. It is substantiated that to define the benchmarks of the European integration of Ukraine, the most appropriate generalization would be to use the term “harmonization of legislation”. The primary and secondary sources of European Union law are characterized. The provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU in the customs sphere, as well as other international legal acts, which are successfully implemented by Ukraine, are highlighted. A conclusion was made about the existence of some shortcomings in the field of harmonization of customs legislation to the norms and standards of the European Union, in particular: the program has not been launched and negotiations with the EU have not started regarding the full mutual recognition of the AEO status; the concept of “customs procedure” is not brought into line with

the EU Customs Code; incomplete implementation of the Action Plan for the implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand (customs issues), approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 25, 2017. No. 110 regarding the development of some draft laws, for example: “On amendments to the Customs Code of Ukraine regarding the determination of the value of goods for customs purposes”; “On amendments to the Customs Code of Ukraine regarding unloading and inspection of goods”; “On amendments to the Customs Code of Ukraine regarding categories of special customs procedures”, etc.

Вступ. Питання гармонізації національного митного законодавства у сфері спрощення митних процедур у межах євроінтеграційних процесів є досить актуальним, що зумовлено тим, що серед основних принципів митної політики України на сучасному етапі виділяють безпосередньо політику гармонізації й уніфікації митної діяльності нашої держави із загальноприйнятими в міжнародній практиці нормами та стандартами, зокрема й у вказаній сфері. Навіть більше, упровадження європейських стандартів у галузі митного законодавства ставить перед юридичною наукою не лише питання співвідношення стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС) та національної системи митного законодавства, але й питання особливостей їх наближення до українських реалій. Аналіз застосування міжнародних вимог і стандартів є не лише теоретичною проблемою, а й практичним аспектом діяльності митних органів України. Процес наближення національного митного законодавства до стандартів Євросоюзу доцільно розглядати як складову частину загального процесу економічної та політичної модернізації українського суспільства [1].

Метою статті є визначення правових засад гармонізації митного законодавства України з нормами та стандартами Європейського Союзу у сфері спрощення митних процедур із виокремленням подальших кроків нашої держави в рамках євроінтеграційних процесів щодо наближення митного законодавства до норм і стандартів Євросоюзу.

Виклад основного матеріалу. Передусім зауважимо, що для визначення орієнтирів євроінтеграції України найбільш доцільним в узагальнювальному вигляді буде вживання терміна «гармонізація законодавства», зважаючи на те, що натеper Україна не є державою – членом Європейського Союзу, однак процеси узгодження та стандартизації, зокрема митних правовідносин, передбачені Угодою про асоціацію, не є одностайно односторонніми, що, у свою чергу, виключає вживання терміна «адаптація» як самостійної категорії. Останній коректно вживати з урахуван-

ням конкретних напрямів наближення національного законодавства до законодавства Євросоюзу в окремих аспектах у рамках гармонізації, а не загалом.

Водночас євроінтеграційний курс України зумовлює необхідність урахування специфіки джерел європейського права й узгодження національного законодавства з європейськими правовими стандартами. На відміну від європейського права, де традиційно первинним джерелом права визнаються установчі договори, а всі інші акти належать до вторинних, в Україні нормативно-правовий акт є первинним, основним джерелом права. Поняття, види та призначення нормативно-правових актів у системі європейського та національного права суттєво відрізняються, проте їх порівняльний аналіз сприяє процесу гармонізації законодавства України із правом Євросоюзу, запозиченню національною правовою системою позитивного досвіду європейських країн у використанні джерел права, запровадженню європейських правових стандартів у нормотворчій практиці [2], зокрема й щодо митних процедур.

В Україні саме нормативно-правові акти є основним джерелом права. Натомість джерела права Європейського Союзу характеризуються неоднорідністю, адже не утворюють сталої системи, у зв'язку із чим у науковій доктрині існують численні класифікації джерел такого права. Серед останніх пропонуємо взяти за основу класифікацію, запропоновану С.Ю. Кашкіним. Так, під джерелами права Євросоюзу вчений розуміє зовнішні форми вираження правових норм останнього і класифікує їх так: 1) первинні джерела (договір про заснування європейського співтовариства з атомної енергії, договір про заснування Європейської Спільноти, договір про Європейський Союз і протоколи до цих договорів; 2) джерела вторинного права, або похідні, – це регламенти, директиви, рамкові рішення, рішення, міжнародні договори між ЄС і третіми країнами та міжнародними організаціями, рекомендації тощо [3].

Щодо джерел національного права в контексті досліджуваного питання, передусім варто звер-

нути увагу на нормативно-правовий акт, що має найвищу силу в державі, – Конституцію України від 28 червня 1996 р. У площині євроінтеграційних процесів, саме в останній визначено європейську ідентичність українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Водночас у ст. 92 Основного закону держави зазначається, що виключно законами України визначають засади митної справи [4]. У ст. 1 Митного кодексу України, який було введено в дію 1 січня 1992 р., було визначено, що митна справа в Україні розвивається в напрямі гармонізації й уніфікації із загальноприйнятими в міжнародній практиці нормами та стандартами [5]. Однак у 2012 р. ухвалений новий Митний кодекс України, який зафіксував упровадження в Україні міжнародних стандартів у митній справі, зокрема й у сфері спрощення митних процедур. З ухваленням вищевказаного Кодексу було запроваджено низку нововведень. Наприклад, декларант був наділений правом здійснювати декларування і митне оформлення в будь-якому митному органі; використовувати одну декларацію (попередню) для різних митних формальностей, скоротився час митного оформлення до 4 годин із моменту подання митної декларації та документів, приділено увагу впровадженню електронного декларування та використанню інформаційних технологій тощо [6].

Коли говоримо про джерела права Євросоюзу, розглянемо первинні джерела. У цьому контексті заслуговують на увагу установчі договори Євросоюзу, зокрема Договір про Європейський союз та Договір про функціонування Європейського Союзу в редакції Лісабонського договору 2007 р. Вказані акти стали установчими джерелами реформованого Європейського Союзу, який отримав міжнародну правосуб'єктність. Установчі договори ЄС, що формують правову основу для функціонування всієї структури ЄС, створюють систему, яка діє в рамках останньої та забезпечує розвиток інтеграційних процесів. Такі джерела є основними серед інших, тобто мають вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів Союзу [7].

Що стосується джерел вторинного права та безпосередньо євроінтеграційних процесів, зокрема у сфері спрощення митних процедур і наближення до стандартів ЄС, то тут необхідно згадати Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та їх державами-членами, яка була укладена 14 червня 1994 р. і набрала чинності 1 березня 1998 р. Саме вона була фундаментом відносин між Україною та ЄС у ключових сферах співіснування.

У червні 2005 р. на сесії Ради Всесвітньої митної організації у Брюсселі члени Світової органі-

зації торгівлі ухвалили Рамкові стандарти безпеки та спрощення міжнародної торгівлі (далі – Рамкові стандарти) [8]. Саме Рамкові стандарти є базовими інструментами, що визначають сучасний і прогресивний підхід до методів роботи та партнерства як для митниці, так і для бізнесу, що спрямовані на досягнення спільної мети, засновані на довірі та взаємній кооперації. У контексті даних стандартів важливе місце відведено концепції «єдиного вікна» та статусу АЕО, що, у свою чергу, було впроваджено, а також закріплено в національному митному законодавстві (ст. ст. 33¹, 319 Митного кодексу України – єдине вікно, гл. 2 цього Кодексу – авторизований економічний оператор), чим забезпечено значне спрощення проходження митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів.

Важливим інструментом у напрямі спрощення митних процедур і приєднання до міжнародних стандартів стала Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (далі – Кіотська конвенція). Головний принцип, що проходить через всі положення Кіотської конвенції, пов'язаний із необхідністю спрощення митних формальностей із метою прискорення зовнішнього товарообігу, сприяння торгівлі та зняття необґрунтованих адміністративних бар'єрів [9].

Основоположним міжнародним актом у рамках Світової організації торгівлі, спрямованим на спрощення митних процедур і впровадження новітніх технологій у процесі здійснення митного контролю й оформлення, є Угода про спрощення процедур торгівлі [10], текст якої був ухвалений у грудні 2013 р. Вона передбачає імплементацію загальноновизначених стандартів у сфері спрощення митних процедур і розвитку торгівлі. Зокрема, закріплено інститут авторизованого оператора, концепцію «єдиного вікна» тощо.

Окремо необхідно зауважити, що 30 жовтня 2013 р. набув чинності Митний кодекс Європейського Союзу, затверджений Регламентом (ЄС) № 952/2013 Європейського парламенту та Ради від 9 жовтня 2013 р., який скасував Регламент № 450/2008 Європейського парламенту та Ради від 23 квітня 2008 р., яким установлювався Митний кодекс Співтовариства (модернізований Митний кодекс). Так, Митний кодекс Європейського Союзу є ключовим елементом поточних дій щодо модернізації митниці ЄС. Він забезпечує комплексну основу для митних правил і процедур на митній території ЄС, адаптовану до сучасних торговельних реалій і засобів комунікації, а також спрямований на безпаперовий і цілковито автоматизований митний союз. Безпосередньо керівництво митною справою у країнах – учасницях ЄС здійснюється національними митними адміністраціями [11, с. 12].

Також суттєву роль щодо спрощення та гармонізації митних процедур у ЄС відіграють «Митні прототипи» (customs blueprints). Вони, по суті, є планом дій щодо модернізації митної служби України відповідно до міжнародних і європейських стандартів [12].

Важливим інтеграційним етапом є приєднання України до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження (далі – Конвенція Пан-Євро-Мед), яке відбулось згідно із Законом України «Про приєднання України до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження» від 8 листопада 2017 р. № 2187–VIII [13]. Її положення безпосередньо сприяють розвитку міжнародної торгівлі та передбачають істотні спрощення під час здійснення митного контролю й оформлення завдяки використанню спільних правил.

У результаті проведеного аналізу взятих зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію щодо імплементації актів ЄС необхідно зазначити, що положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у митній сфері, а також інших міжнародних нормативно-правових актів успішно реалізуються Україною, зокрема:

– Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» й оптимізації здійснення контрольних процедур під час переміщення товарів через митний кордон України» від 6 вересня 2018 р. запроваджено механізм «єдиного вікна», чим забезпечено спрощення процедур державного контролю на митниці, зменшення кількості дозвільних документів [14];

– Законом України «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» від 12 вересня 2019 р. імплементовано положення Конвенції про процедуру спільного транзиту та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами, що, у свою чергу, сприяє застосуванню Україною європейських транзитних правил, спрямованих на надання можливості підприємствам використовувати єдину митну декларацію та єдину гарантію

для переміщення товарів від країни-відправлення до країни-призначення через всі кордони Договірних сторін Конвенції про процедуру спільного транзиту без затримок [15];

– Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів» від 2 жовтня 2019 р. запроваджено програму АЕО, яка відповідає загальноновизнаним європейським і міжнародним стандартам [16];

– Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України» від 17 жовтня 2019 р. передбачено внесення зміни до Митного кодексу України, зокрема щодо: 1) розширення переліку об'єктів права інтелектуальної власності, сприяння захисту яких здійснюється під час переміщення товарів через митний кордон України; 2) визначення термінів: «контрафактні товари», «піратські товари», «товари, що підозрюються в порушенні права інтелектуальної власності»; 3) розширення випадків застосування заходів, пов'язаних із призупиненням митного оформлення товарів, що підозрюються в порушенні права інтелектуальної власності, зокрема й за ініціативою митного органу тощо [17].

Висновки. Незважаючи на успішність реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, наявні деякі недоліки в цьому напрямі, зокрема: не запущена програма та не розпочато переговори зі стороною ЄС щодо повноцінного взаємного визнання статусу АЕО; не узгоджено з Митним кодексом ЄС поняття «митна процедура»; неповна реалізація Плану заходів із дотримання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (митні питання), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 110 щодо розроблення деяких законопроектів, наприклад: «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення вартості товарів для митних цілей»; «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо категорій спеціальних митних процедур» тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков І.О. Наближення митного законодавства України до стандартів Європейського Союзу. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20 травня 2016 р., м. Одеса : у 2-х т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 442–444.
2. Богачова Л.Л. Нормативно-правовий акт як джерело національного та європейського права. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 14. С. 4–13.
3. Право Європейського Союзу : учебник для магистров / под ред. С.Ю. Кашкина. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2014. 1119 с.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://bit.ly/3TLdBeJ>

5. Митний кодекс України від 12.12.1991 р. № 1970–XII. URL: <https://bit.ly/3KS2E6Z> (втратив чинність).
6. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495–VI. URL: <https://bit.ly/3RIaTVE>
7. Биков І.О. Європейські митні стандарти. *Lex Portus*. 2017. № 1. С. 147–155.
8. Рамочные стандарты безопасности и облегчения мировой торговли: соглашение от 01.06.2005 г. URL: <https://bit.ly/3CZG1eS>
9. Денисенко С.І., Дудченко В.В. Митне законодавство Європейського Союзу у сфері спрощення митних процедур як базова правова модель для подальшої євроінтеграції України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). Vol. 1. DOI: 10.51647/kelm.2020.3.1.30
10. Протокол про внесення змін до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі : угода від 27.11.2014 р. URL: <https://bit.ly/3TPFRg7>
11. Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження : науково-практичний посібник / В. Мароха та ін. Київ : ТОВ «Ніка-Прінт, 2005. 832 с.
12. Романенко Г.В. Митні прототиби (Customs Blueprints) як орієнтир для модернізації митної служби України. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2010. № 1. Т. 23 (62). С. 480–413.
13. Про приєднання України до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження : Закон України від 08.11.2017 р. № 2187–VIII. URL: <https://bit.ly/3KTJ0aW>
14. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України : Закон України від 06.09.2018 р. № 2530–VIII. URL: <https://bit.ly/3TLkUDb>
15. Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи: Закон України від 12.09.2019 р. № 78–IX. URL: <https://bit.ly/3KRYpYZ>
16. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів : Закон України від 02.10.2019 р. № 141–IX. URL: <https://bit.ly/3BiLaOb>
17. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України : Закон України від 17.10.2019 р. № 202–IX. URL: <https://bit.ly/3K0dj2y>

REFERENCES

1. Bykov, I.O. (2016). Nablyzheniia mytnoho zakonodavstva Ukrainy do standartiv Yevropeiskoho Soiuzu [Approximation of the customs legislation of Ukraine to the standards of the European Union]. *Pravovi ta instytutsiini mekhanizmy zabezpechennia rozvytku derzhavy ta prava v umovakh yevrointehratsii : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Legal and institutional mechanisms for ensuring the development of the state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference]. Odesa : Yurydychna literatura, 442–444 [in Ukrainian].
2. Bohachova, L.L. (2016). Normatyvno-pravovyi akt yak dzherelo natsionalnoho ta yevropeiskoho prava [Regulatory act as a source of national and European law]. *Almanakh mizhnarodnoho prava*, № 14, 4–13 [in Ukrainian].
3. Kashkyn, S.Yu. (2014). *Pravo Evropeiskoho Soiuzu* [European Union law]: uchebnyk dlia mahystrov / pod red. S.Yu. Kashkyna. 3-e yzd., pererab. y dop. M. : Yzdatelstvo Yurait ; YD Yurait [in Ukrainian].
4. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine] : Law of Ukraine of June 28, 1996, № 254k/96-VR. Available at: <https://bit.ly/3TLdBeJ>
5. *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs Code of Ukraine]. Available at: <https://bit.ly/3KS2E6Z> (vtratyv chynnist).
6. *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs Code of Ukraine]. Available at: <https://bit.ly/3RIaTVE>
7. Bykov, I.O. (2017). Yevropeiski mytni standarty [European customs standards]. *Lex Portus*, № 1, 147–155 [in Ukrainian].
8. *Ramochnye standarty bezopasnosti y oblehcheniia myrovoi torhovly* [Framework standards for safety and facilitation of world trade]. Available at: <https://bit.ly/3CZG1eS>
9. Denysenko, S.I., Dudchenko, V.V. (2020). *Mytne zakonodavstvo Yevropeiskoho Soiuzu u sferi sproshchennia mytnykh protsedur yak bazova pravova model dlia podalshoi yevrointehratsii Ukrainy* [Customs legislation of the European Union in the field of simplification of customs procedures as a basic legal model for further European integration of Ukraine]. *Knowledge, Education, Law, Management*, № 3 (31), v. 1. DOI: 10.51647/kelm.2020.3.1.30 [in Ukrainian].

10. Protokol pro vnesennia zmin do Marrakeskoi uhody pro zasnuvannia Svitovoi orhanizatsii torhivli [Protocol on Amendments to the Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization]. Available at: <https://bit.ly/3TPFRg7>
11. Marokha, V., Oliinyk, N., Omelchenko, O., Polonskyi, O. (2005). Mytne rehuliuвання v YeS ta Ukraini: porivnialno-pravove doslidzhennia [Customs regulation in the EU and Ukraine: a comparative legal study] : naukovo-praktychnyi posibnyk. Kyiv : TOV “Nika-Print” [in Ukrainian].
12. Romanenko, H.V. (2010). Mytni prototypy (Customs Blueprints) yak oriientyr dlia modernizatsii mytnoi sluzhby Ukrainy [Customs Blueprints as a guideline for the modernization of the customs service of Ukraine]. Uchenyye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta ym. V.Y. Vernadskoho. Seryia “Yurydycheskye nauky”, № 1. T. 23 (62), 480–413 [in Ukrainian].
13. Pro pryiednannia Ukrainy do Rehionalnoi konventsii pro pan-yevro-seredzemnomorski preferentsiini pravyla pokhodzhennia [On Ukraine’s accession to the Regional Convention on Pan-Euro-Mediterranean Preferential Rules of Origin]. Available at: <https://bit.ly/3KTJ0aW>
14. Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakoniv Ukrainy shchodo zaprovadzhennia mekhanizmu “yedynoho vikna” ta optymizatsii zdiisnennia kontrolnykh protsedur pry peremishchenni tovariv cherez mytnyi kordon Ukrainy [On the introduction of amendments to the Customs Code of Ukraine and some other laws of Ukraine regarding the introduction of the “single window” mechanism and the optimization of control procedures during the movement of goods across the customs border of Ukraine]. Available at: <https://bit.ly/3TLkUDb>
15. Pro rezhym spilnoho tranzytu ta zaprovadzhennia natsionalnoi elektronnoi tranzytnoi systemy [About the joint transit regime and the introduction of the national electronic transit system]. Available at: <https://bit.ly/3KRYpYZ>
16. Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeks Ukrainy shchodo deiakykh pytan funktsionuvannia avtoryzovanykh ekonomichnykh operatoriv [On amendments to the Customs Code of Ukraine regarding some issues of functioning of authorized economic operators]. Available at: <https://bit.ly/3BiLaOb>
17. Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy shchodo spryiannia zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti pid chas peremishchennia tovariv cherez mytnyi kordon Ukrainy [On amendments to the Customs Code of Ukraine regarding the promotion of the protection of intellectual property rights during the movement of goods across the customs border of Ukraine]. Available at: <https://bit.ly/3K0dj2y>

Окремі аспекти розуміння права доступу до правосуддя через призму європейських стандартів

Токарчук Л. М.

доктор юридичних наук,

декан економіко-правового факультету

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

бул. Французький, 24/26, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0001-9691-148X

zilkovska@ukr.net

Ключові слова: *європейські стандарти, правосуддя, рішення Європейського суду з прав людини, рішення Суду Європейського Союзу, права людини.*

Досліджено окремі питання розуміння «право доступу до правосуддя» у площині впливу європейських стандартів у сучасних умовах. Проведено аналіз окремих концептуальних підходів до розуміння сутності терміна «право доступу до правосуддя» з урахуванням судової правої практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та Суду Європейського Союзу (СЄС). Визначено, що найбільш уживаними є науково-практичний підхід, відповідно до якого «право доступу до правосуддя» складається із чотирьох елементів, а саме: (1) права на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами; (2) права на правову допомогу; (3) права на юридичну консультацію, захист і представництво; (4) права на ефективний засіб правового захисту. Окреслено межі розуміння сутності поняття «право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами» з урахуванням інтеграції України до європейської правової спільноти. Окремо звертається увага на те, що рішення Суду Європейського Союзу потребують більш прискіпливої уваги та вивчення, бо це додаткова можливість вирішення проблемних питань для національного законодавства. Обґрунтовано тезу, що аналіз рішень Європейського суду з прав людини дозволяє визначити «гарячі» точки втручання для вирішення основних проблемних питань. Результатами дослідження стало формулювання авторської позиції, що: 1) «право на доступ до правосуддя» є багатогранним правовим явищем і охоплює широке коло складових частин, які постійно трансформуються під впливом практики Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу; 2) найбільш проблемними сферами в забезпеченні «права на доступ до правосуддя», з огляду на усталену практику Європейського суду з прав людини в Україні, залишаються недодержання розумних строків розгляду справ і невиконання судових рішень; 3) перспективним для застосування інструментом у вирішенні проблемних питань є глибоке наукове осмислення та вивчення усталеної практики Суду Європейського Союзу; 4) стандарти Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу виступають імплементаційними заходами, що потребують учинення практичних дій із боку України: створення додаткових механізмів виконання рішень судів; запровадження дієвого й ефективного судового контролю за виконанням рішень судів тощо.

Certain aspects of understanding the right of access to justice through the prism of European standards

Tokarchuk L. M.

Doctor of Juridical Sciences,

Dean of the Faculty of Economics and Law

Odesa I. I. Mechnikov National University

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0001-9691-148X

zilkovska@ukr.net

Key words: *European standards, justice, decision of European Court of Human Rights, decision of European Court of Justice, human rights.*

Certain issues of understanding the “right of access to justice” in the sphere of influence of European standards in modern conditions are studied. An analysis of separate conceptual approaches to understanding the essence of the “right of access to justice” was carried out, taking into account the judicial practice of the European Court of Human Rights (ECHR) and the European Court of Justice (ECJ). It was determined that the most widely used is the scientific and practical approach, according to which the “right of access to justice” consists of four components, namely: (1) the right to a fair and public hearing by an independent and impartial court and other bodies; (2) rights to legal aid; (3) rights to legal counsel, defense and representation; (4) the right to an effective remedy. The boundaries of the understanding of the essence of “the right to a fair and public trial by an independent and impartial court and other bodies” are outlined, taking into account the integration of Ukraine into the European legal space. Separate attention is drawn to the fact that the decisions of the ECJ require more careful attention and study because this is an additional opportunity for national legislation to solve problematic issues. The thesis that the analysis of the decisions of the ECHR allows to identify “hot” points of intervention to solve the main problematic issues is substantiated. The results of the study were the formation of the author’s position that: 1) “The right to access to justice” is a multifaceted legal phenomenon and includes a wide range of components, which is constantly transformed under the influence of the practice of the ECHR and the ECJ. (2) The most problematic areas in ensuring the “right to access to justice”, in view of the established practice of the ECHR in Ukraine, remain non-compliance with reasonable deadlines for consideration of cases and non-execution of court decisions. (3) A promising tool for application in solving issues is a deep scientific understanding and study of the established practice of the ECJ. (4) The standards of the ECHR and the ECJ act as implementation measures that require practical actions on the part of Ukraine: the creation of additional mechanisms for the execution of court decisions; introduction of effective and efficient judicial control over the execution of court decisions, etc.

Вступ. Головним наративом європейського права із прав людини у площині доступу до правосуддя є закріплення тези, що держава зобов’язана гарантувати право кожної особи на звернення до суду (за певних обставин, до альтернативного органу вирішення спорів) з метою отримання юридичного захисту, якщо права особи були порушені, для допомоги в реалізації цього права. Зважаючи на екстраординарну та виняткову ситу-

ацію, яка зумовлена впливом різноманітних чинників: широкомасштабним військовим вторгненням Російської Федерації в Україну, масштабом міграції населення, як у межах України, так і за її кордони, отримання Україною статусу кандидата Європейського Союзу (далі – ЄС) та інших подій, перед державою гостро постає питання неухильного виконання домовленостей і дотримання умов зобов’язань щодо організації своєї

правової системи таким чином, щоб забезпечити реальне гарантування європейських стандартів щодо права на судовий захист, на створення рівних умов доступу до правосуддя. Нові виклики зумовлюють нові рішення, бо старі механізми не завжди гарантують і забезпечують належний рівень правового захисту прав, свобод та інтересів осіб у площині доступу до правосуддя. *Тому одним із шляхів подолання цієї проблеми є прискорення процесів конвергенції національного та європейського законодавств, які стали домінантою їх еволюційного руху.* Метою їх упровадження є поєднання трьох основних векторів утручання: по-перше, задати напрям ще більшого застосування напрацювань європейського законодавства та врахування усталеної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ); по-друге, передбачити орієнтовні показники, за якими порівнюється й оцінюється прогрес гармонізації національного законодавства у сфері доступу до правосуддя в нашій країні; по-третє, створити реальні умови для ефективної взаємодії із країнами ЄС завдяки проведенню уніфікації та стандартизації національного правосуддя з урахування європейських стандартів. Хоча «право на доступ до правосуддя» (англ. *Access to Justice*) уже давно відіграє ключову роль у механізмі захисту прав людини, однозначного його розуміння у площині як теорії, так і практичного втілення не досягнуто. Проте, як показують наукові дослідження та практика, уживання однакових понять не завжди означає однакове їх розуміння, що й зумовлює необхідність здійснення системного осмислення поняття «доступ до правосуддя» з урахуванням реалій сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Окремі теоретико-правові аспекти доступу до правосуддя в адміністративному, господарському, кримінальному та цивільному провадженні досліджували такі вчені, як О. Балацька (2020 р.), Т. Бородинова (2020 р.), І. Бабенко й І. Губко (2018 р.), Я. Берназюк (2021 р.), В. Бурий (2018 р.), І. Гловюк (2012 р.), С. Давиденко (2007 р.), Н. Деркач (2009 р.), О. Дроздов (2020 р.), І. Марочкін (2002 р.), О. Михайленко (2007 р.), І. Коваль (2021 р.), Ю. Лісова (2022 р.), І. Мокрицька (2015 р.), Н. Сакара (2004 р.), Ю. Сверба (2020 р.), Р. Степанюк, Д. Степанюк (2018 р.), В. Шибіко О. (2013 р.) та інші. Значна увага цьому питанню приділяється в щорічних оглядах практики Європейського суду з прав людини щодо застосування ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Нині варто зазначити, що у правовій науці немає єдності щодо розуміння категорії «доступ до правосуддя». Багато науковців досліджували право доступу до правосуддя в контексті забезпечення права особи на справед-

ливий судовий розгляд, беручи до уваги практику ЄСПЛ, але без урахування вимог Суду Європейського Союзу (далі – СЄС).

Метою статті є дослідження окремих сучасних підходів до розуміння сутності поняття «право доступу до правосуддя» та його складових частин, а також визначення нормативної складової частини законодавства, яка зумовлює тлумачення змісту зазначеного поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Застосування європейських стандартів з урахуванням національної специфіки сприяє більш комфортному та швидкому формату входження українського правосуддя у правовий простір ЄС.* У цьому контексті правовим підґрунтям реалізації права доступу до правосуддя з урахуванням стандартів ЄС є такі нормативно-правові акти:

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [1] (далі – **Конвенція**); протоколи № № 1, 2, 4, 7, 11, 15, 16 до Конвенції 1950 р. [2]; Хартія основних прав ЄС [3] (далі – Хартія); Регламент Європейського суду з прав людини [4]; закони України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477–IV [5], «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [1]; заява Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [6] та інші.

Постійно сутність терміна «право доступу до правосуддя» доповнюється рішеннями Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу. Потрібно зауважити, що Суд Європейського Союзу дуже часто називають *Європейським судом* або *Судом справедливості*. Натепер потенціал рішень СЄС поки що майже не використовується в національній судовій практиці, але з огляду на отримання Україною статусу кандидата у члени ЄС є потреба прискіпливої уваги до цього питання. Справді, варто розрізняти рішення Європейського суду з прав людини як органу, юрисдикція якого поширюється на держави – члени Ради Європи, та рішення Суду Європейської Союзу, який діє лише в межах правової системи ЄС» [7, с. 11]. Тому вивчення практики СЄС – це додаткова можливість для української правової спільноти та законодавства визначити напрями розвитку європейських підходів до вирішення питань у площині доступу до правосуддя, що передбачає глибоке наукове дослідження.

Необхідність осмислення права доступу до правосуддя зумовлена тим, що гармонізація законодавства України із законодавством ЄС

є органічною складовою частиною євроінтеграційного процесу України. Конвергенція національного та європейського законодавств передбачає сприйняття та застосування правових стандартів, серед яких важливе місце посідають стандарти доступу до правосуддя.

Варто звернути увагу на те, що осмислення та застосування практики ЄСПЛ і СЄС дозволяють не припускати помилок у формуванні дієвого національного законодавства. Україна, беручи до уваги досвід інших країн, які пройшли або проходять цей складний процес трансформації, має чудову нагоду запровадити лише дієві механізми, які довели свою ефективність. Рішення ЄСПЛ і СЄС дозволяють оцінити інституції судової реформи та виявити оперативні проблеми судових систем країн ЄС, завдяки чому в контексті наближення українського законодавства до європейського все більшої ваги для нашої країни набувають рішення СЄС.

Наприклад, цікавими є рішення СЄС у справах: *EC v. Republic of Poland* – зниження віку виходу на пенсію суддів звичайних польських судів; *EC v. Republic of Poland* – незалежність Верховного Суду. Ці рішення закріплюють недопустимість намагання уряду контролювати суддівський корпус через раптове зниження граничного віку перебування на посаді судді [8, с. 11].

І хоча категорія доступу до правосуддя є однією з фундаментальних категорій демократичного суспільства, але уніфікованого підходу до її розуміння на теренах ЄС та України немає, із цим пов'язано те, що на рівні судової практики постійно корелюється зміст і складники права доступу до правосуддя. У цьому контексті, мабуть, буде доцільним ухвалення окремого документа, який би містив перелік прав людини та передбачав певний механізм їх захисту, у разі посягань, на рівні доступу до правосуддя. А для цього насамперед гостро постає питання розуміння сутності та складових частин права доступу до правосуддя.

Підсилюється увага національної наукової спільноти до питання доступу до правосуддя ситуацією відсутності єдності наукового розуміння змісту цієї категорії, а також існування різноманітних підходів до використання та розмежування термінології, а саме: «доступ до правосуддя», «доступність правосуддя», «доступ до суду», «доступність суду» тощо.

Як зазначає О. Балацька, одні вчені уживають ці терміни як синоніми, інші – розмежують, а треті на означення доступу до правосуддя вживають як синоніми також інші терміни: «право на судовий захист», «право на справедливий суд», «право вільного доступу до правосуддя» тощо [7, с. 264]. Ці дискусії не є новими для нау-

кової спільноти, але вони є актуальними у зв'язку з гострою необхідністю гармонізації національного та європейського законодавств.

О. Дроздов зазначає, що доступ до правосуддя охоплює низку людських прав, а саме: право на справедливий суд та право на ефективний засіб правового захисту згідно зі ст. 13 Конвенції та ст. 47 Хартії судова практика ЄСПЛ є важливою для тлумачення прав Хартії [10]. На думку автора, доступ до правосуддя включає два права, а саме: 1) право на справедливий суд та 2) право на ефективний засіб правового захисту. Але беручи до уваги усталену практику ЄСПЛ, право на доступ до правосуддя – більш складний правовий феномен, сутність якого постійно корелюється реаліями та викликами сьогодення.

У «Посібнику з європейського права з питань доступу до правосуддя», який розроблено Агенцією Європейського Союзу з основних прав і Радою Європи, акцентується увага на 4-х складових частинах, як-от: I. Право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами; II. Право на правову допомогу; III. Право на юридичну консультацію, захист і представництво; IV. Право на ефективний засіб правового захисту [11]. Кожна із зазначених складових частин є досить багатоаспектним правовим явищем і потребує додаткової правової деталізації. Наприклад, «право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами» має окремі правові підкасти, кількість і сутність яких різні залежно від застосування певної концепції. Так, «право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами» має такі підкасти, як: 1.1. Право доступу до суду по захист порушених прав, інтересів та свобод; 1.2. Право доступу по захист порушених прав, інтересів і свобод до позасудових органів у випадках, передбачених національним законодавством; 1.3. Право на справедливий судовий розгляд справи; 1.4. Право на справедливий розгляд справи позасудовими органами у випадках, передбачених національним законодавством; 1.5. Право на публічний розгляд справи; 1.6. Право на обмеження доступу до суду тощо.

Потребує уточнення і питання щодо можливих варіантів розгляду справи в контексті доступу до правосуддя. Так, механізм доступу до правосуддя включає декілька можливостей розгляду справи: а) у судовому порядку – у судах; б) позасудовими органами – у випадках, передбачених законодавством. Прикладами органів, що визнаються як такі та мають статус «суд» відповідно до ст. 6 § 1 Конвенції можуть бути регіональний орган влади, що регулює питання, пов'язані з нерухомим майном («Срадек проти Австрії» (§ 36)); Комітет

з компенсації завданої шкоди у кримінальному провадженні («Рольф Густафсон проти Швеції» (§ 48)) [12, с. 22]. Головною умовою є те, що вони не повинні замінювати собою право особи на доступ до суду та зазвичай підлягають судовому нагляду та контролю.

П. 1 ст. 6 Конвенції передбачає, що «Суд» повинен відповідати критеріям незалежності, неупередженості та безперервності строку перебування на посаді його членів [1]. У цьому контексті цікавими є рішення ЄСПЛ у справах *Baka v. Hungary* та *Erményi v. Hungary*. На рівні рішень за цими справами закріплюється вимога, що судова реформа не є підставою для автоматичного звільнення судді з адміністративної посади. На підставі розгляду справ *Kulykov and others v. Ukraine*, *Oleksandr Volkov v. Ukraine* та *Denisov v. Ukraine* були виявлені суттєві проблеми судової системи України. У рішенні у справі *Özpinar v. Turkey* наголошується на важливості оскарження рішень органу, який звільняє суддів. Водночас рішення у справі *Olujić v. Croatia* є цікавим у контексті оцінки процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. «Право на справедливий розгляд справи», маючи складний характер, охоплює багато складників, до основних можна віднести такі: рівність процесуальних засобів сторін; право на змагальний процес; право на обгрунтоване рішення; право на забезпечення виконання остаточного рішення.

Беручи до уваги усталену практику ЄСПЛ, право на справедливий судовий розгляд, що гарантується ст. 6 § 1 Конвенції, має здійснюватися відповідно до норм закону, що передбачають наявність у сторін судового розгляду ефективного судового захисту, з метою захисту їхніх цивільних прав (*Beles and others v. the Czech Republic*, § 49.) Кожен має право на судовий розгляд справи, що стосується його «цивільних прав та обов'язків». А на рівні рішення у справі *Golder v. the United Kingdom* (§ 36) визнається, що право звертатися до суду із цивільними скаргами та право на доступ до суду становлять єдине ціле [11, с. 14].

Аналіз рішень ЄСПЛ дозволяє визначити «гарячі» точки втручання й уваги законодавця для вирішення основних проблемних питань у межах «права на доступ до правосуддя», а саме: (а) відсутність або нестача правоздатності з боку заявника для подання цивільного позову. У цьому контексті доречно буде звернути увагу на рішення ЄСПЛ у справі *Golder v. the United Kingdom*, відсутність або нестача правоздатності для отримання судового рішення – *Ganci v. Italy*; (б) процесуальні перешкоди доступу. Цікавим у площині обмеження строків доступу до правосуддя є рішення ЄСПЛ *Hadjianastassiou v. Greece*, стосовно судових витрат – рішення у справі

Kreuz v. Poland; (в) практичні перешкоди доступу, як-от недостатність правової допомоги (*Airey v. Ireland*); (г) непідсудність відповідачів у цивільних справах (*Osman v. United Kingdom*).

Не менш важливою складовою частиною права на доступ до правосуддя, гарантованого ст. 6 Конвенції, є своєчасне виконання остаточного судового рішення. Так, у рішенні ЄСПЛ у справі *Hornsby v. Greece* зазначається, що право на справедливий суд було б ілюзорним, якби національна правова система допускала невиконання остаточного й обов'язкового судового рішення на шкоду одній зі сторін. У рішенні у справі *Golder v. The United Kingdom* (app. № 4451/70) закріплюється теза, що обов'язковість виконання судових рішень, разом з іншими складовими частинами права на справедливий суд, зокрема такими, як суб'єктивна неупередженість суду, принцип правової визначеності, заборона втручання законодавця у відправлення правосуддя, розглядаються Судом елементами верховенства права [13].

У Щорічному звіті про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2021 р. наведено перелік основних проблем, які призводять до констатації ЄСПЛ порушень Україною положень Конвенції. Основним зауваженням ЄСПЛ є невиконання або тривале виконання рішень національними судами України [14].

Аналіз практики Європейського суду не лише несе науково-теоретичне навантаження, а й сприяє проведенню активної роботи національними інституціями над вирішенням структурних і системних проблем, констатованих у рішеннях ЄСПЛ. Для вирішення системної проблеми невиконання чи тривалого виконання рішень національних судів, констатованої ЄСПЛ у справі *Zhovner / Yuriy Mykolayovych Ivanov / Burmych and others v. Ukraine*, було затверджено План дій із реалізації національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 рр. Даний План має за мету реалізацію таких дій: упровадження ефективного механізму виконання рішень ЄСПЛ і розв'язання структурних і системних проблем, констатованих у рішеннях ЄСПЛ; розроблення нового Плану дій; розроблення системи моніторингу й оцінки реалізації Національної стратегії у сфері прав людини для забезпечення її ефективного впровадження; виконання заключних зауважень органів ООН із контролю за виконанням міжнародних договорів у сфері прав людини, рекомендацій за результатами проходження Універсального періодичного огляду Ради ООН з прав людини щодо стану дотримання прав людини в Україні тощо. Тобто рішення ЄСПЛ виступають потужним поштовхом для трансформації національного законодавства з урахуванням європейських стандартів.

План містить заходи нормативного й інституційного характеру, спрямовані на ефективне вирішення проблеми невиконання чи тривалого виконання рішень національних судів в Україні, зокрема щодо: створення додаткових механізмів виконання рішень судів; запровадження дієвого й ефективного судового контролю за виконанням рішень судів; удосконалення процедури встановлення чи зміни способу або порядку виконання судових рішень; розширення повноважень органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів; удосконалення автоматизації виконавчого провадження тощо [14, с. 10–11].

Висновки. На підставі викладеного можемо відзначити, що: (1) «право на доступ до правосуддя» – це базатогранне правове явище, яке охоплює широке коло аспектів і розуміння, яке

постійно трансформується під впливом практики ЄСПЛ і СЄС; (2) проблемними сферами в забезпеченні права доступу до правосуддя в Україні є недодержання розумних строків розгляду справ і невиконання судових рішень. Ці проблеми потребують оперативного вирішення; (3) перспективним інструментом у вирішенні проблем доступу до правосуддя є глибоке наукове осмислення та вивчення усталеної практики СЄС; (4) стандарти ЄСПЛ і СЄС, закріплені в їхніх рішеннях, виступають імплементаційними заходами, що потребують учинення практичних дій із боку України: удосконалення процедури встановлення чи зміни способу або порядку виконання судових рішень; створення додаткових механізмів виконання судових рішень; запровадження дієвого й ефективного судового контролю за виконанням судових рішень тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
2. Україна ратифікувала протоколи до Конвенції про захист прав людини. URL: <https://pon.org.ua/novyny/5920-ukrayina-ratifuvala-protokoli-do-konvencyi-pro-zahist-prav-lyudini.html>
3. The Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm
4. Регламент Європейського суду з прав людини від 04.11.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
6. Про заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» : постанова Верховної Ради від 21.05.2015 р. № 462–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>
7. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf
8. Як не помилитись з судовою реформою? Аналіз рішень ЄСПЛ та Суду ЄС. URL: <https://dejure.foundation/longread/yak-ne-pomylyts-z-sudovoju-reformoiu>
9. Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/44.pdf>
10. Дроздов О. Європейські основи доступу до правосуддя. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/6654-evropejs-ki-osnovi-dostupu-do-pravosuddya.html>
11. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. URL: <https://rm.coe.int/handbook-access-to-justice-ukr/1680a216af>
12. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb). URL: <https://bit.ly/3cbf0Vf>
13. Право на доступ до правосуддя: європейський досвід та проблеми забезпечення в Україні. URL: <https://www.facebook.com/judicial.truth/posts/627162117477144/>
14. Щорічний звіт про результати діяльності уповноваженого у справах європейського суду з прав людини у 2021 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/04/02/20220402214603-22.pdf>

REFERENCES

1. European Convention on Human Rights. Retrieved from: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
2. Ukraine ratified the protocols to the Convention on the Protection of Human Rights. Retrieved from: <https://pon.org.ua/novyny/5920-ukrayina-ratifuvala-protokoli-do-konvencyi-pro-zahist-prav-lyudini.html> [in Ukrainian].

3. The Charter of Fundamental Rights of the European Union Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm.
4. Rehlament Yevropeiskoho sudu z prav liudyny 1998 [Regulations of the European Court of Human Rights 1998]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text
5. Zakon pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Law on the Implementation of Decisions and Application of Practice of the European Court of Human Rights]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian].
6. Postanova Verkhovnoi Rady pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy pro vidstup Ukrainy vid okremykh zoboviazan, vyznachenykh Mizhnarodnym paktom pro hromadianski i politychni prava ta Konventsiieiu pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (2015) [Resolution of the Verkhovna Rada on the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine On the withdrawal of Ukraine from certain obligations defined by the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text> [in Ukrainian].
7. Butkevych, O. Zastosuvannia praktyky ta vykonannia Ukrainoiu rishen Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny [Application of practice and implementation of decisions of the European Court of Human Rights by Ukraine]. Retrieved from: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf [in Ukrainian].
8. Yak ne pomyltyts z sudovoiu reformoiu? Analiz rishen YeSPL ta Sudu YeS [How not to make a mistake with judicial reform? Analysis of decisions of the ECHR and the Court of Justice of the EU]. Retrieved from: <https://dejure.foundation/longread/yak-ne-pomylyts-z-sudovoiu-reformoiu> [in Ukrainian].
9. Balatska, O. Dostup do pravosuddia yak zahalna zasada kryminalnoho provadzhennia [Access to justice as a general basis of criminal proceedings]. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/44.pdf> [in Ukrainian].
10. Drozdov, O. Yevropeiski osnovy dostupu do pravosuddia [Drozdov, O. European foundations of access to justice]. Retrieved from: <https://unba.org.ua/publications/print/6654-evropejs-ki-osnovi-dostupu-do-pravosuddya.html> [in Ukrainian].
11. Posibnyk z yevropeiskoho prava z pytan dostupu do pravosuddia (2016) [Handbook of European law on access to justice]. Retrieved from: <https://rm.coe.int/handbook-access-to-justice-ukr/1680a216af> [in Ukrainian].
12. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb). Retrieved from: <https://bit.ly/3cbf0Vf>
13. Pravo na dostup do pravosuddia: yevropeyskyi dosvid ta problemy zabezpechennia v Ukraini [The right to access to justice: European experience and problems of provision in Ukraine]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/judicial.truth/posts/627162117477144/> [in Ukrainian].
14. Shchorichnyi zvit pro rezultaty diialnosti upovnovazhenoho u spravakh yevropeiskoho sudu z prav liudyny u 2021 rotsi [Annual report on the results of the activities of the European Court of Human Rights Commissioner in 2021]. Retrieved from: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/04/02/20220402214603-22.pdf> [in Ukrainian].

Принципи українського правового регулювання скидання забруднювальних речовин та його адаптація до екологічного законодавства Європейського Союзу

Уberman В. І.

кандидат технічних наук,

провідний науковий співробітник лабораторії формування

та регулювання якості вод

Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем»

вул. Бакуліна, 6, Харків, Україна

orcid.org/0000-0002-2807-7937

vlad.uberman@gmail.com

Васьковець Л. А.

кандидат біологічних наук, професор,

професор кафедри безпеки праці і навколишнього середовища

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

вул. Курпичова, 2, Харків, Україна

orcid.org/0000-0002-7373-7113

ludmilavaskovets2@gmail.com

Ключові слова: *екологічне законодавство України, правове регулювання якості води, екологічне законодавство ЄС, адаптація до законодавства ЄС, порівняльне право.*

Досліджується проблема адаптації українського правового регулювання скидання забруднювальних речовин (РСЗР) із точкових джерел у поверхневі води до екологічного законодавства Європейського Союзу. Аналізуються вимоги водної політики України до регулювання скидання забруднювальних речовин як засобу забезпечення доброго стану та якості вод, їх екологічної безпеки. Зазначається, що адаптація має ґрунтуватися на порівняльних дослідженнях правових механізмів регулювання скидання забруднювальних речовин, головним чином лімітаційного регулювання, у складі інститутів водних послуг, регулювання впливу промислової діяльності й інтегрованого управління за басейновим принципом екологічного законодавства Європейського Союзу, відповідно, інститутів спеціального водокористування й екологічної безпеки водного законодавства України. Визначається шлях та пропонуються заходи щодо змін у сукупності чинних норм українського водного законодавства, які забезпечують адаптацію його регулювання скидання забруднювальних речовин до європейського відповідника. Виявлено, що суттєвою проблемою адаптації є відмінність цих підінститутів за базовими еколого-політичними принципами. Українське регулювання скидання забруднювальних речовин ґрунтується на застарілому принципі “emission – immission” щодо забруднювальних речовин, який передбачає економічне (господарське) використання властивості асимілювальної спроможності (АС) ділянок водних об’єктів у всіх випадках лімітаційного регулювання. Європейське регулювання здійснюється за комбінованим підходом і засновано на сучасних принципах «обережності» та «ліквідації шкоди довкіллю передусім у його джерелі», а використання асимілювальної спроможності дозволяється як виняток лише щодо пріоритетних забруднювальних речовин в окремих випадках. Визначено шлях для швидкої адаптації, яка досягається змінами та доповненнями до Водного кодексу України (ВКУ). Відповідні заходи полягають у 2-х змінах чинного понятійно-категоріального апарату Водного кодексу України та у включенні до нього 11-и європейських дефініцій. У розділах

II, III та V Водного кодексу України треба змінити регулятивні норми у 9-и статтях та додати 4 нові статті. Для конкретизації нових вимог варто розробити та змінити 11 підзаконних нормативно-правових актів, 5 із яких належать до завдань Кабінету Міністрів України. Запропонованими змінами створюється ланцюг європейського еколого-правового регулювального впливу на скид забруднювальних речовин.

Principles of Ukrainian legal regulation for the discharging of pollutants and its adaptation to EU environmental legislation

Uberman V. I.

*Ph. D., Leading Scientific Researcher of the Laboratory of Problems of Water Quality Formation and Regulation
Research Institution “Ukrainian Scientific and Research Institute of Environmental Problems”
Bakulina str., 6, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2807-7937
vlad.uberman@gmail.com*

Vaskovets L. A.

*Candidate of Biological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Occupational and Environmental Safety
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”
Kyrpychova str., 2, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7373-7113
ludmilavaskovets2@gmail.com*

Key words: *Ukrainian environmental legislation, legal regulation of water quality, EU environmental legislation, adaptation to EU legislation, EU environmental legislation, comparative law.*

The article investigates the problem of adaptation of the Ukrainian legal regulation of pollutant discharging (RPD) from point sources into surface waters to the EU environmental legislation. The requirements of Ukraine’s water policy to the RPD as a mean of ensuring good status and quality of waters, their environmental safety analyzed. It is noted that the adaptation should be based on comparative studies of RPD legal mechanisms, mainly on limiting regulation, as the part of institutes of water services, industrial impact regulation and integrated basin management in EU environmental legislation and, accordingly, institutes of special water use and of environmental safety in Ukrainian legislation. The path determined, and specific measures proposed to change the set of current norms of Ukrainian water legislation, which ensure the adaptation of Ukrainian RPD to the European counterpart. It revealed that a significant problem of adaptation of the Ukrainian RPD to the European one is their difference in basic environmental and political principles. The Ukrainian RPD based on outdated principle of “emission – immission” of pollutants (P), which provides for the economic (production) use of the property of assimilative capacity (AC) of water bodies for all cases of limiting regulation. Whereas European regulation carried out according to a combined approach and based on modern “the precaution principle” and “damage should be rectified at source”, and the use of AC allowed as an exception in some cases only for priority P. The way for fast adaptation that is reached by the changes and additions (amendments) to the Water code of Ukraine (WCU) is offered. Relevant measures to amend are two changes in the conceptual and categorical apparatus of the WCU and the inclusion

of 11 European terms. Also in sections II, III and V of the WCU, it is needed to change the regulatory norms in nine articles and add 4 new articles. To specify the new requirements it is needed, 11 bylaws should be developed and amended, adoption 5 of which belongs to the tasks of the Cabinet of Ministers of Ukraine. The proposed changes create the completed chain for the European legal regulatory impact on the discharge of P.

Вступ. Правове регулювання скидання забруднювальних речовин (далі – ЗР) у водне середовище належить до найбільш актуальних, дієвих і ефективних інструментів державного забезпечення доброго стану та якості води в її природних джерелах, екологічної безпеки водокористування й охорони вод. У доктринальному документі екологічної політики України (далі – Стратегія) [1] головними джерелами забруднення вважаються скиди зворотної води промислових і господарських об'єктів. Нині в Україні здійснюється програма апроксимації вітчизняного водного законодавства до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) з переходом до інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом (далі – ІУВРБП). Еколого-правове регулювання скидання ЗР (далі – РСЗР), зокрема правовий підінститут РСЗР, визначає засоби, інструменти законодавчого впливу на джерела надходження ЗР до водного середовища та вимоги до реалізації такого впливу. РСЗР входить до складу комплексних інститутів якості вод та її регулювання в законодавствах ЄС і України. У ЄС вплив ЗР на загальну якість водного об'єкта оцінюється через його екологічний і хімічний стан. Визначення необхідних змін чинного українського РСЗР із точкових джерел у поверхневій воді для його наближення до європейського відповідника варто вважати першочерговим завданням під час реалізації ІУВРБП, яке виявляється найскладнішим для адаптації.

За водним законодавством ЄС головні норми щодо РСЗР містяться у ст. 2 (41) та ст. 10 Водної рамкової директиви ЄС (далі – ВРД) [2]. З боку суспільних відносин діяльність із реалізації РСЗР належить до **водних послуг**, визначених у ст. 2 (38) (b) ВРД, а скидання ЗР регулюється шляхом установа **лімітів скидання та вимог дотримання стандартів (або нормативів) якості води**. Відповідником зазначеної діяльності у Водному кодексі України (далі – ВКУ) [3] є визначений у ст. 48 ВКУ і досить вивчений інститут **спеціального водокористування** в частині скидання ЗР у водні об'єкти. Загальні вимоги до українського механізму правового регулювання спеціального водокористування та його екологічної безпеки досліджувалися відомими вченими-правознавцями В.І. Андрейцевим, А.П. Гетьманом, Н.Р. Кобецькою, Н.Р. Малишевою, Ю.А. Крас-

новою, А.К. Соколовою, Ю.С. Шемшученком, М.В. Шульгою й іншими. З екологічного боку в законодавстві ЄС РСЗР також належить до еколого-інституційного угруповання **правового регулювання впливу промислової діяльності на довкілля**, установленого в Директиві 2010/75/ЄС (далі – ДПВ) [4]. Таке регулювання нині не має прямого відповідника в українському законодавстві. У документі [5], спрямованому, зокрема, на «зменшення, запобігання та контроль <...> скидів стічних вод із концентраціями забруднювальних речовин <...>» для впровадження в Україні вимог ДПВ, констатується: «В Україні немає розроблених нормативно-правових актів, що встановлюють перелік найкращих доступних технологій та методів управління для регулювання окремих видів діяльності, а гранично допустимі концентрації та гранично допустимі скиди забруднюючих речовин не відповідають значенням Директиви 2010/75/ЄС». Уважається, що особливу увагу під час здійснення РСЗР варто приділяти аспектам хімічної безпеки тих ЗР, які мають суттєві небезпечні властивості (несприятливий вплив на здоров'я населення та довкілля небезпечних хімічних речовин). Інструменти обмежень містяться в низці підзаконних нормативно-правових актів (далі – ПНПА), правові особливості яких глибоко не досліджувалися. З невеликої кількості загальних порівняльних досліджень водного законодавства ЄС і України в жодному глибоко не розглядалося РСЗР. Метою статті є виявлення головних відмінностей та подібностей європейського й українського механізмів РСЗР, визначення шляху та конкретних заходів (у формі пропозицій щодо змін до сукупності чинних норм) з адаптації українського водного законодавства в частині еколого-правового підінституту РСЗР із точкових джерел у поверхневій воді до екологічного законодавства ЄС. Деякі результати авторів у даному напрямі порівняльних досліджень наведено в [6].

Виклад основного матеріалу дослідження. Еколого-правові підінститути регулювання скидання РСЗР екологічних законодавств ЄС і України містять норми щодо надходження ЗР з антропогенних, насамперед із точкових, джерел у поверхневій воді. Системне порівняльне дослідження цих підінститутів, започатковане авторами, свідчить про **їх побудову за різними еколого-правовими принципами**. Зміст зазначеної проблеми адаптації

полягає у створенні в екологічному законодавстві України підінституту РСЗР, який за правовідносинами у сфері скидання ЗР є відповідним такому ж підінституту екологічного законодавства ЄС, головним чином за об'єктом і предметом правового регулювання, за умовами застосування правових норм і змістом правовідносин.

Найзначніша відмінність європейського й українського РСЗР коріниться в еколого-політичних і еколого-правових принципах, які ними реалізуються. Українське РСЗР залишається незмінним понад 70 років і дотепер здійснюється за принципом “*emission – immission*” (далі – ЕІР), який передбачає економічне використання так званої асимілювальної спроможності (далі – АС) ділянок водних об'єктів. Такий підхід до АС еколого-політично було закріплено світовою спільнотою ще у Стокгольмській декларації 1972 р. (у Принципі 6). В Україні правове користування АС як інструментом регулювання почалося в 1961 р. Є всі підстави вважати, що найбільшого розвитку поняття АС зазнало саме в українському водному законодавстві, де навіть зараз чітко висловлено ставлення до АС як до економічного (господарського) інструмента. Упродовж більш ніж 20 років практична діяльність із водокористування відбувалася із застосуванням так званого «басейнового принципу визначення нормативів ГДС забруднюючих речовин», який ґрунтується на АС. Через 10 років після Декларації ставлення міжнародної спільноти до використання АС докорінно змінилося. У тексті Всесвітньої хартії природи, ухваленій на 37-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (1982 р.), щодо скидання ЗР було задекларовано функцію: “12. *Discharge of pollutants into natural systems shall be avoided: (a) Where this is not feasible, such pollutants shall be treated at the sources, using the best practicable means available; (b) Special precautions shall be taken to prevent discharge of radioactive or toxic wastes*” (виділено нами – В. У.; Л. В.). Наведена функція 12 реалізується принципами «обачності» (*precautionary*) і «уживання запобіжних заходів» (*preventive action*), а також «ліквідації шкоди довікільню в першу чергу у джерелі» (*environmental damage should, as priority, be rectified at source*), які зазначено у преамб. (11) ВРД і на яких ґрунтується комбінований підхід до РСЗР, визначений у преамб. (40) ВРД, згаданий у ст. 2 (36) та застосований у ст. 10 ВРД. За таким підходом у загальному випадку лімітування емісії ЗР здійснюється через вимоги створення та/або використання для будь-якого джерела ЗР: найкращих доступних технік (далі – НДТ) або методів, регулювання емісії або застосування відповідних характеристик НДТ як лімітів скидання. У цьому загальному випадку виконується **безпосереднє регулювання**. Окрім того, за ст. 4 Directive 2008/105/EC (далі – ДСЯД)

у випадках скидання пріоритетних (небезпечних також) ЗР дозволяється встановлення прилеглих до джерел скидання так званих зон змішування (далі – ЗЗ) (*mixing zones*). Усередині таких ЗЗ концентрації певних ЗР можуть перевищувати відповідні екологічні стандарти якості (*EQS*), а поза ними, унаслідок властивості АС, яку має ЗЗ, якість води буде відповідати нормативам (*standards*) для цих ЗР. Із правового погляду лімітування джерел скидання ЗР із використанням ЗЗ варто визначити як **опосередковане регулювання**.

Основні принципи українського екологічного законодавства, визначені у ст. 3 рамкового Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – ЗУПОНПС), сформульовано без дотримання відповідності міжнародним принципам. Лише принцип в) у ст. 3 ЗУПОНПС можна вважати віддалено подібним принципу «обачності». У ВКУ жодної згадки щодо принципів засад водоохоронної діяльності та забезпечення якості вод взагалі не наводиться. Окрім того, у низці ПНПА водного сектору України *de facto* закріплено застарілий ЕІР, за яким лімітаційний вплив на скидання ЗР здійснюється нормативами гранично допустимого скидання (далі – ГДС) ЗР (ст. 37 ВКУ), а чинна українська методологія визначення ГДС передбачає економічне використання АС. Деяким виправленням зазначених прогалів у ЗУПОНПС і у ВКУ можна вважати сучасні принципи, викладені у Стратегії. У розділі II цього джерела серед основних засад державної екологічної політики визначено «застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довікільню, «забруднювач платить»». Але найповнішого подолання зазначеної принципової відмінності в лімітуванні можна досягти змінами водного законодавства України для його адаптації до європейського РСЗР.

Дивлячись більш широко, можна стверджувати, що досить повна адаптація до вимог ВРД та інших водних директив ЄС є неможливою без переходу від сучасної парадигми водного законодавства України, яка має цільову економічну (господарську) і ресурсно-споживацьку спрямованість, до екологічної: охорони води від забруднення, зокрема, зосередження на якості води та на екологічних механізмах її забезпечення. Можливим і доцільним способом такої зміни могло б стати доповнення чинного водного законодавства шляхом створення спеціального Закону України «Про якість води водних об'єктів та її охорону». Зважаючи на особливості процесу українського законотворення та поки що не досить виявлений суспільний запит на згаданий закон, замість нього нижче пропонується комплекс змін у рамковому ЗУПОНПС, у ВКУ

та у відповідних ПНПА, сукупність яких може забезпечити адаптацію до європейського РСЗР із точкових джерел у поверхневій воді. Тобто концепція закону про зміни повинна передбачати **створення в умовах реалізації комплексного (інтегрованого) управління водними ресурсами в межах району річкового басейну, ефективних і максимально наближених до європейських вимог еколого-правових важелів впливу на антропогенні (техногенні) джерела скидання ЗР у поверхневій воді шляхом лімітаційного регулювання**. Метою такого регулювання є досягнення доброго хімічного стану води з дотриманням обмежень, обумовлених вимогами до якості води для різних видів її використання, а також як до середовища існування біоти.

Щодо норм-дефініцій. Для адаптації потребує особливої уваги поняттєво-дефініційний апарат. У ЗУПОНПС ч. 1,4 ст. 33 треба доповнити визначенням окремого виду нормативів: «стандарт якості доквілля для забруднювальної речовини», поняттєво тотожному визначенню у ст. 2 (35) ВРД, на якому ґрунтується охорона якості вод. Окрім того, у ст. 1 ВКУ необхідно змінити деякі наявні та включити до неї нові терміни з [5] (наявний переклад ВРД не можна визнати термінологічно точним і відповідним українській суспільній практиці), а також із ДСЯД і ДПВ. Зміни стосуються базових термінів «забруднення» та «забруднювальна речовина», які повинні поняттєво та денотативно збігатися з відповідними визначеннями у ст. 2 (31) (33) ВРД. До інших, але не менш важливих і нових в українському законодавстві визначень із джерел законодавства ЄС належать: 1) «засоби регулювання викидів (скидів)» (ст. 2 (41) ВРД) та «зона змішування» (ст. 4 ДСЯД); 2) «комбінований підхід» (ст. (36) та ст. 10 ВРД); 3) «найкращі доступні техніки» (ст. 3 (10) ДПВ); 4) «небезпечні речовини», «пріоритетні речовини» (ст. ст. 2 (29) та 2 (30) ВРД), «специфічні речовини-забрудники», «специфічні несинтетичні речовини-забрудники» та «специфічні синтетичні речовини-забрудники» (п. 1.1 Додатку V ВРД); 5) «рівні викидів, пов'язані з найкращими доступними техніками» (ст. 3 (13) ДПВ); 6) «стандарт якості доквілля» (ст. 2 (35) ВРД).

Щодо регулятивних норм. Зміни, які необхідно зробити, стосуються розділів II, III та V ВКУ (зберігається орфографія ВКУ).

У ст. 21¹ серед окремих груп ЗР варто зазначити «пріоритетні та деякі інші» ЗР. У назву глави 8 треба додати «регулювання скидання речовин». У зміст ч. 1 ст. 35 до видів нормативів необхідно включити «стандарт якості доквілля» та «рівні скидання, пов'язані з найкращими доступними техніками». Найважливіші зміни визначаються додатковими статтями з вимогами

до нормативів (стандартів) стану води та до характеристик безпосереднього лімітування джерел ЗР.

«Ст. 36¹. Стандарти якості доквілля. Для оцінки хімічного стану масивів вод використовуються стандарти якості доквілля пріоритетних, специфічних та деяких інших забруднюючих речовин. Стандарти якості доквілля встановлюють максимальні допустимі концентрації та/або середньорічні концентрації забруднюючих речовин. Стандарт якості доквілля повинен дотримуватися на межі зони змішування, встановленої для певного скиду забруднюючих речовин. Стандарти якості доквілля пріоритетних, специфічних та деяких інших речовин розробляються і затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища».

«Ст. 37¹. Рівні скидання, пов'язані з найкращими доступними техніками. Скидання у поверхневій воді забруднюючих речовин із промисловими, міськими, сільськогосподарськими зворотними водами регулюється на основі комбінованого підходу, який використовує регулювання забруднення шляхом встановлення граничних значень скидання і стандартів якості доквілля. Для скидів забруднюючих речовин у поверхневій воді визначаються та здійснюються методи скидання забруднюючих речовин, засновані на найкращих доступних техніках або на відповідних граничних значеннях скидання. Перелік видів джерел зворотних вод, скидання забруднюючих речовин із яких регулюється не на основі комбінованого підходу, порядок визначення та впровадження найкращих доступних технік та відповідні граничні значення скидання забруднюючих речовин встановлюються Кабінетом Міністрів України».

Найбільшої уваги потребує ст. 38, яку після включення змін доцільно викласти в такому вигляді: «ст. 38. Нормативи гранично допустимого скидання забруднюючих речовин устанавлюються з метою дотримання стандартів якості доквілля та поетапного досягнення екологічного нормативу якості води. Нормативи гранично допустимого скидання забруднюючих речовин визначаються відповідно до рівнів скидання, пов'язаних із найкращими доступними техніками, або за умови дотримання стандартів якості доквілля. Якщо стандарт якості доквілля або поетапне досягнення екологічного нормативу якості води вимагають більш жорстких обмежень, ніж зазначені у ст. 37¹, то методи регулювання скидів можуть бути посилені на вимогу органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства. Порядок розробки нормативів гранично допустимого скидання та переліки забруднюючих речовин, що

нормуються, встановлюються Кабінетом Міністрів України».

Варто також включити у ВКУ додаткові статті щодо скидання різних категорій ЗР, які мають різні властивості: «ст. 38¹. Особливості регулювання скидання пріоритетних речовин, для яких встановлено стандарти якості довіклля. Якщо для пріоритетних забруднюючих речовин дотримання встановлених стандартів якості довіклля не може здійснюватися економічно вигідними та доступними методами регулювання, то за комбінованим підходом, зазначеним у ст. 37¹, для регулювання дозволяється використовувати безпосередньо прилеглу до скиду зону змішування в масиві приймальної поверхневої води за умови не перевищення концентраціями забруднюючих речовин відповідних стандартів якості довіклля поза такою зоною змішування. Дозвіл на використання зони змішування надається, а її характеристики зазначаються у складі документації спеціального водокористування. Встановлення зони змішування зворотної та поверхневої води здійснюється, а методичне забезпечення для визначення її характеристик розробляється в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища»; «ст. 38². Регулювання скидання специфічних забруднюючих речовин. Для районів річкових басейнів, наведених у ч. 2 ст. 131, визначаються специфічні забруднюючі речовини. Критерії визначення та переліки специфічних забруднюючих речовин розробляються та затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища. Регулювання скидання специфічних речовин здійснюється шляхом розроблення та встановлення зазначених у ст. 38 нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин».

У розділі III ВКУ треба зробити зміни щодо законодавчого визнання властивості АС ділянки води та її носія – ЗЗ як регулятора якості води для пріоритетних ЗР. До ч. 6 ст. 49: 1) додати абзац щодо «клопотання про потребу у призначенні зони змішування, її опис, характеристики, схему та метод визначення, розрахункове обґрунтування та заходи щодо обмеження протяжності цієї зони

(у разі необхідності)»; 2) доповнити абзац 3 щодо нормативів ГДС «поділенням на пріоритетні та специфічні речовини».

Конкретизації запропонованих змін у ЗУПО-НПС і ВКУ потребує розроблення 8 нових та змінення 3 чинних ПНПА вищого та деяких центральних органів виконавчої влади.

Аналіз запропонованих змін до ВКУ свідчить, що найбільша їх кількість припадає на поняттєво-категоріальний апарат: до наявних у ст. 1 ВКУ 73-х термінів треба додати ще 11, а у двох термінах треба змінити дефініції. У подальшому тексті ВКУ найбільших змін потребує розділ II «Державне управління і контроль у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів» та його гл. 8 «Нормування в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів». В останній пропонується змінити вісім та додати чотири нових статті. Наведеними змінами у ВКУ створюється структура українського відповідника підінституту РСЗР водного права ЄС (у частині скидання ЗР із точкових джерел у поверхневій воді) і охоплюється весь ланцюг еколого-правового регулювання забруднювального впливу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Хімічний і біологічний стан поверхневих вод України викликає суспільне занепокоєння. Нині якість вод визначається застарілими та суперечливими правовідносинами. Ефективне РСЗР у водні об'єкти України є одним із важливих напрямів правового забезпечення доброї якості поверхневих вод.

Викладені в даній статті заходи й інструменти, що забезпечують адаптацію екологічного законодавства України до правового регулювання скидання ЗР у ЄС, ґрунтуються на сучасних міжнародних принципах охорони вод від забруднення, дозволяють звузити сферу економічного (господарського) використання АС і «законного» забруднення вод, здійснити швидкий і досить простий перехід до дієвого впливу на хімічний стан води за сучасними принципами «обережності» й «обмеження забруднення в його джерелі». Інструменти адаптації охоплюють увесь ланцюг європейського еколого-правового регулювального впливу на стан води. Важливим напрямом подальших досліджень є визначення шляхів переходу до європейського законодавчого регулювання впливу дифузних джерел ЗР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 р. (затв. Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697–VIII): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 22.08.2022).
2. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. OJ L 327, 22.12.2000. P. 1–73.

3. Водний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189. Дата оновлення: 02.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.08.2022).
4. Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on industrial emissions (integrated pollution prevention and control) Text with EEA relevance. OJ L 334, 17.12.2010. P. 17–119.
5. Концепція реалізації державної політики у сфері промислового забруднення (схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 402-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.08.2022).
6. Уberman В.І., Васьковець Л.А. Базові елементи структури правових механізмів регулювання скидання забруднювальних речовин у водному законодавстві ЄС та України. *Екологічне право*. 2021. № № 1–4. P. 74–82. DOI: 10.37687/2413-7189.2021.1-4.12

REFERENCES

1. Zakon pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku 2021 (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Law On Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Statements of Verkhovna Rada of Ukraine], 2019, 16, 70 [in Ukrainian].
2. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. OJ L 327, 22.12.2000, p. 1–73.
3. Vodnyi kodeks Ukrainy 1995 (Verkhovna Rada Ukrayiny). [Water Code of Ukraine 1995 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. [Statements of Verkhovna Rada of Ukraine], 1995, 24, 189 [in Ukrainian].
4. Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on industrial emissions (integrated pollution prevention and control) Text with EEA relevance. OJ L 334, 17.12.2010, p. 17–119.
5. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi promysloвого zabrudnennia 2019 (Kabinet Ministriv Ukrainy) [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the Concept of implementation of state policy in the field of industrial pollution]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 2019, 49, 1677 [in Ukrainian].
6. Uberman V.I., Vaskovets L.A. (2021). Bazovi elementy struktury pravovykh mekhanizmv rehuliuвання skydannia zabrudniuvalnykh rehovyn u vodnomu zakonodavstvi YeS ta Ukrainy [Basic elements of the structure of legal mechanisms of regulating discharges of polluting substances in EU and Ukraine water legislation]. *Ekolohichne pravo*, 1–4, 74–82. DOI: 10.37687/2413-7189.2021.1-4.12 [in Ukrainian].

Правообмеження державних службовців щодо партійної належності: українська модель в умовах упровадження європейських стандартів

Федчишин С. А.

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-3096-3214

fedchishin.s@gmail.com

Ключові слова: *політична неупередженість, державна служба, державні службовці, право на членство в політичних партіях, європейський досвід.*

У статті аналізуються особливості вітчизняної моделі правообмеження державних службовців щодо партійної належності в умовах упровадження європейських стандартів. Зазначається, що вітчизняна модель правообмеження державних службовців щодо партійної належності впроваджена Законом України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року та передбачає диференційований підхід до врегулювання відповідних вимог залежно від категорії посади державного службовця. Для державних службовців категорії «А» встановлено більш суворі вимоги, ніж для категорій «Б» і «В». Службовці категорії «А» не мають права бути членами політичних партій, натомість службовці категорій «Б» і «В» можуть бути членом політичної партії, окрім обіймання посад у її керівних органах. Проаналізовано досвід держав – членів Європейського Союзу та виокремлено моделі правообмеження державних службовців щодо партійної належності в законодавстві держав Євросоюзу – дозвільну, заборонну та комбіновану моделі. Аналіз норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини засвідчив можливість обмеження державами права на свободу об'єднання з метою забезпечення політичної нейтральності державних службовців. Зроблено висновок, що за сучасних умов у Європейському Союзі немає жорстких вимог щодо правообмеження партійної належності державних службовців як складової частини їх політичної неупередженості. Своєрідним стандартом є те, що обрана модель правообмеження партійної належності державних службовців має узгоджуватись із вимогою – необхідністю забезпечення належного виконання службовцями публічних функцій незалежно від модифікацій моделі за умови відсутності необґрунтованого обмеження прав службовців. З урахуванням європейського досвіду та з огляду на необхідність практичного забезпечення політичної неупередженості державної служби в сучасних політичних реаліях ставиться питання про доцільність і допустимість запровадження більш жорстких вимог щодо партійної належності державних службовців в Україні.

Limitation of the right of civil servants to membership in political parties: the Ukrainian model in the context of the implementation of European standards

Fedchyshyn S. A.

*Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Administrative Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3096-3214
fedchishin.s@gmail.com*

Key words: *political impartiality, civil service, civil servants, right to membership in political parties, European experience.*

The author analyzes the peculiarities of the Ukrainian model of civil servants' rights restrictions regarding party affiliation in the context of the implementation of European standards. It is noted that the Ukrainian model of civil servants' rights restrictions regarding party affiliation was implemented by the Law of Ukraine "On Civil Service" dated 10.12.2015 and contains differentiated approach to the regulation of relevant requirements depending on the category of civil servant position. The experience of the EU member states was analyzed and the models of civil servants' rights restrictions regarding party affiliation in the legislation of the EU states were defined. Analysis of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights proved the possibility of restricting the right to freedom of association in order to ensure the political neutrality of civil servants. It was concluded that there are no strict requirements in the EU regarding legal restrictions on the party affiliation of civil servants. A peculiar standard is that the model of legal restriction of party affiliation of civil servants must be consistent with the requirement – the need to ensure proper performance of public functions by civil servants, regardless of modifications of the model, provided there is no unjustified restriction of the rights of civil servants. Taking into account the European experience and the need to ensure the political impartiality of the civil service in political realities, the question of the feasibility of introducing stricter requirements regarding the party affiliation of civil servants in Ukraine is stated.

Постановка проблеми. Складною проблемою для більшості посткомуністичних держав, зокрема й держав Центральної та Східної Європи, стало відмежування політичної діяльності від професійної бюрократії. Значна політизація державної служби виявилась однією з основних проблем і для незалежної України. З метою реформування державної служби, забезпечення її розбудови як професійного та політично неупередженого інституту відповідно до європейських стандартів в Україні було ухвалено новий Закон «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. До складових частин політичної неупередженості державної служби віднесено правообмеження державних службовців щодо партійної належності, від реалізації якого значною мірою залежить деполітизація державної служби в Україні, перетворення її на службу європейського зразка, зорієнтовану насамперед на забезпечення прав і свобод громадян. З огляду на отримання Україною статусу кан-

дидата у члени Європейського Союзу (далі – ЄС) аналіз особливостей правообмеження державних службовців щодо партійної належності в Україні, рівно як установлення її відповідності європейському досвіду, є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розбудови в Україні політично неупередженої державної служби досліджувались багатьма вітчизняними вченими в галузі адміністративного права (В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, Т.О. Коломоєць, Н.П. Матюхіна й інші). Науковцями аналізувались зміст принципу політичної неупередженості державної служби, його значення та засоби забезпечення, вимоги державних службовців щодо політичної неупередженості, відповідальність за їх порушення тощо. У свою чергу, на сучасному етапі євроінтеграційного процесу, в умовах адаптації вітчизняної державної служби до європейських стандартів, що триває, необхідними є дослідження особливостей організації та право-

вого забезпечення державної служби в Україні саме крізь призму їхньої відповідності європейським підходам. Наведене і зумовлює **завдання статті**, що полягають у визначенні особливостей правообмеження державних службовців щодо партійної належності в Україні, окреслення європейського досвіду у відповідній сфері, а також установаження відповідності останньому вітчизняних підходів у питанні правообмеження державних службовців щодо членства в політичних партіях.

1. Правообмеження державних службовців щодо партійної належності: короткий огляд вітчизняної моделі

У Законі України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. політична неупередженість закріплена у 3-х основних контекстах: по-перше, як ознака в понятті «державна служба» (ст. 1); по-друге, як один із принципів державної служби (ст. 4); по-третє, як складова частина правового статусу державних службовців (ст. 10) [2].

Правообмеження щодо партійної належності є складовою частиною вимог щодо політичної неупередженості державних службовців, які закріплені Законом України «Про державну службу». Сутність такого правообмеження полягає в позбавленні або звуженні для державних службовців права на свободу об'єднання в політичні партії, яким відповідно до Конституції й інших актів законодавства України наділені інші громадяни України, які не мають статусу державних службовців. Конституція України у ст. 36 гарантує громадянам України право на свободу об'єднання в політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод і задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, установлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Своєю чергою, передбачається, що обмеження стосовно членства в політичних партіях установаються виключно цією Конституцією і законами України [1]. В основі правообмеження державних службовців щодо партійної належності лежить обов'язок визначених законодавством державних службовців утриматись від членства в політичних партіях або іншої поведінки, що пов'язана з таким членством.

Вітчизняна модель правообмеження державних службовців щодо партійної належності передбачає диференційований підхід до врегулювання змісту цих вимог (п. п. 1 та 2 ч. 3 ст. 10 Закону України «Про державну службу»). Критерієм такої диференціації виступає категорія посади, яку обіймає державний службовець. Для державних службовців категорії «А» (вищого корпусу державної служби) установажено більш суворі

вимоги, ніж для службовців категорій «Б» і «В». Зокрема, це такі правообмеження щодо партійної належності:

– **для державних службовців категорії «А» (вищого корпусу державної служби)** установажено заборону бути членом політичної партії. Ідеться про позапартійність. Така заборона поширюється на: Керівника Апарату Верховної Ради України та його заступників; керівника апарату (секретаріату) постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України; Державного секретаря Кабінету Міністрів України та його заступників, державних секретарів міністерств; керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників; керівників апаратів Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів та їх заступників, керівників секретаріатів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та їх заступників, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників; керівників державної служби в інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, та їх заступників. Кореспондуючими є норми профільного закону – Закону України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р., у якому передбачено, що членами політичних партій поруч з іншими категоріями осіб не можуть бути державні службовці у випадках, передбачених Законом «Про державну службу».

На час державної служби на посаді категорії «А» особа зупиняє своє членство в політичній партії. Що стосується порядку зупинення членства в політичній партії, то він визначається статутом партії (ч. 5 ст. 6 Закону «Про політичні партії в Україні»). З метою забезпечення застосування відповідного законодавства Національним агентством України з питань державної служби було видано роз'яснення «Щодо зупинення членства в політичних партіях» від 17 травня 2016 р.;

– **для державних службовців категорій «Б» і «В»** не встановлено суцільної заборони членства в політичних партіях. Вимоги щодо партійної належності таких службовців не позбавляють останніх права на членство в політичних партіях, але умовно його звужують – забороняють обіймати посаду в її керівних органах. Такі вимоги поширюються на: а) керівників і заступників керівників державних органів, юрисдикція яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим (далі – АРК), однієї або кількох областей, міст Києва і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення; керівників державної служби в державних органах, юрисдикція яких поширюється на територію АРК, однієї або кількох областей, міст Києва

і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення; керівників і заступників керівників структурних підрозділів державних органів незалежно від рівня юрисдикції таких державних органів (категорія «Б»); б) державних службовців, що обіймають інші посади державної служби, не віднесені до категорій «А» і «Б» (категорія «В»).

Політична неупередженість державної служби в Україні передбачає доповнення правообмеження державних службовців щодо партійної належності іншими взаємопов'язаними вимогами. Мова йде про вимоги: а) щодо політичної лояльності – службовець повинен виконувати законні накази (розпорядження), доручення керівників незалежно від їх партійної належності та своїх політичних переконань; б) щодо демонстрації політичного ставлення – службовець не має права демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що будь-яким способом можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій і негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або створити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності та національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей; в) щодо суміщення з депутатським мандатом – службовець не має права суміщати державну службу зі статусом депутата місцевої ради, якщо такий державний службовець обіймає посаду державної служби категорії «А»; г) щодо використання службового становища – заборони для державних службовців залучати за допомогою свого службового становища державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, працівників бюджетної сфери, інших осіб до участі в передвиборній агітації, акціях і заходах, що організуються політичними партіями, або будь-яким іншим способом використовувати своє службове становище в політичних цілях; г) щодо участі у виборах – обов'язок службовця в разі реєстрації його кандидатом у депутати Центральної виборчої комісії (далі – ЦВК), виборчими комісіями, сформованими (утвореними) у встановленому порядку, в одноденний строк письмово повідомити про це керівника державної служби; д) щодо участі у страйках – державний службовець не має права організувати і брати участь у страйках і агітації (окрім випадку, передбаченого ч. 4 ст. 10 Закону «Про державну службу») [2].

2. Право державних службовців на членство в політичних партіях і його обмеження в законодавстві держав – членів Європейського Союзу

Моделі політичної неупередженості (нейтральності) державної служби європейських держав формувались на основі національних політико-правових і управлінських традицій під

впливом євроінтеграційних процесів, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, європейських норм «м'якого» права (зокрема, рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи «Про статус публічних службовців у Європі» № R (2000) 6 від 24 лютого 2000 р., «Щодо кодексів поведінки для публічних службовців» № R (2000) 10 від 11 травня 2000 р.) тощо. Так, у Преамбулі до Закону Угорщини «Про правовий статус публічних службовців» від 1992 р. однією зі складових частин фундаментальної умови існування демократичної публічної адміністрації, яку вважають у суспільстві, визнається управління публічними справами, довірене публічним службовцям, що позбавлені впливу політичних партій, і яке здійснюється на засадах нейтрального і неупередженого ставлення. Політична неупередженість (нейтральність) безпосередньо визначена як принцип державної служби у профільних законах Болгарії, Литви, Словаччини, Словенії тощо.

Водночас доводиться констатувати, що держави – члени ЄС, хоч і поділяють цінності, спільні для європейської політико-правової традиції, проте все ж на власний розсуд урегульовують вимоги політичної неупередженості (нейтральності) державних службовців, їх види, зміст, засоби забезпечення тощо. Правообмеження щодо партійної належності є одним із центральних складників політичної неупередженості (нейтральності) державних службовців у більшості держав Європи, що зазвичай поєднується з іншими вимогами (щодо політичної лояльності, щодо демонстрації політичного ставлення, щодо суміщення з депутатським мандатом, щодо використання службового становища, щодо участі у виборах тощо). Аналіз показує неоднорідність підходів до встановлення правообмежень державних службовців щодо партійної належності в законодавстві держав Європи. Умовно можна виокремити такі основні підходи:

а) дозвільний підхід – закріплення права державних службовців вступати до політичних партій незалежно від виду таких службовців та інших ознак, якщо інше не встановлено законодавством. Відповідно до Закону *Литви* «Про публічну службу» від 2002 р. публічні службовці мають право на членство в політичних партіях і організаціях та на участь у політичній діяльності поза службовим (робочим) часом (ст. 16 «Права публічних службовців»). Як інший приклад можна відзначити Закон *Болгарії* «Про цивільну службу» від 1999 р., який закріплює право службовців бути членами політичних партій за умови, що відповідної заборони не передбачено спеціальними законами (ст. 42 «Членство в політичних партіях»). Працівники державного сектору *Бельгії* можуть вступати до політичних партій, якщо це

не суперечитиме нормальному функціонуванню держави. Подібним є підхід щодо державних службовців *Нідерландів* [5, с. 7, 39].

За словами Гі Бребана, «французький службовець – один із найбільш вільних у світі. Він має більш широкі політичні свободи, ніж його зарубіжні колеги» [4, с. 144]. У *Франції* державним службовцям гарантується право бути політично активними, зокрема і входити до політичних партій і рухів. Усі державні службовці, які перебувають на дійсній службі, мають право на свою політичну думку, але обмежені у способі її вираження. Ступінь суворості такого обмеження залежить від того, яку посаду обіймає державний службовець [8, с. 88];

б) заборонний підхід – установлення заборони вступати до політичних партій. Згідно із Законом *Польщі* «Про цивільну службу» від 2008 р. цивільним службовцям заборонено створювати політичні партії або брати в них участь (ст. 78);

в) комбінований підхід – досить поширений серед європейських держав і полягає в диференційованому наданні права (або встановленні заборони) службовцям бути членами політичних партій з огляду на ознаки, передбачені законом (так звані критерії диференціації). Найчастіше такими ознаками є входження до керівництва партій (визначення права на членство в політичних партіях, окрім зайняття посад у їхніх керівних органах) або ж належність особи до вищих категорій посад державної служби (закріплення права службовців бути членами політичних партій, за винятком представників вищого корпусу державної служби). Наведене пояснюється тим, що саме керівні державні службовці, з одного боку, є найбільш мотивованими до обіймання політичних посад (у парламенті, уряді тощо), а з іншого – вони, маючи владні можливості, найчастіше стають об'єктом впливу з боку політичних сил [7, с. 1–8, 59–61, 125–132].

Комбінований підхід запроваджений у *Чехії*: «у період службових відносин особи, які належать до вищого корпусу державної служби, не можуть обіймати посаду в політичній партії або політичному русі» (§ 64 Закону «Про службу державних службовців в адміністративних установах і про винагороду державних службовців та інших працівників адміністративних установ» від 2002 р.). Водночас Закон *Угорщини* «Про правовий статус публічних службовців» від 1992 р. дозволяє виділити дещо інший критерій диференціації. У ньому закріплено, що публічні службовці не можуть обіймати посаду в політичній партії та не можуть діяти публічно від імені або в інтересах будь-якої партії за винятком участі службовця як кандидата у виборах до парламенту або місцевих органів (ст. 21).

У *Румунії* спостерігається поєднання критеріїв диференціації. Румунським державним службовцям дозволено бути членами політичних партій, за винятком зайняття в них керівних посад. Однак для старших (вищих) державних службовців установлена суворіша заборона – їм узагалі заборонено бути членами політичних партій [6, с. 503].

Публічному службовцю *Кіпру* дозволено бути звичайним членом політичної партії (ст. 71 Закону Кіпру «Про публічну службу»).

3. Право державних службовців на членство в політичних партіях і його обмеження у практиці Європейського суду з прав людини

У ст. 11 «Свобода зібрань і об'єднання» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі – ЄКПЛ) закріплено, що «кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів». Передбачено, що «здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб». Більш конкретний зміст свободи зібрань і об'єднання, особливості її реалізації й обмеження можуть бути сформульовані завдяки практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), юрисдикція якого поширюється на питання тлумачення та застосування ЄКПЛ.

ЄСПЛ розглядає політичні партії як об'єднання, що підпадають під дію ст. 11 ЄКПЛ. Партії визнаються формою об'єднання, що є життєво необхідною для належного функціонування демократії (рішення ЄСПЛ у справі «*Республіканська партія Росії проти Росії*» (“*Republican Party of Russia v. Russia*”) від 12 квітня 2001 р., рішення ЄСПЛ у справі «*Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини*» (“*United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*”) від 30 січня 1998 р. тощо). В описі діяльності об'єднань громадян ЄСПЛ демонструє таку позицію: якщо об'єднання створене особами, які, за підтримки визначених цінностей або ідеалів, мають спільні цілі, то якби вони не мали контролю над своїми членами, це суперечило б самій ефективності свободи, про яку йдеться. У свою чергу, є визнаним, що політичні партії зазвичай можуть регулювати членство, приймати лише тих, хто поділяє їх переконання й ідеали (рішення ЄСПЛ у справі «*Об'єднане товариство локомотивобудівельників та пожежників проти Сполученого Королівства*» (“*Associated Society of Locomotive*

Engineers and Firemen (ASLEF) v. the United Kingdom) від 27 лютого 2007 р., § 39). Отже, ЄСПЛ не виключає можливості впливу політичних партій на власних членів.

Прикметно, що ЄСПЛ визнає ст. 10 («Свобода вираження поглядів») як підґрунтя для реалізації прав, гарантованих ст. 11 ЄКПЛ. Як зазначає ЄСПЛ, незважаючи на свою автономну роль і особливу сферу застосування, ст. 11 також має розглядатися в контексті ст. 10, адже захист поглядів і свобода їх вираження є однією із цілей свободи зібрань і об'єднання (рішення ЄСПЛ у справі «*Станков та Об'єднана македонська організація Глінден проти Болгарії*» (“*Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*”) від 2 жовтня 2001 р., § 85). Відповідний зв'язок безпосередньо має місце щодо політичних партій з огляду на їхню істотну роль у забезпеченні плюралізму та належного функціонування демократії (рішення ЄСПЛ у справі «*Партія свободи та демократії проти Туреччини*» (“*Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey*”) від 8 грудня 1999 р., § 37). Отже, можна зазначити, що вступом до обраної політичної партії особа вже по суті виражає власні політичні погляди.

Як закріплено в ЄКПЛ, ст. 11 не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави (ч. 2 ст. 11 ЄКПЛ). З позиції ЄСПЛ, свобода об'єднання може бути обмежена з метою забезпечення політичної нейтральності державних службовців (рішення у справі «*Ахмед та інші проти Сполученого Королівства*» (“*Ahmed and others v. the United Kingdom*”) від 2 вересня 1998 р.). Проте такі обмеження мають бути необхідними в демократичному суспільстві (рішення ЄСПЛ у справі «*Тюм Габер Сен і Чинар проти Туреччини*» (“*Tüm Haber Sen and Çinar v. Turkey*”) від 21 лютого 2006 р., § 35–36). Підтвердження наведеним критеріям у контексті обмеження (заборони) членства державним службовцям в політичних партіях можна знайти у правових позиціях ЄСПЛ.

По-перше, ЄСПЛ уважає, що оскільки роль державних службовців у демократичному суспільстві полягає в наданні допомоги уряду в реалізації його функцій, то обов'язок лояльності та стриманості набуває для них особливого значення (рішення ЄСПЛ у справі «*Профспілка поліції Словаччини та інші проти Словаччини*» (“*Trade union of the police in the Slovak Republic and others v. Slovakia*”) від 25 вересня 2012 р., § 57).

По-друге, ЄСПЛ підкреслює, що як корпус електорально обраних політичних діячів, так і постійний корпус публічних службовців беруть на себе відповідальність за реалізацію ухваленої

політики. Водночас довірчий зв'язок між останніми досягається через упевненість у політичній нейтральності та лояльності публічних службовців до чинної влади, а також у тому, що виконання політичних рішень не зіткнеться з «політичною опозицією» публічних службовців. З позиції ЄСПЛ, «демократична держава має право вимагати від державних службовців лояльності щодо конституційних принципів, на яких вона засновується», «держава має право, через їхній особливий статус, зобов'язувати їх до стриманості» [3, с. 172]. Окрім того, і представники громадськості мають бути впевнені, що з питань взаємодії з органами влади їх консультуватимуть відсторонені від політичної боротьби нейтральні публічні службовці (рішення ЄСПЛ у справі «*Ахмед та інші проти Сполученого Королівства*» (“*Ahmed and others v. the United Kingdom*”) від 2 вересня 1998 р., § 53).

Висновки. За сучасних умов у ЄС відсутні жорсткі вимоги щодо правообмеження партійної належності державних службовців як складової частини їх політичної неупередженості, що зумовлює обрання державами-членами власних моделей у цій сфері (від надання права до цілковитої його заборони). Однак вивчення законодавства держав – членів ЄС, а також норм «м'якого» права та практики ЄСПЛ свідчить, що своєрідним стандартом можна визначити те, що обрана модель правообмеження партійної належності державних службовців має узгоджуватись із базовою вимогою – необхідністю забезпечення належного виконання службовцями публічних функцій незалежно від модифікацій моделі за умови відсутності необґрунтованого обмеження прав службовців. За такого підходу модель правообмеження службовців щодо членства в політичних партіях розглядається не ізольовано, а у взаємодоповненні з іншими складовими частинами політичної неупередженості (нейтральності) державної (публічної) служби, засобами їх забезпечення. Що стосується української моделі правообмеження партійної належності державних службовців, то вона загалом узгоджується з європейським досвідом і передбачає комбіновану модель залежно від категорії посади державного службовця. Своєю чергою, з огляду на наявний стан політичних відносин і культури, а також необхідність реального забезпечення деполітизації та нейтральності державної служби в Україні цілком обґрунтованою і такою, що узгоджується з європейськими підходами, може стати постановка питання щодо доцільності запровадження більш жорстких вимог до партійної належності державних службовців – установлення суцільної заборони державним службовцям бути членами політичних партій незалежно від категорії їхніх посад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України, прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., з наступ. змін. та доп. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889–VIII, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Ст. 149.
3. Андреева А.П., Федчишин С.А. Право державних службовців на членство у політичних партіях та його обмеження відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2. Vol. 3. P. 169–174.
4. Рацюк О.О. Засоби забезпечення принципу політичної нейтральності у професійній діяльності державних службовців : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 223 с.
5. Administration and Civil Service in 27 EU Member States. Paris : General Directorate for Public Administration and the Civil Service, 2008. 57 p.
6. Groza A. The Status of Civil Servants – Between Aspirations Towards Professional Excellence and Political Interference. *Juridical Tribune*. 2018. Vol. 8. Issue 2. P. 502–514.
7. Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective. The Quest for Control / Peters B. Guy et al. London : Routledge, 2004. 291 p.
8. The Comparative Analysis of the Areas of the Civil Service Act in the Selected European Union Countries. Prague : Ministry of the Interior, 2020. 226 p.

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine on the 28-th of June 1996, as amended. *Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy*. 1996. № 30, art. 141.
2. On State Service : Law of Ukraine on the 10-th of December 2015, as amended. *Ofits. visn. Ukrainy*. 2016. № 3, art. 149.
3. Andriieva A.P., Fedchyshyn S.A. (2020). Pravo derzhavnykh sluzhbovtziv na chlenstvo u politychnykh partiakh ta yoho obmezhenia vidpovidno do praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [The right of state servants to membership in political parties and its restrictions in accordance with practice of the European Court of Human Rights]. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2, vol. 3, pp. 169–174.
4. Ratsiuk O.O. (2009). *Zasoby zabezpechennia pryntsypu politychnoi neitralnosti u profesiinii diialnosti derzhavnykh sluzhbovtziv* [Means of ensuring the principle of political neutrality in the professional activity of civil servants] (PhD Thesis). Odesa : ORIDU.
5. Administration and Civil Service in 27 EU Member States (2008). Paris : General Directorate for Public Administration and the Civil Service.
6. Groza A. (2018). The Status of Civil Servants – Between Aspirations Towards Professional Excellence and Political Interference. *Juridical Tribune*, vol. 8, pp. 502–514.
7. Peters B. Guy et al. (2004). Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective. The Quest for Control. London : Routledge.
8. The Comparative Analysis of the Areas of the Civil Service Act in the Selected European Union Countries (2020). Prague : Ministry of the Interior.

Правова основа міжнародної співпраці в галузі туризму в умовах євроінтеграції

Худавердієва В. А.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туризму

Державний біотехнологічний університет

вул. Алчевських, 44, Харків, Україна

orcid.org/0000-0002-0100-5079

viki75807@gmail.com

Ключові слова: *євроінтеграція, міжнародне співробітництво, міжнародне туристичне право, міжнародний туризм та подорожі, міжнародний договір, міжнародні конвенції.*

У статті викладено процес формування міжнародного туристичного права, зазначено основні джерела та міжнародно-правові документи, що регулюють сферу туризму, на основі міжнародних документів сформульовано загальні принципи міжнародного туристичного права, дана характеристика правового статусу туриста та міжнародного мандрівника на основі чинних міжнародних конвенцій і угод у галузі туризму. Вивчено питання гармонізації двох правових систем – України та Європейського Союзу, яке надзвичайно актуальне нині, оскільки проблема адаптації полягає вже не лише у створенні нових нормативно-правових актів національного законодавства, що враховують досвід правового регулювання економіки Європейським Союзом, а й упорядкування та гармонізації наявних. Низка міжнародних договорів, конвенцій, декларацій, навіть резолюцій міжнародних організацій становлять базову основу міжнародно-правового регулювання туризму та міжнародних подорожей. Так, у статті 24 Загальної декларації прав людини 1948 року зазначено: «Кожна людина має право на відпочинок та вільний час, включаючи розумне обмеження робочого часу та періодичні оплачувані відпустки». Стаття 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року закріплює право кожної людини вільно залишати будь-яку країну, включаючи свою власну. Резолюції та рекомендації Дипломатичної конференції Організації Об'єднаних Націй із туризму та міжнародних подорожей 1963 року стосуються сприяння туристичному розвитку в різних країнах світу та спрощенню формальностей щодо туризму та міжнародних подорожей. У сучасних умовах туризм і міжнародні подорожі як одна з форм міжнародних економічних відносин набули універсальних масштабів і стали істотно впливати на політичні, економічні та культурні зв'язки між державами та цілими народами. Інститут міжнародного туристичного права являє собою сукупність принципів і норм, що регулюють діяльність держав у галузі туризму та міжнародних подорожей із метою задоволення широкого кола культурних і духовних потреб людини. Розвиток туріндустрії на міжнародному ринку, загальний розвиток туристичних зв'язків, які надають глибокий економічний і соціальний вплив на національний розвиток у сучасних реаліях, породжує необхідність правового регулювання туристичної сфери та становлення міжнародного туристичного права як самостійного інституту.

Legal basis for international cooperation in the field of tourism in the mind of European integration

Khudaverdiyeva V. A.

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor at the Department of Tourism

State Biotechnological University

Alchevskih str., 44, Kharkiv, Ukraine,

orcid.org/0000-0002-0100-5079

viki75807@gmail.com

Key words: *European integration, international cooperation, international tourism law, international tourism and travel, international agreement, international conventions.*

The article outlines the process of formation of international tourism law, indicates the main sources and international legal documents governing the tourism sector, formulates the general principles of international tourism law on the basis of international documents, characterizes the legal status of a tourist and an international traveler on the basis of existing international conventions and agreements in the field of tourism. The issue of harmonization of two legal systems – Ukraine and the European Union – is extremely relevant today, since the problem of adaptation is not only the creation of new legal acts of national legislation, taking into account the experience of legal regulation of the economy by the European Union, but also in streamlining and harmonizing existing ones. A number of international treaties, conventions, declarations, as well as resolutions of international organizations form the basic basis for the international legal regulation of tourism and international travel. Yes, Article 24 of the Universal Declaration of Human Rights of 1948 states: “Everyone has the right to rest and leisure, including reasonable limitation of working hours and periodic holidays with pay”. Article 12 of the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966 enshrines the right of every person to freely leave any country, including his own. The resolutions and recommendations of the 1963 United Nations Diplomatic Conference on Tourism and International Travel deal with the promotion of tourism development in various countries of the world and the facilitation of formalities in relation to tourism and international travel. In modern conditions, tourism and international travel as one of the forms of international economic relations have acquired a universal scale and have begun to have a significant impact on political, economic and cultural ties between states and entire peoples. The Institute of International Tourism Law is a set of principles and norms governing the activities of states in the field of tourism and international travel in order to meet a wide range of cultural and spiritual human needs. The development of the tourism industry in the international market, the general development of tourism ties, which have a profound economic and social impact on national development in modern realities, gives rise to the need for legal regulation of the tourism sector and the formation of international tourism law as an independent institution.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку міжнародного туризму формується глобальний світовий туристичний простір. У зв'язку із цим туристичні зв'язки та міжнародні подорожі отримують міжнародно-правове регулювання. Натепер існування міжнародного туризму як однієї з найприбутковіших галузей економіки

неможливо уявити без міжнародного співробітництва. Співпраця – це система партнерства на регіональному, державному та міждержавному рівнях. Саме вона забезпечує просування національного туристичного продукту країни на світовий ринок, сприяє залученню його до світового інформаційного простору, набуття передового досвіду

організації туристичної діяльності. В умовах глобалізації економіки, формування міжнародних ринків товарів і послуг, зокрема бурхливого розвитку міжнародної туріндустрії, постає необхідність правової регламентації даного сегмента світової економіки – міжнародного туризму. Тому, як стверджують деякі дослідники в галузі міжнародного туризму, можна говорити про самостійний інститут міжнародного права – міжнародне туристичне право [1]. Міжнародне туристичне право – це сукупність принципів і норм, що регулюють діяльність держав у галузі туризму та міжнародних подорожей із метою задоволення широкого кола культурних і духовних потреб людей [2]. Суб'єктами інституту міжнародного туристського права є держави та міжнародні організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню різних питань інтеграції України в європейський туристичний простір приділяється значна увага з боку вітчизняних науковців. Д. Загребельна [1], Т. Короткий [2], Г. Жарков [4] у своєму дослідженні аналізують політико-правові аспекти співпраці України та Європейського Союзу (далі – ЄС) у сфері туризму. Правове регулювання міжнародного туризму на багатосторонній основі здійснюється насамперед у рамках ООН, на яку покладено основне завдання з налагодження міжнародного співробітництва в розв'язанні проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру. Саме в рамках ООН було розроблено й ухвалено основні міжнародні конвенції й угоди з питань правового регулювання міжнародного туризму, які становлять основу міжнародного туристичного права [3]. До них належать: Загальна декларація прав людини 1948 р., ст. 24 якої закріплює за кожною людиною «право на відпочинок і вільний час, включаючи розумне обмеження робочого часу та періодично оплачувані відпустки»; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., згідно зі ст. ст. 7 і 15 якого держави «зобов'язуються забезпечити кожній людині право на відпочинок, вільний час, розумне обмеження робочого часу і періодично оплачувані відпустки, а також оплату за святкові дні»; Міжнародний пакт щодо економічних, цивільних і політичних прав 1966 р., ст. ст. 1 і 12 якого свідчать: «Для забезпечення свого культурного розвитку всі народи мають право вільно розпоряджатися природними багатствами та ресурсами»; «кожному громадянину належить право на вільне пересування і право залишати будь-яку країну, включаючи власну»; Загальна резолюція Римської конференції ООН з міжнародного туризму та подорожей 1963 р.; Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р.; Манільська декларація зі світового туризму (ухвалена Всесвітньою конфе-

ренцією з туризму) 1980 р.; Документ Акапулько (Мексика) за підсумками обговорення дій щодо поступового досягнення цілей, намічених Манільською декларацією зі світового туризму, 1982 р.; Хартія туризму (Кодекс туриста) 1985 р.; Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав – учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1989 р.; Гаазька декларація з туризму 1989 р.; Декларація Світового туристичного форуму Всесвітньої конференції міністрів з туризму (м. Осака, Японія) 1994 р. та низка інших міжнародних конвенцій і угод, що регулюють міжнародно-правові аспекти туризму [4].

До регіональних міжнародних договорів у сфері туризму можна віднести, наприклад, Угоду в галузі туризму країн Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД) від 23 грудня 1993 р., основна мета якої – спрощення прикордонних і митних формальностей, координація співробітництва в рамках міжнародних організацій, включаючи ВТО. На даний період поглиблення безпосереднього партнерства є найперспективнішим у межах членства України у складі ВТО та її керівного органу – Виконавчої Ради, Ради з туризму держав СНД, ОЧЕС, ЦЄІ, участь у діяльності світових і міжнародних структур усіх рівнів, як-от: ООН, Рада Європи, ЄС тощо. Співпраця із цими організаціями сприятиме виходу України на міжнародний рівень розвитку туризму. Тому подолання перешкод на шляху співробітництва є важливим кроком для майбутньої туристичної галузі [5].

Мета статті – дослідження сучасних тенденцій глобалізації розвитку ринкових відносин, які вимагають постійних змін і перетворень у законодавчій сфері. Особливо це стосується законодавства у сфері підприємництва, адже економічна складова частина відносин між державами залишається найстабільнішим аспектом співпраці. Питання змін у законодавстві, яке регулює господарські відносини для України, є особливо актуальним з огляду на процеси євроінтеграції, які відбуваються у країні останнім часом. Аж до XXI ст. Україна залишалася осторонь від інтеграційних процесів, що відбувалися у країнах західної Європи. Україна приєдналася до цього масштабного процесу тільки після ратифікації Угоди «Про партнерство та співробітництво між Україною та Європейською Спільнотою та їх державами-членами» [6].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Угода про партнерство та співробітництво (далі – УПС) між Україною та Європейським Союзом 1994 р. заклала міцний фундамент для розвитку діалогу сторін із політичних, економічних, культурних питань на початку XXI ст. Угода 1994 р. має базовий характер, вона містить

спільні положення про співпрацю між Європейським Союзом та Україною. УПС має рамковий характер, бо багато її положень потребують подальшого розвитку та конкретизації в рамках спеціальних двосторонніх угод з окремих питань. Деякі статті УПС закріплюють не просто можливість, а навіть необхідність укладання таких угод (наприклад, ст. ст. 21–22). Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом (УПС) мислилася її творцями як логічне продовження Угоди між СРСР і Європейськими співтовариствами про торгівлю та комерційне й економічне співробітництво 1989 р., що зазначається у преамбулі та ст. 108 УПС. Після набуття чинності УПС замінила своїми положеннями Угоду 1989 р., що застосовувалася до відносин між Україною та ЄС *mutatis mutandis*. Найважливішим доказом, який пояснює необхідність нової Угоди, є викладене у преамбулі положення про те, що Україна докладає зусиль в економічній сфері, спрямованих на перехід від становища країни з державною торгівлею та плановою економікою до ринкової економіки [6].

Угода 1994 р. передбачає співробітництво сторін із широкого спектра питань, в основному в галузі економіки, але не тільки. Безперечно, пріоритетом у співпраці між Україною та Європейським Союзом на довгострокову перспективу є побудова тісних економічних відносин аж до створення зони вільної торгівлі. Однак серед цілей УПС, перелічених у ст. 1, ми знаходимо забезпечення відповідних рамок для політичного діалогу сторін, заохочення сталого розвитку, зміцнення політичних і економічних свобод, підтримку зусиль України щодо зміцнення її демократії, забезпечення основи для соціального та культурного співробітництва, а також заохочення діяльності, що становить взаємний інтерес. Отже, Угода про партнерство та співробітництво є документом комплексного характеру, спрямованим на розвиток взаємин сторін у різних сферах життєдіяльності. УПС закладає загальні принципи співробітництва України та Союзу, як-от: повага до демократичних принципів і прав людини в сенсі Гельсінського акта 1975 р. та Паризької хартії для нової Європи 1990 р. (ст. 2); співпраця з іншими незалежними державами Східної Європи (ст. 3); спільні зусилля сторін щодо створення зони вільної торгівлі між ними (ст. 4), побудова торгових відносин на основі принципів Генеральної угоди з тарифів і торгівлі з урахуванням майбутнього вступу України до СОТ (ст. 5).

Політичне співробітництво на основі УПС, іменоване в Угоді 1994 р. політичним діалогом, включає встановлення більш активних політичних зв'язків шляхом економічного зближення, сприяння зближенню позицій із міжнародних

питань, що є предметом спільної стурбованості, за зміцнення тим самим безпеки та стабільності, співпрацю з питань щодо дотримання принципів демократії та прав людини (ст. 6). Такий політичний діалог має проводитись регулярно, в одній із форм, перелічених у ст. ст. 7–9 УПС. У Законі України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629–IV [7] було прописано механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Така відповідність має бути досягнута адаптацією законодавства, а як відомо, адаптація – форма гармонізації [8].

Відповідно до основних напрямів зовнішньоекономічної інтеграції України, співпраця України та Європейського Союзу є одним із пріоритетних напрямів такої інтеграції та становить особливий інтерес, адже Україна намагається реалізувати європейські пріоритети та цінності не тільки в економіці, а й у суспільно-політичному житті [9]. Гармонізація законодавства є необхідним кроком (етапом) на шляху євроінтеграції України. Питання гармонізації двох правових систем – України та Європейського Союзу – надзвичайно актуальне, оскільки проблема адаптації полягає вже не лише у створенні нових нормативно-правових актів національного законодавства, що враховують досвід правового регулювання економіки Європейським Союзом, а й в упорядкуванні та гармонізації наявних. Окремі питання гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу в науці вже розглядалися, проте адміністративно-правовим принципам гармонізації національного законодавства у сфері легалізації суб'єктів підприємницької діяльності із законодавством ЄС не було приділено досить уваги. Відповідно до ст. 52 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейською Спільнотою та державами-членами – Закон України від 10 листопада 1994 р. № 237/94-ВР [10], Україна взяла на себе зобов'язання узгодити своє чинне законодавство з вимогами законодавства Європейського Союзу. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інститутів та інші додаткові заходи, необхідні для ефективної правотворчості та правозастосування. Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є зближення правової системи України з *Acquis communautaire* (*acquis*) [11].

Правову основу міжнародного співробітництва в галузі туризму становлять міжнародні договори України, укладені відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» [12]. Держава сприяє розширенню та зміцненню міжнародного

співробітництва в галузі туризму на принципах і нормах, розроблених Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO). Органом державної влади, який забезпечує представництво та реалізацію інтересів України в галузі туризму у відносинах з іншими країнами та з міжнародними туристичними організаціями, є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, який у встановленому порядку бере участь в укладанні міжнародних договорів з питань туризму [13].

Україна бере участь у діяльності міжнародних туристичних організацій відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України та статутних документів таких організацій. У розвитку міжнародного туристичного співробітництва велику роль відіграє державне регулювання у сфері туризму. В Україні воно недосконале і має такі недоліки: 1. Постійна реорганізація органу державного управління, яка створює несприятливі умови для залучення іноземних інвестицій до туристичної галузі [6]; 2. Недостатнє фінансування туристичної галузі обмежує можливості України співпрацювати з міжнародними організаціями, брати участь у форумах, конференціях, симпозіумах, які ними проводяться, що знижує позитивний імідж держави у світовій туристичній співдружності, веде до зменшення кількості укладених контрактів, втрати завойованих позицій; 3. Слабка нормативно-правова база діяльності туроператорів.

Для ефективного розвитку співпраці необхідні: збільшення обсягу фінансування розвитку галузі на державному та регіональному рівнях; створення сильного виконавчого органу в галузі туризму; широке використання знань і досвіду фахівців підприємств туристичної сфери під час розроблення законодавчих актів, що стосуються туризму; сприяння створенню в Україні різноманітних недержавних громадських туристичних організацій, а саме асоціацій із різних напрямів туристичної діяльності (туроператори, виставкові організації, туристичні видання), їх вхід до світових об'єднань, міжнародних організацій і асоціацій різного спрямування; активізація процедури спрощення візового режиму для туристів, які прибувають в Україну зі країн ЄС та інших економічно розвинених країн; удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів України через проходження відповідного навчання та стажування у спеціалізованих закла-

дах світу; відображення в Законі «Про туризм» формування представницької особи України [14]; створення наукового центру туризму.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, лише за умови активної державної політики й узгоджених дій усіх органів державної та місцевої влади з розвитку туризму, створення сприятливих правил гри, сприйняття міжнародного туризму як форми розвитку інтеграційних комунікацій туризм стане потужною національною індустрією, а міжнародні відносини – стійкими та міцними.

Глава держави ухвалив Закон «Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про культурні маршрути» № 1235–ІХ [15], яку Верховна Рада ухвалила 16 лютого 2021 р. Приєднання до Угоди дозволить Україні не лише брати участь у культурних маршрутах, а і просувати власні історичні та культурні надбання. «У нас чудова країна, дуже багатогранна та цікава. Але, на жаль, через погані дороги та відсутність уваги з боку держави до наших історичних пам'яток Україна майже не була присутня на туристичних маршрутах Європи. Але ми це змінимо. Цього року в рамках «Великого будівництва» ми розпочинаємо проект «Велика реставрація», який має на меті відновлення історичних і культурних об'єктів України. Щоб і українці, і іноземні туристи змогли побачити красу та культурну різноманітність України. Ми будуємо дороги, покращуємо управління об'єктами культурної спадщини та приєднуємося до європейської угоди про культурні маршрути, щоб про Україну більше дізнавалися люди як усередині країни, так і за її межами», – зазначив Володимир Зеленський [16]. Укладання Розширеної часткової угоди про культурні маршрути було підтверджено Резолюцією СМ/Res (2013) 66 у місті Страсбурзі. Ця угода спрямована на формування загального культурного простору в Європі шляхом підвищення рівня обізнаності з культурною спадщиною, розвитку культурного діалогу в Європі, а також через транскордонний туризм. Сторонами угоди є 34 країни, партнерами – Європейський Союз і Всесвітня туристична організація (UNWTO). Сертифікат «Культурні маршрути Ради Європи» на підтвердження якості отримали 40 європейських культурних маршрутів, що проходять більш ніж 50 країнами. Територією України зараз пролягають три європейські культурні маршрути [16].

ЛІТЕРАТУРА

1. Загребельна Д. Міжнародне право в національному судочинстві: проблеми та перспективи. *Юридична газета*. 18.02.2022 р. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/mizhнародne-pravo-v-nacionalnomu-sudochinstvi-problemi-ta-perspektivi.html>
2. Короткий Т. Міжнародне право: сто років самотності. *Юридична газета*. 11.11.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mizhнародne-pravo-sto-rokiv-samotnosti.html>

3. Міжнародна конвенція з договору на подорож. *Збірник договорів ООН*. 1982. Т. 1275.
4. Жарков Г. Правове забезпечення міжнародного туризму. Київ, 2004. 368 с.
5. Бажав І. Туризм у законі. *Дзеркало тижня*. 21–27 грудня 2002 р. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/turizm_u_zakoni.html
6. Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейською Спільнотою та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
7. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
8. Юридична енциклопедія : у 6-и т. / уклад. : Ю. Шемшученко (гол.) та ін.). Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», 1998–2004. Т. 6 : Т–Я. 2004. 768 с.
9. Омельченко О. Адміністративно-правові засади зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Київ : Фінанси та статистика. 2011. 309 с.
10. Про ратифікацію Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейською Спільнотою та їх державами-членами : Закон України № 237/94 від 10 листопада 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998>
11. Положення про Acquis communautaire та реформування законодавства України. *Офіційний сайт Єврокомісії*. URL: <https://parlament.org.ua/2004/03/27/>
12. Про міжнародні договори України : Закон України № 1906–IV, редакція від 15 березня 2022 р. (підстава – 2042–IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#>
13. Ст. 35 Закону України «Про туризм». *Міжнародні договори України в галузі туризму*. URL: https://urst.com.ua/ru/o_turizme/st-35
14. Про туризм : Закон України № 324/95-ВР, редакція від 16 жовтня 2020 р. (підстава – 124–IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-80#Text>
15. Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про культурні маршрути : Закон України № 1235–IX від 16 лютого 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1235-20#>
16. України майже не було на туристичних маршрутах Європи. Але ми це змінимо. Президент України. 15 березня 2021 р. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/107792>

REFERENCES

1. Zahrebel'na, D. (2022). Mizhnarodne pravo v natsional'nomu sudochynstvi: problemy ta perspektyvy. Yurydychna Hazeta [International law in national proceedings: problems and prospects. Legal Gazette]. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/golovna/mizhnarodne-pravo-v> [in Ukrainian] (accessed: 14 August 2022).
2. Korotkyj, T. (2020). Mizhnarodne pravo: sto rokiv samotnosti. Yurydychna Hazeta [International law: one hundred years of loneliness. Legal Gazette]. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/> [in Ukrainian] (accessed: 12 August 2022).
3. Mizhnarodna konventsiiia z dohovoru na podorozh. Zbirnyk dohovoriv OON [International convention on the travel contract]. 1982. T. 1275 [in English].
4. Zharkov, H. (2004). Pravove zabezpechennia mizhnarodnoho turyzm [Legal support of international tourism]. Kyiv, 2004. 368 s. [in Ukrainian].
5. Bazhav, I. (2002). Turyzm u zakoni [Tourism in the law]. Dzerkalo tyzhnia. 21–27 hrudnia 2002 roku. Mirror of the week. December 21–27. Retrieved from: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/turizm_u_zakoni.html [in Ukrainian].
6. Uhoda pro partnerstvo ta spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu ta Yevropejs'koiu Spil'notoiu ta ikh derzhavamy-chlenamy vid 14 chervnia 1994 r. [Agreement on partnership and cooperation between Ukraine and the European Community and their member states of June 14, 1994]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9> [in Ukrainian] (accessed: 11 August 2022).
7. Zakon Ukrainy “Pro zahal'nodержavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropejs'koho Soiuzu” vid 18 bereznia 2004 r. № 1629–IV [Law of Ukraine “On the nationwide program of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union” dated March 18.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian] (accessed: 11 August 2022).
8. Yurydychna entsyklopediia: u 6 t. [Legal encyclopedia: in 6 volumes] / uklad. Yu. Shemshuchenko. K.: Vyd-vo “Ukrains'ka entsyklopediia” [K. : Edition “Ukrainian encyclopedia”], 1998–2004. Т. 6 : Т–Я. 2004. 768 s. [in Ukrainian].
9. Omel'chenko, O.V. (2011). Administratyvno-pravovi zasady zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti v Ukraini [Administrative and legal principles of foreign economic activity in Ukraine]. Finansy ta statystyka – Finances and Statistics. 309 s. [in Ukrainian].

10. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro partnerstvo mizh Ukrainoiu ta Yevropejs'koiu Spil'notoiu ta derzhavamy-chlenamy: Zakon Ukrainy 10.11.1994 r. № 237/94 [On the ratification of the Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Community and their member states: Law of Ukraine 11.10.1994]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/> (accessed: 10 August 2022).
11. Polozhennia pro Acquis sommunautaire ta reformuvannia zakonodavstva Ukrainy [Provisions on Acquis communautaire and reforming the legislation of Ukraine]. Ofitsijnyj sajt Yevrokomisii – Official website of the European Commission. Retrieved from: <https://parlament.org.ua/2004/03/27/acquis-zakon>
12. Zakon Ukrainy “Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy” № 1906–IV, 15.03.2022 [Law of Ukraine “On International Treaties of Ukraine”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> [in Ukrainian] (accessed: 14 August 2022).
13. Stattia 35 Zakonu Ukrainy “Pro turyzm”. Mizhnarodni dohovory Ukrainy u haluzi turyzmu. [Article 35 of the Law of Ukraine “On Tourism”. International agreements of Ukraine in the field of tourism]. Retrieved from: <https://urst.com.ua/turizme/st-35> (accessed: 12 August 2022).
14. Zakon Ukrainy “Pro turyzm” № 324/95-VR, redaktsiia vid 16.10.2020 [Law of Ukraine “On Tourism” № 324/95-VR, edition dated 10.16.2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (accessed: 10 August 2022).
15. Zakon “Pro pryiednannia Ukrainy do Rozshyrenoi chastkovoii uhody pro kul'turni marshruty” № 1235–IX [Law “On Ukraine’s Accession to the Expanded Partial Agreement on Cultural Routes” № 1235–IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1235-20#Text> (accessed: 11 August 2022).
16. Ukrainy majzhe ne bulo na turystychnykh marshrutakh Yevropy. Ale my tse zminymo. Prezydent Ukrainy. 15 bereznia 2021 roku [Ukraine was almost absent from European tourist routes. But we will change that. President of Ukraine. March 15, 2021]. Retrieved from: <https://kharkivoda.gov.ua/news/107792> [in Ukrainian] (accessed: 11 August 2022).

Євроінтеграція й Україна: особливості трансформування національної правової системи

Чукаєва В. О.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права
та державного управління*

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

провул. Науковий, 13, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0003-2523-0585

veronveronr@gmail.com

Ключові

євроінтеграція, держава, право, постсоціалістична правова система, міжнародні стандарти, романо-германська правова система.

слова:

Нині у вітчизняній юриспруденції відбувається переоцінка класичного державно-правового навчально-наукового матеріалу. Під впливом глобалізаційних, євроінтеграційних процесів, нових фактів, відносин і потреб суспільного життя юриспруденція, особливо базова її наука – теорія держави і права, надає нового змісту соціальним інститутам, як-от: правова держава, верховенство права, правова культура, правові системи сучасності, правотворчість, механізм правового регулювання. З'являються нові розробки, які відмінні за рівнем і якістю, що відображають позитивний процес формування різних напрямів об'єктивного наукового аналізу проблем держави і права. Отже, постало питання оптимального поєднання сучасних розробок державно-правових явищ із традиційними – для визначення нових правових явищ, які відбувались у правових системах нових державних утворень після розвалу Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Особлива увага у статті приділяється проблемам типології правових систем сучасності. Характеризуються особливості такої правової системи, як «постсоціалістична». Надано аналіз сучасної правової системи України, яка з «постсоціалістичної» трансформується під впливом євроінтеграційних процесів у бік романо-германської правової системи. Це відбувається під впливом нової правової доктрини, де основним принципом формування змісту права є примат міжнародного права. Порушена проблема ефективності правового регулювання в системі євроінтеграційних процесів в Україні.

Також приділяється увага проблемам сутності держави і права, питанню порівняльного правознавства – класифікації правових систем, змісту та загальній характеристиці правових систем сучасності, проблемам правозастосовних процесів у державі. Державно-правове життя суспільства є цілісним соціальним явищем, тому дуже важливо визначити загальні закономірності розвитку соціуму, функціонування держави і права, правової системи в їхньому діалектичному зв'язку для забезпечення стабільності існування суверенітету держави.

Eurointegration and Ukraine: features of transformation of national legal system

Chukaeva V. O.

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory of State and Law,
Constitutional Law and Public Administration
Oles Honchar Dnipro National University
Naukovyi lane, 13, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2523-0585
veronveronr@gmail.com*

Key words: *European integration, state, law, postsocialist legal system, international standards, Romano-Germanic legal system.*

Today in the domestic jurisprudence there is a reevaluation of the classical state-legal knowledge material. Under the influence of European integration and globalization processes, new facts, relations and needs of public life, jurisprudence forms new concepts of the theory of state and law. Provides new content to categories such as: rule of law, rule of law, legal culture, legal systems of modernity, law-making, mechanism of legal regulation.

There are new developments, which differ in level and quality, which reflect the positive process of formation of different directions of objective scientific analysis of the problems of state and law. Now there is a process of optimal combination of modern developments of state-legal phenomena with traditional – to determine the new legal phenomena that occur in the legal systems and state formations after the collapse of the USSR.

Particular attention in the article is paid to the problems of typology of legal systems of modernity. Peculiarities of such legal system as “postsocialist” are characterized. The analysis of the modern legal system of Ukraine, which is transformed from “postsocialist” under the influence of European integration processes in the direction of the Romano-Germanic legal system, is given. This occurs under the influence of the new legal doctrine – where the main principle of formation of the content of law is the primacy of international law. The problem of the effectiveness of legal regulation in the system of European integration processes in Ukraine.

Also, attention is paid to the problems of the essence of the state and law, the issue of comparative law – the classification of legal systems, the content and general characteristics of the legal systems of today, the problems of law enforcement processes in the state.

The state-legal life of society is an integral social phenomenon. It is very important to determine the general patterns of development of society, the functioning of the state and the law, the legal system in their joint development to ensure the stability of the existence of state sovereignty.

Вступ. Після 1991 року колишні соціалістичні країни Східної Європи вступили в новий постсоціалістичний період розвитку правової системи. Для цього періоду характерно те, що колишні радянські країни почали проводити глобальні економічні, політичні та правові реформи. Це торкалось змін стандартів у правовому полі формування системи влади, прав і свобод людини і громадянина, методів публічного управління. Був взят курс на європейську інтеграцію та повернення до континентального права.

Проблематика класифікації та типологізації правової системи не лише посідає провідне місце

в теорії держави і права, але є актуальною для дослідження процесів державотворення, функціонування держави та виконання нею своїх функцій. Серед класифікаційних ознак, що характеризують відповідний тип правової системи, можна виокремити такі: джерела формування права; систему економічних відносин або відносин власності, роль і вплив права на регулювання цих відносин; соціальну політику, зокрема місце і роль права та держави в соціальному та політичному розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень із проблеми визначення особливостей і можливостей вклю-

чення нових держав у європейську спільноту нових республік Східної Європи вчених М.В. Кравчука, В.С. Журавського, А.Я. Сухарева, О.Г. Данільяна показує, що класифікація правових систем є досі спірним питанням і потребує вивчення [1]. На сучасному етапі такі науковці, як С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов, О.В. Петришина визначають чотири концепції належності правової системи України до певної сім'ї: а) слов'янської; б) євразійської; в) романо-германської; г) східноєвропейської. Також деякі вчені, як-от М.Н. Марченко, А.М. Васильєва, уважають, що правова система України тяжіє до східноєвропейської. Вони зазначили, що на території колишнього Радянського Союзу після його розпаду утворюються держави, у яких, хоча і затверджуються нові, власні національні пріоритети, усе ж такі продовжують діяти сили, які мають особливості адміністративно-командної системи управління та риси права тоталітарного управління олігархічної соціальної групи. Правова система, що існувала в Україні більш ніж сім десятиліть минулого століття, усе ж таки вплинула на основні інститути і процеси правового регулювання в рамках постсоціалістичної правової сім'ї, хоча на законодавчому рівні вже визначена офіційна ідеологія формування правової держави. Залишилась система джерел права, яка за структурою та юридичною технікою колись у радянській правовій системі була багато в чому аналогічна романо-германському праву. Характер усіх змін, які відбувались у різних сферах життя суспільства, вплив зовнішньополітичних орієнтирів демократизації та прагнення втілення європейських стандартів у правовому регулюванні суспільства визначили нові стандарти у сферах ідеологічного та політичного плюралізму, формування ринкової економіки, спробу сформування гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Це характерно для всіх колишніх країн Радянського Союзу, тому вчені-юристи визначають наявність існування єдиного простору постсоціалістичної правової системи, яка постійно перебуває у процесі реформування для імплементації в європейське право. Отже, питання типології правової системи сучасних республік, які утворились унаслідок розвалу радянської імперії, у теорії держави і права, порівняльного правознавства залишається відкритим.

Мета статті – визначити особливості правової системи перехідного періоду – постсоціалістичної, зазначити ті нові зміни, які відбуваються в рамках євроінтеграції України. Для досягнення мети основні завдання дослідження такі: проаналізувати основні джерела, які впливають на формування змісту нового законодавства держави, системи права, що є елементами категорії «правова система». Загалом, сама правова система

охоплює всі явища права, які виникають у соціумі під час державотворення.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження авторкою в основному використовуються методи аналізу, компаративний, юридико-категоріальний. Це дає змогу визначити нові категорії теорії права щодо тих змін, які відбуваються у правовій системі України на сучасному етапі.

Результати дослідження. Проблема класифікації постсоціалістичних правових систем натеper є не тільки правовим, але і політичним питанням, оскільки вибір того або того напрямку розвитку правової системи природним чином зумовлює політичний, економічний і соціальний шлях розвитку суспільства. На наш погляд, правові системи колишніх союзних республік можна віднести до постсоціалістичної правової сім'ї, яка формується на основі перероблення радянського права з унесенням нових принципів до змісту правотворчості правової держави та приматом міжнародного права. Воно перебуває в перехідному режимі між основними національними правовими системами з тенденцією зближення з континентальним правом. Правові системи постсоціалістичних держав продовжують формуватися в умовах ідеологічного диктату – тільки в бік ідеї «правової держави», «ліберального світу» на основі підпорядкування центральній владі, зокрема й у сфері правотворчості та правозастосування. Загальні засади праворозуміння базуються на юридичному позитивізмі у традиційному стилі. Масив чинних нормативно-правових актів ухвалювався відповідно до традицій правової держави, зі збереженням норм радянського права і політики правового унітаризму. Також формувалось право в рамках державних об'єднань під час вирішення економічних проблем формування ринків збуту та виробництва.

Довгі часи правові системи країн, що традиційно були орієнтовані на близьку економічну співпрацю з Росією, входили разом із нею до політико-економічних союзів, що також впливало на особливість формування внутрішнього національного права. Із 2014 року Україна почала реформувати правове поле тільки в рамках романо-германської сім'ї зі стандартами європейського права і відходити від соціально-економічної та політичної співпраці з Росією. Це вплинуло на зміст формування її правової системи. Отже, водночас із процесами правового розвитку пострадянських держав відбувається підвищення пріоритету міжнародного і європейського права для національного права, яке супроводжується застосуванням міжнародних і європейських принципів, норм і понять у національному праві, адекватно до механізму участі держав в розробленні й ухваленні міжнародно-правових норм і рішень,

відповідальності за їх виконання, водночас забезпечення суверенітету народу і держави. Зокрема, відбувається зміцнення законодавчої бази із прав людини, узгодження законодавства з міжнародними і європейськими нормами та стандартами для стабілізації законодавства, правильного його розуміння та застосування.

Зараз одним із найважливіших напрямів розвитку законодавства постсоціалістичних держав є його гармонізація із правом міжнародних економічних організацій. У межах яких теж функціонують норми і принципи міжнародного права, що забезпечують співпрацю в різних галузях економіки і роблять їх головними регуляторами економічних стосунків.

Питання про характер взаємозв'язку міжнародного і внутрішньодержавного права фактично завжди було в полі зору вітчизняних дослідників. Про це свідчать як численні публікації із цієї тематики, так і наукові дискусії, що проводилися. Особливо інтерес до проблеми взаємовідношення міжнародного і внутрішнього права України сильно зріс після ухвалення Конституції 1996 року. У статті 9 Конституції України вперше за всю історію розвитку конституційного права в нашій країні закріпили положення, які спричинили неоднозначну реакцію серед фахівців у сфері міжнародного та внутрішньодержавного права України і стали причиною численних наукових дискусій.

Так, стаття 9 Конституції України визначає: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [2]. Ухвалення цієї статті свідчить про те, що Україна пройшла величезний еволюційний шлях в усвідомленні суті міжнародного права й у вирішенні питання про характер його відносин із внутрішнім правом держави.

Відправним пунктом на цьому шляху було безумовне визнання пріоритету міжнародного права над внутрішнім національним правом. Поширеним судженням є те, що міжнародне право має бути включене в систему вітчизняного права як галузь. Конституційне закріплення положень, відповідно до яких загальноєвропейські принципи та норми міжнародного права, а також міжнародні договори України оголошуються складовою частиною її правової системи, як і положення про безумовне визнання примату міжнародних договорів даної держави перед її внутрішніми законами, спричинили неоднозначну реакцію й оцінку з боку різних учених-юристів – дослідників проблем співвідношення міжнародного та національного

права [3]. У вітчизняній літературі трапляються критичні зауваження стосовно включення у правову систему країни загальноєвропейських принципів і норм міжнародного права на тій підставі, що вони призначені для регулювання лише міждержавних відносин, а не внутрішньодержавних [4]. Варто зазначити, що є такі міжнародні норми, які підлягають реалізації у внутрішній сфері держави після проходження відповідної процедури. Таке включення корінним чином змінює поняття правової системи України, її структуру, ставить по-новому питання про співвідношення, ієрархію правових актів після їх юридичної сили і правових норм, що містяться в них. Конституційне визнання даних принципів, норм і міжнародних договорів складовою частиною правової системи України – це не просто відсилання Конституції до міжнародного права, це щось більше, що якісно змінює нормативний зміст її правової системи.

Конституція України 1996 року заклала основи для затвердження у правовій системі країни пріоритету норм міжнародного права, включаючи договірні. Також вона закріпила положення про принципове вирішення в ній питання про співвідношення міжнародного права і внутрішньодержавного права, визнання пріоритету міжнародних договорів України над її внутрішніми законами. Варто зауважити, що в основному дослідники юриспруденції позитивно оцінюють таке становище в національній правовій системі України, хоча інші вчені оцінюють це негативно, пояснюючи свою позицію тим, що це впливає на обмеження суверенітету України.

На нашу думку, упровадження в нашу міжнародно-правову доктрину концепції примату міжнародного права стало одним із симптомів і прояву розкладання радянського права та державності. Суб'єктивно вони були реакцією на ідеологізовану вихолощеність нашого законодавства у сфері політичних прав людини, трудових стосунків, багатьох цивільних прав.

Міжнародне право може вельми позитивно впливати на розвиток національного права та національну державність, якщо ця дія здійснюється через і за посередництвом самого національного права. Але може бути й інша ситуація, коли міжнародне право (його стандарти) стають інструментом для розхитування і навіть руйнування державно-правової системи країни. На наш погляд, це відбувається внаслідок ігнорування національних інтересів, традицій, соціального менталітету. Вирішуючи питання про характер стосунків сучасного міжнародного права, де європейське право є його складовою частиною, внутрішньодержавного права України взагалі та примат європейського права зокрема, необхідно виходити із двох взаємопов'язаних один з одним,

таких, що взаємодіють і доповнюють один одного, чинників: 1) усе більш глибока включеність української державності та її правової системи у світову державно-правову спільноту; 2) у здійсненні суверенних прав відбувається встановлення основоположних міжнародних стандартів, які є обов'язковими у формуванні внутрішнього змісту норм права. Сучасна Україна, із практики розвитку держави і прав, – це далеко не розвинена економічно, політично та в інших стосунках світового рівня держава, яка могла б нарівні з іншими світовими державами, насамперед із США, вести свої міжнародно-правові справи, як це було до розпаду радянської держави. Через це вона фактично, а не формально-юридично, не може впливати на процес формування та реалізації норм міжнародного права, як, наприклад, США, Євросоюз або інші економічно та фінансово незалежні та розвинуті держави. Як показує практика, у реальному житті процес формування та реалізації міжнародного права – це не завжди процес узгодження дій і волі всіх суверенних держав як рівноправних партнерів.

Теоретично і формально-юридично всі держави – учасники даного процесу виступають як рівні партнері та як носії однаково рівноцінних вольових державних дій. Фактично воля кожної держави, її реальний зміст, цілі, що стоять перед нею, і завдання, реальні можливості та її нереалізований потенціал прямо залежать від рівня соціально-економічного розвитку. Цілком зрозуміло, що чим сильніше держава, тим масштабніше фактична реалізація своїх інтересів і устремлінь, тим реальніше її воля. Отже, можна стверджувати, що процес узгодження у формально-юридичному відношенні рівноправних і рівноцінних державних інтересів, який лежить в основі міжнародного права, – це просто теоретична схема, свого роду міжнародно-правовий ідеал, який не завжди узгоджується з реальною дійсністю. На практиці, у процесі формування та реалізації міжнародного права відбувається не узгодження інтересів, а прямий або непрямий тиск сильнішої у фінансово-економічному й інших відношеннях волі держав на слабкіші держави з використанням фінансово-кредитних та інших важелів щодо стратегічно важливих міжнародних договорів. Вельми важливим було б прислухатися до думки тих фахівців у сфері міжнародного права, які слушно стверджують, що всі наявні концепції співвідношення міжнародного і внутрідержавного права «виникли не випадково» [5]. Усі вони відображають сповна реальні інтереси тих або тих держав. На сучасному етапі можна простежити загальну тенденцію, суть якої полягає в тому, що прибічники клімату міжнародного права найчастіше представляли інтереси сильних держав, які протягом довгого часу суттєво впливали на розвиток міжна-

родного права і через це деякою мірою були міжнародними законодавцями. Дана тенденція дещо зберігається і в сучасному міжнародному праві в період існування однополюсного світу та неминучого фінансово-економічного й іншого тиску одних провідних світових держав на всіх інших через різні міжнародні організації. Усе це впливає на формування національно-правових систем країн, які були у складі СРСР, і визначає їхню особливість за змістом норм права.

Треба зазначити, що більшість постсоціалістичних правових систем через історичні, етнічні, релігійні та ментальні особливості намагаються гармонізувати своє законодавство і навіть уніфікувати правові норми в деяких галузях. Прагнення окремих пострадянських держав включитися або наблизитись до Європейського Союзу також є головним чинником, що визначає напрям розвитку їхніх правових систем. Треба все ж таки визнати, що вплив правової системи Росії до 2014 року в Україні мав місце, особливо в рамках економічного співробітництва. Також це пояснюється загальною історичною долею, політичними, демографічними зв'язками між цими державами та народами.

Головна відмінність правових систем, що утворилися на пострадянському просторі, полягає в незначній ролі права в житті суспільства, а також у слабкому функціонуванні механізмів громадянського суспільства, в основі яких лежать процеси підвищення самостійності й активності суб'єктів соціального життя. Особливістю є й те, що залишається проблема збереження національних правових культур, від яких багато в чому залежить функціонування правових систем, з одного боку, і необхідність зважання на тенденції інтеграції, взаємодії та взаємозалежності держав і народів, що більше і більше посилюється на тлі активного діалогу правових культур, з іншого боку, які виступають найважливішими чинниками, що визначають трансформацію постсоціалістичних правових систем. Існування самобутніх правових систем на пострадянському просторі відбиває особливу історичну реальність, правову культуру, менталітет народів щодо співвідношення із владою, реальністю забезпечення цією владою прав і свобод людини та громадянина. Проте це не є аргументом для того, щоб бути осторонь від загальносвітових тенденцій, зокрема гармонізації законодавства й уніфікації права в межах міжнародних і регіональних об'єднань. Необхідно підкреслити, що тенденції прискореного залучення постсоціалістичних правових систем до західного права без урахування реальних умов правового життя в цих державах можуть призвести до зворотного результату – кризового стану влади та суспільства в усіх сферах його діяльності.

Також треба зазначити, що ефективність функціонування постсоціалістичних правових систем залежить від вибору збалансованої й адекватної моделі правового розвитку. Водночас вона має брати до уваги як історичне минуле, так і сучасні реалії, що сприяє їх поступовому розвитку. На цьому шляху існують окремі проблеми перехідного етапу постсоціалістичної держави та права. Для успішного формування та функціонування правової системи передусім потрібна відповідна правова база. Тут головне місце відводиться законотворчій владі.

Однією із проблем є те, що право як інструмент захисту справедливості в реаліях життя просто не працює або працює частково. Це зумовлюється не лише історичним минулим, але і багатьма чинниками, що характеризують сучасний стан життя в цих державах. Серед яких значні проблеми соціально-економічного характеру – як наслідок перехідного періоду, а також недосконалість їхнього законодавства в рамках порушення норм Конституції держави.

На сучасному етапі процес трансформації постсоціалістичних правових держав дозволяє визначити різні рівні та різні орієнтири в їхньому розвитку, що надає можливість умовно об'єднати їх у декілька груп. Так, в окрему групу можна виділити правові системи держав Балтії, які приєдналися до романо-германського правової системи. Підтвердженням цього стало їх повноцінне включення в загальноєвропейський інтеграційний процес. У другу групу можна віднести правові системи держав, що орієнтуються на принципи романо-германської правової сім'ї, тобто Україну, Молдавію, Грузію, Вірменію. Є багато причин, що не дозволяють однозначно віднести правові системи цих держав до вищезгаданої правової системи, зокрема сфера правової ідеології та пов'язана з нею правозастосовна діяльність публічної влади.

Треба звернути увагу і на те, що географічне положення держав, які входять у Євразію на стику двох цивілізацій – східної і західної, у контексті сучасних тенденцій розвитку суспільства зумовлює взаємодію і взаємопроникнення цивілізаційних елементів, у правовій сфері також, як результат діалогу правових культур. Ці правові системи, які мають спільні та специфічні особливості правового розвитку, запозичують правові положення в європейського права. Проте це запозичення зачіпає зовнішній бік правової будівлі, а зміст усе ще залишається за межами традицій романо-германської правової системи.

Висновки. Отже, у результаті трансформації правових систем держави, що утворилися на пострадянському просторі, можна об'єднати в постсоціалістичну правову сім'ю, для якої харак-

терні риси перехідного періоду формування права в бік романо-германської правової системи. Постсоціалістична правова сім'я має низку особливих характерних рис: 1) усі перехідні явища та процеси на сучасному етапі мають не локальний, а глобальний характер; 2) для переходу на новий ступінь еволюції через особливості розвитку сучасного суспільства вже не досить тільки політичних і соціально-економічних змін, тут необхідно брати до уваги й нову модель взаємодії людини та природи, зважати не тільки на соціальні, але й на ноосферні зміни; 3) спостерігаються такі загрози для сучасного суспільства, які створюють об'єктивні передумови як для об'єднаного процесу в політичній, економічній, екологічній та інших суспільних сферах, так і для створення нових моральних норм. На сучасному етапі потрібні універсальні моральні імперативи, які здатні полегшити існування людини в епоху хворобливої ломки цінностей, орієнтирів, світовідчуттів; 4) у перехідний період на сучасному етапі розвитку суспільства незмірно зростають порівняно з минулими можливості «активного втручання людини в хід перетворювальних процесів».

Що об'єднує держави та правові системи перехідного типу початку XXI століття? Безумовно, держава і право перехідного типу мають усі ознаки та риси, властиві будь-якій державі, праву. Однак вони мають також і свої особливості, а саме: 1) усі держави та правові системи перехідного типу виникають у результаті різних соціальних потрясінь – революцій, війн, невдалих радикальних реформ, переворотів. Варто згадати причини розвалу Радянського Союзу, який почався, на нашу думку, у 1985 році, коли партійна еліта почала проводити невдалі економічні та політичні реформи, що призвело до перевороту, який став поштовхом до відколу республік від цілісного союзного утворення з вектором побудови незалежних держав; 2) перехідний стан держави та права і самого суспільства має декілька можливих варіантів подальшої еволюції соціальної та державно-правової матерії, альтернативи розвитку державності, права, суспільства тим чи тим шляхом. Визначення цього шляху залежить від економічних можливостей держави та суспільства, інтелектуальних можливостей нових політичних лідерів, характеру ідеологічних настанов можновладців і опозицій, а також здатності до вироблення нової концепції, доктрини розвитку перехідної держави і права, утілення основних її положень у життя тощо. Саме постсоціалістичний тип держави та правової системи є перехідним етапом (тому можна в теорії права визначити і як тип перехідної держави та правової системи) формування умов поступової імплементації правового регулювання суспільства в бік

романо-германської правової системи та європейського права.

Дослідження типології правових системи залишається актуальною тематикою. Важливо продовжувати пошуки закономірностей формування та розвитку правових систем держав, виокремлювати їхні особливості, що впливають на ці процеси, розширювати варіантну низку чинників, які можуть характеризувати сутність пра-

вового регулювання діяльності держав і закономірності їхнього розвитку. Для України типологія важлива в контексті аналізу історичного розвитку та виявлення особливостей, які дають можливість визначити панівний тип правової системи нашої держави, розробити ефективні напрями правотворчості для успішного процесу євроінтеграції, а також виявити особливі риси, притаманні лише українській правовій системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти). Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 166 с. ; Журавський В.С. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизація. Розвиток. Київ : Академія, 2004. 287 с. ; Сухарев А.Я. Правові системи країн світу. Енциклопедія. Харків : Універсал, 2007. 840 с. ; Данільян О.Г. *Філософія права*. Київ : Атіка, 2014. 387 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Див.: Давид Р., Жоффре-Спинозі К. Основні правові системи сучасності. Міжнародні відносини. 1999. 400 с. ; Оборотов Ю.М. Традиції та новації у правовому розвитку. Одеса : Юридична література, 2007. 160 с.
4. Див.: Мартиненко П.Ф. Порівняльне конституційне право. Київ : Наука, 1993. 194 с. ; Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 220 с.
5. Тихомиров Д.О. Міжнародні стандарти у сфері безпеки. Розбудова держави і права: питання теорії і конституційної практики. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 126–130.

REFERENCES

1. Dyv.: Kravchuk M.V. (2003). Problemy teoriiy derzhavy i prava (oporni konspekty) [Public administration : a textbook]. Ternopil' : Kart-blansh, 2002 [in Ukrainian] ; Zhuravs'kyy V.S. (2004)/ Pravovi systemy suchasnosti. Hlobalizatsiya. Demokratyzatsiya. Rozvytok [Public administration : a textbook]. K. : Akademiya, 2004 [in Ukrainian] ; Sukharev A.Ya. (2014)/ Pravovi systemy krayin svitu. Entsyklopediya [Public administration : a textbook]. K. : Universal, 2007 [in Ukrainian] ; Danil'yan O.H. (2014). Filosofiya prava. Public administration : a textbook. K. : Atika, 2014 [in Ukrainian].
2. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28 chervnya 1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Dyv.: Davyd R., Zhoffre-Spynozi K. (1999). Osnovni pravovi systemy suchasnosti. Mizhnarodni vidnosyny [Public administration : a textbook]. K. : Atika, 1999 [in Ukrainian] ; Oborotov Yu.M. (2007). Tradytsiyi ta novatsiyi u pravovomu rozvytku [Public administration : a textbook]. Odesa : Yurydychna literatura, 2007 [in Ukrainian].
4. Dyv.: Martynenko P.F. (1993). Porivnyal'ne konstytutsiyne pravo [Public administration : a textbook] K. : Nauka, 1993 [in Ukrainian] ; Systematyzatsiya zakonodavstva Ukrayiny: problemy ta perspektyvy vdoskonalennya (2003) [Public administration : a textbook]. K. : In-t derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho NAN Ukrayiny, 2003 [in Ukrainian].
5. Tykhomyrov D.O. (2020). Mizhnarodni standarty u sferi bezpeky. Rozbudova derzhavy i prava: pytannya teoriiy i konstytutsiynoyi praktyky. *Pravo i suspil'stvo* [Public administration : article]. 2020. № 2 [in Ukrainian].

Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток цивільної авіації України

Чулінда Л. І.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Національний авіаційний університет
просп. Любомира Гузара, 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-3771-4854
Chulinda@ukr.net

Гусар О. А.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Національний авіаційний університет
просп. Любомира Гузара, 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-0005-7360
gusar_oa@ukr.net

Ключові слова: євроінтеграція, спільний авіаційний простір, інкорпорування, авіаційні стандарти, переклад актів ЄС.

У статті досліджуються особливості євроінтеграційних процесів, які впливають на розвиток цивільної авіації України, зокрема й виконання зобов'язань України після укладання Угоди про спільний авіаційний простір із Європейським Союзом. Використання європейського авіаційного досвіду сприятиме досягненню відповідності правової системи України європейським стандартам цивільної авіації. Мета статті полягає у висвітленні окремих принципово важливих заходів інкорпорації актів цивільної авіації Європейського Союзу до базового авіаційного законодавства України. Увагу привертають заходи, яких Україна має вжити у сфері цивільної авіації, перебуваючи у статусі кандидата на набуття повноправного членства в Європейському Союзі. Основна увага зосереджена на особливостях узгодження національних і загальноєвропейських стандартів, що потребує значних зусиль і великої кількості заходів із боку держави, зокрема: інкорпорації правил безпеки авіації, управління повітряним рухом, соціальних прав працівників, електронних систем бронювання, захисту навколишнього середовища, захисту прав споживачів, систем комп'ютерного бронювання. З використанням порівняльно-правового та системного методів проаналізовано необхідність удосконалення напрямів розвитку цивільної авіації, створення єдиного загальноєвропейського повітряного простору, що передбачає однакові вимоги та правила для всіх, хто перетинає повітряний простір в Європейському Союзі. Особливу увагу приділено Плану заходів з виконання Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір. Здійснено характеристику правого регулювання авіаційної сфери Європейського Союзу, яке ґрунтується на регламентах, що забезпечують уніфікацію законодавств держав-членів із метою створення однакових умов для всіх повітряних компаній, а також ролі Державної авіаційної служби України, яка здійснює роботу з узгодження законодавства України у сфері цивільної авіації з регламентами Європейського Союзу. Серед пріоритетних заходів дотримання Угоди між Україною і Європейським Союзом щодо інкорпорації авіаційних стандартів і правил Європейського Союзу увагу

зосереджено на важливості перекладів актів Європейського Союзу державною мовою, що наголошується в Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Розкрито проблеми інтеграції України у спільний авіаційний простір Європейського Союзу. Виокремлено завдання, які потрібно виконати для успішної інтеграції України у спільний авіаційний простір Євросоюзу.

The influence of European integration processes on the development of civil aviation of Ukraine

Chulinda L. I.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law
National Aviation University
Lubomyr Guzar ave., 1, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3771-4854
Chulinda@ukr.net*

Gusar O. A.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law
National Aviation University
Lubomyr Guzar ave., 1, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0005-7360
gusar_oa@ukr.net*

Key words: *European integration, common aviation space, incorporation, aviation standards, translation of EU acts.*

In article are being researched features of European integration processes that affect the development of civil aviation of Ukraine, in particular, the fulfillment of Ukraine's obligations after signing the Agreement on a common aviation space with the European Union. The use of European aviation experience will contribute to the compliance of the legal system of Ukraine with European civil aviation standards. The purpose of the article is to highlight some fundamentally important measures of incorporation of EU civil aviation acts into the basic aviation legislation of Ukraine. Attention is drawn to the measures that Ukraine should take in the field of civil aviation, being in the status of a candidate for becoming a full member of the European Union. The main one attention is focused on the peculiarities of harmonization of national and pan-European standards, which requires significant efforts and a large number of measures on the part of the state, in particular, the incorporation of aviation safety rules, air traffic control, social rights of employees, electronic reservation systems, environmental protection, protection of consumer rights, systems computer reservation. With the use of comparative legal and systematic methods, the need to improve the directions of civil aviation development, to create a single pan-European airspace, which provides for the same requirements and rules for everyone who crosses the airspace in the EU, is analyzed. Special attention was paid to the Plan of measures for the implementation of the Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union and its member states, on the other hand, on common aviation space. The characterization of the legal regulation of the aviation sphere of the European Union was carried out, which is based on regulations ensuring the unification of legislation member states with the aim of creating the same conditions for all air companies, as well as the role of the State Aviation Service of Ukraine, which carries out work on

bringing the legislation of Ukraine in the field of civil aviation into compliance with EU regulations. Among the priority measures for the implementation of the Agreement between Ukraine and the EU on the incorporation of EU aviation standards and regulations, attention is focused on the importance of translations of EU acts into the state language, which is emphasized in the National Program for the Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union. The problems of Ukraine's integration into the common aviation space of the EU have been revealed. Tasks that need to be completed for the successful integration of Ukraine into the common aviation space of the EU are highlighted.

Вступ. Українське законодавство у сфері цивільної авіації перебуває на стадії реформування з метою створення умов для стабільного розвитку та підвищення рівня безпеки, оскільки наближення законодавства цивільної авіації України до європейських стандартів є важливим елементом європейського вектора розвитку України. Процес адаптації національних і загальноєвропейських стандартів потребує значних зусиль і великої кількості заходів із боку держави. Використання європейського авіаційного досвіду сприяє досягненню відповідності правової системи України європейським стандартам цивільної авіації. Наявні у правовій системі України прогалини, відсутність низки спеціальних законів у сфері цивільної авіації, а також наявність суперечностей між нормативно-правовими актами є основними причинами для адаптації національного законодавства до європейських стандартів у сфері цивільної авіації. Від якісної реалізації євроінтеграційних процесів, інкорпорування актів Європейського Союзу (далі – ЄС) до національного законодавства, його узгодженості з відповідними стандартами та вимогами ЄС значною мірою залежить розвиток нашої держави як демократичної, соціальної та правової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правових питань розвитку авіаційної галузі України присвячено праці таких науковців, як В.Г. Буткевич, І.І. Лукашук, Ю.О. Малишева, Т.М. Нешатаєва, М. Раскалей, О. Григоров та інші. Аналіз сучасного стану інтеграції України у спільний авіаційний простір ЄС здійснювали К.В. Бережна, О.А. Радзівілл, В.В. Філатов. Характеристику відповідності діяльності повітряного транспорту України вимогам директив та регламентів ЄС, організаційних і правових аспектів Угоди між Україною та Європейським Союзом надано у працях І.В. Садловської, О.П. Овсак. Увагу науковці акцентують на проблемах, що постають під час реалізації євроінтеграційної державної політики, налагодження співробітництва з державами – членами ЄС та здійснення імплементації авіаційних стандартів у законодавство України. Однак проблеми євроінтеграції Укра-

їни після укладання Угоди про спільний авіаційний простір, уточнення порядку інкорпорування директив і регламентів ЄС в законодавство України потребують більшої уваги, що зумовлює актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу євроінтеграційної діяльності України щодо вимог Європейського Союзу до країн – кандидатів у члени та визначення пріоритетів розвитку України у сфері цивільної авіації. Теоретичне забезпечення євроінтеграційних процесів завдяки створенню науково обґрунтованих засад сприятиме формуванню надійних умов для успішного входження нашої держави у світовий авіаційний простір. Саме тому євроінтеграційні процеси у сфері цивільної авіації та пов'язані з нею проблеми залишаються у центрі уваги науковців.

Виклад основного матеріалу. Укладанням Міжнародної конвенції цивільної авіації в 1992 р. Україна брала на себе зобов'язання узгодити своє законодавство з вимогами міжнародних і європейських стандартів цивільної авіації, що охоплює адаптацію законодавства, утворення нових і реформування існуючих інститутів, здійснення інших заходів, необхідних для успішної діяльності України у світовому авіаційному просторі, адаптації стандартів і рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації (ІСАО) у правову систему України.

Процес між Україною та ЄС щодо укладення Угоди про Спільний авіаційний простір розпочався у 2007 р. з метою встановлення спільного авіапростору на основі рівних правил безпеки авіації, управління повітряним рухом, соціальних прав працівників, електронних систем бронювання, захисту навколишнього середовища, захисту прав споживачів, систем комп'ютерного бронювання.

У сфері цивільної авіації основні напрями діяльності інституцій Європейського Союзу полягають у наданні вільного доступу до ринку повітряних перевезень у межах регіону, у дотриманні високих стандартів безпеки, чесної конкуренції, захисту навколишнього середовища та соціальних питань. У 2003 р. Пакет заходів Ради ЄС

удосконалює процедури проведення переговорів у сфері міжнародного повітряного транспорту. Відповідно до ухвалених правил саме Єврокомісія уповноважена проводити переговори від імені всіх держав – членів ЄС з метою встановлення безпечного авіаційного простору, а також для подолання юридичних проблем, визначених Судом ЄС. 28 червня 2021 р. Рада ЄС схвалила підписання Угоди про Спільний авіаційний простір із чотирма країнами, серед них і Україна.

Отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС (23 червня 2022 р.) можна визнати не лише надзвичайною історичною подією, а й рішучим кроком до інтенсифікації роботи в євроінтеграційному напрямі, зокрема й оновлення законодавства у сфері цивільної авіації, оскільки статус кандидата юридично закріплює євроінтеграційний вибір українського народу.

Бажаючи створити спільний авіаційний простір, що базується на взаємному доступі до ринків авіаперевезень, з рівними умовами конкуренції та повагою до однакових правил, зокрема, у сфері безпеки польотів, авіаційної безпеки, організації повітряного руху, гармонізації соціальної сфери та захисту навколишнього середовища, Верховна Рада України 17 лютого 2022 р. ратифікувала Угоду між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір [1]. Стаття 1 цієї Угоди визначає, що поступове створення спільного авіаційного простору між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами ґрунтується, зокрема, на ідентичних правилах у сфері безпеки польотів, авіаційної безпеки, організації повітряного руху, захисту навколишнього середовища, захисту прав споживачів, систем комп'ютерного бронювання, а також на ідентичних правилах стосовно соціальних аспектів. Із цією метою Угода встановлює обов'язкові правила, технічні вимоги, адміністративні процедури, базові експлуатаційні стандарти й імплементаційні норми, що застосовуються між сторонами.

Варто зазначити, що Угода замінює двосторонні авіаційні угоди держав – членів ЄС з Україною і створює спільний авіаційний простір між Україною і ЄС. Інтеграція України у спільний авіаційний простір ЄС передбачає ефективне та поступове впровадження практично всіх авіаційних правил і стандартів ЄС. Україна має оновити базове авіаційне законодавство. В Угоді зазначається, що Європейська комісія проводитиме моніторинг дотримання Україною визначених вимог і стандартів ЄС через проведення відповідних технічних оцінок і перевірок експертами Європейського агентства з безпеки польотів (EASA).

Під час моніторингу інкорпорації авіаційних правил Європейська комісія приділяє увагу

запровадженню державами-кандидатами єдиних правил управління повітряним рухом і використання більших повітряних суден; реалізації заходів із метою зменшення негативного впливу повітряного транспорту на навколишнє середовище (зокрема, шумового впливу повітряних суден і викидів CO₂), гарантування високого рівня безпеки тощо. Україна має врахувати досвід європейських країн щодо торгівлі квотами на викиди парникових газів, максимально узгодити свої правила із правилами і процедурами в ЄС, які застосовуються із 2021 р.

Особливістю правового регулювання авіаційної сфери Європейського Союзу є те, що значною мірою воно ґрунтується на регламентах і директивах, які забезпечують уніфікацію законодавства держав-членів із метою забезпечення однакових умов для всіх повітряних компаній. У Додатку 1 Угоди про Спільний авіаційний простір надається перелік актів законодавства ЄС, які потребують інкорпорації в законодавство України, є частиною цієї Угоди та застосовуються відповідно до цієї Угоди. Вимоги та стандарти актів, зазначені в цьому Додатку, є обов'язковими для сторін.

Державну політику у сфері цивільної авіації та використання повітряного простору в Україні реалізує Державна авіаційна служба України, у частині імплементації європейських норм в українське законодавство також. Державна авіаційна служба України розробляє, ухвалює та впроваджує авіаційні правила України, здійснює роботу з узгодження законодавства України у сфері цивільної авіації з директивами та регламентами ЄС.

Інтенсифікацію розвитку авіаційної законодавчої бази України було започатковано Європейською комісією в березні 2019 р. у Проєкті SAFER-U для підтримки Державної авіаційної служби України з метою підготовки до імплементації відповідних положень, які впливають з Угоди про спільний авіаційний простір між ЄС і Україною [2]. Проєкт фінансується Європейським Союзом із метою гармонізації авіаційної нормативно-правової бази України зі стандартами ЄС. Перевірка експертами чинного авіаційного законодавства України на відповідність нормам базових регламентів Європейського агентства з безпеки польотів (EASA) 2018/1139, ЄС 965/2012 та ЄС 1178/2011 мала наслідком надання ДАСУ вдосконалених процедур і чек-листів із питань льотної експлуатації та сертифікації льотної екіпажу, які відповідають європейським вимогам і посилюють безпеку польотів пасажирів.

Відповідно до статті 29 Угоди відповідальним за імплементацію Угоди про спільний авіаційний простір є Спільний комітет, що складається

із представників сторін і забезпечує її належне дотримання, надаючи рекомендації, і ухвалює рішення у випадках, передбачених цією Угодою. Сторони обмінюються інформацією і на запит будь-якої сторони проводять консультації в рамках Спільного комітету.

Пандемія COVID-19 і воєнна агресія РФ негативно вплинули на міжнародне авіаційне сполучення [3], а також на роботу, пов'язану з євроінтеграційними процесами, імплементацією Угоди про Спільний авіаційний простір між ЄС і Україною. З урахуванням надзвичайної обстановки експерти продовжують працювати над реалізацією Угоди з метою повноцінного входження України в єдиний авіапростір ЄС. Європейська Рада підтвердила своє прагнення пильно стежити за ситуацією та надавати належну підтримку Україні та свою готовність уживати додаткових заходів залежно від обставин. Європейський Союз засуджує агресивну війну РФ проти України, застосовує санкції з метою сприяння міжнародному миру та безпеці, запобігання конфліктам, підтримує демократію, верховенство права і права людини та захищає принципи міжнародного права [4]. В умовах воєнної агресії РФ рекомендації міжнародних і європейських організацій цивільної авіації забезпечують однаковість дій усіх держав відповідно до стандартів, планів і політики Міжнародної організації цивільної авіації. Напрацьовані заходи та пропозиції спрямовуються урядам держав – учасниць Угоди про спільний авіаційний простір.

З метою забезпечення дотримання Угоди в липні 2022 р. було ухвалено План заходів з виконання Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір [5]. План заходів передбачає проведення експертних консультацій, оновлення переліку вимог і стандартів, ухвалених ЄС, що підлягають інкорпоруванню в законодавство України, визначення доцільності залучення технічної допомоги ЄС для імплементації актів законодавства ЄС, пріоритетизацію актів законодавства ЄС, що підлягають інкорпоруванню в законодавство України, цілковите впровадження Угоди.

Серед пріоритетних заходів дотримання Угоди між Україною і ЄС щодо інкорпорування авіаційних стандартів і правил ЄС серед перших кроків, на нашу думку, має бути переклад актів ЄС державною мовою [6].

За усталеною традицією регламенти і директиви ЄС ухвалюються в Україні методом підтвердження, тобто перекладається українською мовою лише обкладинка, а весь текст публікується мовою оригіналу (англійською) у незмінному вигляді. Науковці обґрунтовують відсутність актів ЄС

українською мовою тим, що обсяги таких документів великі, теми вузькоспеціалізовані, фахових перекладачів дуже мало, а помилки в перекладі можуть мати дуже серйозні наслідки. Переклад українською мовою передбачає введення авіаційних технічних термінів, яких поки що немає в українській нормативно-правовій базі [7]. Перекладені нормативні акти ЄС, а також орієнтовний план перекладів можна знайти на спеціальній вебсторінці Міністерства юстиції України.

Державіаслужба пропонує: якщо оригінал містить значний обсяг тексту англійською мовою з уживанням спеціальних технічних термінів і призначений до обмеженого застосування, то такі документи дозволяється ухвалювати мовою оригіналу [2].

Варто звернути увагу на те, що Закон України «Про функціонування української мови як державної» [8] передбачає обов'язковість її використання на всій території України під час здійснення повноважень органами державної влади. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС передбачає переклад українською мовою актів ЄС (розділи V і XII Програми), обов'язкове створення електронної системи документації Європейського Союзу, перекладеної українською мовою [9].

Після офіційного оприлюднення акти ЄС застосовуються всіма органами державної, зокрема й судової, влади. На жаль, на офіційному сайті Верховної Ради України велика кількість європейських авіаційних документів оприлюднені російською мовою, наприклад: Регламент № 2027/97 Ради ЄС про відповідальність повітряних перевізників у зв'язку з перевезеннями пасажирів і багажу (набув чинності для України в 1997 р.); Конвенція для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень (набула чинності для України в 1960 р.); Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (набула чинності для України в 1973 р.); Угода про міжнародний повітряний транспорт (набула чинності для України в 1992 р.), у кінці цієї Угоди навіть зазначається, що це неофіційний переклад, а також багато інших. А російська мова навіть не є мовою ЄС. А також, як ми вже згадували, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» наголошує на обов'язковості використання української мови на всій території України під час здійсненні повноважень органами державної влади.

На наш погляд, текст акта ЄС, який Україна прагне інкорпорувати, повинен мати офіційний переклад ще на етапі підготовки, оскільки він проходить кілька рівнів ознайомлення, аналізу, обговорення, узгодження, голосування тощо. А на

офіційних сайтах має бути оприлюднений офіційний текст лише державною мовою.

Висновки. Отже, після укладання та ратифікації Угоди про спільний авіаційний простір, ухвалення Плану заходів із підготовки до запровадження спільного авіаційного простору України з ЄС необхідним є уточнення порядку розроблення та впровадження європейських авіаційних правил України. План заходів із підготовки до запровадження спільного авіаційного простору України з ЄС має враховувати порядок інкорпорування всіх регламентів і директив ЄС, визначених у Додатку I Угоди про спільний авіаційний простір між Україною та ЄС.

Переклад актів ЄС державною мовою потребує особливої уваги, зважаючи на відсутність усталеної практики перекладу технічних авіаційних термінів, а також необхідності реалізації вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», з метою дотримання принципу сумлінного та добросовісного дотримання стандартів і правил цивільної авіації у формуванні спільного авіаційного простору, з огляду на європейський вектор розвитку України.

Максимальне забезпечення безперервності діяльності щодо адаптації Угоди про спільний авіаційний простір у складних умовах воєнної агресії з боку РФ є надзвичайно важливим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-21#n2.
2. Проєкт SAFER-U (Розвиток авіаційної законодавчої бази України шляхом наближення до законодавства ЄС). URL: <https://avia.gov.ua/proyekt-safer-u-rozvitok-aviatsijnoyi-zakonodavchoyi-bazi-ukrayini-shlyahom-nablizhennya-do-zakonodavstva-yes/>
3. Чулінда Л.І., Мялковська О.О. Рекомендації міжнародних організацій для відновлення діяльності цивільної авіації в період пандемії COVID-19. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 676–679.
4. European Council conclusions on Ukraine, 30 May 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/31/european-council-conclusions-on-ukraine-30-may-2022/>
5. Про затвердження плану заходів з виконання Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір. Розпорядження Кабінету Міністрів України. 12 липня 2022 р. № 593-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/593-2022-р#Text>
6. Чулінда Л.І., Красницька А.В. Сучасні проблеми офіційного тексту міжнародних договорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 331–334.
7. Коссе І., Кульчицька К. Авіаційний вектор східного партнерства: оцінка прогресу України, Молдови та Грузії в наближенні до авіаційного законодавства ЄС. URL: https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/PRINT_ukr_zvit_The-Eastern-Partnership-Air-Transport-Vector_EWB.pdf
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
9. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 2004 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

REFERENCES

1. Uhoda mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom i yoho derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony, pro spilnyi aviatsiinyi prostir. [Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union and its member states, on the other, on common aviation space]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-21#n2 (2022, August, 30) [in Ukrainian].
2. Proiekt SAFER-U (Rozvytok aviatsiinoi zakonodavchoi bazy Ukrainy shliakhom nablyzhennia do zakonodavstva YeS) [The SAFER-U project (Development of the aviation legislative framework of Ukraine by bringing it closer to the EU legislation)]. Retrieved from: <https://avia.gov.ua/proyekt-safer-u-rozvitok-aviatsijnoyi-zakonodavchoyi-bazi-ukrayini-shlyahom-nablizhennya-do-zakonodavstva-yes/> (2022, August, 30) [in Ukrainian].
3. Chulinda L.I., Mialkovska O.O. (2022). Rekomendatsii mizhnarodnykh orhanizatsii dlia vidnovlennia diialnosti tsyvilnoi aviatsii v period pandemii COVID-19 [Recommendations of international organizations for the resumption of civil aviation activities during the COVID-19 pandemic]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Legal scientific electronic journal]. № 5. S. 676–679 (2022, August, 30) [in Ukrainian].
4. European Council conclusions on Ukraine, 30 May 2022. Retrieved from: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/31/european-council-conclusions-on-ukraine-30-may-2022/> (2022, August, 30) [in English].

5. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z vykonannia Uhody mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom i yoho derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony, pro spilnyi aviatsiinyi prostir. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy. 12 lypnia 2022 r. № 593-p [On the approval of the plan of measures for the implementation of the Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union and its member states, on the other hand, on common aviation space. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. July 12, 2022 № 593]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/593-2022-p#Text> (2022, August, 30) [in Ukrainian].
6. Chulinda L.I., Krasnytska A.V. (2022). Suchasni problemy ofitsiinoho tekstu mizhnarodnykh dohovoriv [Modern problems of the official text of international treaties]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal [Legal scientific electronic journal]. № 1. S. 331–334 [in Ukrainian].
7. Kosse I., Kulchytska K. (2017). Aviatsiinyi vektor skhidnoho partnerstva: otsinka prohresu Ukrainy, Moldovy ta Gruzii u nablyzhenni do aviatsiinoho zakonodavstva YeS. Yevropa bez barieriv [Aviation vector of the Eastern Partnership: assessment of the progress of Ukraine, Moldova and Georgia in approximation to EU aviation legislation]. Retrieved from: https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/PRINT__ukr_zvit_The-Eastern-Partnership-Air-Transport-Vector_EWB.pdf (2022, August, 30) [in Ukrainian].
8. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 2019 r. [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language: Law of Ukraine of 2019]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (2022, August, 30) [in Ukrainian].
9. Pro Zahalnodержавnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu : Zakon Ukrainy vid 2004 r. Verkhovna Rada Ukrainy [On the National Program for the Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union : Law of Ukraine of 2004 Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (2022, August, 30) [in Ukrainian].

Деякі аспекти досвіду зарубіжних країн щодо профілактики поліцією адміністративних проступків, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку

Шевяков М. О.

старший викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

просп. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0002-6443-9544

mshevyakov1212@gmail.com

Ключові слова: *Національна поліція, ефективність, оцінка, критерії, громадський порядок, громадська безпека, правопорушення.*

Одну з передових ролей у кожній державі відіграє безпосередньо запобігання правопорушенням, тобто якісне виконання превентивної функції правоохоронними органами, що здебільшого залежить саме від кваліфікованості та комплексності заходів із профілактичної діяльності. Така профілактика правопорушень необхідна саме в аспекті розгляду забезпечення в суспільстві категорій громадського порядку та громадської безпеки. Необхідність у профілактиці щодо випадків протиправної поведінки беззаперечна, адже тенденція збільшення кількості правопорушень, як адміністративних, так і кримінальних, на жаль, усе значніша з кожним роком. Саме функціональність правоохоронних органів є прерогативою розвитку сучасної держави та захисту прав людини. Такий правоохоронний орган, як Національна поліція, повинен повною мірою забезпечити контроль і профілактику правопорушень, які пов'язані з посяганням на громадський порядок і громадську безпеку. Тому науковою розвідкою буде здійснено аналіз механізму роботи правоохоронних органів зарубіжних країн із метою визначення основних систем критеріїв і показників ефективності діяльності Національної поліції із застосуванням європейського досвіду.

Об'єктом наукового дослідження було обрано функціонуючі у сфері правоохоронної діяльності поліції суспільні відносини, юридична та практична повнота яких залежить від підтримання таких станів у суспільстві, як громадський порядок і громадська безпека. Предметом – профілактичний спектр дій із запобігання правопорушенням, зокрема й у сфері громадського порядку та безпеки. Мета проведеної наукової розвідки полягає не лише в очевидному узагальненні та систематизації провідних із наявних заходів профілактичної спрямованості відповідно до скоєння правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, а й у визначенні фактичних ролі та місця підрозділів поліції європейських держав та їхніх визначених повноважень у цьому процесі.

Some aspects of the experience of foreign countries regarding the prevention by the police of administrative offenses affecting public order and public security

Sheviakov M. O.

Senior Lecturer at the Department of Administrative Law, Process and Administrative Activity

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Gagarina ave., 26, Dnipro, Ukraine

orcid.org/0000-0002-6443-9544

mshevyakov1212@gmail.com

Key words: *National police, efficiency, assessment, criteria, public order, public safety, offenses.*

One of the leading roles in each state is directly played by crime prevention, i.e. the quality performance of the preventive function by law enforcement agencies, which in most cases depends precisely on the qualification and comprehensiveness of preventive measures. Such crime prevention is necessary precisely in the aspect of consideration of ensuring the categories of public order and public safety in society. The need for prevention in cases of illegal behavior is, in fact, indisputable, because the tendency to increase the number of offenses, both administrative and criminal, is unfortunately becoming more significant every year. The functionality of law enforcement agencies is the prerogative of the development of the modern state and the protection of human rights. Such a law enforcement body as the National Police should fully ensure the control and prevention of offenses that are related to encroachment on public order and public safety. Therefore, scientific intelligence will analyze the mechanism of work of law enforcement agencies of foreign countries in order to determine the main criteria systems and indicators of the effectiveness of the National Police with the application of European experience.

The object of scientific research was the social relations functioning in the sphere of law enforcement activities of the police, the legal and practical completeness of which depends on the maintenance of such conditions in society as public order and public safety. The subject is a preventive range of actions to prevent crimes, particularly in the field of public order and security. The purpose of the conducted scientific research is not only in the obvious generalization and systematization of the leading existing preventive measures in accordance with the commission of offenses that encroach on public order and public safety, but also in determining the actual role and place of the police units of European states and their specified powers in this regard process.

Приписами Основного закону України закріплено право вирішення питань як місцевого, так і державного значення в межах конкретної законодавчої компетенції органами публічної адміністрації. Законодавством України не визначені ті окремі питання, що є найбільш значущими для нашої країни, але водночас проблема охорони громадського порядку посідає вагомe місце. Вищевказане питання набуває неабиякої актуальності та гостроти, особливо в умовах високого рівня криміналізації суспільства, що виникає через прояв негативних процесів, як-от: кризові явища в економіці, необ'єктивне розшарування суспільства за верствами, втрата великою кількістю громадян життєвих орієнтирів, правовий нігілізм тощо.

Аналіз останній досліджень і публікацій. Зазначену проблематику свого часу досліджували такі науковці: К.С. Бельський, О.П. Герасимова, А.В. Губанова, Л.М. Доля, Д.О. Єжевський, Я.В. Когут, О.М. Кононова, А.О. Собакарь, Є.Ю. Шихова, О.С. Юнін та інші. Але нині, на жаль, наявне коло питань, які ще не розглянуті та на яких потрібно зробити акцент, усебічно їх дослідити.

Метою статті є аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених функціонуванню Національної поліції закордонних країн, переймання ефективних механізмів адміністративно-правової профілактики правопорушень, пов'язаних із порушенням громадського порядку та громадської безпеки, прав і свобод громадян.

Виклад основного матеріалу. Громадська безпека – це складова частина національної безпеки держави, яка охоплює вжиття заходів із захисту громадян від різного роду посягань, корупційних проявів, антисоціальної поведінки окремих суб'єктів суспільства, запобігання конфліктам у сфері міжнаціональних, конфесійних, територіальних, політичних економічних та інших суперечок. Через це запобігання та протидія проявам правопорушень у сфері громадського порядку й безпеки визнаються дуже важливою складовою частиною адміністративно-правової діяльності органів Національної поліції в різних країнах світу.

У результаті проведеного аналізу досвіду зарубіжних країн визначимо основні позитивні інструменти в арсеналах адміністративно-правового запобігання деліктам, що посягають на громадський порядок і безпеку.

Іспанія – це така держава світу, у якій Конституцією чітко визначена функціональна спрямованість поліції. Відповідно до цього поліцейська система Іспанії поділяється на служби й органи безпеки держави, а також на підлеглих уряду. Такий структурний підрозділ, як служби й органи державної безпеки, об'єднують власне поліцію (Корпус національної поліції, Вищий поліцейський корпус) та Цивільну гвардію [1].

Функції профілактики правопорушень, що посягають на громадську безпеку та порядок, виконують Цивільна гвардія (жандармерія) і Національний корпус поліції. Дані структури об'єднуються єдиними завданнями та метою. Їхніми основними місіями є захист основоположних прав і свобод людини, гарантування громадської безпеки та громадського порядку в суспільстві. Вищевказані функції виконують шляхом реалізації визначених механізмів дій корпусом Національної поліції Іспанії:

1) забезпечення дотримання загальних правил і законів, виконання наказів, що одержуються від органів влади, у межах своїх повноважень;

2) забезпечення допомоги і захисту громадян, а також охорона та збереження майна, на яке можливе посягання з боку правопорушників;

3) забезпечення охорони й захисту публічних об'єктів і будівель, яким загрожує небезпека;

4) гарантування безпеки та захисту вищих представників влади;

5) підтримання та відновлення безпеки і порядку громадян;

6) проведення швидкого розслідування правопорушень, що дає змогу викрити та затримати можливих правопорушників, забезпечити відшукування та фіксування знарядь, наслідків та іншої доказової бази для подальшої передачі до компетентного органу, у суд, оформлення відповідних технічних і експертних протоколів;

7) збирання, отримання й аналіз усіх даних, що свідчать про рівень публічної безпеки та порядку, вивчення, планування та реалізації методів і прийомів запобігання правопорушенням;

8) співпраця із цивільною обороною Іспанії в ситуації, коли виникає серйозна загроза загальній громадській безпеці та порядку, відповідно до закону Іспанії про цивільну оборону [1].

Профілактика – це комплексна діяльність, яка здійснюється центральним органом державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю. Саме таке коло суб'єктів публічної адміністрації, яке направлене на виявлення деліктів і запобігання таким, має Республіка Болгарія. У Республіці Болгарія існує система державних органів, до компетенції яких входять питання профілактики злочинності. Кожен із них здійснює діяльність щодо протидії проступкам відповідно до своїх повноважень. У нашому дослідженні ми зосередимо увагу на Міністерстві внутрішніх справ. Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС) здійснює діяльність, спрямовану на захист прав громадян і свобод, національної безпеки та громадського порядку. Профілактика є провідною функцією й однією з найважливіших. Органи МВС здійснюють загальну та специфічну профілактичну діяльність, запобігають злочинам і нейтралізують їх та інші порушення закону шляхом систематичного аналізу криміногенних чинників, попередження осіб, про яких є достатні дані, що вони схильні до вчинення правопорушень [2]. Одним із запобіжних векторів діяльності органів МВС Республіки Болгарія є саме профілактика правопорушень у сфері громадського порядку і безпеки, до яких входять хуліганські дії, частина правопорушень щодо особи тощо.

Британська патрульна поліція працює у сферах охорони громадської безпеки, профілактики правопорушень, затримання й ізоляції осіб-правопорушників, ухвалення нормативно-правових актів, які спрямовані на збільшення рівня громадського порядку та громадської безпеки. Дана функціональна основа не називається адміністративною діяльністю поліції, уживається термін «охорона королівського порядку» [3]. Як зазначають дослідники, він був запозичений у США («охорона громадського порядку»). Юридична література Великої Британії не визначає суб'єктів, що уповноважені на охорону громадської безпеки та запобігання кримінальним правопорушенням. Вказується: усі поліцейські, що носять форму, безспірно опікуються цим [4]. Дана робота не включає в себе комплекс адміністративної діяльності. За статистикою, понад 55–60% робочого часу поліцейських Великої Британії припадає на охорону громадської безпеки та порядку, а також запобігання кримінальній протиправній діяльності [5].

Варто наголосити на тому, що спеціально уповноважені органи Великої Британії кожен рік займаються організацією та детальним плануванням діяльності поліцейських у сфері охорони громадської безпеки та порядку. Завдяки спостереженням і вивченню пропозицій щодо покращення ефективності забезпечення громадського порядку поліцейські змінюють (удосконалюють) механізм своєї роботи [6]. До того ж самі поліцейські також наділені правом вносити конкретні пропозиції з удосконалення своєї роботи.

Актуальною, на нашу думку, є французька модель запобігання злочинності, так звана модель Боннемезона, яка була розроблена на початку 1980-х рр. і відтоді зосереджена на соціальній профілактиці. Мета такої профілактики полягає в тому, щоб мати непрямий або прямий «вплив на особистість і умови життя окремих людей, щоб уникнути виникнення девіантної поведінки та зменшити соціальні чинники, які б заохочували відхилення». Французька модель акцентує увагу на основоположних причинах злочинності, як-от: бідність, відсутність освіти, погана робота та погані житлові умови. Передбачається, що дії, спрямовані на ці причини, відвертають людей від злочинності. Отже, запобігання злочинності у Франції завжди було пов'язане з *“politique de la ville”*, тобто орієнтоване на неблагополучні міські райони [7]. Мешканці цих районів найбільше схильні до вчинення таких проступків, як: хуліганство, крадіжки, домашнє насильство, зловживання алкогольними напоями тощо, таких, що порушують громадський порядок і громадську безпеку. Вплив на свідомість мешканців таких районів із боку правоохоронних органів реалізується шляхом установаження та систематичного моніторингу великої кількості камер відеоспостереження, які охоплюють майже всі зони громадських місць. Наявність технічних засобів, що мають функції відеозапису, нівелює адверсивну поведінку серед осіб, які ведуть антигромадський спосіб життя, оскільки така категорія поінформована про фіксацію всіх протиправних дій. Левову частку запобігання проступкам має так звана «соціальна профілактика», яка полягає в піднятті рівня правосвідомості через поліпшення рівня освіти, рівня життя, через залучення осіб до соціальних програм, офіційного працевлаштування. До осіб, які вчиняють або схильні до вчинення деліктів у сфері громадського порядку та безпеки, окремо від систематичного залучення до попереджувальних програм і заходів, здійснюється профілактична робота Національною поліцією Франції. Така робота полягає у проведенні бесід із мешканцями, постійного інформування про види та суворість відповідальності за скоєння протиправних дій.

Запобігання деліктності в Німеччині охоплює всі заходи, спрямовані на превенцію покарання запобіжними заходами, зменшення шкоди, завданої караним правопорушенням. Традиційна відмінність між первинною профілактикою (зміна соціальних умов, виховання, організація місць проживання тощо), вторинною профілактикою (запобігання скоєнню кримінальних злочинів, наприклад системами сигналізації, електронними іммобілайзерами тощо) і третинною профілактикою (вплив на злочинця з метою запобігання рецидивам через позбавлення волі, заходами пробації, допомога правопорушникам) більше не приймається, як межа між превентивними та репресивними заходами стає все більш розмитою.

У Німеччині експерти із запобігання деліктності схильні до думки, що профілактика злочинності – це завдання всього суспільства, яке стоїть перед Федеральним урядом, муніципалітетами та всіма іншими відповідними суб'єктами, як-от Федеральна поліція. Основними завданнями є налагодження зв'язків і співпраця по всій Німеччині, об'єднання всіх сил, зворотний зв'язок між громадськістю та представниками держави для профілактики злочинності та протиправної діяльності. Натепер у Німеччині функціонують соціальні програми щодо мінімізації вчинення проступків. Такі профілактичні програми спрямовані на навчання громадян, інформування про різні форми злочинності та відповідні інструменти, наявні в арсеналі правоохоронної системи для притягнення до відповідальності осіб із девіантною поведінкою [9].

Важливий акцент робиться на поліцейській профілактиці. Програмне забезпечення для управління профілактикою *“PräViS”* – це інформаційна система із запобігання злочинності, яка ставить за мету створення платформи для спілкування та популяризації ідеї профілактики [9]. На цих форумах засуджується поведінка порушників, на вкладках поліції завантажується свідками чи очевидцями інформація чи відеоконтент із правопорушеннями. Шляхом взаємодії між Федеральною поліцією та соціумом мінімізується рівень злочинності, бо з боку громадськості постійно ведеться контроль за порядком і безпекою.

Високий рівень хуліганства, підвищення небезпеки вчинення деліктів, скоєних особами у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних речовин, відсутність почуття відповідальності за загальне благо, що призводить до «мовчазного прийняття» правопорушень, є тригером удосконалення профілактичного вектора діяльності державних органів Республіки Польща [6]. Так, з метою мінімізації вчинення суспільно шкідливих дій і порушення прав людини владними суб'єктами імплементуються в повсякденне життя

соціуму програми щодо протидії правопорушенням. Натепер на території Польщі систематично збільшується кількість патрулів поліції в місцях концентрації проступків і злочинів, продовжується розроблення локальних інформаційних систем загрози громадському порядку та безпеки за участю: ради житлових масивів, представників сільської адміністрації, компаній таксі тощо, наявний систематичний контроль пабів, барів і точок продажу алкоголю, посилення ролі чергових підрозділів поліції, особливо акцентується збирання інформації про злочини чи правопорушення, аналіз такої інформації та встановлення осіб-правопорушників із метою своєчасного притягнення їх до відповідальності [6]. У Польщі органам поліції відведена фундаментальна роль щодо виявлення, припинення та профілактики правопорушень.

Рівень гарантування громадської безпеки та порядку насамперед залежить від діяльності Національної поліції в конкретному суспільстві, державі, які мають особливу національну культуру та традиційний спосіб життя. Варто погодитися з думкою В.В. Середи, що на наявній стадії розвитку та модернізації правоохоронних органів варто використовувати новітні форми та методи взаємодії Національної поліції із громадськістю.

К.В. Степаненко у результаті проведеного дослідження досвіду європейських країн з адміністративно-правової профілактики Національною поліцією правопорушень, які посягають на громадський порядок і громадську безпеку, доходить висновку, що доцільно вжити такі заходи в діяльності Національної поліції України:

створити Типову модель боротьби із кримінальною протиправною діяльністю на регіональному рівні, що буде передбачати як вирішення загальних методологічних питань, так і застосування необхідних заходів, які класифіковані за розділами та підрозділами окремої галузевої спрямованості діяльності Національної поліції;

створити на обласних рівнях управлінь Національної поліції координаційний орган (раду) із запобігання кримінально-протиправній діяльності. Він повинен виконувати функції з розроблення політики в області запобігання регіональній злочинності; планування діяльності поліції в цій сфері; інформування населення щодо профі-

лактики правопорушень, пов'язаних із порушенням громадської безпеки і порядку;

ухвалювати короткострокові регіональні програми кожен рік-два із профілактики правопорушень у сфері порушення громадської безпеки та порядку. Ці програми мають відображати характер, засоби, мету, методи та загальну спрямованість діяльності Національної поліції у сфері профілактики правопорушень, пов'язаних із порушенням громадської безпеки на регіональному рівні. Також має бути винайдена система заходів у цій галузі, спрямованих на вирішення основних проблемних питань [11, с. 241].

Висновок. Отже, можна зробити висновок, що адміністративно-правова профілактика Національною поліцією правопорушень, які посягають на громадський порядок і громадську безпеку, – це дуже важливий аспект діяльності Національної поліції в сучасних реаліях. Завдяки вивченню міжнародного досвіду інших країн нам вдалося визначити основні положення в досліджуваній тематіці: визначення поліції як основного підрозділу, що застосовується для профілактики вказаних правопорушень у закордонних країнах; механізм взаємодії поліції з органами державної влади та суспільством загалом; шляхи вдосконалення наявної системи адміністративно-правової профілактики правопорушень, пов'язаних із посяганнями на громадський порядок і громадську безпеку.

Застосування адміністративно-запобіжних засобів є важливим інструментом щодо нівелювання протиправної суспільно шкідливої поведінки делінквентів, що реалізуються уповноваженими на те органами і посадовими особами у сфері гарантування безпеки та порядку. Їх застосування дозволяє уникнути негативних наслідків порушень установлених правил суспільного життя, великих матеріальних витрат на їх ліквідацію [12, с. 89].

На нашу думку, позитивний досвід, запозичений в інших країн, щодо протидії адміністративним проступкам у сфері громадського порядку та громадської безпеки надасть можливість виявляти та припиняти такі порушення в найкоротший термін, нівелювати порушення прав людини, унеможливити настання адверсивних у соціумі наслідків, ілюзій безкарності, стереотипів аномії тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про сили і корпуси безпеки : Органічний закон Королівства Іспанії від 13 березня 1986 р. № 2/1986. URL: http://pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/zarubiz_hne-zakonodavstvo.html
2. Crime Prevention Strategy (2012–2020). *EUCPN*. URL: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/crime_prevention_strategy_bg.pdf
3. Lord Hailshame of Maryenborne. *Laws of England*. Butterworths. London, 1990. P. 112, 200.
4. Koch B.C.M. *The Politics of Crime Prevention*. Aldershort. Ashgate, 1998. P. 103.
5. Report of the Commissioner of Police of the Metropolis 1995/96. Secretary of State for the Home Department. London, 1996. P. 111.

6. Польська урядова програма стримування злочинності та антигромадських проявів «Разом безпечніше». URL: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/eucpn_crime_prevention_strategy_poland.pdf.
7. Wyvekens Anne. The evolving story of crime prevention in France. Adam Crawford. Crime Prevention Policies in Comparative Perspective. Willan Publishing, 2009. P. 110–129. 978-1843924128. halshs-00458730.
8. Coul J. The Function and the Role of the Police Studies. Academy of Criminal Justice. Baden Wurtemberg, 1994. Volume 17 (2). P. 12, 21.
9. Crime prevention in Germany. EUCPN. URL: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/eucpn_crime_prevention_strategy_germany.pdf
10. Чуриков Д.С., Денисенко Є.М. Міжнародний досвід правового регулювання обігу зброї (на прикладі США). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 184–191.
11. Степаненко К.В. Попередження поліцією злочинності на регіональному рівні: зарубіжний досвід та його впровадження в Україні. Дніпропетровськ : Ліра Лтд., 2016. С. 239–241.
12. Собакарь А.О. Превентивно-примусові поліцейські засоби забезпечення публічної безпеки та порядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4 (89). С. 87–95.

REFERENCES

1. Pro sily i korpysu bezpeku [About security forces and corps]. Zakon Korolivstva Ispanii. 13.03.1986. № 2/1986. Retrieved from: http://pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/zarubiz_hne-zakonodavstvo.html [in Esp.].
2. Crime Prevention Strategy (2012–2020). EUCPN. Retrieved from: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/crime_prevention_strategy_bg.pdf [in Bol.].
3. Lord Hailshame of Maryenborne, Laws of England, Butterworths, London, 1990. P. 112, 200 [in Eng.].
4. Koch B.C.M. The Politics of Crime Prevention, Aldershort, Ashgate, 1998. P. 103.
5. Report of the Commissioner of Police of the Metropolis 1995/96, Secretary of State for the Home Department. London, 1996. P. 111.
6. Polska urzadowa programa strumyvannya zlochunnosti ta antugromadskih proyaviv “Razom bezpechniche”. Retrieved from: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/eucpn_crime_prevention_strategy_poland.pdf [in Pol.].
7. Anne Wyvekens. The evolving story of crime prevention in France. Adam Crawford. Crime Prevention Policies in Comparative Perspective, Willan Publishing, pp. 110–129, 2009, 978-1843924128. halshs-00458730.
8. Coul J. The Function and the Role of the Police Studies, Academy of Criminal Justice. Vol. 17 (2), Baden Wurtemberg, 1994. P. 12, 21.
9. Crime prevention in Germany. EUCPN. Retrieved from: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/eucpn_crime_prevention_strategy_germany.pdf [in Germ.].
10. Chyrikov D.S., Denisenko Y.M. (2017). Mizhnarodniy dosvid pravovogo regulyvannya obigy zbroyi (na priklyadi SSHA) [International experience of legal regulation of arms circulation (using the example of the USA)]. *Visnyk Dnipropetrov'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2017. № 2. P. 184–191 [in Ukr.].
11. Stepanenko K.V. (2016). Poperedzhennya policiyu zlochinnosti na regionalnomyi rivni: zarybizhniy dosvid ta yogo vprovadzhennya v Ukrayiny. [Prevention of crime by the police at the regional level: foreign experience and its implementation in Ukraine.] Dnipropetrovsk. Lira ltd. 2016. Pp. 239–241 [in Ukr.].
12. Sobakar A.O. (2017). Preventivno-primysovi policeiski zasoby zabezpechennya pyblichnoi bezpeki ta porlyadky. [Preventive and coercive police means of ensuring public safety and order]. *Visnyk Dnipropetrov'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2017. № 4 (89). Pp. 87–95 [in Ukr.].

Правові засади співробітництва України з європейськими валютними організаціями та їхня роль у розвитку євроінтеграційних процесів

Шереметьєва О. Ю.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного та європейського права

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-6657-7214

olga.sher111@gmail.com

Ключові слова: *правові засади, євроінтеграційні процеси, фінансові послуги, валютно-фінансові відносини, європейські валютні організації, співробітництво України з європейськими валютними організаціями, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк.*

У статті проаналізовано правові засади співробітництва України з європейськими валютними організаціями та їхній вплив на розвиток євроінтеграційних процесів. Так, після розпаду СРСР фактично відразу Україною було проголошено курс на євроінтеграцію. Якщо на початковому етапі йшлося про визначення євроінтеграційних тенденцій, які широко обговорювалися в державних та наукових колах, то у подальшому ці тенденції почали набувати юридичної і фактичної форми. Зокрема, проаналізовано базові документи права ЄС, на основі яких будується співпраця України з ЄС у валютно-фінансовій сфері, інші міжнародні договори, які укладені між Україною та ЄС, європейськими валютними організаціями, такими як Європейський банк реконструкції та розвитку і Європейський інвестиційний банк, а також деякі положення національного законодавства. Зазначено, що на підставі чинного українського законодавства продовжується курс на євроінтеграцію у валютно-фінансовій сфері, незважаючи на окремі проблеми, що виникають у теорії та на практиці. Також можна стверджувати, що Україна дуже активно співпрацює з європейськими валютними організаціями, і останнім часом така співпраця у формі зростаючого обсягу наданих країні кредитів постійно посилюється. Крім того, створена відповідна правова база для здійснення співпраці з європейськими інституціями у валютно-фінансовій сфері. Отже, співробітництво держави з європейськими валютними організаціями фінансово, тобто за допомогою наданих кредитів, підтримує євроінтеграційний курс України. Проте такі кредитні проекти потребують ретельного аналізу з точки зору доцільності отримання кредиту, умов його надання, а також інтересів держави та громадян у кожному конкретному випадку з огляду на можливість вчинення корупційних діянь з боку посадовців та розкрадання державних коштів. Таким чином, усе це вимагає створення і функціонування ефективного механізму нагляду і контролю за отриманням та витрачанням запозичених коштів, який включає правову складову частину, що може бути темою подальших наукових досліджень.

Legal basis of Ukraine's cooperation with European currency organizations and their role in the development of European integration processes

Sheremetieva O. Yu.

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of International and Europe Law

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Pobedy Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6657-7214

olga.sher111@gmail.com

Key words: *legal basis, European integration processes, financial services, monetary and financial relations, European monetary organizations, Ukraine's cooperation with European monetary organizations, European Bank for Reconstruction and Development, European Investment Bank.*

The article analyzes the legal basis of Ukraine's cooperation with European monetary organizations and their influence on the development of European integration processes. Thus, after the collapse of the USSR, Ukraine immediately declared a course for European integration. And, if at the initial stage we were talking about the definition of European integration trends, which were widely discussed in government and scientific circles, then later these trends began to take legal and factual form. In particular, the basic documents of EU law, on the basis of which Ukraine's cooperation with the EU in the monetary and financial sphere is built, other international agreements concluded between Ukraine and the EU, European monetary organizations such as the European Bank for Reconstruction and Development and the European Investment Bank, and as well as some provisions of national legislation. It is noted that on the basis of the current Ukrainian legislation, the course for European integration in the monetary and financial sphere continues, despite the individual problems that arise in theory and in practice. It can also be stated that Ukraine is very actively cooperating with European monetary organizations, and recently, such cooperation, in the form of a growing volume of loans granted to the country, is constantly increasing. In addition, an appropriate legal framework has been created for cooperation with European institutions in the monetary and financial sphere. Therefore, the state's cooperation with European currency organizations financially by the help of loans supports European integration course of Ukraine. However, such credit programs require careful analysis from the point of view of the expedience of obtaining a loan, the terms of its provision, as well as the interests of the state and citizens in each specific case, taking into account the possibility of corruption by officials and embezzlement of public funds. Thus, all this requires the creation and functioning of an effective mechanism of supervision and control over the receipt and spending of borrowed funds, which includes a legal component, which can be the subject of further scientific research.

Вступ. Після розпаду СРСР фактично відразу Україною було проголошено курс на євроінтеграцію. Якщо на початковому етапі йшлося про визначення євроінтеграційних тенденцій, які широко обговорювалися в державних та наукових колах, то у подальшому ці тенденції почали набувати юридичної і фактичної форми. Так, було укладено Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами і їхніми державами-членами [1]. У цій Угоді було визначено різні аспекти співробітни-

цтва між Україною та Європейськими Співтовариствами, а також українська держава взяла на себе зобов'язання щодо наближення свого законодавства до законодавства та права ЄС. Відповідно, партнерство і співробітництво передбачалися у таких напрямках, як сприяння торгівлі, інвестиціям і гармонізації економічних відносин; створення підґрунтя для економічного, соціального, фінансового, науково-технічного, культурного та іншого співробітництва, адаптації української економіки до європейського ринку. Надалі перего-

вори з ЄС на державному рівні щодо можливості інтеграції нашої країни до європейського простору та укладення Угоди про асоціацію розпочалися у 2007 році, у 2012 році цей документ був парафований сторонами, а підписаний у 2014 році [2]. Крім цього, були внесені зміни у 2019 році до преамбули Конституції України щодо незворотності європейського курсу країни [3]. Загалом, особливо після прийняття зазначених документів, євроінтеграційні процеси зачепили фактично усі сфери життєдіяльності українського суспільства, міжнародні та зовнішні відносини держави. Не оминували вони також валютно-фінансову сферу та співробітництво з європейськими валютними інституціями. Отже, правові засади співробітництва з цими інституціями та їхній вплив на розвиток євроінтеграційних процесів мають теоретичне і практичне значення та потребують подальших наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів євроінтеграційних процесів та співробітництва з європейськими структурами присвятили свої роботи як відомі правники, так і економісти, соціологи, політологи та історики, зокрема В.В. Батриченко, Е.В. Бевзюк, О.Г. Білорус, А.О. Бояр, І.І. Вітер, О.М. Гайдай, О.О. Гайдулін, В.І. Головченко, О.О. Грінченко, Л.В. Губерський, М.В. Гуцалова, Т.В. Жолонко, М.З. Згуровський, В.В. Копійка, А.В. Крапивин, Б.М. Криволапов, А.І. Кудряченко, Д.Г. Лук'яненко, В.М. Матвієнко, В.І. Муравйов, А.В. Омельченко, В.Ф. Опришко, Є.Г. Панченко, Ю.М. Пахомов, С.М. Ратушний, К.В. Смирнова, С.В. Сорока, Л.В. Сохань, О.А. Чугаєв, В.І. Чужиков, О.А. Федірко, Т.І. Шинкаренко, Н.Л. Яковенко. Однак комплексного аналізу сучасних аспектів, пов'язаних з правовими засадами співробітництва України з європейськими валютними організаціями, не було проведено.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування правових засад співробітництва України з європейськими валютними організаціями, їхня загальна характеристика та аналіз їхнього впливу на євроінтеграційні тенденції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна поставила за мету інтеграцію з Європейським Союзом і йде цим шляхом, а одним з найважливіших етапів у процесі інтеграції нашої держави з ЄС стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році [4], яка також стосується валютно-фінансового співробітництва. Підписавши Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, наша країна зробила рішучі кроки для подальшої інтеграції в європейський економічний та фінансовий простір. При цьому успішність процесу інтеграції прямо залежить від швидкості адаптації її законодавства до стандартів європей-

ських країн [5, с. 610]. Так, у п. 6 ч. 5 гл. 6 розділу IV Угоди встановлюються принципи нормативно-правової бази для всіх фінансових послуг, які підлягають лібералізації [4; 5, с. 621–640]. При цьому необхідно звернути увагу на те, що більшість фінансових послуг тим чи іншим чином пов'язана з використанням валюти та валютними відносинами між резидентами України та ЄС [5, с. 624]. Отже, сутність лібералізації валютного законодавства можна визначити як право будь-якої фізичної або юридичної особи без якихось обмежень і дозволів перевозити валюту за кордон, купувати цінні папери, здійснювати інвестиції, розміщувати грошові кошти на вкладних (депозитних) рахунках [5, с. 611].

Однак співпраця України з ЄС у валютно-фінансовій сфері базується не тільки на цій Угоді, але й на базових документах права ЄС, таких як Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства 1957 року зі змінами та доповненнями [6], а також інших міжнародних договорах. Насамперед йдеться про чотири свободи, які є основою спільного (внутрішнього) ринку ЄС. Таким чином, різні аспекти правового регулювання інститутами ЄС фінансових послуг належать до повноважень у сфері свободи руху капіталу та платежів (ст. 56–60), свободи надання послуг (ст. 49–55) та свободи заснування (ст. 45–48) [6]. На правові засади регулювання фінансових послуг також впливають валютна політика ЄС та діяльність Європейського центрального банку (далі – ЄЦБ). Відповідно, у розділі VII ч. 3 Договору про заснування Європейського Співтовариства 1957 року визначено мету валютної політики, організаційні засади та основи діяльності ЄЦБ [6]. Свій вплив на регулювання фінансових послуг здійснює також Європейська Комісія, яка є органом законодавчої ініціативи в ЄС і підходить до цього системно, застосовуючи єдиний термін «свобода надання фінансових послуг». Цей термін з'явився в Білій книзі про створення повноцінного внутрішнього ринку, оприлюдненій у 1985 році, а названий документ є програмним в історії становлення єдиного ринку ЄС. Отже, Біла книга окреслювала такі основні напрями діяльності у сфері надання фінансових послуг, як банківська діяльність, страхування та інвестиційна діяльність. Пізніше до них додався ще й регулювання фондового ринку [7, с. 5].

Як відомо, фінансові послуги належать до валютно-фінансових відносин, які підпадають під регулювальний вплив національного валютного та фінансового права, а міжнародні фінансові послуги – до міжнародних валютно-фінансових відносин, котрі, у свою чергу, є видом міжнародних економічних відносин. Отже, якщо розглядати євроінтеграційні процеси у валютно-фінансовій

сфері як частину міжнародних інтеграційних процесів, то, згідно з теорією міжнародної економічної інтеграції, успішна її реалізація на регіональному рівні можлива за дотримання двох таких визначальних умов:

- близькість рівнів розвитку та інтернаціоналізація економіки країн-партнерів;
- наявність розвинених економічних зв'язків між суб'єктами інтеграції, рівень розвитку яких вже на початковому етапі інтеграції вищий від зв'язків з іншими країнами [8, с. 240–241].

На думку деяких науковців, європейській інтеграційній вектор України має досить суттєві проблеми економічної сумісності, а саме за рівнем економічного розвитку Україна набагато відстала від країн-членів ЄС, і розрив за цим показником значно перевищує допустимі межі. За рівнем досягнутої інтернаціоналізації своєї економіки Україна значно відстає не тільки від країн-старожилів ЄС, але й від нових країн-членів. Крім того, Україна є набагато більшою за фізичними масштабами, кількістю населення тощо, ніж нові країни-члени ЄС, що утруднює процес її входу до Євросоюзу [8, с. 241].

Також варто відрізнити інтеграцію до Європейського Союзу як загалом, так і у валютно-фінансовій сфері від глобалізації, тобто під поняттям «глобалізація» розуміють процеси становлення єдиних загальносвітових систем в економіці, праві, політиці, культурі, технологіях тощо. У результаті таких процесів країни й народи стають не тільки взаємопов'язаними, але й взаємозалежними, а найбільш загальною світовою тенденцією глобалізації є інтеграція [9, с. 49].

Термін «інтеграція» означає стан пов'язаності окремих диференційованих частин у ціле та процес відновлення цілісності, возз'єднання, взаємного зближення і утворення взаємозв'язків, який приводить до такого стану [10, с. 133]. Для України найбільш наочною є інтеграція, що здійснюється в межах Європейського Союзу, призначенням якої є об'єднання національних правових систем Європи в єдиний геоправовий простір [11, с. 108].

З європейською інтеграцією тісно пов'язана гармонізація законодавства, що відіграє ключову роль у здійсненні інтеграції, а також у розвитку співпраці інтеграційного об'єднання з країнами, що не є членами [12, с. 12]. Подальше поглиблення економічної співпраці приводить до поширення інтеграції на країни, які перебувають поза межами інтеграційного об'єднання. Тут, як зазначає В.І. Муравйов, одним із правових інструментів зближення є гармонізація законодавства третіх країн із правилами, які регулюють функціонування спільного ринку [12, с. 12]. На важливість гармонізації законодавства щодо фінансових послуг звертає увагу Б.М. Криволапов,

зазначаючи, що важливим аспектом регулювання фінансових послуг у ЄС є гармонізація законодавства щодо захисту прав споживачів фінансових послуг [13, с. 114].

У ст. 125 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС надається визначення та перелік фінансових послуг, до яких, зокрема, віднесено банківські та інші фінансові послуги [4]. Надання банківських послуг тісно пов'язано з діяльністю банків, що впливає на всі сектори національної економіки та життєдіяльності суспільства. Сама діяльність банківської сфери багато в чому залежить від держави, а саме її зовнішньої, економічної, фінансової, валютної державної політики, правового регулювання та співпраці з міжнародними валютними інституціями, у тому числі з європейськими валютними організаціями.

Таким чином, співпраця України з європейськими валютними організаціями та правові основи такої співпраці відіграють дуже важливу роль у євроінтеграційних процесах. Це стосується не тільки сфери фінансових послуг, включно з банківськими, але й інших сфер життєдіяльності українського суспільства.

Отже, Україна активно співпрацює з низкою міжнародних валютних організацій Європи, насамперед з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Європейським інвестиційним банком (ЄІБ). Як уже зазначалося, для здійснення ефективного співробітництва з європейськими валютними інституціями Україна має гармонізувати національне законодавство у валютно-фінансовій та банківській сферах до права ЄС, а також створити адекватне сучасним реаліям і потребам держави та її резидентів національне правове поле.

Відповідно до оцінок фахівців, рівень адаптації законодавства України до *acquis* ЄС у сфері банківського права є високим. Відповідно до аналізу, здійсненого Європейським банком реконструкції та розвитку, Україна, випереджаючи Чехію, Латвію, Росію та Словенію, посідає тринадцяте місце у рейтингу країн Центральної та Східної Європи та країн Балтії, законодавство яких відповідає вимогам Основних принципів ефективного банківського нагляду, затверджених Базельським комітетом з питань банківського нагляду [14].

Розглядаючи особливості правового статусу ЄБРР як міжнародної валютної організації регіонального характеру, насамперед маємо звернутися до деяких положень, які містяться в Угоді про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку від 29 травня 1990 року [15], в контексті співробітництва з Україною.

Так, відповідно до ст. 1 глави I Угоди про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку від 29 травня 1990 року (далі – Угода), мета

ЄБРР полягає в тому, щоб шляхом внесення вкладу в економічний прогрес та реконструкцію сприяти переходу до відкритої, орієнтованої на ринок економіки, а також розвитку приватної та підприємницької ініціативи в країнах Центральної та Східної Європи, які дотримуються принципів багатопартійної демократії, плюралізму та ринкової економіки [15]. Положення цієї статті можуть бути застосовані в процесі співробітництва ЄБРР з Україною, оскільки, згідно зі ст. 1 Конституції України, вона є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [16]. При цьому насамперед окремі статті розділів I, II Конституції розкривають і деталізують зміст ст. 1 Основного Закону України. Також офіційне тлумачення положень ст. 1 Конституції України надано в Рішенні Конституційного Суду від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 [17].

У п. 1 ст. 2 глави I Угоди визначено функції, які виконує Банк для досягнення своєї мети. Зокрема, Банк сприяє країнам-бенефіціарам, що є членами Банку, у здійсненні структурних та галузевих економічних реформ, включно з демонополізацією, децентралізацією та приватизацією, щоб допомогти економіці цих країн повністю увійти до світової економіки шляхом сприяння через приватних та інших заінтересованих інвесторів налагодженню, удосконаленню та розширенню продуктивної, конкурентоздатної і приватнопідприємницької діяльності, а саме малим та середнім підприємствам; залучення внутрішнього та іноземного капіталу, а також управлінського досвіду; сприяння продуктивним інвестиціям, включно з інвестиціями у сфері послуг та фінансів і у відповідну інфраструктуру, коли це необхідно для підтримки приватної та підприємницької ініціативи, задля створення конкурентного середовища та підвищення продуктивності праці, рівня життя, а також покращення умов праці; здійснення технічного сприяння у підготовці, фінансуванні та реалізації відповідних проєктів; стимулювання розвитку ринків капіталу; підтримки економічно обґрунтованих проєктів, у яких бере участь більше одного члена-бенефіціара; сприяння у всій своїй діяльності екологічно здоровому та сталому розвитку; здійснення іншої діяльності та надання інших послуг, які можуть сприяти виконанню зазначених функцій [15].

Також у ч. 1. ст. 11 Угоди зазначено, що Банк здійснює операції відповідно до своєї мети та функцій у такі способи:

- надання позик або спільне фінансування з багатосторонніми інститутами, комерційними банками чи іншими зацікавленими установами, або участь у позиках підприємствам приватного сектору, будь-якому державному підприємству, яке діє в умовах конкуренції і переходить до участі

в ринковій економіці, а також позиках будь-якому державному підприємству задля полегшення його переходу у приватну власність та під приватний контроль, щоб полегшити участь приватного і/або іноземного капіталу в таких підприємствах чи сприяти такій участі;

- інвестиції в акціонерний капітал підприємств приватного сектору;

- інвестиції в акціонерний капітал будь-якого державного підприємства, діючого в умовах конкуренції, яке переходить до участі в ринковій економіці, а також інвестиції в акціонерний капітал будь-якого державного підприємства задля полегшення його переходу у приватну власність та під приватний контроль, щоб полегшити участь приватного і/або іноземного капіталу в таких підприємствах чи сприяти такій участі;

- коли інші способи фінансування недоцільні, гарантоване розміщення цінних паперів, випущених як підприємствами приватного сектору, так і державними підприємствами, згаданими вище, для досягнення цілей, зазначених у цьому підпункті;

- полегшення доступу підприємств приватного сектору та інших підприємств, зазначених вище, до внутрішніх та міжнародних ринків капіталу шляхом надання гарантій, коли недоцільно застосовувати інші засоби фінансування, а також шляхом надання фінансових консультацій та сприяння в інших формах;

- розміщення ресурсів спеціальних фондів згідно з угодами, які визначають їхнє використання;

- надання позик або участь у них та здійснення технічного сприяння для реконструкції та розвитку інфраструктури, включно з природоохоронними програмами, необхідними для розвитку приватного сектору та переходу до ринкової економіки; для досягнення цілей цього пункту державним підприємством, діючим у конкурентному ринковому середовищі, визнається тільки те підприємство, яке діє самостійно у конкурентному ринковому середовищі та підпадає під законодавство про банкрутство [15].

Коли отримувач позики чи гарантії не є членом, але є державним підприємством, Банк може, враховуючи різні підходи до публічно-правових та державних підприємств, які переходять у приватну власність та під приватний контроль, вимагати від члена або членів, на території яких повинен реалізуватися відповідний проєкт, або від будь-якої публічно-правової установи чи інших прийнятних для Банку органів цього члена чи членів гарантувати погашення основного боргу та виплату процентів, а також інших зборів та нарахувань за позицією згідно з його умовами (ч. 2 ст. 14 Угоди) [15].

Отже, аналізуючи положення Угоди про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку від 29 травня 1990 року в контексті особливостей співпраці з Україною, маємо зосередитись на деяких моментах та висновках.

По-перше, Україна приєдналась до цієї Угоди.

По-друге, за своєю сутністю та цілями ця Угода спрямована на сприяння розвитку приватного сектору, сприяння приватним та іноземним інвестиціям.

По-третє, враховуючи зазначене, Банк сприятиме переходу державного сектору від централізованого контролю та управління до децентралізації та приватизації.

По-четверте, Банк також сприятиме демонополізації економіки, формуванню конкурентного ділового середовища.

По-п'яте, діяльність Банку сприятиме здійсненню структурних та економічних реформ у країні.

По-шосте, враховуючи все зазначене, маємо пам'ятати, що Банк здійснює свою діяльність задля забезпечення отримання прибутку (доходів), а також для сприяння допуску до державних підприємств інвесторів, насамперед із країн-донорів, та переходу державної власності в приватну, в тому числі в іноземну приватну власність. Зрозуміло, що такі проекти потребують ретельного аналізу з точки зору інтересів держави та громадян у кожному конкретному випадку. Водночас необхідно враховувати українські реалії, пов'язані з корупційними діями та банальним розкраданням державних коштів, що потребує створення ефективного механізму нагляду й контролю за витрачанням запозичених коштів.

Євроінтеграційним процесам у країні на підставі визначених умов співпраці між Україною та ЄБРР сприяє також Договір між Урядом України та Європейським банком реконструкції та розвитку про співробітництво та діяльність Постійного представництва ЄБРР в Україні 2007 року. Відповідно до цього Договору, ЄБРР створив постійне представництво у Києві та може створювати додаткові представництва в інших місцях на території України. Банк надаватиме фінансування для реалізації інвестиційних проектів у державному та приватному секторах, які є пріоритетними для України [18].

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) був заснований згідно з Римським договором про створення ЄС [6]. Банк має статус юридичної особи, відповідні органи управління та фінансову автономію. Аналізуючи особливості правового статусу ЄІБ, перш за все звернемо увагу на Статут Європейського інвестиційного банку [19]. Так, у ст. 267 Статуту Європейського інвестиційного банку визначено основну мету ЄІБ, а саме сприяння збалансованому та сталому розвитку спіль-

ного ринку в інтересах ЄС через звернення до ринку позичкового капіталу та використання його власних ресурсів [19].

Для досягнення поставленої мети Банк функціонує на некомерційній основі, надає позики та гарантії, які сприяють фінансуванню таких проектів у всіх секторах економіки:

- проекти, спрямовані на розвиток менш розвинутих регіонів;

- проекти, спрямовані на модернізацію або конверсію підприємств або на розвиток нових сфер діяльності, необхідних для поступової побудови спільного ринку, коли внаслідок масштабів чи природи таких проектів вони не можуть бути повністю профінансовані за допомогою різних засобів, які є в окремих держав-членів;

- проекти або спільні інтереси декількох держав-членів, що мають такі масштаби або природу, які не дають можливості здійснити їхнє фінансування різними засобами, які є в окремих держав-членів [19].

У ст. 18 Статуту ЄІБ визначено сферу діяльності та умови надання позик Банком. Зокрема, зазначено, що в рамках задачі, сформульованої у ст. 267 (б) Статуту ЄІБ, Банк надає позики його учасникам або приватним чи державним підприємствам для інвестування в проекти, що реалізуються на європейській території держав-учасниць, коли кошти не можуть бути надані з інших джерел на прийнятних умовах. Однак Рада керуючих, діючи одностайно за пропозицією Ради директорів, може дозволити Банку надати позики для інвестування в проекти, що реалізуються повністю чи частково за межами європейської території держав-учасниць [19].

Водночас у р. 2 ст. 18 Статуту йдеться про те, що позики за ступенем можливості надаються тільки за умови, що також використовуються інші джерела фінансування. Якщо позика надається підприємству або органу, який не представляє державу-учасницю, то умовою надання позики Банком є або гарантія держави-учасниці, на території якої буде реалізовуватися такий проект, або інші відповідні гарантії (р. 3 ст. 18 Статуту) [19].

Водночас у ст. ст. 15 та 16 Статуту ЄІБ визначено можливості співробітництва та взаємодії Банку з державами-учасницями, міжнародними організаціями, а також банківськими та фінансовими організаціями в країнах, де він провадить свої операції [19].

Правові засади співробітництва України з Європейським інвестиційним банком базуються на положеннях Рамкової угоди між Україною та Європейським інвестиційним банком від 14 червня 2005 року (далі – Угода) [20]. Зауважимо, що конкретні приклади та особливості співробітництва ЄІБ та України з реалізації окре-

мих проєктів на території нашої держави автор розглядала у своїх попередніх наукових публікаціях [21–24].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Підсумовуючи зазначене, можна констатувати, що Україна дуже активно співпрацює з європейськими валютними організаціями, і останнім часом така співпраця у формі зростаючого обсягу наданих країні кредитів постійно посилюється. Крім того, створена відповідна правова база для здійснення співпраці з європейськими інституціями у валютно-фінансовій сфері. Отже, співробітництво держави з європейськими валютними організаціями

фінансово, а саме за допомогою наданих кредитів, підтримує євроінтеграційний курс України. Проте такі кредитні проєкти потребують ретельного аналізу з точки зору доцільності отримання кредиту, умов його надання, а також інтересів держави та громадян у кожному конкретному випадку з огляду на можливість вчинення корупційних діянь з боку посадовців та розкрадання державних коштів. Таким чином, усе це вимагає створення і функціонування ефективного механізму нагляду і контролю за отриманням та витрачанням запозичених коштів, який включає також правову складову частину, що може бути темою подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про ратифікацію Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами і їх державами-членами : Закон України від 10 листопада 1994 року № 237/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 415 (Угода втратила чинність).
2. Шереметьєва О.Ю. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: ретроспектива та реалії сьогодення. *Юридична Україна*. 2016. № 1–2. С. 42–48.
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.
5. Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом : наукова монографія / ред. О.В. Кузьменко. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2019. 678 с.
6. Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства від 25 березня 1957 року. *Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності*. 2003. № 4.
7. Правове регулювання страхування та роздрібних фінансових послуг в Європейському Союзі та в Україні: порівняльно-правовий аналіз. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 196 с.
8. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 264 с.
9. Колодій А.М. Глобалізація та інтеграція до Європейського Союзу: аспекти співвідношення. *Наближення законодавства України до права Європейського Союзу в контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 9 грудня 2019 року / ред. кол.: О.В. Кузьменко, В.Г. Чорна. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2019. 204 с.
10. Райзберг Б.А., Лозовский Л.В., Стародобцева Е.С. Современный экономический словарь. Москва : ИНФРА-М, 1997. 479 с.
11. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.
12. Муравйов В.М. Гармонізація законодавства і європейська інтеграція. *Право України*. 2013. № 6.
13. Криволапов Б.М. Захист прав споживачів фінансових послуг під час укладання контрактів на відстані (порівняльний аналіз законодавства Європейського Союзу та України). *Право України*. 2013. № 6.
14. Огляд стану адаптації законодавства України до *acquis communautaire*. Київ : ТОВ «Ніка-Прінт», 2006. 516 с.
15. Угода про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку від 29 травня 1990 року. URL: <http://www.ebrd.com/inforequest>
16. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254К/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1 від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. *Офіційний вісник України*. № 11. 2012. Ст. 422.

18. Про ратифікацію Договору між Урядом України та Європейським банком реконструкції та розвитку про співробітництво та діяльність Постійного представництва ЄБРР в Україні : Закон України від 4 червня 2008 року № 319-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 29. Ст. 256.
19. Протокол (№ 5) об Уставе Європейського інвестиційного банку от 25 марта 1957 года (с изменениями и дополнениями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_680
20. Про ратифікацію Рамкової угоди між Україною та Європейським інвестиційним банком від 14 червня 2005 року : Закон України від 7 лютого 2006 року № 3392-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 22. Ст. 193.
21. Шереметьєва О.Ю. Співробітництво України з ЄІБ: особливості правового регулювання реалізації деяких проєктів. *The development of legal sciences: problems and solutions* : International scientific-practical conference. Conference Proceedings, April 27–28. Kaunas : Baltija Publishing, 2018. P. 73–76.
22. Шереметьєва О.Ю. Особливості співробітництва України з ЄІБ щодо реалізації окремих проєктів: правовий аналіз. *Modern jurisprudence of the European Union: The interaction of law, rulemaking and practice* : International scientific conference. Conference Proceedings, April 17. Lublin : Baltija Publishing, 2018. P. 96–99.
23. Шереметьєва О.Ю. Правові питання реалізації окремих проєктів Європейського інвестиційного банку в Україні. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 119–129.
24. Шереметьєва О.Ю. Специфіка правового статусу кінцевого бенефіціара за Фінансовою угодою між Україною та ЄІБ. Проєкт «Основний кредит для аграрної галузі – Україна». *Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova si Ucraina in contextual proceselor de eurointegrare* : Conferinta internationala stiintifico-practica 2–3 noiembrie, 2018. Chisinau : S.n., 2018 (Tipogr. “Tipocart Print”). P. 104–107.

REFERENCES

1. Pro ratyfikatsiyu Ughody pro partnerstvo ta spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskymy spivtovarystvamy i iikh derzhavamy-chlenamy: Zakon Ukrainy (1994). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1994. № 46. St. 415. [in Ukrainian] (Ughoda vtratyla chynnist).
2. Sheremetieva O.Yu. (2016) Ughoda pro assotsiatsiyu mizh Ukrainoiu ta EU: retrospektiva ta realii sohodennya [The Association Agreement between Ukraine and the EU: retrospect and current realities: an article]. Yurydychna Ukraina. 2016. № 1–2. P. 42–48 [in Ukrainian].
3. Pro vnesennya zmin do Konstytutsii Ukrainy (schodo strategichnoho kursu derzhavy na nabuttya povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Organizatsii Pivnichnoatlantychnoho dogovoru): Zakon Ukrainy (2019). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2019. № 9. St. 50 [in Ukrainian].
4. Ughoda pro assotsiatsiyu mizh Ukrainoiu, z odnei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi energii, yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 27.06.2014. Ofitsiyniy visnyk Ukrainy. 2014. № 75. T. 1. St. 2125 [in Ukrainian].
5. Adaptatsiya natsionalnoho zakonodavstva vidpovidno do Ughody pro assotsiatsiyu Yevropeiskym Soiuzom: naukova monografiya [za red. O.V. Kusmenko] (2019) [Adaptation of national legislation in accordance with the Association Agreement with the European Union: a monograph]. K.: Kafedra, 2019 [in Ukrainian].
6. Dogovir pro zasnuvannya Yevropeiskogo Ekonomichnoho Spivtovarystva vid 25.03.1957. Zakonodavchi I normatyvni akty v bankivskoi diyalnosti. 2003. № 4 [in Ukrainian].
7. Pravove reguluvannya strakhuvannya ta rozdrubnykh finansovykh poslug v Evropeiskomu Soyuzi ta v Ukraini: porivnyalno-pravoviy analiz (2007). K.: Tsentri uchbovoi literatury, 2007 [in Ukrainian].
8. Peredrii O.S. (2008) Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: navchalnyi posibnyk [International economic relations: a textbook]. K.: Znannya, 2008 [in Ukrainian].
9. Kolodii A.M. (2019) Globalizatsiya ta integratsiya do Evropeiskoho Soyuzu: aspekty spivvidnoshennya. [Globalization and integration into the European Union: aspects of the relationship: theses of a conference]. Nablyzhennya zakonodavstva Ukrainy do prava Evropeiskoho Soyuzu v konteksti Ughody pro assotsiatsiyu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom. K.: Kafedra, 2019 [in Ukrainian].
10. Raizberg B.A. (1997) Sovremenniy ekonomicheskiy slovar [Modern economic dictionary]. M.: INFRA-M, 1997 [in Russian].
11. Luts L.A. (2003) Evropeiski mizhderzhavni pravovi systemy ta problem integratsii z nymy pravovoi systemy Ukrainy (teoretychni aspekty) [European interstate legal systems and problems of integration with them of the legal system of Ukraine (theoretical aspects): a monograph]. K.: In-t derzhavy I prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2003 [in Ukrainian].
12. Muraviov V.I. (2013) Harmonizatsiya zakonodavstva i evropeiska integratsiya [Harmonization of legislation and European integration: an article]. Law of Ukraine. 2013. № 6 [in Ukrainian].

13. Kryvolapov B.M. (2013) Zakhyst prav spozhyvachiv finansovykh posluh pid chas ukladannya kontraktiv na vidstani (porivnyalniy analiz zakonodavstva Evropeiskoho Soyuzu ta Ukrainy) [Protection of the rights of consumers of financial services during the conclusion of contracts at a distance (comparative analysis of the legislation of the European Union and Ukraine): an article]. Law of Ukraine. 2013. № 6 [in Ukrainian].
14. Ohlyad stanu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do *acquis communautaire* (2006). K.: Nika-Print, 2006 [in Ukrainian].
15. Ughoda pro zasnuvannya Evropeiskoho banku rekonstruktsii ta rozvytku (1990). URL: <http://www.ebrd.com/inforequest> [in English].
16. Konstytutsiya Ukrainy (1996). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141. [in Ukrainian]
17. Rishennya Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podannym pravlinnya Pensiinoho fondu Ukrainy zshodo ofitsiinoho tлумachennya polozhen statti 1 (2012). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2012. № 11. St. 422 [in Ukrainian].
18. Pro ratyfikatsiyu Dogovoru mizh Uryadom Ukrainy ta Evropeiskym bankom rekonstruktsii ta rozvytku pro spivrobitnytstvo ta diyalnist Postiinoho predstavnytstva EBRR v Ukraini: Zakon Ukrainy (2008). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2008. № 29. St. 256 [in Ukrainian].
19. Protokol (№ 5) ob Ustave Evropeiskogo investitsionnogo banka (1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_680 [in Russian].
20. Pro ratyfikatsiyu Ramkovoї Ughody mizh Ukrainoyu ta Evropeiskym investytsiinym bankom: Zakon Ukrainy (2006). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2006. № 22. St. 193 [in Ukrainian].
21. Sheremetieva O.Yu. (2018) Spivrobitnytstvo Ukrainy z EIB: osoblyvosti pravovoho rehulyuvannya realizatsii deyakykh proektiv [Ukraine's cooperation with the EIB: features of the legal regulation of the implementation of some projects: theses of a conference]. The development of legal sciences: problems and solutions. International scientific-practical conference. Conference Proceedings, April 27–28. Kaunas: Baltija Publishing, 2018. P. 73–76 [in Ukrainian].
22. Sheremetieva O.Yu. (2018) Osoblyvosti spivrobitnytstva Ukrainy z EIB zshodo realizatsii okremykh proektiv: pravovy analiz [Features of Ukraine's cooperation with the EIB regarding the implementation of individual projects: legal analysis: theses of a conference]. Modern jurisprudence of the European Union: The interaction of law, rulemaking and practice. International scientific conference. Conference Proceedings, April 17. Lublin: Baltija Publishing, 2018. P. 96–99 [in Ukrainian].
23. Sheremetieva O.Yu. (2018) Pravovi pytannya realizatsii okremykh proektiv Evropeiskoho investitsionnogo banku v Ukraini [Legal issues of implementation of individual projects of the European Investment Bank in Ukraine: an article]. Pravove rehulyuvannya ekonomiky. 2018. № 17. S. 119–129 [in Ukrainian].
24. Sheremetieva O.Yu. (2018) Spetsyfika pravovoho statusu kintsevoho benefitsiara za Finansovoyu ughodoyu mizh Ukrainoyu ta EIB Proekt "Osnovnyi kredyt dlia agrarnoi haluzi-Ukraina". Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova si Ucraina in contextual proceselor de eurointegrare. Conferinta internationala stiintifico-practica 2–3 noiembrie, 2018. Chisinau: S.n., 2018 (Tipogr. "Tipocart Print"). P. 104–107 [in Ukrainian].

Правова охорона, захист та комерціалізація об'єктів права промислової власності в умовах євроінтеграційних процесів

Ярошевська Т. В.

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

просп. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0001-5525-1681

yaroshevskaya-t@ukr.net

Ключові слова: *інтелектуальна власність, право промислової власності, європейська інтеграція, охорона об'єктів права, комерціалізація промислової власності.*

У статті проводиться теоретичне дослідження євроінтеграційних процесів у сфері охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності. Зроблено висновок, що нині в Україні проблемним питанням є вдосконалення механізму охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності, вироблення чіткої державної політики у сфері розвитку ринку та створення надійної правової системи. Розв'язання проблемних питань убачається у: встановленні відповідності положень чинного національного законодавства нормам країн – членів Європейського Союзу; удосконаленні нормативно-правової бази та створенні дієвих механізмів охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності, включаючи фінансове й організаційне забезпечення наукових і дослідницьких розробок; відповідній стратегії державної інноваційної економіко-правової політики для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, робіт, послуг; ефективній охороні інтересів творців об'єктів права та законних правоволодільців; завершенні судової реформи у сфері інтелектуальної власності та створенні в Україні Вищого суду з питань інтелектуальної власності; конкретних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства України у сфері промислової власності.

Для України вдосконалення законодавства у сфері охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності може бути кроком на шляху реструктуризації економіки та її переорієнтації на інноваційний розвиток. Державна політика має здійснюватися з урахуванням пріоритетів у розвитку науки, підтримки найбільш важливих галузей виробництва, у яких використання новітніх досягнень техніки та технологій може забезпечити одержання найбільшого ефекту та найбільшої віддачі. Дієва політика держави водночас повинна не тільки забезпечувати фінансову підтримку наукових розробок і досліджень, а і створювати ефективні механізми, спрямовані на продуктивне впровадження результатів науково-технічної діяльності, зокрема і створених бюджетним коштом. Ці чинники є необхідною умовою для розвитку національної економіки, підвищення рівня добробуту громадян, гарантування національної безпеки нашої держави, що значно поліпшить передумови для європейської інтеграції в майбутньому. Обґрунтовані теоретичні висновки дозволили сформулювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення механізмів правової охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності в Україні у процесі імплементації європейських норм.

Legal protection, protection and commercialization of industrial property right objects under conditions of European integration processes

Yaroshevska T. V.

*Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Civil and Legal Disciplines
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Gagarina ave., 26, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5525-1681
yaroshevskaya-t@ukr.net*

Key words: *intellectual property, industrial property law, European integration, protection of objects of law, commercialization of industrial property.*

A theoretical study of European integration processes in the sphere of protection and commercialization of industrial property right objects is conducted in the article. It is concluded that an improvement of mechanism for the protection and commercialization of industrial property right objects, an elaboration of a clear state policy in the field of market development and a creation of a reliable legal system are the problematic issues currently in Ukraine. The solution of problematic issues is seen in: an establishing the compliance of provisions of the current national legislation with the norms of the EU member states; an improving the legal framework and creating effective mechanisms for the protection and commercialization of industrial property right objects, including financial and organizational support for scientific and research developments; an appropriate strategy of the state innovative economic and legal policy with the aim of increase the competitiveness of domestic goods, works and services; an effective protection of interests of law objects creators and legal right holders; a completion of the judicial reform in the field of intellectual property and a creation of the Supreme Court on the issues of intellectual property in Ukraine; specific proposals and recommendations for improving the legislation of Ukraine in the field of industrial property.

An improvement of the legislation in the field of protection and commercialization of industrial property right objects can be a step towards economy restructuring and its reorientation towards innovative development for Ukraine. State policy should be carried out taking into account the priorities in science development, in support for the most important branches of industry in which the use of the latest advances in technique and technology can ensure the greatest effect and the greatest return. At the same time, an effective state policy should not only provide financial support for scientific developments and research, but also create effective mechanisms aimed at the productive implementation of the results of scientific and technical activities, including those created for budgetary funds. These factors are a necessary condition for development of the national economy, for raising the level of citizens' welfare, for ensuring the national security of our state, which will significantly improve prerequisites for European integration in future. Substantiated theoretical conclusions made it possible to formulate specific proposals for improving the mechanisms of legal protection and commercialization of industrial property right objects in Ukraine in the process of implementation of European norms.

Вступ. Об'єкти права промислової власності є важливим інструментом економічного та технологічного розвитку України, тісно пов'язані з конкурентною спроможністю виробників і розвитком ринкової економіки. Нині важливим завданням для нашої держави є створення ефективної інно-

ваційної системи, яка спроможна забезпечити технологічну модернізацію економіки, підвищити її конкурентоспроможність на основі передових безпечних технологій. Тому необхідно вдосконалити систему правової охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності в Україні

та перетворити науковий потенціал країни на дієвий ресурс економічного зростання.

Підвищена увага до цих правовідносин зумовлена міжнародними зобов'язаннями України, зокрема укладанням 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію. Також 23 червня 2022 р. Україна набула статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС). Необхідно зазначити, що обраний Україною шлях євроінтеграції потребує максимального наближення національного законодавства до законодавства країн – членів ЄС. Угода про асоціацію містить значну кількість чинних у межах Європейського Союзу правових норм щодо охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності, які мають бути імplementовані в законодавство України. Тому потрібно визначити конкретні заходи, які сприятимуть вступу нашої держави в Європейський Союз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу констатувати, що окреслена проблематика була предметом дослідження низки вчених, серед яких Г.О. Андрощук, О.В. Басай, М.М. Богуславський, Ю.Л. Бошицький, Є.А. Булат, А.С. Довгерт, О.В. Кам'янська, Ю.М. Капіца, П.П. Крайнев, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, О.П. Орлюк, Б.М. Падучак, Л.І. Работягова, Р.О. Стефанчук, О.І. Харитонова, Р.Б. Шишка, О.С. Яворська, І.Є. Якубівський та інші. Роботи цих та інших науковців заклали підґрунтя для поглиблення й інтеграції напрямів у сфері охорони та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності в Україні, але наявні напрацювання не охоплюють усі питання в цих сферах, зокрема у процесі імplementації європейських норм і дотримання положень Угоди про асоціацію. Кількість наукових праць, що безпосередньо стосуються пошуку механізмів для вдосконалення національного законодавства у сфері охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності до рівня законодавства Європейського Союзу, є недостатньою. Серед основних цілей статті варто виділити такі: аналіз європейського та вітчизняного законодавства у сфері охорони та комерціалізації промислової власності та внесення пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України в цих сферах і практики його застосування.

Метою дослідження є розроблення і надання наукових висновків і рекомендацій із питань подолання проблем охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності України в умовах проведення євроінтеграційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренентоспроможність окремих компаній, галузей і держав багато в чому залежить від їхньої здатності розробляти й ефективно використовувати досягнення науки й техніки чи інновацій.

Настав час активно запроваджувати економіку, засновану на знаннях та інтелектуальних активах. Тож стимулювання розвитку інтелектуальної сфери та правової охорони об'єктів промислової власності зокрема набуває значення одного з найважливіших чинників усього комплексу політико-економічних відносин і економічної безпеки як усередині кожної цивілізованої країни, так і на міжнародному рівні. Проте у зв'язку з російською агресією та запровадженням в Україні воєнного стану і, як наслідок, погіршенням матеріально-технічного та фінансового забезпечення діяльності у сферах науки й техніки, недостатній рівень використання об'єктів права промислової власності зумовив зменшення чисельності винахідників і авторів промислових зразків. Глобальною проблемою, яка повинна бути вирішена, є забезпечення охорони прав творців і реалізації свободи творчості, запровадження сучасних правових і організаційних механізмів охорони на об'єкти права промислової власності, забезпечення державою сприятливих умов для винахідницької діяльності.

Як зазначалося вище, проголошений Україною курс на євроінтеграцію потребує забезпечення охорони об'єктів права промислової власності на такому рівні, який уже існує в економічно розвинутих європейських країнах. Ці обставини вимагають погодження національного законодавства в цій сфері з положеннями європейського законодавства. Подальші кроки в цьому напрямі неможливі без удосконалення законодавства України, пошуку механізмів належної правової охорони на об'єкти промислової власності з урахуванням наявного європейського досвіду. Також тут важливе не просте копіювання тих чи інших підходів до охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності, які проведені у праві Європейського Союзу, а системний науковий підхід до внутрішньої узгодженості та врахування всіх елементів позитивного вітчизняного права. Від розв'язання цього питання залежить інноваційний розвиток нашої держави, підвищення конкурентної спроможності у світі та створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі. Проте потрібно звернути увагу на те, що, здійснюючи гармонізацію законодавства, Україна зобов'язана враховувати, що цей процес має переважно однобічний характер, бо не передбачає здійснення взаємних кроків сторін з узгодження їхніх правових норм, а стосується тільки змін в законодавстві України для його гармонізації з нормами права Європейського Союзу. Також у процесі гармонізації законодавства України із правом країн – членів ЄС необхідно враховувати подальший розвиток європейського права в зазначених сферах [1, с. 71–72]. З огляду на ключове

значення інтелектуального й інноваційного чинників у сучасному суспільстві, саме цьому питанню приділена найбільша увага в Угоді про асоціацію, яка передбачає впровадження в Україні європейських норм регулювання правовідносин. І провідною для розбудови законодавства Європейського Союзу у сферах охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності є політика Спільноти щодо скасування перешкод для вільного руху товарів із метою створення внутрішнього ринку та забезпечення конкурентної спроможності на ньому.

У вивченні законодавства Європейського Союзу у сфері промислової власності окрему увагу варто приділити директивам ЄС. За своєю природою система джерел європейського права має комплексний характер, якому властивий поділ нормативно-правових актів на первинні та вторинні. Якщо до первинних джерел права належать міжнародно-правові договори, що регламентують діяльність ЄС, то до вторинних – директиви. Директива має обов'язкову силу тільки для тієї держави (групи держав), якій вона адресована, і лише стосовно того результату, на досягнення якого вона спрямована. Її відмінною рисою також є те, що способи та форми реалізації правових положень, закріплених у директиві, визначаються самою державою директивного положення [2, с. 86]. Отже, з метою покращення процесів європейської інтеграції варто імплементувати положення чинних директив у сфері промислової власності шляхом приєднання та дотримання їхніх положень. Зазначене матиме максимально позитивний результат лише в тому разі, якщо державна політика буде спрямована на розвиток законодавчої сфери.

Щоб забезпечити такий самий рівень охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності, як і в межах Спільноти, наша держава має брати до уваги й нові міжнародні конвенції, і акти Європейського Союзу, які регулюють відносини у цих сферах в межах внутрішнього ринку. Отже, Україна має розробити власні підходи до розв'язання питань гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу, бо реалізація цього механізму надає можливості для дії норм європейського права в рамках національного правопорядку. Це стосується насамперед передбачених Угодою про асоціацію випадків транспозиції директив ЄС, зокрема й у сфері промислової власності, у внутрішнє законодавство України та безпосереднього застосування окремих положень європейського права на національному рівні.

Варто відзначити, що позитивним видається досвід України з розроблення та затвердження Національної економічної стратегії України до 2030 р., у якій окреслено пріоритетні напрями

євроінтеграційних процесів і у сфері промислової власності. Отже, Україна робить дієві кроки до впорядкування питань щодо охорони зазначеної сфери та подолання проблем, пов'язаних із комерціалізацією об'єктів права. Також у Національну економічну стратегію України вписані засади щодо захисту прав інтелектуальної та, зокрема, промислової власності. Першими кроками на цьому шляху має стати ухвалення Стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності, оскільки об'єкти права промислової власності можуть стати фундаментальним інструментом у створенні сприятливого середовища для інвестицій, інновацій, винахідництва та розвитку креативних галузей.

Цілком можна погодитися з авторкою [3, с. 12], що досить прогресивною є пропозиція щодо вдосконалення судової системи. Однак заявлені часові рамки реалізації Стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності змушують констатувати, що виконання деяких поставлених завдань залишається сумнівним. Зокрема, створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності є, безумовно, прогресивним і дієвим завданням для вітчизняної судової системи, однак натепер зазначений орган досі не був створений.

Так, Голова Верховного Суду Всеволод Князев уважає [4], що в Україні необхідно повернутися до створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Про це він сказав в інтерв'ю Укрінформу в контексті заходів із виконання вимог, які поставив Європейський Союз перед Україною як країною-кандидатом у частині судової реформи. Зокрема, ідеться про вимогу посилення захисту прав інтелектуальної власності на території України. Всеволод Князев зазначив, що у 2019 р. розпочалися процедури відбору і створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, але після ліквідації Вищої кваліфікаційної комісії суддів ці процеси були зупинені, нині суд не створено. На думку авторки статті, для захисту прав творців та інших зацікавлених осіб потрібно в Україні активізувати зусилля для створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Комерціалізація та впровадження об'єктів права промислової власності відіграють значну роль в економічному розвитку кожної провідної країни, зокрема й в Україні. Безперечно, технологічний обмін об'єктами права промислової власності як сучасний засіб упровадження інновацій у виробництво надає можливість прискорити та вдосконалити на цьому підприємстві процес виробництва товарів і підняти рівень їхньої конкурентоспроможності, а належне фінансування і регулювання цієї сфери в довгостроковій перспективі відкривають перед країнами можливість вийти у світові промислові лідери.

У європейських країнах механізми комерціалізації об'єктів права промислової власності вже давно працюють і продовжують далі вдосконалюватися, тоді як в Україні цей процес ще перебуває на стадії зародження і потребує детального опрацювання. Тому нашій державі важливо вивчити досвід провідних європейських країн щодо правового врегулювання відносин у сфері комерціалізації об'єктів права промислової власності та виявити позитивні напрацювання, які можна було б запозичити та закріпити у відповідному законодавстві України. Ефективний технологічний обмін і впровадження конкурентних передових технологій розширяють можливості високотехнологічного імпорту й експорту, сприятимуть запровадженню єдиних високих технологій економічного розвитку та налагодженню співпраці в цій сфері між Україною та країнами – членами ЄС.

Так, з перших же років незалежності України у країні багато уваги приділяється пріоритетним напрямам розвитку наукової та науково-технологічної діяльності, підходи до яких і норми містяться, зокрема, у законах України: «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», інших нормативно-правових актах, що регулюють відносини у цій сфері. Проте протягом останніх років законами України про державний бюджет України постійно блокуються норми стосовно фінансового забезпечення наукової, науково-технічної сфери, зокрема, ч. 3 ст. 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також створення пільгових умов для розвитку інноваційних процесів. Унаслідок цього розвиток інноваційної діяльності в Україні суттєво стримується через хронічне недофінансування цієї галузі. Окрім того, вагомою перешкодою для комерціалізації інноваційної продукції на підприємствах залишається значна зношеність технологічного обладнання, яке не може бути пристосоване до сучасних інноваційних технологій. Також однією із причин незацікавленості керівників підприємств у впровадженні нових технологій є відсутність дієвого механізму ефективного просування інновацій у виробництво та невирішеність низки фінансових, правових, економічних, організаційних питань щодо інноваційного розвитку на державному рівні.

Якщо розглянути досвід європейських країн, то, наприклад, у Франції з метою сприяння інноваційній діяльності промисловості у сфері малого та середнього бізнесу в 1979 р. було створене Національне агентство з підвищення інноваційної привабливості наукових досліджень, яке опікується

питаннями комерціалізації та впровадженням результатів науково-технічної діяльності, створених бюджетним коштом. Це Агентство здійснює фінансову підтримку інноваційних підприємств і науково-дослідних лабораторій. Однією з форм підтримки є надання безпроцентної позики на строк до шести років у розмірі 50% від вартості проєкту, яка підлягає поверненню якщо профінансований інноваційний проєкт виявиться успішним. Також для реалізації інноваційних програм можна отримати дотації, субсидії, гранти. Будь-яка форма фінансування орієнтована на стимулювання активізації участі підприємств у регіональних або міжнародних програмах [5, с. 374–375]. На погляд авторки статті, цей європейський досвід щодо підтримки державою інноваційних програм і проєктів доцільно використати й в Україні. Бо серед чинників, які гальмують запровадження новітніх у промислове виробництво, варто передусім назвати брак власних фінансових ресурсів, високі відсоткові ставки банківських кредитів, зменшення внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних виробників і значний ризик їх упродовження.

Отже, застосовуючи досвід європейських країн щодо реалізації в Україні інноваційних програм, необхідно передусім на державному рівні створити привабливі економічні умови у сфері комерціалізації об'єктів права промислової власності. Зокрема, для сприяння концентрації інвестиційного капіталу та стимулювання фундаментальних і пошукових науково-дослідних робіт потрібно змінити експортно-імпорتنу політику та систему оподаткування. Запровадити цільові пільгові кредити, субсидії, дотації, дослідницькі контракти тощо. Необхідно вдосконалити правову базу щодо фінансового забезпечення комерціалізації об'єктів права промислової власності.

Для активної комерціалізації результатів науково-технічної та наукової діяльності в економіці України має бути сформована інноваційна політика, що передбачає форми та методи державного стимулювання науково-технічної активності, активізації взаємодії науки з виробництвом із метою широкого втілення розроблень у кінцевий виробничий результат – нові конкурентоспроможні види продукції, технологічні процеси, організаційні рішення. Така політика має передбачати вдосконалення економіко-правової, соціальної, організаційної, інформаційної бази й інших складників інноваційної діяльності.

Наступним проблемним питанням у сфері комерціалізації об'єктів науково-технічної творчості є недосконалість механізму впровадження таких об'єктів, який повинен мати за мету безперервне масштабне оновлення виробництва. Наприклад, у Німеччині щодо комерціалізації

об'єктів права функції посередників між промисловими компаніями та науковими лабораторіями виконують спеціальні наукові товариства та спільні дослідницькі асоціації. Їхня діяльність фінансується шляхом надання субсидій від федерального уряду і доходів від виконання контрактних досліджень. Також вагому участь в організації комерціалізації об'єктів права промислової власності беруть місцеві органи влади, які роблять великий внесок у створення наукових парків та інноваційних центрів, розглядають цю діяльність як один із найважливіших напрямів регіонального розвитку.

Застосовуючи досвід провідних європейських країн у сфері комерціалізації об'єктів права промислової власності, авторка статті пропонує в Україні на підприємствах, у наукових установах, в організаціях та закладах вищої освіти, що створюють та/або використовують результати науково-технічної творчості і яким належать або передаються майнові права на використання таких об'єктів права, створити спеціальні центри, які мають опікуватися комерціалізацією об'єктів права й ефективним управлінням промисловою власністю, зокрема: виявляти й оцінювати комерційний потенціал винаходу; учиняти дії з набуття й охорони прав на цей об'єкт; визначати найбільш ефективні шляхи його використання; залучати інвестиції у сферу трансферу технологій; сприяти встановленню нових ділових контактів між розробниками нововведень та їх споживачами; виплачувати винагороду творцям після впровадження об'єктів права промислової власності й укладати договори про комерціалізацію цих об'єктів; проводити аукціони та виставкові заходи у сфері науково-технічної й інноваційної діяльності з метою підтримки вітчизняних виробників високотехнологічної продукції та пошуку нових споживачів; сприяти міжнародній співпраці в цій

сфері шляхом проведення конференцій з інноваційної тематики.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямі. Отже, нині в Україні проблемним є вдосконалення механізму охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності, вироблення чіткої державної політики у сфері розвитку ринку та створення надійної правової системи. Розв'язання проблемних питань убачається в: установленні відповідності положень чинного національного законодавства міжнародним угодам та законодавству країн – членів ЄС; удосконаленні нормативно-правової бази та створенні дієвих механізмів охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності, включаючи фінансове й організаційне забезпечення наукових і дослідницьких розробок; відповідній стратегії державної інноваційної економіко-правової політики для підвищення конкурентної спроможності вітчизняних товарів, робіт, послуг; ефективній охороні інтересів творців об'єктів права та законних правоволодільців; завершені судової реформи у сфері інтелектуальної власності та створені в Україні Вищого суду з питань інтелектуальної власності; конкретних пропозиціях і рекомендаціях щодо вдосконалення законодавства України у сфері промислової власності.

Державна політика має здійснюватися з урахуванням пріоритетів у розвитку науки, підтримки найбільш важливих галузей виробництва, у яких використання новітніх досягнень техніки та технологій може забезпечити одержання найбільшого ефекту та найбільшої віддачі. Усе це є необхідним для розвитку національної економіки, підвищення рівня добробуту громадян, гарантування національної безпеки нашої держави, що значно поліпшить передумови для європейської інтеграції в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ярошевська Т.В. Напрями вдосконалення регулювання приватних правовідносин у сфері промислової власності в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 10–11 квітня 2020 р. Одеса : МГУ, 2020. С. 71–75.
2. Форманюк В.В. Система джерел права Європейського Союзу. *Правова система: теорія і практика*. 2015. № 2. С. 83–88.
3. Волощенко О.М. Проблеми удосконалення права інтелектуальної власності в умовах євроінтеграції. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. С. 10–14.
4. Укрінформ від 27 червня 2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3516221-golova-vs-neobhidno-stvoruvati-visij-sud-z-pitan-intelektualnoi-vlasnosti.html> (дата звернення: 23.08.2022).
5. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / Ю.В. Кіндзерський та ін. ; за ред. Ю.В. Кіндзерського. Київ : Ін-т економіки та прогноз. НАН України, 2009. 928 с.

REFERENCES

1. Formaniuk V.V. (2015). Systema dzherel prava Yevropeiskoho Soiuzu. Pravova systema: teoriia i praktyka [The system of sources of law of the European Union. Legal system: theory and practice]. 2015 [in Ukrainian].
2. Kindzerskyi Yu.V., Yakubovskyi M.M., Halytsia I.O. (2009). Potentsial natsionalnoi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku [The potential of national industry: goals and mechanisms of effective development]. Kyiv: Institute for Economics and Forecasting. NAS of Ukraine, 2009 [in Ukrainian].
3. Ukrinform (2022). Ukrinform vid 27 chervnia 2022 roku [Ukrinform from June 27, 2022]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3516221-golova-vs-neobhidno-stvoruvati-visij-sud-z-pitan-in-telektualnoi-vlasnosti.html> (accessed: 23.08.2022).
4. Voloshchenko O.M. (2019). Problemy udoskonalennia prava intelektualnoi vlasnosti v umovakh yevro-intehratsii. Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo [Problems of improving intellectual property law under conditions of the European integration. Enterprise, economy and law]. 2019 [in Ukrainian].
5. Yaroshevska T.V. (2020). Napriamky udoskonalennia rehuliuвання pryvatnykh pravovidnosyn u sferi promyslovoi vlasnosti v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv v Ukraini. Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn v umovakh demokratyzatsii ukraïnskoi derzhavy : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf [Directions for improving the regulation of private legal relations in the field of industrial property under conditions of European integration processes in Ukraine. Legal regulation of public relations under conditions of democratization of the Ukrainian state : materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference]. Odessa : IHU, 2020 [in Ukrainian].

Методика визначення розміру відшкодування моральної шкоди, завданої працівнику, у деяких європейських країнах

Панченко О. І.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу докторантури та ад'юнктури
Національна академія внутрішніх справ
пл. Солом'янська, 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-4365-0495
olia.pan4enko@ukr.net*

Ключові слова: відшкодування, моральна шкода, працівник, роботодавець, європейські країни.

Натепер в Україні немає єдиної методики чи моделі оцінки моральної шкоди, на законодавчому рівні не закріплено жодної формули розрахунку, що становить проблему для українських судів під час визначення ними розміру відшкодування, через що призначаються різні суми компенсації за однакових чи схожих обставин. З огляду на це метою статті є вивчення досвіду деяких європейських країн із цього питання для того, щоби визначити, як ця проблема вирішується в їхньому правовому полі. Це є передусім актуальним з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави, особливо після отримання нею статусу кандидата на членство в Європейського Союзу. У рамках представленого дослідження ми розглянули, зокрема, проблему компенсування моральної шкоди працівнику, адже саме це питання є найменш регульованим у законодавстві України. У результаті проведеного аналізу ми вивчили нормативно-правові акти Франції, Німеччини та Великобританії, які регламентують питання відшкодування моральних збитків, зокрема й у трудових правовідносинах, опрацювали відповідну судову практику, а також простежили розвиток поглядів науковців щодо окремих аспектів цього питання. У результаті здійсненого дослідження ми дійшли висновку, що в кожній із розглянутих країн під час визначення розміру компенсації за завдану моральну шкоду, зокрема і працівникам, унаслідок порушення їхніх трудових прав, використовують визначені рамки, установлені судами в аналогічних справах. Ці рішення покладені в основу відповідних таблиць чи інших актів, які допомагають суддям чи представникам інших уповноважених органів під час розгляду схожих заяв. Зауважимо, що суддя може і не застосовувати таблиць, однак у такому разі зобов'язаний суворо аргументувати своє рішення, тому ця практика не є поширеною. На нашу думку, розроблення таких таблиць для України мало б вирішальне значення для подолання неоднорідності судової практики із цього питання, забезпечення гарантій прав постраждалих і присудження їм максимально адекватного розміру відшкодування за перенесені моральні страждання, які є беззаперечним наслідком незаконного звільнення, дискримінації, домагання чи інших неправомірних діянь із боку роботодавця.

Methodology for determining the amount of compensation for moral damage, caused to an employee, in some European states

Panchenko O. I.

Ph. D. in Law, Senior Researcher,

Senior Research Fellow of the Department of Doctorate and Postgraduate Studies

National Academy of Internal Affairs

Solomjanska sq., 1, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-4365-0495

olia.pan4encko@ukr.net

Key words: *compensation, moral damage, employee, employer, European countries.*

To date, there is neither single method (model) for assessing moral damages, nor formula for calculating moral damage at the legislative level, which creates certain difficulties for judges in determining the amount of compensation and results in assignment different awards in the same or similar circumstances. With this in mind, the purpose of this article is to study the experience of some European countries on this issue in order to determine how this problem is solved in their legal field. This is primarily relevant in view of the European integration aspirations of our country, especially after winning the status of a candidate for EU membership. Within the framework of the presented research, we considered, in particular, the problem of compensation for moral damage to the employee, because this issue is the least regulated in the legislation of Ukraine. As a result of the analysis, we studied the legal instruments of France, Germany, and Great Britain, which regulate the issue of compensation for moral damages, in particular, in labor relations, processed the relevant judicial practice, and traced the development of the views of scientists on certain aspects of this issue. As a result of the conducted research, we came to the conclusion that in each of the considered countries, when determining the amount of compensation for moral damage caused, including to employees as a result of violation of their labor rights, certain frameworks established by courts in similar cases are used. These decisions are based on relevant tables or other acts that help judges or representatives of other authorized bodies when considering similar applications. Note that the judge may not use the tables, but in this case he is obliged to strictly argue his decision, so this practice is not common one. In our opinion, the development of such tables for Ukraine would be of crucial importance for overcoming the heterogeneity of judicial practice on this issue, ensuring the guarantees of the rights of the victims and awarding them the most adequate amount of compensation for moral suffering, which is an undeniable consequence of illegal dismissal, discrimination, harassment or other illegal acts on the part of the employer.

Вступ. Проблема розроблення методики визначення розміру компенсації моральної шкоди є однією з найбільш дискусійних, оскільки не можна перевести у грошовий вираз страждання, почуття страху, сорому чи образу. Її відшкодування ніколи не буде «дорівнювати» рівню переживань особи, не зможе нівелювати її душевного болю, тому будь-яка присуджена в цьому випадку сума буде мати суто умовний вираз.

На нашу думку, складність оцінки завданої моральної шкоди має місце внаслідок таких причин:

- відсутність законодавчо закріплених критеріїв визначення розміру компенсування моральної шкоди;
- нечіткість критеріїв, які беруться до уваги судом в оцінюванні моральної шкоди;
- «розпливчатість» аргументації відповідної суми компенсації в рішеннях судів;
- призначення різних сум відшкодування моральних збитків за аналогічних чи схожих обставин;
- ставлення до порушення трудових прав, яке призводить до завдання моральної шкоди, як до «незначущого».

Натепер немає єдиної методики чи моделі оцінки моральної шкоди, на законодавчому рівні не закріплено жодної формули розрахунку, що створює складнощі для суддів під час визначення розміру відшкодування, через що спостерігаємо неоднорідну судову практику із цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Беззаперечно, існує велика кількість авторських підходів до цієї проблеми, жоден із яких, на жаль, не можна назвати ідеальним. Довгий час в Україні користувалися методикою О.М. Ерделевського, яка ґрунтується на презюмуванні моральної шкоди, базисному рівні компенсації за страждання, що були спричинені завданням тяжкої шкоди здоров'ю, розробленій шкалі співвідношень розмірів компенсації моральної шкоди на базі співвідношень максимальних санкцій кримінального закону, що передбачають відповідальність за посягання на аналогічні права людини, та розраховується за допомогою формули, яка включає всі вказані критерії [1, с. 214].

Однак 29 січня 2016 року рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України методика О.М. Ерделевського була вилучена з Реєстру методик проведення судових експертиз, затверджених наказом Міністерства юстиції України. Відповідно, оцінка моральної шкоди за цією методикою нині є недопустимою, про що свідчить низка судових рішень.

Натомість 18 січня 2019 року була зареєстрована Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди (реєстраційний код 14.01.75). Проте ця Методика є перетвореним підходом, запропонованим О.М. Ерделевським, та ґрунтується на заснованій ним формулі, що, на думку деяких науковців, є недопустимим, оскільки суперечить чинному законодавству України [2].

Оскільки в Україні питання визначення розміру компенсування моральної шкоди досі залишається дискусійним, дослідимо, як воно вирішується в деяких європейських країнах. Це є передусім актуальним з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави, особливо після отримання статусу кандидата на членство в Європейському Союзі (далі – ЄС). У рамках нашого дослідження ми розглянемо, зокрема, проблему компенсування моральної шкоди працівнику, адже саме це питання є найменш регульованим у законодавстві України.

Наприклад, у Франції немає жодних обмежень щодо підстав для компенсування моральної шкоди – будь-які матеріальні та моральні збитки підлягають відшкодуванню, якщо вони є прямим і безпосереднім наслідком деліктного діяння. Зазвичай суди присуджують загальну суму

моральної шкоди, але розподіляють її на окремі категорії.

Так, суди мають дискреційні повноваження під час оцінювання моральної шкоди, але повинні брати до уваги всі її види, навіть якщо немає необхідності детально вказувати основу такого визначення. Так, під час установлення розміру відшкодування беруться до уваги:

- ступінь фізичних страждань (дуже легкий, легкий, помірний, середній, досить важкий, важкий, дуже важкий);

- неможливість вести звичний спосіб життя (до цього критерію включають неможливість виконувати звичну фізичну чи інші види діяльності, неможливість піднімати чи переносити важкі предмети, виходити на прогулянки, втрату нюху, нездатність виконувати подружній обов'язок тощо);

- постійна або тимчасова втрата працездатності (французькі суди розрізняють період тимчасової втрати працездатності (*Incapacité temporaire totale*) і постійної втрати працездатності (*Incapacité permanente partielle* або *déficit fonctionnel séquellaire*);

- естетична шкода (шкода, завдана зовнішності особи, може призвести до втрати кар'єри або змушує жертву уникати різних соціальних заходів). Для її оцінки медичний експерт застосовує градуєвану шкалу від 0 до 7, яка не враховує вік і стать позивача. Окрім висновку експерта, суд бере до уваги також рід занять потерпілого, а також ту обставину, чи є особа одруженою);

- розлад статевої функції (порушення статевої функції, а також здатності мати дітей є підставою для компенсування моральної шкоди. Такий розлад може бути лише тимчасовим);

- втрата працездатності, втрата підходящої роботи та втрата здатності вести домашнє господарство (починаючи з 1972 року за французьким законодавством будь-яка нематеріальна втрата зручностей повинна бути компенсована окремо від матеріальних збитків);

- скорочення середньої тривалості життя (суди мають право збільшити розмір компенсування моральної шкоди, якщо внаслідок травми в потерпілого скоротилася тривалість життя);

- відшкодування за зіпсовану відпустку (такий вид шкоди підлягає компенсації за статтею «втрата зручностей» (*préjudice d'agrément*));

- кома, «вегетативний стан» і пошкодження мозку (постраждалий у комі має право на відшкодування як тимчасової втрати непрацездатності (компенсація матеріальних збитків), так і моральної шкоди).

Зауважимо, що суддя під час визначення розміру компенсування моральної шкоди обмежений сумою, зазначеною в позові потерпілого, тобто він не може присудити компенсацію, більшу за ту,

якої вимагає потерпілий, однак має право зменшити чи збільшити її за окрему категорію шкоди. Під час винесення рішення суддя має дотримуватися принципу цілковитого компенсування шкоди. Розмір компенсації не повинен залежати від соціального, культурного чи фінансового статусу потерпілого, а також від наявності чи відсутності вини відповідача [3].

Під час вирішення питання щодо компенсації суддя послуговується відповідним висновком експерта. Медичні експерти використовують таблиці як для встановлення факту завдання як матеріальної шкоди (*barèmes d'incapacité*), так і моральної (*échelles de préjudices moraux*). Функція медичного експерта полягає в тому, щоб надати відповіді на фактичні питання (питання *de fait*), а не оцінити розмір завданої шкоди. Відповідно до статті 265 Цивільно-процесуального кодексу Франції [4], роль експерта визначається документом, виданим суддею (*mission d'expertise*). Медичний експерт зобов'язаний виконувати всі вказівки судді, викладені в цьому акті, а також надати відповіді на поставлені в ньому питання.

Відшкодування за перенесені біль і страждання в німецькому законодавстві традиційно називається *Schmerzensgeld*. Така компенсація призначається за: завданий фізичний біль (чиста компенсація); іншу нематеріальну шкоду, окрім фізичного болю (компенсація за біль у ширшому розумінні); непряму нематеріальну шкоду (за біль і страждання в переносному значенні). Варто зазначити, що таке відшкодування можливе лише в рамках позовів, поданих відповідно до вимог статті 823 Цивільного кодексу Німеччини [5]. Згідно з положеннями цієї статті, той, хто навмисно або з необережності порушив право на життя, здоров'я, свободу, власність або будь-яке інше право особи, зобов'язаний компенсувати завдану шкоду. Як бачимо, ця норма поширюється і на спори, що виникають із трудових правовідносин.

Компенсація за біль і страждання в німецькому праві виконує відновну, компенсаторну та превентивну функції. Під час призначення відшкодування німецькі суди враховують ступінь вини особи, яка завдала болю та страждань. Цивільне законодавство Німеччини традиційно розрізняє дві форми вини – умисел і необережність; остання поділяється на «звичайну» і «грубу». Варто зазначити, що вже «звичайної необережності» досить, щоби правопорушник був притягнутий до цивільно-правової відповідальності за завдані біль і страждання. Визначення ж розміру компенсації в Німеччині є прерогативою суду. Беруться до уваги такі критерії: форма вини правопорушника; період часу, протягом якого потерпілий відчував біль і страждання; термін перебування потерпі-

лого на лікуванні; його індивідуальні особливості; майновий стан заповіювача шкоди.

Визначення розміру компенсації покладається на розсуд суду. В оцінюванні моральної шкоди судді зазвичай керуються Зведеними таблицями, які складаються із судових рішень у конкретних категоріях справ із раніше визначеним розміром моральної шкоди за біль і страждання [6, с. 2090–2092].

У законодавстві Великої Британії не передбачено компенсування моральної шкоди, завданої незаконним звільненням, – це можливе лише в позовах про дискримінацію. Так, Законом про рівноправність 2010 року заборонена дискримінація на робочому місці за визначеними характеристиками, відомими як «захищені». Ними є: вік, інвалідність, зміна статі, шлюб і цивільне партнерство, вагітність і материнство, раса, релігія чи релігійні переконання, стать, сексуальна орієнтація.

Виділяють декілька видів дискримінації. Пряма дискримінація має місце, коли з одним працівником поводяться гірше, ніж з іншим, через наявність у нього однієї чи декількох «захищених характеристик». Наприклад, якщо керівник ставиться до одного підлеглого менш прихильно, ніж до іншого, тому що це жінка, то має місце пряма дискримінація.

Непряма дискримінація відбувається тоді, коли роботодавець ставить у невідгідне становище групу людей із «захищеними характеристиками». Наприклад, це може бути непряма дискримінація за ознакою статі, коли у компанії забороняється гнучкий режим робочого часу, що ставить у невідгідне становище жінок із малолітніми дітьми. Непряма дискримінація стосується всіх характеристик, що захищаються Законом, окрім вагітності та материнства, хоча дискримінація за цією ознакою часто може бути рівнозначною непрямій дискримінації за ознакою статі.

Переслідування – це небажана поведінка, яка є образливою чи ворожою, що змушує працівника почуватися некомфортно, залякано чи принижено через наявність у нього «захищених характеристик».

Небажана поведінка – це незаконна поведінка стосовно працівника із «захищеною характеристикою», передбаченою Законом про рівноправність 2010 року, яка є результатом упередженого ставлення до нього саме через її наявність.

Віктимізація має місце тоді, коли працівник перебуває в невідгідному становищі або покаранний через те, що він поскаржився (або має намір поскаржитися) на дискримінацію чи переслідування на робочому місці, або якщо він допоміг тому, хто зазнав дискримінації, тобто вчинив дію, яка захищається Законом про рівноправність [7].

На відміну від компенсації у справах про незаконне звільнення, де встановлена гранична межа

у **93,878 фунтів стерлінгів**, для відшкодування за дискримінацію працівника максимального розміру не визначено. До суми компенсації, серед ого входить і відшкодування за образу почуттів (моральна шкода).

Щоб отримати відшкодування, постраждалий має звернутися із заявою до Трибуналу з розгляду трудових спорів (орган, уповноважений розглядати справи, які впливають із трудових правовідносин) протягом трьох місяців із дня вчинення роботодавцем відповідного правопорушення. У заяві позивач, серед іншого, зазначає розмір компенсації, який він вважає достатнім для подолання негативних наслідків діяння. Після отримання заяви Трибунал проводить двоетапний тест на «тягар доведення»: з одного боку, цей орган перевіряє, чи надав працівник досить доказів для доведення факту дискримінаційної поведінки з боку роботодавця, а з іншого – надає керівнику можливість довести, що в його діях не було проявів дискримінації.

Під час розгляду питання щодо відшкодування за образу почуттів Трибунал завжди повинен зважати на так звані «діапазони Венто» (межі щодо розміру компенсації моральної шкоди, які були визначені у справі «Венто проти головного констебля поліції Західного Йоркшира» (“*Vento v Chief Constable of West Yorkshire Police*”), які становлять: найнижчий діапазон £900 – £9,900; середній діапазон £9100 – £27400; найвищий діапазон £27 400 – £45 600 (у найбільш серйозних випадках сума, яка призначається, може бути навіть вищою за 45 600 фунтів стерлінгів) [8].

Для отримання компенсації потерпілий повинен надати Трибуналу свідчення про те, як дискримінація вплинула на його моральний стан і які негативні почуття викликала (наприклад, розлад сну чи травлення, втрата апетиту чи інтересу до життя тощо). Як докази можуть бути подані показання очевидців, які були присутні під час акту дискримінації з боку роботодавця, а також свідчення родичів, друзів, медичних працівників або працівників служби підтримки, які здатні повідомити про зміни в поведінці або психічному стані потерпілого після негативного впливу на нього поведінки керівника [9].

Мінімальний розмір відшкодування призначається працівнику, який постраждав від відносно незначного, часто одноразового акту дискримінації. Наприклад, за матеріалами справи “*Craddock v. Fountoura*” [10] позивач зазнав переслідувань із боку менеджера, який постійно пропонував йому вступити в інтимні стосунки з колегою. Потерпілому присудили 4 500 фунтів стерлінгів за образу почуттів. Також суддя зауважив, що моральна травма не була настільки значною, щоб перевищити нижню межу відшкодування діапазону

Венто, проте цілком реальною та відчутною, адже потерпілий не міг стримати сліз, коди розповідав про завдану йому образу.

Сума компенсації з найвищого діапазону Венто призначається у випадках серйозної дискримінації, наприклад за тривалих знущань. Як приклад можна навести справу “*Michalak v. Mid Yorkshire Hospitals NHS Trust*” [11]. Доктор Міхалак зазнала серйозної довготривалої дискримінації на робочому місці, результатом якої стала важка психічна травма та неможливість працювати в майбутньому. Вона надала всі необхідні медичні довідки, що доводили завдання їй значної моральної шкоди, тож, окрім 30 000 фунтів стерлінгів за образу почуттів, їй також присудили велику суму за ушкодження здоров'я.

Відшкодування із середнього діапазону Венто призначаються за акти дискримінації «середньої» тяжкості, зокрема й за досить незначні інциденти, що мають своїм наслідком звільнення потерпілого.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. За результатами проведеного аналізу можемо зробити так висновки. У Франції суди мають дискреційні повноваження під час оцінювання моральної шкоди, але повинні брати до уваги всі види останньої, а також відповідні рішення інших судів. Під час вирішення питання щодо компенсації суддя послуговується висновком експерта, який використовує спеціальні таблиці як для встановлення факту завдання матеріальної шкоди (*barèmes d'incapacité*), так і для моральної шкоди. Під час винесення рішення суддя має дотримуватися принципу повного компенсування шкоди, не враховуючи соціального, культурного чи фінансового статусу потерпілого, а також наявності чи відсутності вини відповідача.

Під час визначення розміру компенсації в Німеччині враховуються такі критерії: форма вини правопорушника; період часу, протягом якого потерпілий відчував біль і страждання; термін перебування потерпілого на лікуванні; його індивідуальні особливості; майновий стан заповідювача шкоди. В оцінюванні моральної шкоди судді зазвичай керуються Зведеними таблицями, які складаються із судових рішень у конкретних категоріях справ із раніше визначеним розміром моральної шкоди за біль і страждання.

У законодавстві Великої Британії не передбачено відшкодування моральних збитків, завданих незаконним звільненням, – це можливо лише в позовах про дискримінацію. До відповідної компенсації, серед іншого, входить сума за образу почуттів (завдану моральну шкоду), яка, залежно від тяжкості, призначається в певному діапазоні, відомому як «діапазон Венто». Мінімальний розмір відшкодування призначається працівнику, який постраждав від відносно незначного, часто

одноразового акту дискримінації, найвищий – у випадках серйозної дискримінації, наприклад за тривалих знущань. Трибунал з розгляду трудових спорів проводить двоетапний тест на «тягар доведення»: з одного боку, цей орган перевіряє, чи подав працівник досить доказів для доведення факту дискримінаційної поведінки з боку роботодавця, а з іншого – надає керівнику можливість довести, що в його діях не було проявів дискримінації.

Як бачимо, усі розглянуті країни у визначенні розміру компенсування моральної шкоди, зокрема й у трудових правовідносинах, використовують рамки, установлені судами в аналогічних спра-

вах. Ці рішення покладені в основу відповідних таблиць чи інших актів, які допомагають суддям чи представникам інших органів у розгляді схожих заяв. Зауважимо, що суддя може і не застосовувати їх у розгляді справи, однак у такому разі зобов'язаний детально аргументувати своє судження, а тому ця практика не є поширеною. На нашу думку, розроблення таких таблиць для України мало б вирішальне значення для подолання неоднорідності судової практики із цього питання, забезпечення гарантій прав постраждалих і присудження їм максимально відповідного розміру відшкодування за перенесені моральні страждання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Эрделевский А.М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Волтерс Клувер, 2007. 320 с.
2. Пилипенко Л.В. Методика 14.1.75, або «плоди отруйного дерева». URL: https://protocol.ua/ru/metodika_14_1_75_abo_plodi_otruynogo_dereva/
3. Cannarsa Michel. Compensation for Personal Injury in France. 2002. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kFdCr2JUioMJ:www.jus.unitn.it/cardoza/review/2002/cannarsa.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
4. Tsegaye Yves-Antoine. Code of Civil Procedure of France as of 30 September 2005. 2005. URL: https://allowb.org/acts_pdfs/CPC.pdf.
5. Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2 Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_823.html.
6. Compensation for Moral Harm in Foreign Law and Order / A. Tabunshikov et al. *Opción*. 2020. Año 36. Especial № 27. P. 2082–2098.
7. Working families. Discrimination, harassment and victimization: Overview. 2022. URL: <https://workingfamilies.org.uk/articles/harassment-victimisation-and-discrimination/>.
8. Vento v. Chief Constable of West Yorkshire Police (2003) IRLR 102, CA. URL: <https://app.croneri.co.uk/law-and-guidance/case-reports/vento-v-chief-constable-west-yorkshire-police-2003-irlr-102-ca>.
9. Working families Calculating Damages/ Compensation in the Employment Tribunal. 2022. URL: <https://workingfamilies.org.uk/articles/calculating-damages-and-compensation/#compensatoryaward>.
10. UNISON. Harassment at work: a Unison Guide. 2016. URL: <https://www.unison.org.uk/content/uploads/2016/12/24159.pdf>
11. Michalak v. Mid Yorkshire NHS Trust (2011). Employment Tribunal. Case № 1810815/2008, unreported. URL: <https://app.croneri.co.uk/law-and-guidance/case-reports/michalak-v-mid-yorkshire-nhs-trust-2011-employment-tribunal-case-no#:~:text=The%20tribunal%20found%20that%20the,suspended%20for%20over%20two%20years>

REFERENCES

1. Erdelevskiy, A. (2007). Kompensatsiya moralnogo vreda: analiz i kommentariy zakonodatelstva i sudebnoy praktiki [Compensation for moral damage: analysis and commentary on legislation and case law]. Moscow : Volters Kluver.
2. Pylypenko, L. (2021). Metodyka 14.1.75, abo “plody otruihoho dereva” [Method 14.1.75 or “Fruit of the poisonous tree”]. URL: https://protocol.ua/ru/metodika_14_1_75_abo_plodi_otruynogo_dereva/
3. Cannarsa, Michel (2002). Compensation for Personal Injury in France. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kFdCr2JUioMJ:www.jus.unitn.it/cardoza/review/2002/cannarsa.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
4. Tsegaye, Yves-Antoine (2005). Code of Civil Procedure of France as of 30 September 2005. URL: https://allowb.org/acts_pdfs/CPC.pdf
5. Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 02 Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_823.html
6. Tabunshikov, A. et al. (2020). “Compensation for Moral Harm in Foreign Law and Order”. In: *Opción*, Año 36, Especial № 27, pp. 2082–2098.

7. Working families (2022). Discrimination, harassment and victimization: Overview. URL: <https://working-families.org.uk/articles/harassment-victimisation-and-discrimination/>
8. Vento v Chief Constable of West Yorkshire Police [2003] IRLR 102, CA. URL: <https://app.croneri.co.uk/law-and-guidance/case-reports/vento-v-chief-constable-west-yorkshire-police-2003-irlr-102-ca>
9. Working families (2022). Calculating Damages/Compensation in the Employment Tribunal. URL: <https://workingfamilies.org.uk/articles/calculating-damages-and-compensation/#compensatoryaward>
10. UNISON (2016). Harassment at work: a Unison Guide. URL: <https://www.unison.org.uk/content/uploads/2016/12/24159.pdf>
11. Michalak v Mid Yorkshire NHS Trust (2011). Employment Tribunal. Case № 1810815/2008, unreported. URL: <https://app.croneri.co.uk/law-and-guidance/case-reports/michalak-v-mid-yorkshire-nhs-trust-2011-employment-tribunal-case-no#:~:text=The%20tribunal%20found%20that%20the,suspended%20for%20over%20two%20years>

Науковий журнал

Ампаро

Спецвипуск. Том. 2. 2022

Комп'ютерна верстка – С.Ю. Калабухова
Коректура – В.В. Ізак

Підписано до друку: 28.09.2022.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 20,93.
Замов. № 1122/451. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, 65101
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.